

GUDRUN UTAS

Anna-boken

Roman

*Man borde leva lite i varje sekel brukade min morfar säga, så att man vet vad tid är.
Man borde leva lite i varje kön, så man vet vad kön är, tänker jag.
Beate Grimsrud: En dåre fri.*

*När vi har blivit gamla och våra steg blir tunga
ska nya röster sjunga, ska nya röster sjunga
Mikael Wiehe*

Kapitel 1

Dagboken

En ung kvinna sitter år 1891 i sitt flickrum och ser sig i spegeln. Hon tar fram dagboken och skriver:

Är detta jag? En frälst människa och principfast person, en adertonårig, giftasvuxen kvinna, som redan ser gammal ut! Håret är så hårt tillbakastruket att jag lika gärna kunde vara skallig.

Ja, jag är en sådan som kunde falla för vem som helst som stryker mig mjukt över håret. Men vem smeker en skallig flicka över skulten? Så mörka pupillerna är. Mörkblå? Eller mera bruna? Det högra ögat skelar en aning. Det vänstra ser uppfordrande på mig. Strängt. Vill det kanske berätta att nästippen, som pekar rätt opp, inte passar mig? Den ser lättsinnig ut! Om jag lutar huvudet bakåt ser man rätt in i näsborrarna. Och dessa gräsliga kvisslor, ständigt nya! Borde jag inte ha växt ifrån sådant, det hör väl ändå backfischtiden till? [bläckplump]

– Det var ju skitlängesen det där. Tänk att dom hade finnar tjejerna, på artonhundratalet! Titta här, farmor, titta på datumet!

– Javisst, 1891. Hon var ju min mormor.

– Hon skriver fina bokstäver, snirkliga. Men vicka fläckar!

– Hon blev väl upprörd och tryckte till med stålpennan, en sån där gammaldags bläckpenna.

Då sprätter det till och blir en bläckfläck.

– Det är inte klokt va du har samlat på gamla papper och skräp, Farmor. Ska vi kolla vidare i dagboken? Här finns det fotoalbum också! Oj ... AAATCHIII! ... va det dammar!

– Ja, jag har nog inte varit uppe på vinden sen min mamma dog. Klart att det dammar. Nu tar vi en paus tills det värsta dammet har lagt sig.

– Vänta, här kommer en liten bit till, ännu konstigare:

Ett Guds barn är jag, men någon mor har jag inte. Eller har jag? Var i så fall? Var? [stor plump] Om min mamma lämnade bort mig av fri vilja, gjorde hon det till en horkarl, han som kallar sig min pappa. Nu har jag ingen annan pappa än Fadern i himlen. För jag är avlad i oäkta säng av fabrikören Arvid Ulfstråhle med pigan Hilma Johanna Larsdotter. Så står det på prästbetyget som ingen vet att jag har sett.

– Kära hjärtanes! Står det faktiskt så? Nej, nu går vi ner i köket och tar ett glas flädersaft.

Och farmor Viola med barnbarnet Florencia lämnar tills vidare den ostädade vinden med gammelmormor Anna Linneas efterlämnade papper och går ner och sätter sig vid köksbordet. Det är en trygg och bra plats, dammfri om man bortser från det svarta feta dammlagret i köksventilen över spisen. Men dit upp behöver man ju inte titta. Att städa, säger farmodern när hon är på det humöret, det är att förneka sitt förflutna.

– Men horkarl, farmor, vad är det?

– Man pratade om hor, på den tiden, när folk hade ihop det fastän de inte var gifta. Någon bättre förklaring kommer Viola inte på.

– Farmor, klart jag vet va en hora är. Men horkarlar eller horkillar finns inte.

– Nähänä. På min mormors tid var det i alla fall så illa att vara oäkta barn att hon tydligen lyckades hålla det hemligt hela sitt liv. Alla trodde att Maria, alltså pappans fru, var hennes riktiga mamma. Det gjorde jag och min mamma också. Ända tills gumman dog. Då hittade min mamma det där prästbetyget som Anna Linnea gömt undan.

– Å hon var alltså relischös den där Anna Linnea?

– Mm. Viola har inte ens hunnit ställa fram glas och hälla upp saften ännu.

Datorn

BESK (Binär Elektronisk Sekvenskalkylator) var Sveriges andra dator. Under några veckor var BESK den snabbaste datorn i världen och fyllde ett rum i Tekniska Högskolans lokaler på Drottninggatan 95A i Stockholm. Man förde under dessa år en diskussion om det behövdes två eller tre datorer för Sveriges behov. /Wikipedia

Någon gång i början av nittonhundrafemtioalet slussas en flickskoleklass in i elektronhjärnan av en andäktig lärarinna i bruna knytskor. De möts av en liten tjock rödlockig elektronikingenjör med äppelknyckarbyxor under den öppna vita rocken. Elektronhjärnan ser inte ut som något de kunnat föreställa sig, den har inget alls gemensamt med grishjärnan Viola sett hos slaktarn. Det är ett stort, elektriskt upplyst rum, högt i tak, väggarna klädda med apparatur, sladdar, knappar, blinkande lampor i olika färger.

Ingenjörn börjar med att i skämtsam ton presentera hjärnan, som han kallar för Besken. Men att han bjudit in en hel klass med jäntor, det kan grabbarna i realskolan inte begripa.

I klassen har läraren nödortfigt fått flickorna att förstå hur telefonen av svart bakelit

fungerar och hur ljudvågorna tar sig fram via hörselbenen i mellanörat. Men här försöker ingen förklara något. Här är det fråga om ett stort NÅGOT som samlat all kunskap innanför sitt metallglänsande skal. Vad som har varit och vad som komma skall. Framtiden och det förgångna i ett. Allt ryms i Besken.

– Era samlade dagböcker, töser, tar inte ens upp en kubikcentimeter och alla era läroböcker under hela skoltiden ryms i en enda pytteliten metallgrå låda.

Viola står i fronten av truppen. Hon frågar ingenting. Ingen frågar någonting. Ingen verkar förvänta sig några frågor. Men flickan förnimmer maskinens inre rörelser, hon känner en svag doft av något som får hennes sinnen att vibrera, något hon aldrig tidigare mött. Är det så elektricitet luktar? Maskinen talar till just henne. Hon ser de gula och gröna lamporna blinka – lamporna förstår att hon förstår. Den här maskinen behärskar vad människorna tänker och drömmer. Den känner alla hemliga dagböckers innehåll, både de som skrivits och de som kommer att skrivas. Och sådant som aldrig fastnar i skrift.

Så kan det förstås vara med elektriska hjärnor. Viola tittar upp och ser djupt in i ingenjörens öga. Visst blinkar det en grön lampa därinne? Hon känner att de slutit ett förbund för framtida samarbete.

Tillbaka i Violas kök

– Flickor, flickor! Vi får lov att ta det från början.

I Violas kök mer än sextio år senare inträder nu Besken – eller kanske är det bara BESK:s ingenjör som har tagit av sig labbrocken och uppträder i knäbyxor och rutig slipover:

– Om Anna Linneas barndom vet vi inte mycket. Men hon föddes alltså som så kallat oäkta barn 1873, samma år som Oscar den andre kröntes till kung över Sverige och Norge. För övrigt också samma år som *Föreningen för gift kvinnas rösträtt* bildades och som den unga Ellen Key fick följa sin far på en resa genom Europa för att studera uppfostringsanstalter och barnhem.

Inom kort kommer man i Chicago i Amerikas Förenta Stater att börja bygga hus så höga att de anses skrapa skyn, byggnader i vilka de stora skaror människor som flytt fattigdom och svält i Europa inte har råd att bo, hus som anarkisterna kallar för monument över klassamhället. Om Anna Linnea vuxit upp med television kunde hennes första flimrande minne ha varit ett tio våningar högt torn under uppbyggnad; kanske en lika överväldigande syn då som senare det fallande World Trade Center ...

– Ja, jag tror att jag såg det! Florencia invaderas med ens av ett pockande minne och vill ta

över berättelsen, men Besken avbryter henne:

– Lilla vän, du var bara två år gammal när Mohammed Atta flög in i skyskrapan på Manhattan. Det kan du knappast minnas.

Men bilderna slår upp i Florencias huvud och nu rusar de fram:

– Det sprutar eld ur huset. Jag skrattar högt. Mamma kommer i dörrn och frågar: Va e de frågan om. Då kommer det ett flygplan till och huset bredvid börjar brinna det med. Det blir helt svart och rött av eld och rök i teverutan, en spännande film. Men mamma skrattar inte, hon står bara och glor. Huset ramlar ihop, ett jättehögt torn. Det vrider sig och rasar ihop.

Människor nere på gatan springer undan allt va dom orkar, man kan se att dom skriker, men det hörs inte. Ja, det var det som var så konstigt, man hörde inte skriken...

– Fast nu var det ju egentligen inte det vi skulle tala om. Säger Besken lite surt. Han tycker verkligen inte om att bli avbruten när han redovisar fakta. Dock kommer han att få vänja sig vid det i kretsen av sina damer: Anna Linnea, Anna Viola kallad Viola och Anna Florencia kallad Florencia eller helt enkelt Florri.

Med gemensamma krafter föser Viola och Florencia ut den objudna gästen ur köket.

– Här hittade jag i alla fall ett foto, säger Florencia och drar fram en bild som hon plockat med sig ur albumet på vinden. Det måste vara Anna Linnea för namnet står på baksidan. Men här har hon i alla fall inte nåra finnar.

– Ja, det är säkert hon. Så fin hon är, med lockar vid öronen och mjukt friserat hår. Bobbor i ansiktet, sånt retuscherade fotografen förstås bort. Står det nåt årtal?

– Ja, få se, 1887 tror jag, fast otydligt.

– Då är hon bara fjorton år. Hon var femton när hon blev frälst.

– *Ja, tänk att hon var det!* En tjock liten dam i gammaldags klänning med långa kjolar befinner sig plötsligt vid köksbordet och begär ett glas flädersaft. Sedan uttrycker hon sin förtjusning över att de hittat den gamla dagboken och fotografierna. – Fanns där inte också ett öppnat brev i gult kuvert, ett brev med tyska frimärken? frågar hon så. Käre Herre, vad jag har letat efter det kuvertet! Men något sådant brev har varken Viola eller Florencia upptäckt, inte ännu i varje fall.

– Jag såg nåra gamla brev med svarta kanter och stora brev som det stod Telegram på och med mycket blågula flaggor överallt. Men inget gult med tyska frimärken. Det är Florencia som ger besked.

– Sorgebrev och bröllopstelegram, säger kvinnan. Hämta ner kistan! Det var en fin kista en gång, körsbärsträ med inläggningar.

Men gumman verkar ha tigit alltför länge. Innan Florencia hunnit lyfta stjärten från stolen är hon redan igång:

– Jag satt i kapellet mellan mor och far och jag frös ... jag känner fortfarande hur kylan riktigt flyter över från föräldrarna, aldrig tidigare har jag känt att deras kroppar är så kalla. Jag har den tunna ljusgrå sommarkappan och höstsolen skiner skarp och kall genom de höga spetsfönstren på högra långväggen. Den lyser på den stora tavlan bakom pastorn där han står i sin predikantpulpit. Jag ser de bevingade evangelisterna: Markus, lejonet, och Lukas, tjuren. Solljuset lyfter dem. I skuggan Johannes och Matteus, örnen och människan, också de med stora vita vingar. Alla omger de Frälsaren, Kristus ... han är så ljus, så mild, hans mantel så vit! Den bilden sitter ännu bergfast i min hjärna. Och hur den Helige Ande svävar där uppe till vänster som en duva. Ovanför Frälsarens huvud Fadern. Sitt ansikte visar han förstås inte, men det skickar ut en halvcirkelformad krans av ljusstrålar.

(Ring of fire! tänker Viola men understår sig givetvis inte att avbryta Anna Linnea. För visst är det ju hon, mormodern.)

– Nu når solljuset också örnen, men människan, Matteus, flyger fortfarande i mörker.. Pastorns röst ljungar genom salen: Här vandrar vi i dödsskuggans dal! Djupt nerifrån dalen stiger hans röst upp. Jag koncentrerar min blick på ljuset. Det bländar. Långsamt, långsamt värmer solstrålarna upp rygg och nacke.

Pastorns röst ljusnar, nu kommer trösten. De sista skola bliva de första! Och ärkeängeln Matteus flyger äntligen ut i ljuset ...

... ett luftdrag som om det vore sommar! Altartavlans evangelister, vingarna lyfter dem uppåt ... nu visar Fadern sitt ansikte! Det ser vänligt på mig, jag blir förvånad för det liknar gamle Axel i stallet ... med ens känner jag hur jag fylls av mjuk, varm luft ... svävar. Ja, jag svävar ... som en ballong på marknaden. Jag ser Arvid och Maria sitta där nere på bänken i sina trista svarta kläder, i skugga. Min gråa kappa ligger också kvar. Tyngdlös når jag mannen på korset ... hans fötter är fastspikade på en liten bräda, han knäer en aning, men det kommer inget blod. Hans vänstra knä stöter mot mitt bröst, jag tänker att det borde vara hårt och sönderskrapat, han har krupit fram till Golgata med det tunga korset på ryggen ... men det känns mjukt ... jag vill gripa tag och kyssa det knät ... jag är Kristi brud! ... det är ingen åtskillnad mellan kropp och själ ... jag finns till genom honom ... salig!

Det förvånar mig inte. Ingenting förvånar mig. Här vill jag stanna för evigt, i värmen och ljuset ...

Florenca tittar med gapande mun på gumman som plötsligt ser mycket yngre ut i ansiktet. Var det så det var att bli frälst? Lite skumt det där med kropparna som flyger, det är ju inget dataspel, men häftigt också! Anna Linnea är dock inte riktigt klar ännu:

... men så tittar jag ner, upptäcker Arvid och Maria. Så svarta! Så små! Det sticker till. Du skall hedra din fader och din moder. Du skall älska din nästa såsom dig själv. Javisst, tänker jag. Det kan inte vara svårt. Inte nu längre. Och det begriper jag ju: ingen dödlig får stanna för evigt däruppe i ljuset. Det framgår även av den Heliga skrift ... Så sitter jag då åter på bänken mellan mor och far. Känner värme från deras kroppar. Församlingen börjar skramla med stolarna. Jag märker inte att jag reser mig – men så är jag där, mitt i klungan. Följer med ut i den bländande höstsolen genom kapellets öppnade vita spegeldörrar.

Florenca vill få till ett samtal, hon har funderat på en sak: Den helige ande – de religiösa säger att han gjorde, ”avlade”, Jesus med Jungfru Maria. Hade sex! Hur kan man ha sex med en ande? Och sen fortfarande vara jungfru, alltså oskuld – fast föda barn ... det är väl verkligen underligt. Och vad var det egentligen som Anna Linnea kände när hon svävade där uppe? Är frälsningen som en orgasm?

Men gumman har visst blivit helt utmattad av sitt framträdande. Besken kommer och knackar henne försiktigt på axeln. Han leder henne ut medan hon sakta bleknar bort.

Kapitel 2

Barnsliga tankar i det vita huset

Anna Linnea är ensam i det stora vita huset med glasveranda i schweizerstil. Ja, Gerda är förstås hemma, det är hon ju alltid. Hon hålls mest i köket och i köksträdgården, kommer hur som helst aldrig upp på övervåningen. Hon anser att flickorna ska städa och sköta sina rum själva. Arvid är på kontoret, Hedvig har rest till staden med mor Maria; Axel selade på stoet redan tidigt i morse. Så tar Anna Linnea fram dagboken, drar korken ur bläckhornet och väljer en tunn stålpena ur pennstället i brun- och rosavattrad marmor. Det gäller att få plats med mycket på en liten yta. Denna dagbok ska vara lätt att gömma.

Hon utformar som vanligt den första bokstaven med extra omsorg och vackra slängar. Sedan skriver hon om sin stora ensamhet, om att hon behöver någon att älska. Och att älskas av. Alltid detta och detsamma. Ibland räcker det helt enkelt inte att veta att Gud älskar henne. Gud älskar ju alla. Anna Linnea tänker på sin riktiga mamma. Lever hon överhuvudtaget? Kan hon ha glömt det barn hon lämnade bort? Varför har Maria spelat mamma i alla år? Arvid, pappa, jämt så upptagen. Tänker han någonsin på Hilma Johanna, var han förälskad i henne, vet han ens var hon blivit av? Det blir en stor svart fläck på pappret när Anna Linnea trycker till med pennan, en fläck som hon ger blanka katten i. Har fattiga flickor inte rätt till sina egna barn? Var Hilma Johanna tvungen att vara tacksam för att Arvid tog hand om barnet, om mig, om Anna Linnea? Betalade han henne, köpte han mig av min mamma? Ilskan sjunker undan för gråten. Jag är säker på att hon grät när man tog mig ifrån henne. Man fick rycka mig ur min mammas armar, fastän hon ju behövde pengarna. Hon såg ju att jag var ett fult barn, men hon älskade mig ... Tårarna flyter ner på ömse sidor om nästippen. Det blir kladdigt i dagboken. Anna Linnea måste hämta en näsduk.

Ibland har Anna Linnea tänkt att någon hon möter på gatan inne i staden måste vara mamman som letar efter henne, letar efter det förlorade barnet som hon bara vill se en gång till. Se hur hon har det, om hon har det bra.

Det där är riktigt, riktigt barnsliga tankar. Visst vet flickan det. Men det måste väl ändå finnas en länk mellan henne och den kvinna som fött henne och först hållit henne i sina armar. Någon som tyckt om just henne. Hon vill ha svar på sina frågor: Hurdan var hon, Johanna? Eller kallades hon Hilma? Anna Linnea kallar henne Johanna. Johanna, hur såg hon ut? Var

finns hon nu? Bara jag får träffa henne en enda liten stund så ska jag inte klaga på någonting mera. Jag ska tala om att hon inte behöver oro sig, att jag har det bra, att jag läser bibeln och går i kapellet varje söndag och har en snäll rysk guvernant som lär mig både tyska och franska. Jag ska inte säga något om Pappa och inte om ~~Mamma~~ Maria heller. Bara om hon frågar. Fast en sak undrar jag: Får jag berätta för henne hur jag längtar. Gör jag henne ledsen då?

Anna Linnea tittar missnöjd på den tårfuktade dagbokssidan och säger till sig själv: Sentimentalitet är synd. Dags att ta sig samman!

1891, 20 oktober

Det värsta är att jag inte kan tycka om Arvid längre. När jag var liten tog han upp mig i famnen och vi lekte Prästens lilla kråka tills jag skrattade så att jag inte kunde ta mig upp igen när jag slunkit ner i diket mellan hans knän. Vi gick promenader i parken på söndagseftermiddagarna och tittade på hundarna. Vi såg på varandra och gjorde härmgrimaser när en hund hade likadan uppsyn som sin matte. När jag blev större lärde han mig räkna och föra kassaboken. Nu vill jag helst inte kalla honom pappa. Det är bara dig, min kära Dagbok, som jag kan prata med om det här. Skulle vilja anförtro mig åt Hedvig men vågar inte. Tänk om hon skvallrar. Hedvig har så mycket annat att tänka på och hon är så obetänksam ibland. Hon har berättat att hon blev frälst när hon var tretton år, men det märks inte på henne. Visst är hon moderlös hon också, men hennes mamma och pappa var gifta. Kusin Hedvig har bruna lockar vid tinningarna och långa mörka ögonfransar och häromdagen hade hon varit i köket hos Gerda och hämtat ett litet mått ättika. Hon skulle blanka sina fingernaglar! Hedvig är vacker och uppvaktad, jag har sett hur unga karlar tittar efter henne när vi promenerar på Esplanaden. Hennes blåa vinterkappa är vid nertill och svänger lite när hon går. Min vinterkappa är tung och svart. Jag har naturligtvis själv valt tyg och modell.

Det bruna huset

I staden finns ett brunt tvåvånings trähus där gardinerna mestadels är fördragna, ett hus där dålig kvinnor tar emot män som betalar. Pastorn säger dåliga, min ryska madame tittar åt ett annat håll och vill ingenting veta. Maria lägger fram en uppbygglig bok om heliga män och kvinnor och ber mig sedan följa med till möte i bönhuset.

I bönhuset stämmer Anna Linnea, först motvilligt sedan alltmer som den törstiga själ hon är, in i sången nr 27 i Nykterhetsbasunen:

*Jag vet en källa som djup och klar, i öknen flödar fram/Den sköna källan så underbar
rann upp på korsets stam.*

*Kom du som går där, en suckande träl/kom du försmäktande, törstiga själ/ kom drick ur
källan, ja drick och må väl/ för intet, fritt, för intet.*

Men Anna Linnea har fastnat i en grym undran. Tänk om det är i det där bruna huset hon skulle kunna hitta Johanna och inte alls vid den flödande källan? Hon vill ställa sig utanför porten och vänta och se om någon kommer ut som liknar henne själv. Men hon gör det inte. Det har blivit en tanke och en skräck som hon inte kan befria sig från. Ja, hon är rädd. En gång såg hon ett par flickor som kom ut ur det där huset. Unga kvinnor med hopkurad hållning och kläder som de såg ut att frysa i.

I elektronhjärnan

– Kan du läsa hennes drömmar, Besken? Viola undrar.

– Det kan jag.

– Så berätta!

– Anna Linnea går på en mörk gata i en främmande stad. En gestalt i lång svart kappa med huva kommer emot henne. Hon sträcker händerna mot den mötande – och känner plötsligt hur ett par starka händer griper tag i hennes, hur vassa naglar tränger in i handlederna.

– Äsch, du skulle inte berätta en spökhistoria, bara en enkel dröm!

– Det finns inga enkla drömmar, Viola. Anna Linneas drömmar är vid denna tid rätt otäcka. Den här kvinnan har hon mött många nätter. När hon tittar upp ser hon ett blekt ansikte under den svarta huvan, ett par lätt skelande ögon och näsborrar som mest liknar hålen i en dödskafe som man grävt upp på kyrkogården...

– Stackars Anna Linnea! Och stackars hennes riktiga mamma! Inne i elektronhjärnans tidlöshet tränger sig ett ihärdigt barn på. Det är Anna Florencia, Florri. Hon som kommer att födas först om etthundraåttio år, året efter det att lagen om förbud mot köp av sexuella tjänster antagits av Sveriges riksdag. Besken suckar:

– Jaha, där har vi nästa Anna. Ständigt dessa Annor.

Anna Linnea vaknar ur drömmen med en kallsvett som inte vill släppa.
Gerda rekommenderar kalla avrivningar med grova jutehandduken.

Nej, prostitution är inget man talar om på bönemöten, men om synd. Äktenskapsbryterskan som stöter ihop med Jesus när hon ska hämta vatten till hushållet ur bybrunnen, hon är van vid att bli illa sedd. Jesus räddar henne från att bli stenad till döds; det fruktansvärda straff som drabbar kvinnor som bryter äktenskapet (eller som blivit våldtagna, vill Viola i bakgrunden lägga till). Men Jesus gör det inte för att förminska betydelsen av hennes förbrytelse, utan för att säga: Den som är utan synd ska kasta första stenen. Männen runtomkring måste ha haft viss självinsikt, tänker Anna Linnea, eftersom de gick därifrån. Dock står det klart: Äktenskapsbrott är en allvarlig synd inför Herren. Du skall icke hava begärelse till din nästas hustru, säger budordet – och gäller således inte alls enbart kvinnorna. Men varför talas det så sällan om männen? En tagg sticker till i mellangärdet. Det är tur att Arvid inte sitter där bredvid just nu.

Kapitel 3

Patrons dotter

Arvid Ulfstråhle är patron, han äger fabriken. Den sysselsätter hundra män i tungt arbete. Kvinnor kan skaffa sig daglönearbeten på den tillhörande lantgården eller gå bättre folk tillhanda i hushållet. Bättre folks hustrur och döttrar har goda möjligheter att idka välgörenhet om de eljest långleds.

Anna Linneas dagbok, 1894 i oktober månad

Idag skickade Arvid mig i ett ärende till en av de anställda i fabriken, en arbetare vars hustru är sjuk. Latrinhämtaren hade inte varit där på evigheter, det stank redan på gården. Jag kommer in i ett spisrum som luktar orenlighet och inpyrt matos. Ingen eld i spisen trots att vi inte har långt kvar till Allhelgona, ändå verkar vedspisen vara den enda värmekällan. Dörren till skafferiet står på glänt. Det ser skäligen tomt ut därinne. I en utdragssoffa sitter frun i huset och stirrar rakt fram och verkar knappt se mig. Uppenbarligen har hon hög feber; intill sig har hon ett spädbarn och en unge på kanske ett par år som hålls i hennes febevärme. Ytterligare ett par barn skymtar jag när de smiter ut samtidigt som de släpper in mig. Pottan under sängen kräver tömning. Den anordning för hygieniska bestyr som finns är endast en zinkbalja på bänken där maten antagligen bereds och disken tas om hand. Vattenledning finns givetvis icke. Och utan eld i spisen inget varmvatten. Kunde just passa Gerda: Inga varma bad, bara kalla avrivningar.

De slantar Arvid skickat med mig för mat och ved kan inte räcka långt. Här behövs en läkare och en människa som kan röja upp, bära vatten och tvätta, skaffa hem matvaror och ved och se till att både mamman och ungarna får lagad mat. Jag fick lov att gå tillbaka till Arvid på kontoret och säga som det var. Han såg prövad ut när jag störde honom med detta men skickade iväg mig efter en läkare.

Kanske gjorde verkligen besöket i arbetarbostaden ett så djupt intryck på Anna Linnea att det påverkade hennes fortsatta levnadsbana. Vi vet i alla fall att hon återkom till den sjuka arbetarhustrun och även gjorde valhänta försök att hjälpa till i hushållet. Kvinnan, som hon envisades med att kalla ”frun i huset”, kom så småningom på benen igen. Anna Linnea tog ett

samtal med sin far om arbetarbostädernas tillstånd. Arvid lyssnade imponerad på dotterns utläggningar men visade sig till att börja med obenägen att dra några praktiska slutsatser. Med tiden tillkom dock rinnande vatten i den gemensamma farstun i de två bostadslängorna. Han såg också till att latrintömningen kom att fungera mer regelbundet. Men när det kom till lönenivån gjorde Arvid rakt av klart att den skulle varken Anna Linnea eller något annat fruntimmer lägga sig i.

Viola nyser sjutti år senare ut lite vindsdamm vid dagboksläsningen, och en tydlig bild stiger upp inom henne: Det måste ha varit våren 65, när Rolling Stones hållit sin bejublade konsert i Stockholm, för det enda jag hade i huvudet var *I can't get no satisfaction*. Jag satt och sjöng med och körde bil – min älskade första bil som luktade färsk galon och till och med hade bilradio! – på en landsväg någonstans. När det plötsligt smällde. Där stod vi mitt ute på slätten, en gammal tant i blå angorabasker och jag, hon gråtfärdig av rädsla för hur hon skulle våga berätta för sin gubbe att hon krockat hans PV. Jag tog på mig att leta rätt på en telefon. Men det var glest mellan gårdarna, långt borta vid skogsbrynet skymtade jag ett hus. Äntligen framme kom jag direkt in i köket genom den vinda ytterdörren som jag öppnade med ett knyck när det hördes ett svagt grymtande svar på mina knackningar. Där satt ett par gamlingar av obestämbar kön i en utdragssoffa och drog de smutsgrågula lakanen tätare omkring sig när jag steg in; i övrigt stirrade de bara tomt på mig. Det luktade urin, gammelhets och längesedan förskjutna matrester. Här fanns varken telefon eller kylskåp. Feg och panikslagen backade jag tillbaka ut genom dörren, ut till solskenet och fågelkvittret. Men den där lukten, den satte sig fast och ville inte försvinna.

Florencia håller sig demonstrativt för näsan, om för att hon känner lukten hon också eller för att slippa nysa av pappersdammet.

– Och du hade förstås ingen mobiltelefon! Förresten är det skitsnyggt med svarta lakan och då syns inte smutsen så lätt heller.

Inifrån kistan av körsbärsträ hörs Anna Linneas dova röst: Såpa och rotborste! Gerda hon skulle ha fått lakanen rena hon. Kokat dem i tvättgrytan på gården. Kulörta lakan – de skulle aldrig ha kommit över hennes tröskel!

Kapitel 4

Stora världen, bröllop och horhus

I Arvids och Marias hem möts människor från såväl Ryssland som Tyskland. Ryska emigranter på besök från Paris diskuterar händelser i Europa och ute i den övriga världen. Inte minst följer man den evangelisk-lutherska lärans utbredning, dess med- och motgångar. Norska, danska och finländska missionärer sitter med till bords lika väl som mer eller mindre avlägsna släktingar. Måltider inleds och avslutas med bön. Gerda arbetar aderton timmar om dygnet.

Anna Linnea läser reseberättelser och följer med så gott det går i vad som händer, även i det vidsträckta Ryssland, ja, ända bort i de avlägsnaste delarna av världen. Hon förfäras över rapporter från kriget mellan Japan och Kina och hon läser om den brittiska provinsen Sydaustralien – där har kvinnorna fått rösträtt! Om kvinnorna får rösta, då måste de ju rösta emot alla krig! Men får de rösta om arbetarnas löner? Knappast. Och australnegrernas kvinnor, de kan väl ändå inte ha rösträtt! Herre, vad vill Du egentligen med detta primitiva folkslag med förkrympta hjärnor? Hur passar det in i Din stora skapelse? Tillsammans med sin ryska madame har Anna Linnea läst reseskildringar och sett bilder av halvnakna vildar.

– Det var nog snarast för att hålla urinnevånarna nere som rösträtten även för kvinnor infördes. Summerar Besken. Men på honom lyssnar ingen just nu.

– Ja, ja, infogar Viola i försvar för mormodern. Ännu på 1950-talet läste vi skrönorna om australnegrernas små hjärnor. Det stod så i läroböckerna och i uppslagsboken också när jag kollade.

– Negrer! Varför använder du n-ordet, farmor! När du menar aboriginer! rättar Florri. Och faktiskt, rassarna idag är inte bättre än dom var då.

Ja, världen utanför hemmets väggar är stor. För den som söker och har råd finns information att tillgå, även om nyheterna tar tid på sig att nå fram. Från det stora ryska rikets stäpper hörs nödrop från evangeliska församlingar som känner sig hotade i en ortodox omvärld.

I januari 1895 kallas till ett möte i Anna Linneas föräldrahem. Där läggs grunden för det som ska bli Evangeliska Missionen, en ideell förening som med hjälp av bibelns nya testamente ska sprida den evangeliska läran. Arvid står värd för mötet och Anna Linnea deltar som enda kvinna. För övrigt märks bland de församlade en grosshandlare, en redaktör för en

kristen tidning och ett par pastorer. Anna Linnea väljs till sekreterare.

Inom kort tar arbetet med Missionen upp en stor del av hennes tid. Och så upptagen blir Anna Linnea att det hinner gå fyra år innan vi hittar nya belägg i dagboken för vad som rör sig i hennes sinne.

Nu handlar det inte enbart om yttre faror och hot. Även den lilla trygga, om än långtråkiga, världen hotar att ryckas ur sina invanda hjulspår. Det är sommaren 1899 och den vackra kusinen Hedvig ska gifta sig. Hennes tillkommande heter Nils. Här sitter nu Anna Linnea bredvid Hedvig på sängen med överkastet som kusinens framlidna mor en gång virkat av oblekt bomullsgarn. De hårda virkade nopporna kittlar låren genom kjoityget.

– Att ingå äktenskap är en stor sak, Hedvig! Att lova inför Herren att älska någon tills döden skiljer er åt. Tror du verkligen att du kommer att kunna älska Nils tills du dör? Eller tills han dör, förstås.

– Men det är väl klart Anna! Ska du nu komma här och prata om döden också, du borde vara glad för min skull. Hon petar sin allvarliga kusin i sidan och tillägger:

– Tycker du inte han är stilig kanske?

– Hedvig! Varför tar du mig aldrig på allvar. Kan han verkligen försörja dig? Sådana saker borde du tänka på. Och sluta upp med att sticka fingrarna i sidan på mig, du solkar ju klänningen för mig med dina labbar!

– Han är snäll också, en riktig kavaljer. Igår gav han mig en stor vit krysantemum. Jag vill gå med honom på Esplanaden, arm i arm. Jag ska visa för hela världen att han är min! Inte oroar jag mig för pengar. Hans affärer går ju bra ... eller tror du inte det?

– Jo, jo. Det gör de säkert. Men att försörja en familj, det kräver en hel del. Och själv är du ju fattig som en kyrkråtta. Nu är det Anna Linneas tur att peta kusinen i sidan. Jag får väl komma med matkorgar till dig och era tio ungar, när ni sitter där och svälter!

– Inte ska vi ha tio barn inte. Det tror jag inte. Nyss hade Hedvig varmröda kinder, nu ser hon en smula blekare ut. Hur undviker man havandeskap, det måste hon ta reda på! Nu växlar hon spår.

– Du själv då, tänker du aldrig gifta dig? Vill du inte ha man och barn och ett eget hem, eller ska du bo här och låta Tant och Farbror försörja dig och Gerda ta hand om dig för all framtid?

Det, å andra sidan, är ett samtalsämne som inte Anna Linnea uppskattar:

– Ni får säkert vackra barn. Och kanske kommer du undan med fyra, fem. Nej, jag är inte så

intresserad av karlar jag. Jag ska klara mig själv. Morbror T har förresten talat om en avlönad tjänst i Missionen.

Anna Linnea tänker att Hedvig säkert tänker – att den fula kusinen är det ändå ingen som vill ha. Utanför fönstrets trådgardin börjar det gamla oranieträdets frukter växa till sig. Det var länge sedan svalorna kom, och nu har de redan ungar under takfallet. Hon funderar på vad äktenskapligt samliv innebär. Hon vill gärna se det som ett för kvinnan nödvändigt ont. Men är det inte något där nere i kroppen som pirrar ...

– Augustibröllop, säger hon plötsligt. Varför så bråttom?

– Ja inte är jag på det viset, om det är vad du tror! Nu har Hedvigs röst gått upp i falsett och rodnaden kommit tillbaka.

– Nej, det var ju inte det jag sa!

Egentligen ville Anna Linnea inte tala om det kroppsliga, hon ville tala om hur mycket hon kommer att sakna sin enda riktiga vän. Hon säger det och låter tårarna komma, makar sig närmare Hedvig och lägger armarna om henne. Det blir inte en sådan där hälsningskram som damer ger varandra på gatan med en lätt kyss på kinden. Det blir en hård, vild kram. Skratt och gråt. De rullar runt på den jungfruliga bädden.

Han gör affärer minsann! Augustibröllop, det blir att stå i. Skriver Anna Linnea om kvällen i sin dagbok.

Arvid och Maria står för kalaset. Gerda arbetar dygnet runt i augustivärmen: putsar silver och koppar, kokar kompott och gör aladåber, manglar damast och ser till att kristallglasen glänsar så de kan reflektera ljuset från silverkandelabrarna. I glasen ska serveras lemonad och vichyvatten. Allt annat är otänkbart. Anna Linnea går Gerda till handa, mor Maria ser till att allt löper som det ska.

Lagom till bröllopsdagen bryts den tunga värmen och åskan släpper loss regnet. I salen på övervåningen belyser mässingslampetterna med mjölkvita kupor de gröna och bruna brokadtapeterna med rosenslingor. Trädgården är illuminerad trots regnet, som dock har vett att avta fram emot mörkningen.

Slutligen stiger de nygifta upp i den väntande kaleschen, dagen till ära dragen av två vita hästar. Och kusinen lämnar Anna Linnea ensam kvar. Ja, ensam blir hon, Anna Linnea, fast hon har sin pappa i himlen och Maria och Arvid och sin ryska madame som kan så många

språk, och Gerda i köket och Axel i stallet. Det räcker inte.

Hon måste leta reda på Hilma Johanna.

Med beslutsamhet och en klump i bröstet tar hon sikte på det bruna huset. Så religiös hon är undviker hon ändå att gå under en stege och låtsas inte se den svarta katten som vill lura i henne att den är Satan i förklädnad. Men till skillnad från den svarta pudeln hos doktor Faustus vill katten inte sluta något avtal och ta hennes själ i pant. Hon håller sin rena själ i båda händer, lyfter portklappen och vet inte om det är den eller hennes eget hjärta som bultar. Så öppnas dörren.

10:e september 1899

Nu har jag alltså verkligen varit där. Käre Herre, att jag vågade! Men vad tjänade det till. Det skrynkliga, sminkade fruntimmer som öppnade var vänligt och bad mig komma in när jag förklarat mitt ärende: Om de för tjugosex år sedan haft en ung kvinna där som hette Hilma Johanna Larsdotter och som nyligen fött ett barn. Hon såg med svarta knappnålsögon rakt igenom mig och sade att det i varje fall inte tycktes ha gått någon nöd på mig. Sedan grunnade hon länge, drack pilsner direkt ur en flaska, rynkade pannan och kliade sig energiskt på låret genom det svarta blanka kjoltyget. Ett tag trodde jag att hon skulle lyfta upp kjolarna och visa ett vämjeligt gummlår för att komma åt bättre. Men turligt nog gav hon upp försöket. Jag tänkte att hon må vara synsk, men måhända är hon så uråldrig att hon inte minns någonting alls längre. Då reste hon sig oförhappandes och gick in på sitt "kontor". Efter en evighet kom hon tillbaka med en lapp där hon kretat ner ett namn. Den kvinnan är galen, tänkte jag: det var namnet på en karl.

Men det var namnet på karln som tagit Hilma Johanna därifrån.

– De sku gifta sig, sa flickstackarn. Jag skrev opp namnet för om det sku komma till nytta senare. Ibland finns pengar å tjäna på herrarna även efteråt. Fnissade kärringen.

Så nu står jag här med ett namn på en solkig papperslapp, antagligen felstavat dessutom.

Om det var gummans fräcka antydning att den där mannen inte alls velat göra Hilma Johanna till en anständig kvinna, eller om det bara var något Anna Linnea påminde sig att hon lovat sig själv innan hon gick hemifrån; hon fann sig, reste sig, såg den gamla kvinnan stint i ögonen och sa:

– Frun som är så gammal och snart ska dö borde tänka på sin själs salighet och söka fred med Herren. Innan det är för sent.

När gumman for upp från stolen och de svarta knappnålshuvudena vidgades olycksbådande, la hon till: Och så borde frun inte dricka så mycket pilsner! Samt skyndade sig ut och slog igen dörren. Lappen, som gumman säkert väntat sig att få någon ersättning för av en så fin fröken, den fick hon alltså med sig.

Visst hade Anna Linnea hoppats på att få veta att någon med namnet Hilma Johanna aldrig satt sin fot i det där huset. Men samtidigt hoppats på motsatsen. För någon annan sökväg kunde hon inte komma på. Nu står hon alltså på nytt där hon stod tillförne och vet inte var hon ska leta. Och livet går vidare. Så mycket måste göras. Språk ska läras (till vad nytta?), fabriken räknenskaper föras, de resterande sura körsbären plockas och syltas och äpplen mosas, för nu är det höst.

Kapitel 5

Gerda

Anna Linnea sitter på trappen framför köksingången med uppskörtade kjolar och en spann mellan benen. Underbyxorna i fin batist har linningar som mjukt sluter runt knäna men saknar flärdfulla spetsar eller hålsöm. De första ärtorna trummar mot zinkkärlets botten. När hon väl åstadkommit en bottenskyla blir ljudet mjukare. Det är en trivsamt sysselsättning att sprita ärtor så här i kvällssolen. Tyngre och mer riskfyllt blir det att hantera den stora konserveringskitteln där glasburkarna kokas under tryck så att skörden håller sig till vinterns söndagsstekar.

Gerda kommer ut med pall och kopparkaffepanna. Hon sätter sig att putsa panna med en lapp klippt ur Arvids uttjänta nattskjorta.

– Kan di inte komma på att göra kaffekittlar av glas! Det sku va nåt annat det än denna förbenade koppar som måste putsas vareviga vecka!

Anna Linnea tänker på mor Marias sätt att möta hennes egna viljeyttringar: Vill och vill! Vill du ha glasbyxor? Nu skrattar hon vid tanken på vad som skulle hända om man satte ett kärl av glas på den heta svarta järnspisen. Men hon svarar inte, sitter med ämbaret mellan låren och tycker med ens att det är första gången hon ser kvinnan som är en så självklar del av hennes liv och som känns så trygg i all sin trumpenhet. Hur Anna Linnea än anstränger sig kan hon inte föreställa sig vad den goda mänskan tänker. En gång för länge sedan kom Gerda till dem från Dalarna, eller var det Hälsingland? Rent av från Finland?

– Gerdas föräldrar, är de i livet? Frågar hon och skäms, för nog borde hon veta.

Den andra putsar vidare, synar en mörk fläck på kopparn, lyfter blicken och säger

– Nej.

Med det vill dock Anna Linnea inte låta sig nöja. Hon frågar vidare och får först korthuggna, sedan alltmer meddelsamma svar. De blir sittande på farstubron även sedan solen skymts av vagnslidret och arbetet med panna och ärtor avslutats. Inuti Anna Linnea landar Gerdas berättelse om livet på ett litet skogshemman, engris- och enkogård, om hur allt ändades när fadern blivit av med högerbenet i arbetet på sågverket, hur modern sjuknade och barnen skingrades. Hur hon själv fick söka pigplats. En missionspastor på trakten hade hört talas om henne och ordnat en plats hos ett herrskap neråt landet.

Sådana historier har Anna Linnea hört förr. Men har hon förstått att det faktiskt kunde vara

så? Var det sådant som hotade också arbetarfamiljen vid Arvids fabrik? När såg hon dem senast? Hon jagar undan de besvärande tankarna och frågar Gerda hur hon kom just till dem, till Arvid och Maria?

– Flickan di hade tidigare hade give sej åv. Nu var de glada att ha fått tag i ett ”stadgat fruntimmer”. Det var så de såg på en annan, en var ju lång och kraftig till växten och en såg kanske inte ut för att springa med karlar. Så blev en kvar. Herrskapet är bra människor. Snälla. Har rent utåv lovat ordna för en på ålderns höst så en ska ha nåen stans å ta vägen.

Givit sig av. Anna Linneas magmuskler krampar och det är inte det månatliga. Har Gerda något mer att berätta om Hilma Johanna? Anna Linnea ser i förvirring det ögonblick försvinna då hon kunde ha frågat. Hon har gripit tag i första bästa ämne och frågat Gerda om hon inte alls har någon kontakt med sin mor eller något av syskonen.

– Nej. Nåt vidare skrivkunnig är en ju inte. Och vart sku en skriva?

– Till prästen brukar man ändå kunna skriva, så läser han upp. Och visst kunde väl någon hjälpa Gerda att skriva.

Jo, Gerda hade försökt det en gång, men prästen hade svarat att han inget visste. Hade visserligen hört talas om att en handelsman i en socken någonstans upp efter älven hade tagit sig en hushållerska, en kvinna från sågverksdistriktet. Kanske var det hon. Hon hade hängt sig sen. I skogen. Men en vet ju inte.

Anna Linnea tränger ånyo undan bilden av den sjuka kvinnan med spädbarnet i det kalla rummet: Har då Gerda ingenting alls från sin mor? Någon liten sak som minne...? Kvinnan på pallen reser sig. Hon försvinner in i jungfrukammaren bakom köket, det smala bås där det förutom sängen ryms en pinnstol och under sängen en kista med personliga ägodelar. Ur kistan tar hon fram en näsduk. Den bär hon med sig ut till fröken på bron. Anna Linnea tittar lätt förbryllad på den lilla tyglappen.

– Åh, Anna Linnea tycker förstås att detta inte är nåenting. En gammal näsduk utan broderi och spets. En näsduk bara. Gerda är på väg att lägga tillbaka den i kistan.

– Nej ... berätta! Anna Linneas röst får Gerda att vända sig om. Gestalten i det stora vita förklädet och den strama frisyren med hårkringlan bak i nacken får plötsligt en ny resning när hon börjar berätta om sin mor. Så driftig, höll en sådan ordning. Alltid mat på bordet, rena kläder åt man och barn. Lintyget blektes i solen och lades sedan i skåpet samman med små påsar med torkade lavendelblommor.

– Länge kände jag doften av mor när jag tog fram den här tygbiten. Men nu är det fäll mest

som en inbillar sig.

Det blir tyst. Kvällskylan har krupit in genom Anna Linneas stickade kofta. I fickan känner hon näsduken av mjuk vit batist med hålsöm runt fållen. Det tog ett antal kvällar bara att åstadkomma prydnadssömmen, och hon vet: den luktar bara såpa.

Så uppfattar hon Gerdas röst, uttunnad:

– En har ändå haft ett bra liv. Ingen ska säga nå annat.

Kapitel 6

Tag aldrig första supen

Godtemplarlogen samlar stora skaror, mest kvinnor, till sina möten och det utbredda superiet i de lägre klasserna är en stor fråga också i församlingen. Prostitution, brottslighet – så mycket ont kommer ur dryckenskapen. Denna kväll sitter Anna Linnea på ett möte som gästas av en kvinnlig journalist och talare. Hon berättar om en kristen fruntimmersförening i Amerika som strider mot dryckenskap och prostitution och för kvinnans rösträtt. Där i Amerika binder kvinnorna ett vitt band runt armen och går runt till krogarna, pratar med krogägarna, sjunger och håller bönemöte. Så har de fått många krogar att stänga eller sluta med att sälja sprit, berättar fruntimret. Släpps de inte in på en krog, så sätter de sig helt sonika ner därutanför.

Publiken i IOGT:s stora sal består denna kväll mest av kvinnor. Många klappar händerna när de hör om de amerikanska systrarnas tilltag. Att gå in på krogen och sjunga psalmer! De föreställer sig karlarnas miner ... men så reser sig en ung kvinna upp, Hon saknar huvudbonad eller sjalett och bär ett för kvällen tydligt nytvättat och nystruket förkläde över klänningen.

– Hur tror frun att en skulle våga komma hem till karln sedan? Eller alls visa sig ute? Nä, inte kan då en sån som jag komma med på såna äventyr. Hon ser sig om, som hade hon just lagt märke till att hon talat inför publik. Sedan sätter hon sig ner. De övriga åhörarna skruvar på sig men ingen av dem säger något. Fruntimret där framme lämnar så temat krogbesök och börjar tala om allmän och lika rösträtt för män och kvinnor. Hur många orättvisor skulle vi inte kunna undanröja om vi finge rösta på sådana män som vi litar på och även själva få den makten att tala och lägga goda förslag i riksdagen. Hur mycken dryckenskap skulle vi inte kunna förhindra om vi finge stifta lagar mot utskänkning av brännvin. Sist berättar hon att IOGT-kvinnorna i staden tillsammans med kvinnor bland annat från Röda Korset bildat en förening. Hon pekar på den vita rosetten som pryder hennes blus och säger att föreningen kommer att heta Vita Bandet. Och att många sådana föreningar finns i USA men också i europeiska länder. Aftonen avslutas med att samtliga närvarande bjuds in till möte i den nya föreningen inkommande vecka. Sedan sjunger man tillsammans:

Fly dryckenskapens hemska last/som drager till fördärv med hast

Tag aldrig första supen – se/den leder till osägligt ve!

Anna Linnea har lyssnat, nu i berättartid. Hon är inte nöjd: Är det hr BESK här igen som fört vidare vad han felaktigt minns. Vi bad väl en bön att Herren skulle skydda våra strävanden i den nya föreningen och sjöng *Glöm ej löftets helga timma*. Som vi brukade.

Men Viola tänker på klasskamraten i tredje klass i folkskolan, hon som hade en pappa som söp. Hon som sa att aldrig skulle hon ta en enda droppe, för då vart hon fast hon med, det var ju ärftligt. Men jag tröstade henne, säger Viola, och sa att det är inte flickor som blir alkoholister, bara pojkar. Några fulla tanter hade jag aldrig sett, bara fullgubbar.

På väg hem från mötet går Anna Linnea ifatt den unga kvinnan som så modigt rest sig upp och bekänt att hon inte var redo att springa runt på krogarna. Hon tar i hand och hälsar och tycker sig med ens känna igen det där bleka, fräkniga ansiktet. Kvinnan niger lätt och säger: Fröken känner visst inte igen mig. Jag är Alva, som brukar hjälpa till i laggårn.

– Åhå, javisst, fröken Alva, säger Anna Linnea och skäms, men bara lite grann. Inte kan hon känna igen alla som hjälper till på den stora gården som hör till bruket. Men nu har de ju varit på samma möte, ett möte öppet för alla som vill vända sig till Herren och förlita sig på hans ledning. Det är en ung kvinna som tydligen vill bidra med vad hon kan för att motverka dryckenskap och elände.

– Sådana unga människor som fröken Alva behövs, säger hon nu, sådana som också vågar ta till orda och säga sin mening. Det är ett särmärke hos Anna Linnea att hon tilltalar även enklare folk med titel, något som Alva inte verkar vara helt bekväm med. Kanske särskilt som hon är gift och redan har två barn. Det berättar hon nu inte för patrons dotter; vill inte ytterligare genera henne.

Efter nästa möte i godtemplarlokalen söker sig Alva till Anna Linnea. Hon har ett ärende. Eftersom Fröken gillade att hon sa ifrån på förra mötet tänker hon att hon nu ska säga ifrån om bristen på hygien i ladugården. Men hon undrar också om Anna Linnea kan skaffa henne tillgång till brukets bibliotek. Det är eljest endast tillgängligt för arbetarna i fabriken. Anna Linnea uppskattar den frågan. Biblioteket hade varit hennes förslag. Det hade Arvid gått med på. så länge det handlade om godkända tidningar och icke uppviglande eller osedlig litteratur. Men därvidlag litade han på sin dotter. Anna Linnea ställer sig således positiv till Alvas önskan och lovar att det ska gå för sig. Det är ju en präktig flicka som tydligen tvättar sig med såpa i någon tvättbalja därhemma varje dag när hon kommit från korna; hon luktar inte ladugård, kommer till mötet med nystruket förkläde och med det halmfärgade håret i en prydlig kringla i

nacken.

– Gäller det tillståndet också för de övriga som arbetar i ladugården och på gården, hör sig Alva genast för. Anna Linnea studsar: Det var då baddarn vad den flickan var snabb att komma med önskemål! Men Anna Linnea bestämmer sig för att gilla den där framfusigheten, så länge det inte handlar om några ohemula krav. Så hon skrattar och nickar. Hon kan heller inte föreställa sig att bonddrängarna, torparna och ladugårdspigorna ska strömma till i några större skaror och smutsa ner hennes böcker, det är ju inte några lättsinniga romaner eller oanständiga tidningar.

De satt visst och pratade så att de glömde bort att tala om ladugården. Det Anna Linnea å sin sida helst vill fråga om, det sitter hårdare inne.

Undrar vad Anna Linnea söker hos den unga Alva, ladugårdspigan? Och vad Alva söker hos henne, bortsett från biblioteksböcker och utrustning av arbetsplatsen? Det är frågor Viola ställer sig. Så hon slår sig ihop med Besken för att försöka finna gåtans lösning. Besken är aldrig omöjlig, bara det framgår att det är han som står för informationen och texten.

De både kvinnornas möten ska upprepas och ska inte heller upphöra när Alva och brukspatrons dotter inte längre träffas i samband med gemensamma möten. Nu vet Anna Linnea att Alva inte är någon "flicka" utan en tvåbarnsmor och torparhustru med eget hushåll. Märkvärdigt, men det är liksom lättare för den äldre kvinnan att komma i samspråk med en yngre som både är mor och bär sin hårknut längre ner i nacken. Hon behöver inte känna sig underlägsen på grund av sin barnlöshet och kan fråga om sådant som hon inte frågar sina väninnor. Hon är ju en nyfiken människa, Anna Linnea. Först och främst tar hon reda på hur det gått för arbetarens familj där frun i huset var sjuk. Hur gick det för barnen. Alva vill först inte berätta, men när Anna Linnea envisas säger hon att modern blev sjuk igen, hon dog ganska snart och barnen auktionerades bort. Vart, det känner Alva inte till. Anna Linnea darrar till och spiller en droppe kaffe på den broderade duken, men återfår fattningen och frågar om det finns flera sådana fall bland arbetarna. Och Alva berättar. Lungshoten drabbar gärna i sådana hus där det är svårt att hålla rent. Anna Linnea ser hennes renskrubgade uppenbarelse och börjar misstänka att det kan gälla livet, detta att hålla sig ren. När hon berättar om Gerdas kalla avrivningar skrattar Alva och säger att varmt vatten att tvätta sig i, det blir det väl kanske till jul. Hon har ett glatt lynne, Alva, och en bra karl som inte super. Han sköter det egna torpets åkerplättar och dessutom sina

dagsverken på brukets marker, så hon har inget att klaga på. Dock vet hon många som inte har det så bra som hon. Men skulle mannen eller Alva själv råka ut för någon olycka eller allvarlig sjukdom, tänker Anna Linnea, vad skulle hända med familjen då.

Att hålla rännstenen ren

Anna Linnea besöker under en tid Vita Bandets möten. Och visst är rösträtt för alla en bra sak att arbeta för. Alkoholförbud skulle också vara utmärkt. Om prostitutionen eller de prostituerades villkor blev det dock inte något närmare sagt; det bruna trähuset i staden verkade ingen ha lagt märke till. Men samtalet med Gerda har väckt nya förhoppningar hos Anna Linnea. Samtidigt söker hon i böcker och tidningar information om prostituerade och deras villkor. Att fråga Alva om hon känner till något tar emot, även om hon några gånger haft det på tungan. Det får ju inte verka som om hon misstänker den här unga troende flickan för att ha något med sådana kvinnor att göra. I juli 1903 skriver hon i dagboken:

Jag skrev ett brev till en läkare, en kvinna, och fick svar. Hon har haft kontakt med flickor som råkat illa ut. Kanske kan hon hjälpa mig att söka. Jag skrev att jag läst hennes artikel om reglementeringen och att jag funnit den intressant. När jag lärde mig vad det ordet står för, begrep jag att flickor som Hilma Johanna tvingas gå till en viss läkare för att undersöka sig så att de inte smittar herrarna med någon skamlig sjukdom. Doktor Nilsson skriver att det är ett rent skamstraff och att flickorna kan hamna i fängelse om de inte går dit. För det är karlarna som ska skyddas, inte flickorna. Nog borde en sådan lag ändras, rivas upp! Doktorn skriver att lagen försvaras av fina herrar som säger att det är "omöjligt att hålla rännstenen lika ren som gatan". Som de pratar, gubbarna! Rännstenen, det skulle alltså vara jäntorna det! Ja, hon är nog en bra människa, den där doktor Nilsson. Jag skall tillskriva henne och fråga om hon kan ge något förslag till hur jag skulle kunna hitta Hilma Johanna.

Och visst får Anna Linnea svar igen, men det gör henne besviken. Doktor Nilsson har inga råd att komma med. Ändå fortsätter de två att brevväxla. Anna Linnea skriver om arbetet i missionen och om diskussionerna i Vita Bandets nykterhetsförening. Ada Nilsson skriver om att kvinnorna behöver rösträtt för att kunna göra sig hörda, hon skriver om krig och orättvisor. Det är skamligt att det ska göra skillnad om man är rik eller fattig. "Det är skam det är fläck på Sveriges banér att medborgarrätt heter pengar." Även Anna Linnea har läst sin Heidenstam. Rösträtten borde vara lika för alla, fattig som rik, och – hon tittar på den stängda dörren till

Arvids arbetsrum – inte bara för karlar.

När skolflickan Florencia dryga hundra år senare ska skriva en uppsats om prostitution, går hon tillbaka till Anna Linneas dagbok och de skrifter läkaren Ada Nilsson med flera lämnat efter sig. Hon försöker slå upp ”reglementering” i Nationalencyklopedin, men hon hittar ingenting. Så hon googlar. Läraren blir först imponerad när hon lämnar in sin uppsats om prostitutionen runt förra sekelskiftet och om om systemet med reglementerad prostitution. Det upphävdes, skriver Florencia, år 1918, trots att till exempel författaren Strindberg som en manlighetens banérförare kämpade emot.

Kommen så långt i sin läsning av uppsatsen börjar läraren misstänka sin elev för plagiat; även hon går till den populära sökmotorn men letar förgäves efter identiska textstycken, undantaget just uttrycket manlighetens banérförare och citatet om gatan och rännstenen. Dock sänker det flickans betyg att hon inte angivit källan.

Kapitel 7

I kontrollrummet

... kopplar Besken upp oss mot årtalen 1905 och 2011.

1905. Hungriga arbetare strejkar. I Ryssland tågar människorna i hundratusental mot Vinterpalatset i Sankt Petersburg och begär av tsar Nikolaj den andre att han inkallar en nationalförsamling. Den blodiga söndagen 22 januari skjuter tsarens militär mot de demonstrerande och dödar flera tusen.

Anna Linnea: Strike – det ordet kommer från England, men nu har det kommit till Sverige också, strikandet. Arbetarna strikar för högre lön. Det sägs att människor svälter. Det tror jag väl ändå inte gäller arbetarna i vår fabrik. Eller... det var länge sedan jag hälsade på i en arbetarbostad.

Viola: I Ryssland var det bönderna som reste sig mot godsägarna – och de slaktades!

Anna Linnea, huvudrunkande: Jesus sade ”Giv kejsaren vad kejsaren tillhör ...”

Viola: Men om kejsaren, tsaren, godsherrarna, ja, fabrikörer och patroner, bryter mot din guds kärleksbud. Nog är det väl då rätt att göra uppror! Var det inte du som citerade bibeln och sa att den som har all kunskap men saknar kärlek bara är som en tomt klingande cymbal? Vad nu cymbal kan ha varit för ett uråldrigt instrument.

Anna Linnea: Ja ja, en cymbal är en cymbal och Guds bud är Guds bud: Du skall älska din nästa såsom dig själv! Jag läser om arbetare, rent av arbeterskor, som reser sig mot fabriksägare och de tänker knappast på kärleksbudet när de gör så. Men om hungriga människor skjuts som kreatur! Var ska det sluta? Käre Herre, säg ifrån!

Anna Viola: Det var till och med ofta kvinnorna som var drivande. De var väl de första som reagerade när de inte hade mat att ställa på bordet ...

2011. Florencia: Sköt dom verkligen på arbetare 1905 redan? Jag trodde det var 1931, i Ådalen. Nej gammelfarmor, det hjälper inte att be till gud. Fast, jag vet, Idas faster säger att när hon blev med barn för fjärde gången så bad hon till gud om en trerummare. Och så fick hon det. Men i alla fall. Du pratar om nånting som hände för länge sen, kanske ryska revolutionen. Och jag, jag låg hela natten och tänkte på alla dom som är instängda i den där stan – vad heter den nu igen – i Libyen, heter väl det där landet där det går omkring en gubbe i bruna filtar och hotar att låta sina soldater ha ihjäl varenda en i hela stora stan. Barn och vuxna, allihopa!

Viola: Inte tror jag heller att det hjälper mycket att be. Du minns väl Anna Linnea, när du skulle hjälpa arbetarfamiljen där hemma. Vad bad du om? Vad fick de? Latrintömning och så småningom en vattenledning. Inte ens sånt klarar din Gud av att skaka fram när det gäller de många instängda där nere. Jag tänkte ju också på Gaddafis anfall på Misrata i natt. Svårt att sova. Låg och hoppades att de franska FN-planen med sina bomber skulle hinna före. Och jag som trodde jag var pacifist!

Florri: *Oh Lord, won't you give me a Mercedes Benz ...* nej! Vi borde skicka dit svenska krigsflygplan! Dom där JAS-planen som kostar så mycket pengar måste väl få göra nån nytta nån gång! Eller vad säger du, farmor?

Anna Linnea: Ja håna mig ni bara. Här är det visst bara jag som är fredsvän, men ni ska inte häda och säga att Gud inte hör bön. Några gubbar i bruna filtar känner jag inte till – vad är det för slag, flicka?

Viola: Hur i hela fridens namn ska det gå Besken? Kan du inte vara så hygglig och ljuga framtiden till rätta! Medan tid är, lägger Viola till, men inser att framtiden redan är här.

Besken: Därtill är jag nog för gammal och trött. Försök med mr Google. Men hur det gick för ryska revolutionen 1905, det vet vi i alla fall.

Florencia: Hur då? Hur gick det? Det blev väl Sovjet.

Besken: Dåligt gick det för revolutionen. Tsaren kallade faktiskt in en folkförsamling för att lugna ner människorna. Alltså en дума, ett slags riksdag. Men duman ställde krav på sociala reformer ... och fick inte vara kvar så länge.

Florencia: Så kommunisterna, dom kom senare?

Viola: Det kommer att dröja mer än tio år innan mensjevnikerna och sen bolsjevnikerna får makten. De vi idag kallar kommunisterna.

Anna Linnea: Nu vill jag äntligen veta vem gubben i bruna filter är!

Men vad förstår Anna Linnea av den arabiska revolutionsvåren 2011. Filter eller inte filter.

Kapitel 8

Dagboksförfattaren drar österut

April 1905

Ja, sannerligen händer det märkliga saker i det stora landet i öster. Herren har hört vår bön och tsar Nikolaj utfärdar ett manifest för religionsfrihet. I de församlingar som Missionen har kontakt med utlöser det jubel. Inte att undra på; dörrarna öppnas till länge stängda bönhus och de evangeliska kan röra sig fritt, rentav öppna ett prästseminarium och ge ut egna skrifter. Ändå finns oron. Hur kommer manifestet att efterlevas runt om i det väldiga landet? Kommer den дума Nikolaj utlovat att lugna ner alla upprörda sinnen? Innebär de socialistiska krafterna hopp eller fara? Hur starka är de? Kommer uppror och oroligheter att fortsätta och var skall det i så fall sluta? Allt är en enda förskräcklig röra ...

13 maj

Denna dag skall alltså hädanefter vara Barnens dag. Så är det nu bestämt. Barnen som skall tänka våra tankar vidare, fullborda våra handlingar, föra Guds och människors verk framåt. Själv har jag fyllt 31 år och kommer aldrig att föda några barn. [På detta ställe i dagboken finns en teckning: en streckgumma med överkorsad bubbla på magen och stora tårar som rinner nerför kinderna – det är det enda ställe vi kunnat hitta där Anna Linnea illustrerat sin tankar med en bild.] Nå, människors verk är minsann inte alltid värda att föra vidare. Det är ändå en god sak att jag inte skall föda några soldater att skjuta på hungriga människor.

Oktober, datum oläsligt

Unionen med Norge löses nu alltså slutligen upp, lika bra det, på sistone har den ju ändå mest fört med sig bråk. För min del tar arbetet med Missionen nästan all tid. Arvid har förståelse för att jag inte längre hinner med hans räkenskaper. Vi planerar nu en resa till de södra områdena, främst Krim. Förutom Sevastopol skall vi besöka Chersones, där Vladimir den Store en gång lät döpa sig till kristendomen. Nog är det en nåd att jag skall få uppleva detta! Dock återstår ännu mycket arbete med att samla in pengar och skaffa fram biblar. Igår kom ett brevsvår från hr V. Han skriver att de ser fram emot att hälsa oss som gäster vid sin

församlings hundraårskonferens. Tack käre Herre att denna kristna folkspillra äntligen på nytt kan mötas i bön, förhoppningsvis utan att råka ut för förföljelse och arresteringar!

Besken sitter och biter sig i plåttungan men kan ju knappast lägga sig i vad Anna Linnea skrivit i sin dagbok. Att Vladimir anammade den kristna läran hade, det säger sig vår dator veta, inte så mycket med religiös omvändelse att göra. Han hade helt enkelt behov av att ena de splittrade folkgrupperna i sitt stora rike med deras olika naturreligioner och därmed stärka sin ställning. Till en början kände han sig beredd att införa mohammedanismen, som ju var en modernare lära, men då han fick höra att det inom islam var förbjudet att dricka alkohol, insåg han att ryssarna aldrig skulle acceptera ett sådant bud. Så valde Vladimir kristendomen. ”För ruserna är det en glädje att dricka, utan det kan vi icke vara!” Står det i Nestorskrönikan.

– Ja, det där var ju mindre än tusen år efter Kristi födelse. Och kristendomen han införde var alltså den ortodoxa läran, som ju låg långt ifrån vad Anna Linnea eftersträvade i sin missionsgärning. Men den där krönikan, vad den nu hette, den känner Viola verkligen inte till.

November, datum oläsligt

Arbetarnas strike är slut, arbetarna har vunnit. Nu skall lagen ge dem rätt att bilda fackförening och fackföreningen skall, på ett eller annat vis, påverka innehållet i lönekuvertet. Även om Arvids fabrik inte varit inblandad i strikandet, blir också hos oss en gräns satt för hur lågt man får sätta arbetets pris. Jag kan då se det jag länge har misstänkt: att arbetarna även i vår fabrik haft skamligt dåligt betalt.

På resan till Krim, som anträds i slutet av november, medför Anna Linnea sitt resebläckhorn i silverbehållare och ett kort pennskaft likaledes i silver – en present från fadern på hennes trettioårsdag. Denna nätta utrustning, avsedd att möta damers behov av att skriva små biljetter eller föra in poster i hushållets kassabok, tvingar Anna Linnea att upprepade gånger under resan ge sig ut på jakt efter bläck för påfyllning. Ty hon för noggrann dagbok.

Förutom Anna Linnea deltar fyra manliga missionärer i resan. Den startar i kulet höstväder. Färden går via Hangö och Sankt Petersburg först till Moskva. Den fortsatta tågresan söderut inleds med ett litet intermezzo.

25 november

Under uppehållet i Moskva hade missionär H uppdragit åt var och en att bidra med reskost inför den fortsatta färden, ty tåget saknade restaurangvagn. Bröd, smör, ost och korv införskaffades och i ett hörn av den präktiga korgen hade H ställt en burk honung. Han anser nämligen att honung är såväl närande som nyttig. Vid en måltid under resan hade honungsburken emellertid behagat vända sig upp och ner. När så den fina, bonjourklädda missionär S tog ner korgen från hyllan fick han utan att märka det sin andel av burkens innehåll på kläderna. Han bar så fram korgen i den trånga gången, varvid även de andra herrarna fick sina kläder nersmetade. Detta gjorde S så misslynt att han inte längre ville delta i måltiden utan kröp upp på sänghyllan vid väggen för att sova. Dock hade han inte uppmärksammat var korgen haft sin plats utan lade sitt huvud just där honungsburken stått. De grymma reskamraternas kommentar: Aldrig i sitt liv har väl S sovit så sött.

Efter denna glättiga inledning av reseberättelsen återfinns plötsligt två parallella versioner av dagboken (även om Besken envisas med att hävda att allt utom den officiella versionen är falsarier). Den ena delen är helt uppenbart ägnad att fungera som officiell reseberättelse. Den andra däremot verkar inte vara avsedd att läsas av obehöriga och studeras alltså särskilt girigt av Viola och Florri.

Överallt möts de fem missionärerna av dukade tebord och glädje över besöket. När Anna Linnea försöker rengöra herrarnas honungsfläckade kläder får hon genast av en vänlig värdinna veta vad Gerda direkt skulle ha kunnat berätta: honung tas bort med kallt, inte med varmt vatten. Detta är en kunskap som Viola ett drygt halvsekel senare kunde ha haft nytta av. Hon arbetade då på ett etablisseman där man serverade mjöd, vilket när det dricks ur horn prompt skvimpar över på gästens kläder. Istället förklarade Viola käckt för en upprörd herre som bjudit tyska affärsbekanta på exotiskt vikingafika: Det går bort i tvätten. Hon sa det med samma obekymrade tvärsäkerhet som bonden använt i hennes barndom när han bjöd på söndagsskjuts i dyngkärran och hon efteråt oroligt betraktat sina solkade vita knästrumpor: Det går bort i tvätten.

Men vad som särskilt fångar Violas intresse och nyfikenhet när hon läser mormoderns dagbok från Krim-resan är således inte de evangeliskt kristnas situation i det förrevolutionära Ryssland utan fastmer de privata anteckningarna. De får henne att känna sig som hon gör när hon läser om kändisarnas skandalhistorier i kvällspressen; hon gasar samtidigt som hon bromsar. Anna Linnea skriver om den unga missionären ”J”. Han stör hennes sinnesro. En

gudagåva till missionen är han, en evangelist som talar så att människorna i de enkla bönhusen ömsom strålar, ömsom gråter. Han har hustru och barn hemma i Helsingfors. Ändå ser han på henne med sådana blickar som hon efter inledande tvivel måste tolka som riktade till henne som kvinna, inte enbart som syster i tron. Vid bordet söker han ständigt platsen bredvid hennes. Och nog håller han hennes hand aningen för länge när han hjälper henne ur deras *izvoztjik*?

Anna Linnea kan inte minnas att hon varit förälskad sedan backfischåldern då hon spelade korrang och lekte levande charader med kusinerna på julkalasen. Nu ser hon med svårtyglad iver fram emot en utfärd hon och J ska göra utan resten av sällskapet. Samtidigt bävar hon vid insikten att detta sinnestillstånd hotar den fasta grunden för hela hennes tillvaro. Ja, marken skälver under henne när hon sitter till bords med sina reskamrater i storstugan hos den lilla församlingens herde och hennes porer suger in värmen från J:s vänstra hand som han placerat bredvid tallriken nära hennes. Med ens måste hon kämpa ner en häftig lust att lägga sin högra hand på hans och föra den mot sin kropp. Kunde det dämpa bultandet där nere i skötet? Nej - dämpa vill hon inte! Men vad vill hon då? Tankar och känslor krockar inom henne som radiobilarna på ett nöjesfält. När hon ändå ger efter för sin ingivelse och närmar sin hand till hans, går en uppvaknandets stöt genom henne; hon känner vigselringens svala metall mot sina fingertoppar. Det bränns värre än Gerdas vedspis och handen far uppåt bakhuvudet som för att fästa ett hårstrå vilket sluppit ur hårknuten. Anna Linnea är väl medveten om att inte heller detta är en gest som hör hemma vid ett matbord, men turligt nog verkar ingen reagera. Ingen utom J. Tänk att ett knä kan ge ifrån sig en sådan intensiv värme genom flera lager av kjolar!

Till Chersones ska färden gå, den gamla grekiska ruinstaden några kilometer utanför Sevastopol. Den 30 november skriver hon i dagboken: Gud hjälpe mig arma kvinna! En gammal fjolla är jag – det jag känner är begärelse! Begärelse till en annan kvinnas man.

I mitten av december, reser de två iväg med hästskjuts över steppen, insvepta i lånade vargskinnspälsar. Vid framkomsten tas de emot och tinas upp i hemmet hos en tre generationers storfamilj. Från sin brevväxling med församlingen vet Anna Linnea att de kallar sig kristna socialister; en konstellation som överraskar Viola men som inte tycks ha förvånat Anna Linnea.

15 december (version I)

I Chersones fick vi ånyo bevis på den ryska gästfriheten. Även här väntade oss ett dukat bord

Det vi mest uppskattade just då var nog ändå värmen som strömmade emot oss från den öppna eldstaden. Senare satt vi och språkade med värdfolket som bodde där tre generationer tillsammans i enlighet med sin patriarkaliska sed. Vid sängdags kom en av bondhustrurna in i rummet med ett fång pösande sängkläder. Då jag strax anade oråd frågade jag missionär J om meningen var att vi skulle sova i syskonbädd. Även han antog att det var avsikten men frågade mig samtidigt: Vad kan vi göra? Det finns bara ett rum där de inte själva sover. Vi kan protestera, svarade jag och bad honom att hjälpa mig att tolka: I vårt land är det inte sed att en man och en kvinna som inte är gifta sover i samma rum. Skulle ni därför vilja vara vänliga och ordna så att jag får dela rum med någon av fruarna och denna natt byta med hennes man? Värdfolket visade sig förstående och jag bereddes plats hos en av sonhustrurna.

15 december (version II)

Det kändes, där jag stod inför den församlade familjen, som om jag hade en lampa tänd under kjolarna. Jag tyckte att jag lyste, att alla måste se hur Satan höll på att ta herraväldet över hela min arma person. Tätt, tätt svepte jag sjalen omkring mig, när jag med ens vacklade till och förnam hur Johannes varma arm fångade upp mig. Till min fasa kände jag något varmt rinna nerför lårens insidor. Det var inte klibbigt som blod. Kunde jag ha kissat på mig? Något så genant har jag aldrig upplevt, och i ett främmande hus! En stor svaghet kom över mig och jag tvingades sätta mig ner, dock alldeles försiktigt längst ut på stolskanten. I mitt förvirrade tillstånd bad jag till Gud att de tjocka kjolarna skulle hålla emot så att inga yttre tecken skulle avslöja mig.

Florenca, som smugit sig fram till köksbordet där Viola sitter och läser, säger helt kallt: Sprutorgasm! Viola stirrar förbluffad på barnbarnet. Var har hon lärt sig sådana ord, hur mycket vet hon redan om kvinnans könsliv? Först nyligen, när Viola lärt sig det ordet, hade hon förstått vad som utspelat sig i hennes egen kropp en gång för mycket länge sedan i ett mörkt och trångt utrymme intill en upplyst danssalong. Den oerhörda skam hon känt. Hur hon lämnat mannen vars smekningar hon nyss varit inställd på att suga all världens njutning ur – och sprungit därifrån, ut i kylan och i sitt plötsligt så svaga tillstånd knappt fått på sig kappa och mössa fastän termometern säkert visade på minus tjugo. Det blev kallt om öronen och alldeles ruskigt kallt och isigt mellan benen.

I rummet där Anna Linnea placeras tillsammans med den unga bondhustrun hänger ett spädbarn i en skinnvagg från taket. Barnet snörvlar och gråter. Den uttröttade modern försöker sova. Av dagbokens version II framgår att Anna Linnea ömsom ångrar sitt sängbyte så att hjärtat vill spricka, ömsom är stolt över att hon motstått en stor frestelse. Men skulle Johannes ha gjort det, det frågar hon sig oupphörligen. Hon känner fortfarande en intensiv matthet i kroppen, söker kontakt med sin Herre i bön men har svårt att få fatt i riktningen. Fram emot gryningen somnar hon in samtidigt som barnet i vaggan äntligen tystnar. En stor mörk fläck avtecknar sig i skinnet på vaggans undersida. Men det ser inte Anna Linnea, hon sover så djupt att värdfolket blir tvunget att väcka henne inför dagens program.

Jublet över Nikolajs religionsfrihetsmanifest har hunnit lägga sig på de flesta platser man besöker. Mer än en gång trakasseras de troende av polis vid sina möten. I motsats till andra händelser som våra missionärer hör talas om resulterar dock dessa inte i några svårare incidenter.

22 december (version I)

*På hemväg. I Sankt Petersburg träffar vi missionären N som bedriver sin verksamhet i nykterhetsföreningens lokal, eftersom det annars är svårt att undgå polisens inblandning. Då vi igår följt N till lokalen infann sig en konstapel och anmärkte i sarkastisk ton: Men är icke detta en nykterhetsförening? Ni läser ju bibeln! – Ja, naturligtvis, fann sig N. Det är ju genom denna bok folk blir nyktra! När stämningen ändå började kännas hotfull, passade jag på att ta upp en sång ur Nykterhetsbasunen, ty sång plägar ju kunna lyfta människorna när fara hotar. Hela vår lilla grupp stämde således in med starka röster: Ser du laster och brott hos de unga re'n gro/och slå rot i den bördiga jord/i det hem där ej Gud med sin ande får bo/och där käckt man föraktar hans ord/som kallar till ånger och bättring. Varefter jag kastade en blick på rättens tjänare och bestämde mig för ännu en vers: **Månne du ej har skuld i den nöd som i stort/så fördärvar vårt folk och vårt land?/Månne du har gjort allt vad du kunnat och bort/för att slita de nesliga band/som fört våra bröder i trälldom?** Jag blickade därvid konstapeln djupt i de små rödsprängda ögonen som satt tätt intill en ordentligt tilltagen rödflammig näsa. Min blick måtte ha räckt för att få honom att förstå innebörden av de främmande orden, ty han backade med vingliga steg ut genom dörren. Vi skrattade hjärtligt sedan porten slagit igen, men fann oss fort och gjorde oss beredda på att han kunde återkomma med förstärkning. Vilket dock inte skedde.*

22 december (version II)

Ännu ett par dagars respit. Och plåga. Sedan återkomsten från Chersones har vi endast vid ett par tillfällen, och då i andras närvaro, kunnat byta några få ord. Är det han som inte längre söker mitt sällskap? Väntar han på att jag ska närma mig? Jag söker hans blick men får inget svar. Kanske kunde jag igår ha bett honom att för min räkning ombesörja en flaska bläck. Istället gav jag mig själv iväg ut på stadens gator.

27 december (version I)

Idag nådde vi Helsingfors och vår lilla trupp skildes åt, nöjd med en innehållsrik resa och de kontakter vi knutit. Missionär H och jag tar i morgon båten till Stockholm.

27 december (version II)

När vi skulle skiljas på H-fors tågstation skedde det äntligen. Han böjde sig fram och viskade i mitt öra. En kort beröring och ett par varma ord som jag så förtvivlat åstundat hela denna långa vecka. Så räckte vi varandra handen och tog farväl där på perrongen.

Inom mig samsas en svidande åtrå med en beskedlig triumf över begäret.

Ett löfte har jag avgivit: Att aldrig gifta mig, att sona mitt brott mot det tionde budet genom att så länge jag lever sprida evangelium. Om bara Han anser mig värdig.

Är det synd att samtidigt vara lycklig, att veta sig älskad?

Hemkommen har Anna Linnea arbete med att följa upp de kontakter gruppen fått under resan. Ändå känner hon att Missionen inte ger henne tillräckligt utlopp för behovet att uträtta något verkligt meningsfullt för situationen i hemlandet. Inte så att hon vill lämna allt hon kämpat för och trott på. Bara att den totala hängivenhet hon känt inför missionsuppgiften inte längre förmår fylla henne. På föreningsmöten i Vita Bandet diskuteras allt oftare behovet av rösträtt. När *Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt* bildas inleds ett samarbete och Anna Linnea kommer att alltmer flytta sina arbetsinsatser till denna.

Så ser vi alltså åter igen hur en kvinna i besvikelsen efter en brusten kärlek, utan hopp om man och egen familj, söker sig till så kallat ideellt arbete för att glömma sin hjärtesorg.

Äh, lägg av Besk, ditt gamla plåtskrälle! reagerar den läsande Viola. Inte är Anna Linnea

förlamad av sorg! Hon lever fortfarande i sin bubbla av förälskelse och känsla av outtömliga krafter. ALLT ska hon orka med.

Kapitel 9

Rösträttsarbete

I Finland erövrar kvinnorna sin rösträtt och i London genomför *National Union of Women's Suffrage Societies* den första stora kvinnomarschen. I Sverige ser sig högerregeringen hotad av kvinnornas krav och skaffar sig majoritet med att föreslå utvidgad rösträtt för män – samtidigt som sommarens stora nyhet är att herrar och damer i skånska Mölle gör skandal genom att bada tillsammans.

Anna Linnea har inte släppt sin vana att följa med i tidningarna. Varje morgon försöker hon ta sig tid att gå till biblioteket och läsa. Hon tittar efter Alva, men flickan har väl inte tid med läsning så dags på dagen.

Ryska flyktingar har börjat ta sig till Sverige sedan revolutionen 1905 slogs ner. En sentida historiker kan iakttä hur spänningarna nere i Europa förebådar första världskrigets utbrott, när England, Frankrike och så småningom även Ryssland går samman i den så kallade Ententen för att bilda motkraft mot Tyskland och Österrike-Ungern.

Krig, tänker Viola och slår igen Anna Linneas dagbok. Detta var alltså inför det förra kriget, då Europas pojkar, som trosvisst sjungande marscherat iväg för att slåss för fosterlandets ära, kom att lemlästas på slagfälten, uppleva helvetet i leriga skyttegravar, frysa ihjäl. Det har jag läst och hört, men just inget om vad kvinnorna upplevde. Kanske var det inte så stor skillnad mot det andra stora kriget, ”mitt världskrig” då jag föddes och då Lillemor satt hemma och stickade yllestrumpor åt soldaterna samtidigt som hon försökte laga mat av det som handlarn sålde mot inkassering av ransoneringskuponger. Fast då hade ju utvecklingen gått framåt; ingen sköts med gamla muskedunder eller stacks ner med bajonett, nu kom moderna kanoner, bombflyg – och till slut atombomben. Och idag begär man att vi ska förlita sig på den tekniska utvecklingen och bygga ut atomkraften! Hur var det den där gamla nobelpristagaren sa: atomvapen och atomkraft är siamesiska tvillingar. Mormor tänkte sig att vi skulle kunna använda rösträtten för att förhindra krig. Och förstås till att förbättra kvinnornas villkor.

Det är således i en värld som befinner sig i gungning (krigsshotet i Europa sekunderas av jordbävningar och tsunamivågor runt om i världen) som Violas mormor reser kors och tvärs

genom Mellansverige för att tala på möten i rösträttsfrågan. Det blir långa dagar på tåget och hon reser i andra klass. Tredje klassens träbänkar är för obekväma och första klass skulle vittna om alltför stort avstånd till de obemedlade. Hon slåss ju till syvende och sist för alla kvinnors rättigheter, inte enbart för dem som tillhör hennes egen klass. Restiden använder hon till att studera riksdagsprotokoll, artiklar av Fredrika Bremer och Ellen Key, även skrifter från den internationella kvinnorörelsen – endast det engelska språket är hon tvungen att undvika på grund av bristande kunskaper, men det är en brist hon delar med många av sina välutbildade medsysstrar.

Somt lämnar dock en darrande, om än inte alltför påträngande, känsla av obehag i Anna Linneas hjärna och hjärta. Hon tror på sin uppgift. Men finns det inte en motsägelse i detta att upphöja kvinnligheten och den moderliga omsorgen till något så märkvärdigt och betydande – samtidigt som man vill öppna dörrarna för kvinnorna så att de skall komma ut och påverka samhället utanför. Måste då inte också förhållandena inom hemmet ändras, så att omsorgen om barn och gamla inte blir lidande? Eller ska Gerda och hennes gelikar för all framtid sköta om hemmen, hur blir det då för Alva och hennes medsysstrar? Skulle torparhustrur och arbeterskor kunna anställa hushållerskor och barnflickor? Visserligen gör ju krigen att det finns fler kvinnor än män, men ekvationen vill ändå inte gå ihop.

Besken föreslår Anna Linnea att invänta den väg som Ryssland, det vill säga Sovjetunionen, efter revolutionen kommer att peka ut. Året innan Anna Linnea kom till världen föddes i St. Petersburg en flicka som fick namnet Alexandra. Besken utlovar att hon snart kommer att påverka kvinnornas situation, i Ryssland men också på andra håll. Men Anna Linnea är inne i sina förberedelser för ett förestående rösträttsmöte och lägger inte märke till några signaler från framtiden.

Arbetet som resande talare i Landsföreningen känns positivt men det är också ansträngande. Särskilt som Arvid och den övriga styrelsen tydligt visar att de tycker Anna Linnea missköter arbetet med Missionen. Samtidigt har såren efter mötet med Johannes börjat bulta. I takt med läkningen växer nya tankar fram. Tankar som får extra aktualitet i och med kontakten med kusin Hedvig. En vårdag år 1906 sitter kusinen åter på Anna Linneas säng. Familjen har vuxit, Hon har fött fyra barn i rask följd, nu sitter hon här och bara gråter. Och det verkar inte handla om att ekonomin är dålig. Mellan snyftningarna hörs: ... är jag så ful ... vad gör jag för fel ...

– Ja, ful är du då verkligen inte. Och varför tror du att du gör fel? Anna Linnea vill ta ett praktiskt grepp på problemet.

– ... det var flera år sen jag lät sömmerskan sy mig en ny klänning ... vad ska jag med nya kläder ... kan ju inte ens gå med småflickorna till parken ...

– Är det fel? Att gå med barnen till parken?

– Allting är fel ... men om jungfrun har annat att styra med ... jag måste väl få gå ut!

– Han låser väl ändå inte in dig? Gör han det?

– Om han upptäcker att jag varit ute ... jag orkar inte med dessa förhör ... och jag står inte ut med att vara instängd och inte med att höra att han trodde han tagit sig en hustru med god uppfostran inte en sådan sla

– ... en sådan vadå? Vad säger du ... slampa?? kallar han dig SLAMPA?

– Ja inte vet jag om han lärt sig sådana ord på horhuset eller av sina fina herrbekanta. Det värsta är nog att jag inte tål att han tar i mig, det hjälper inte att han gör sig snäll ... Anna, du som läser så mycket ... har hustrun verkligen skyldighet att ...

Anna Linnea bryr sig inte om att Hedvig snyter sig i den pärlbroderade sidenkudden. Nu måste hon tala med Arvid och Maria. Om kvällen anförtrot hon sig åt dagboken.

Datum oläsligt, om på grund av vattenskada eller tårar

Nu har ulven krupit fram ur fårakläderna. Den höll han minsann väl gömd före giftermålet. Mest verkar hon ta vid sig av att han behandlar barnen illa. Jag förstod dock snart att han även ger sig på henne. Och ingenstans har hon att ta vägen. Hur skulle det också vara möjligt, med fyra barn! Förgäves försökte jag utverka hennes tillstånd att tala med Arvid och Maria om att hon skulle bo här med barnen. Fick endast till svar att han genast skulle komma och hämta hem henne. Något som han ju är i sin fulla rätt att göra.

Här räcker det inte med böner! Det är mer än fyrtio år sedan mannen i lag förbjöds att slå sin fru. Vad göra? Nog måste en hustru ha rätt att lämna ett sådant äktenskap! Hade jag en dotter – hon skulle då få läsa och skaffa sig ett yrke så att hon aldrig någonsin behövde bli beroende av en karl!

Från J kom igår ett brev till familjen där han kungör sin hustrus nedkomst med deras andra barn, en flicka. Nå. Det finns verkligen ingen anledning att sörja att man sitter på glasberget.

Ja, allt tyder på att det brådskar med rösträtten, om kvinnorna ska få någon makt över lagstiftningen. De socialdemokratiska kvinnorna är på stark frammarsch i denna fråga, men har svårt att hävda sig mot arbetarklassens manliga talespersoner. Lika rösträtt för kvinnor och

män, det är inget som arbetarkvinnorna kan känna sig nöjda med – inte så länge som männens rösträtt är begränsad av inkomstkrav och annat. Sådana krav skulle utesluta ännu fler kvinnor än de utesluter män. ALLMÄN OCH LIKA rösträtt för kvinnor och män, det är vad de måste kräva. Anna Linnea vet att det även på den borgerliga sidan hörs sådana tongångar – och att många arbetarhustrur är på sin mans linje. Hon som diskuterat frågan per brev med Ada Nilsson och nu dessutom dryftar problemen med den unga Alva, hon känner sympati för vissa delar av socialdemokratin och hoppas att kvinnorna från båda sidor ska kunna enas. Kvinnans rösträtt kan helt enkelt inte vänta!

– Men kommunisterna då, bryter Florencia igenom, hon har smugit sig in i kontrollrummet och tjuvlyssnar. – Vem håller på kommunisterna och var står dom? Och Besken förklarar tålmodigt att socialdemokraterna visserligen splittrades och ett socialdemokratiskt vänsterparti bildades strax före ryska revolutionen, men kommunisterna kallade man sig inte förrän ett par år senare. Se här, förresten, en anteckning i Anna Linneas dagbok från 9 maj 1906:

Ryska socialdemokrater har hållit möte i Folkets Hus i Stockholm. En hr Vladimir Uljanov sägs gå i spetsen, jag såg hans fotografi i tidningen: en liten ful karl. Kristen verkar han då inte vara. En stiligare karl är ju den med stora mustascher, Josif Vissarionovitj, kan han månne vara något att hoppas på för de evangeliskas räkning?

Nu undrar Florencia vad det är för gubbar. Besken blinkar till med en röd lampa: Den lille där, det är han som kallas för Lenin. Den andre verkar vara Stalin, men om honom har jag vid den här tidpunkten osäkra uppgifter. Stalin, alltså Stålmannen, kom han hur som helst att kalla sig först senare.

16:e maj 1906

Madame V som igår delade vår kvällsvard berättade att de ryska emigranterna i Stockholm strider inbördes. På min naiva fråga om inte de evangeliska har kraft att i Herren Jesu Kristi namn jämka stridiga viljor fick jag endast överseende huvudskakningar till svar. Tsar Nikolaj har infört det utlovade parlamentet, duman. Han tvingades till det till slut. Sedan lär det ju där som här vara så att en rik adelsman, eller direktör, har mer att säga till om än en fattig bonde. Eller fabriksarbetare. Kan detta verkligen vara Guds ordning på jorden? Kan hanmänniskan ha skapats med större hjärna för att regera över honmänniskan? Självt är jag då ingen riktigt

*kvinna jag, som inte är duktig på att sköta hushåll eller ens skaffa barn. Sitter det i hjärnan
månne? Givetvis inte!*

Det är en solig och varm försommardag när Anna och Alva smyger sig till en pratstund i bersån. Viktigt är att ingen av arbetarna ser dem, och inte heller tjänstefolket. Det är Alvas önskemål. Hon vill inte ens acceptera att Gerda kommer ut med en saftbricka. Anna Linnea bär ut den. En stund i bersån med Alva har kommit att betyda mycket för henne.

– Nog kan jag förstå det, säger Anna Linnea. Att umgås privat med ”Fröken” skulle knappast ge Alva gott rykte.

Inte Fröken heller, tänker Alva. Bara förra veckan kom karln hennes hem från sitt dagsverke och härmade drängarna som härmat patrons stollig dotter: Jo Fröööoken, hon springer omkring och gör sig gemen hon, det kan hon kosta på sig. En dag vill hon väl vara med och göra REVOLUTIOON. Han får akta sig, Patron, så att hon inte sticker ner honom med PARASOOOLLET! Alva hade schasat in honom på kammarn men själv haft svårt att hålla sig för skratt och nu när hon sitter här i herrskapsbersån med Anna Linnea lägger sig karlarnas bild på på något vis emellan henne och damen på andra sidan det vitlackerade trädgårdsbordet. De här stunderna liksom mötena i Vita Bandet brukade ge henne styrka, ja nästan en känsla av makt. Hon var minsann inte bara en vanlig torparkärring och laggårdspiga. Nu är det plötsligt som om hon istället ser Fröken som en stollig gammelpiga. Säkert trettiofem år – och ogift. Lite svårt har alltså Alva att hänga med i Anna Linneas upphetsning när hon berättar att Emelie i Vita Bandet som första kvinna talat på socialdemokraternas möte på Arbetarnas Dag. Även Emelie är socialdemokrat således. Så fortsätter orden att forsa ur Anna Linnea och hon berättar om familjen hon sov hos på den ryska stäppen, de kristna socialisterna. Sådana finns alltså också hos oss här hemma!

Vi hör med ens ett fnissande, ganska opassande, för det är Florencia som frågar om Anna Linnea också tänker berätta om Johannes. Men då smäller urmodern kvickt igen kontrollrummets lucka i nosen på barnbarnsbarnbarnet.

Om revolutionen talas det inte i bersån. Inte om han- och honmänniskor och deras eventuellt olika stora hjärnor heller. Men om rösträtten förstås. Kvinnornas rösträtt. Kan Finland så kan väl Sverige. Regeringens förslag att ge männen utvidgad rösträtt men återigen strunta i kvinnorna får Alva att fnysa: Va ska de med den? Inga karlar hon känner bryr sig om rösträtten,

inte har gubbarna där i Stockholm gjort något för dem hitintills. För dem är kärringarnas rösträtt bara något att skratta åt.

– Så vi får lita till oss själva, säger Alva. Det är nog bra med den där Emelie som är socialdemokrat.

Anna Linnea menar ju också att kvinnorna har en hel del gemensamma intressen, bara på grund av att de är kvinnor. En kvinna som blir med barn utanför äktenskapet ...

– Ja, kommer hon från bättre folk så skickas hon väl till en fin klinik nånstans, sen anställs en amma och ungen får en helt ny familj... Den yngre kvinnan ser trumpen ut när hon säger detta som säkert inte faller i god jord på andra sidan saftkaraffen.

Anna Linnea tar ett djupt andetag, tänker visst säga något. Så bestämmer hon sig för att låta bli.

Kapitel 10

Tidens gång

Hemma i det stora huset samsas Anna Linnea, Arvid och mor Maria rätt gott tack vare Gerdas ständiga, om än buttra, omsorger.

På julafton när fabriksvisslan tjuter in helgen redan klockan tre på eftermiddagen går Anna Linnea runt med en korg med äpplen till de anställdas familjer, innan hon går hem och högläser julevangeliet för familjen. *Och det hände sig vid den tiden att från kejsar Augustus utgick ett påbud att hela världen skulle skattskrivas ...* Därefter tar man plats i salongen runt bordet med julgäddan.

På midsommarafton lövar Axel gårdsplanen framför mangårdsbyggnaden och tar ett par karlar till hjälp att ställa upp långborden som kvinnorna dukar. Stora starka karlar griper girigt efter faten med fläsk och korv, barnen sneglar mot ostkakan med bärkompott. (Ska detta behöva berättas? Det vet väl redan alla som läst Astrid Lindgren, tänker Viola. Ändå förs det till pappers, som ett uttryck för den gudagivna ordningen.) Brännvin bjudes icke, men visst kluckar det i en och annan västficka. Trots att Arvid vinnlägger sig om att städsla män som är godtemplare.

Festen är igång. En ung karl reser sig från långbordet och vinglar bort mot vinbärsbuskarna, tydligen för att låta sitt vatten. Anna Linnea är uppmärksam; detta är något som inte bör förekomma. Vid urinerung behöver männen inte använda sig av avträdet, men de skall heller definitivt inte göra det i köksträdgården, hur trängande behovet än är. Strax är Anna Linnea framme och tar tag i pojkens axel – ja hon ser ju nu att det är en pojke bara, med glesa bleka strån där han tror sig ha mustaschen. Ett namn dyker upp i hennes huvud och hon säger: Nu skall Alfred gå hem och sova ruset av sig. Och hon tillägger försonligt: Om han gör det och lämnar mig den där flaskan bara, så skall jag inte anmäla till patron. Och låt nu detta bli honom en läxa. Hon sträcker ut högerhanden för att få tag i brännvinsflaskan som hon anar i blusfickan men backar när grabben lyfter armen, om för att hjälpa till eller för att avvärja. Nå, vem har nu slängt en död råtta just där i gräset framför vinbärsbuskarna! Anna Linnea halkar på råttan. Hinner inte ens fatta vad som händer innan hon känner en kraftig stöt i baken. Så sitter hon där. Tills Axel, den hedersmannen, kommer, sparkar undan råttkadavret och hjälper henne upp. Och ja, det skrattas åt henne, det skrattas alldeles otillbörligt våldsamt. En kraftig

karl kommer fram, räcker henne en flaska och säger: Ta sig en sup, fröken lilla! Anna Linnea skådar vilset på flaskan, den tycks ha innehållit mjölk. Och skrattsalvorna tar i igen. Vid de övriga borden verkar ingen reagera eller ens märka något. Stämningen är överlag hög. Och vår Anna Linnea är glad att Alva vid borten har sin uppmärksamhet på annat håll. Men Alva sneglar mot bordet där mannen sitter, och hon oroas. Håller han på att dras med igen? Det har ändå varit lugnt och fridfullt hemma. Ända sedan jul.

Visst förekommer intermezzon, men det är trots allt en jämn och pålitlig rytm som följer årstiderna. Och när Arvid och Maria firar sin trettionde bröllopsdag uppvaktas de av brukets folk med ett stort fotografialbum: Silfverbrudparet M. och A. Ulfsträhle 1875 – 1906 lyckönskas av Arbetarne. Albumet är förberett med bilder av konungafamiljen, Martin Luther, C.O. Rosenius, P.P. Waldenström och Lina Sandell (tryggare kan ingen vara än Guds lilla barnaskara).

Florenzia är nyfiken som vanligt. Hon börjar gräva i den gamla kistan av körsbärsträ och får fram albumet i urblekt grönt skinn med guldbokstäver. Samt gör en upptäckt: Titta farmor, här är det nån som petat in ett foto av Karl Marx! Besken sticker sig emellan: Absolut omöjligt! Det finns inga som helst belegg för att socialdemokratin skulle ha vunnit insteg på bruket vid den här tiden.

Viola lägger fram albumet: Kära Besk, titta här: Nog vill jag påstå att detta är mr Marx. Undrar just om Arvid kände igen den nunan.

Men nog misstänker hon att det är biträdet på den fina fotografiateljén som spelat de lantliga gratulanterna ett spratt. Om de nu inte varit i maskopi.

Till vardags nöts husfolket inte mycket mot varandra, även om man dagligen ses klockan fem till det mål som hos herrskapet kallas middag fastän middagstimmen för länge sedan är liden. Därför blir Anna Linnea förvånad när Arvid en förmiddag ber henne komma in på hans kontor.

– Visst Pappa, låt mig bara ...

– Var nu så vänlig och lägg dina göromål åt sidan för ett ögonblick, Anna lilla. Också jag är en person med en mängd åtaganden, även om jag icke reser land och rike runt och talar på kvinnomöten!

Anna Linnea gillar inte sättet på vilket han betonar det lilla ordet icke. Hon är visserligen van vid faderns stundom bryska sätt, men förvånas ändå över skärpan i hans röst. Prompt

lämnar hon vad hon har för händer och tar plats i karmstolen mitt emot honom vid det stora skrivbordet vars valnötsskiva Gerda polerar till högljans varje lördag före helgsmålsringningen.

– Vi har tänkt, Mamma och jag, på att din försörjning måste säkras inför den dag då vi inte längre finns här för dig. Ja, även för det fall att affärerna skulle gå mindre bra.

Fadern gör en paus som om han avvaktar att hon ska säga något i denna sak. Anna Linnea har dock lagt händerna på bordet och tycks upptagen av att iaktta sina fingernaglar, varför han fortsätter:

– Det finns ju en liten livränta, men eftersom du tycks sikta på annat än giftermål ...

Han vill uttrycka sig skonsamt, tänker Anna Linnea, säg som det är: Eftersom du inte blir gift.

– ... ja, våra affärer har ju gått bra på sistone ... det finns en slant att investera. Jag tänkte på tändstickor, en bransch på stark frammarsch. Man har alldeles mekaniserat driften och säljer nu säkerhetständstickor med god vinst över hela världen.

Arvid trummar med fingrarna på bordsskivan. Äntligen reagerar hon.

– Ja?

– Jag har således köpt en post aktier. Nu ämnar jag skriva över hälften på dig.

– Och vad har Pappa tänkt att jag ska göra med dem?

– Lilla vän! Arvid knacker till med knogen mot underlaget så att bläckhornet framför honom flyttar sig två centimeter närmare Anna Linnea. Det är för din ekonomiska säkerhet! Du gör vad du vill med dem, så länge du är ogift bestämmer du ju själv. Du tar hand om avkastningen – och betalar givetvis också skatten.

– Gott och väl. Och om jag gifter mig?

En retsam liten djävul har stuckit fram hornen. Eller om det bara är hennes vanliga uppnäsa som pekar extra kraftigt uppåt. Så ser hon sin fars förvirring och ömkar honom ett ögonblick.

– Nejdå, inte tänker jag gifta mig ... Och tillägger efter kort betänketid: I varje fall inte förrän en gift kvinna får rätt att råda över egen förmögenhet.

Och efter ytterligare en stunds tystnad:

– Ja, då är det väl bäst att jag går iväg och skaffar skattsedel.

– Nå, inte är det så bråttom.

– Även om det inte räcker till så många röster, skattsedel behöver jag inför valet till kommunalfullmäktige.

Ja, ja, Anna Linnea. Gift med rätt att råda över egen förmögenhet. Då är du närmare 50 när du gifter dig! Besken trummar med fiktiva fingrar på en fiktiv bordsyta. – Tills dess kan du förstås låta dig väljas till fattigvårdsstyrelsen i kommunen.

Arvid suckar djupt och visar med en handviftning att samtalet är avslutat. Anna Linnea vill i en försonande gest räcka honom handen till tack. Istället råkar hon slå omkull bläckhornet som står berett för underskrift med pennskaftet uppstickande ur flaskhalsen. Ett sådant slarv. Bläckfläckar enligt Gerda ”om de inte går bort vid tvättning med varmt tvålsvatten, kan blekas bort med citronsyra”. Men inte ens Gerda vet hur man tar bort dem på arkivpapper.

Anna Linnea erbjuder sig att upprätta ett nytt dokument.

Kapitel 11

Inte säkert att just din gumma ...

I *Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt* arbetar kvinnorna med en masspetition till riksdagen.

Här kan Florencia inte hålla tillbaka sin undran längre: Hur kan det finnas en rösträtt som inte är politisk? Det måste väl ändå Besken kunna svara på.

– Politisk rösträtt gäller bara riksdagen. Till kommunalfullmäktige har kvinnorna redan rösträtt, det vill säga vissa kvinnor, som framgick här ovan. Kommunerna får sköta fattigvården och lite sådana saker.

Florencia hinner inte fråga vad det är för saker, för nu dyker Anna Linnea själv upp i kontrollrummet:

– Ju större förmögenhet desto fler röster! Mina aktier i Tändsticksbolaget räckte, som du förstår jänta, inte långt. Gifte jag mig så blev jag av också med den lilla röst jag hade. Och cigarrhandlar Anderssons änka, hon fick ju rösta och hade fler röster än jag, men hon använde dem inte. Ändå försökte jag dra henne med mig.

– Va? säger Florri som inte kan se sammanhanget. Men hon blir avbruten av en karlröst, oklart vems, som kommer ur något hörn i bakgrunden:

– Ja, tvi vale! Ser jag en sån där rösträttsmänniska så spottar jag på henne!

Anna Linnea tänker att om hon kunde få med Hedvig i rörelsen så skulle kusinen få något annat än sitt tråkiga äktenskap att tänka på. Säkert kunde de gå på några möten tillsammans, Det skulle väl inte vara så svårt att få Nils att acceptera att kusinerna besöker ett eller annat bönemöte eller en välgörenhetsbasar när Anna Linnea kommer till staden. När man strider mot Satan, om så i mänsklig förklädnad, så måtte väl en vit lögn vara tillåten. Tänker Anna Linnea och ler.

Så sitter då de båda kusinerna i chambre séparé under kristallkronan på kaféet med små vita dukar på de ovala valnötsborden, en plats där de knappast löper någon risk att bli sedda tillsammans. Hedvig ser lite gladare ut nu, jodå, hon har det bra. Anna Linnea avstår från att borra vidare. Hon börjar istället berätta om skrivelsen, petitionen, till riksdagen.

– Det är ju verkligen på tiden nu, när de finska kvinnorna blivit myndigförklarade så att de

faktiskt får rösta! Vi kräver detsamma för kvinnorna i Sverige. I Amerika och ända bort i Australien finns det stater där kvinnorna har rösträtt.

Hedvig är högeligen förvånad att höra detta. Och Anna Linnea fortsätter lägga ut texten.

– Att gifta kvinnor får medborgerliga rättigheter och rätt att råda över egen förmögenhet, det är sådant vi måste åstadkomma.

– Det låter något det, tycker Hedvig och biter till i sitt brysselbröd.

– Inte längre underordnad mannen och beroende av hans godkännande, späder Anna Linnea på.

– Fast råda över egen förmögenhet. Hedvig ser inte så säker ut – vad blir det då av sådana som ingen förmögenhet fört med i äktenskapet?

Ja, det vet inte Anna Linnea heller; hon börjar istället tala om möjligheten till skilsmässa men trasslar in sig när de kommer in på försörjningen:

– En kvinna som du, Hedvig, skulle ju säkert kunna få ett arbete, kanske som guvernant ...

– Med fyra barn! Hedvig och skakar på huvudet och blir med ens varse den än större faran: Eller, han kan förstås ta barnen ifrån mig?

– Om du förlöper hemmet idag kan han det. Självklart. Men vi vill se ett nytt tillstånd, ett där kvinnan är en varelse med samma medborgarrätt som mannen. Jag tänker att man kanske kan öppna barnträdgårdar, där barnsköterskor tar hand om barnen medan modern arbetar. Sådana lär redan utbildas i Tyskland. Det är då en avlönad syssla och vi vill ju även se till kvinnorna i de lägre klasserna.

När Anna Linnea säger detta om de lägre klasserna känner hon sig en aning osäker. Hur långt har hon egentligen Landsföreningen på sin sida?

– Men först och främst måste vi få ett ord med i laget när det gäller vilken ordning vi skall ha i samhället. Det räcker inte med enbart rätten att lägga sin röst i valet. Vi måste också kunna bli valda och själva tala för vår sak i riksdagen.

– Ja, då får ni nog välja någon annan än mig, säger Hedvig och fyller på kaffe ur den lilla silverkannan samt socker och grädde. Det blir nog också svårt för mig att gå runt med listor och samla namn. Av tidsskäl, menar jag. Det är så mycket att stå i i ett hushåll, vet du.

– Säkert finns det mycket annat du kan göra än att själv gå med listor, säger Anna Linnea och nickar inkännande för att inte visa vad hon tänker.

Anna Linneas försök att få med kusin Hedvig i rösträttskampen får ett abrupt slut när hon är på

besök i kusinens hem och Nils oväntat kommer ut i köket (vad i fridens namn har han i köket att göra? Kök är väl ändå kvinnornas revir!) – och finner de båda kvinnorna i samspråk över en bunt broschyrer och namnlistor. Hedvigs mörkblå pupiller intar en stint stirrande position i ögonens vackert vita glaskroppar. Detta och en hastig darning i handen som nyss höll pappersbunten är vad Anna Linnea lägger märke till och det som får henne att resa sig i sina fulla etthundrafemtio centimeter. Ska någon näpsas så kan han ju försöka med henne!

– Nej men se Anna Linnea. Vad föranleder ett så kärt besök?

Så står hon där och stirrar ner i Nils tilltagande flint och på mustaschens vasst waxade spetsar på ömse sidor om hårtofsarna på hans röda öron. Han har böjt sig ända ner, chevalereskt gripit hennes hand och kysst den. De etthundrafemtio centimeterna känns plötsligt mindre imponerande.

– Vi satt i samspråk om kvinnliga ting. Jag ska bara samla ihop mina papper, är precis på väg att gå. Anna Linnea rafsar ihop namnlistor, flygblad och broschyrer och försöker skyla texten medan hon öppnar sin väska och samtidigt håller Nils i sikte.

– Nej men så synd. Vi hade annars gärna sett Anna Linnea här till kvällsvard. Inte sant Hedvig? Men givetvis accepterar vi att du har andra och viktigare saker att uträtta.

Anna Linnea har genast ångrat att hon förberett en så misstänkt brådstörtad sorti. Hon kastar en blick bakåt på Hedvig som sitter kvar med samma stela blick. Ett blad har hamnat på golvet. Nils har redan satt sin fot på det.

– Ja, då får vi väl tacka för besöket och be om en hälsning till kära Tant och Farbror.

Nils böjer sig ner, plockar upp bladet, viker med utstuderad exakthet ihop det och stoppar det i fickan på sin rökrock. Sedan följer han Anna Linnea via serveringsgången ut i tamburen och till ytterdörren som hon en timme tidigare stigit in igenom.

Ute i trapphuset riktar Anna Linnea blicken mot fossilernas konturer i de nötta trappstegen och spanner hörseln. Ingenting. Hon tar några klapprande steg nerför, vänder och tar sig ljudlöst upp igen. Där står hon nu med örat mot dörren till kusinens hem. Och hör det hon inte ville höra.

Hinner inte tänka sig för. Bankar våldsamt på dörren.

Ytterdörren med mässingsnamnskylten förblir stängd. Men plötsligt öppnas den smala dörren intill: Köksingången. En förskrämd ung kvinna tittar ut. Anna Linnea knuffar undan henne och tränger sig in. Hon ser flickans skräckslagna blick när hon daskar väskan i köksgolvet och stormar vidare in i våningen. Där det nu blivit mycket tyst.

Inte ens en manligt alert elektronhjärna vet vad som avhandlas i Hedvigs hem den kvällen. Det ska dock dröja ett helt år innan Nils på nytt vågar bära hand på sin hustru.

I februari 1907 deltar Anna Linnea i Landsföreningens överlämnande av masspetitionen till Sveriges riksdag. Denna petition, som begär allmän och lika rösträtt för kvinnor och män, är undertecknad av 142 128 personer. Hur ska damerna transportera de tunga volymerna med namnlistor till bestämmelseorten, Sveriges Riksdag? Jo, givetvis med stadsbud.

På stadsbudskontoret hade gubbarna först låtit tveksamma när det framgick vilkas ärende man skulle gå. Då fyllde Anna Linnea lungorna med luft: Låna oss kärran bara! Vi kommer att köra den genom staden och berätta för alla vi möter att herrar stadsbud har gått i strike, eftersom deras krafter inte räcker till för att köra några buntar papper till Helgeandsholmen. Eller ska vi kanske bjuda er på frukost, så att ni får upp styrkan i armarna?

Det senare blev inte nödvändigt. Till all lycka, för damerna hade samtliga, dagen till ära, givit jungfrun ledigt.

Samma år, inflikar Besken omöjlig att stoppa, infördes i konungariket Sverige allmän rösträtt för män, givetvis enbart till andra kammaren. Stadsminister Arvid Lindman har därmed tills vidare lyckats avvärja hotet från rösträttskvinnorna. Denna ”allmänna rösträtt” gäller om mannen är över tjugofyra år, inte uppbär fattigvård och inte sitter i fängelse och om han inte har några skatteskulder. Arbetstagaren betalar nämligen själv in sin skatt och en arbetare med usel lön lär i första hand använda sina slantar till mat och hyra. Det kvinnorna begärde, nu såväl de borgerliga som deras socialdemokratiska systrar, var bättre upp för båda könen. Landsföreningen ser sig således inte heller i fortsättningen sakna arbetsuppgifter.

– Puh, pustar Florri. Sen vill hon veta hur många namn Alva lyckades samla.

– Nå, inte var det väl så många, säger Anna Linnea. Vi sågs inte precis dagligen, men en dag stod hon utanför köksingången med papperet i handen. Gerda visade in henne till mig med en undrande min, men lämnade strax rummet när jag visade att besöket var i sin ordning. Alva räckte fram listan och bad mig ursäkta att den var lite solkig i kanterna och hade en flottfläck i nedre vänstra hörnet.

– Jag förstod att de som arbetade på gården inte varit så begivna på att sätta sina namn på ett papper. Hur kunde de veta vem som skulle läsa det. Och många skämdes för att de var dåliga på att plita bokstäver. Jag förstod att Alva hade gått omkring och förklarat och övertygat. Det var, trots flottfläcken, inte utan stolthet hon presenterade ett fulltecknat ark för mig, att

vidarebefordra till insamlingen.

– Stolthet och stolthet, bryter plötsligt Alva själv igenom, ett sällsynt besök i kontrollrummet. Om det var karln som öppnade för mig när jag knackade på så kunde han förstås häva ur sig ett Nähä du, ska gumman sitta i riksdan, dä va då de värsta, vem ska då laga maten å se efter ungarna. Då tittade jag helt ödmjukt ner i golvet och sa: Det är ju inte säkert att det blir just din gumma som blir vald. – Fast tänkte gjorde en att om hon ändå skulle bli det, så inte skulle det skada om du själv fick ta tag i kvasten nån gång, eller snyta ungarna, eller ta hand om skittvätten eller gå till handelsboden och böna om kredit för en bit korv och några kilo mjöl.

Kapitel 12

Hattnålarna ryker i Rödderyd

Anna Linnea har nu anförtrott Alva att hon är frukten av en utomäktenskaplig förbindelse. Detta som hon inte kunnat tala med någon annan om utom brevlades med doktor Nilsson. Kanske tänkte hon att hon skulle väcka den bleka men kavata torparhustruns sympati och vänskap med detta erkännande av sin egen låga börd. Men Alva skyggar, verkar känna obehag vid denna bekännelse som om det vore något klibbigt, alltför intimt. Träffad i sin ömmaste punkt drar sig Anna Linnea genast tillbaka och de förtroliga samtalen på undanskymda platser upphör. För henne gäller förutom rösträttskampen även sökandet efter Hilma Johanna och arbetet i missionen. Stundom går de att kombinera. Den 12 maj 1907 skriver hon i dagboken:

I Hamburg firar bröder och systrar idag Reformationsdagen med att inviga den nya sjömanskyrkan. Hur gärna hade jag inte velat vara där. Dessutom väntar jag ju svar på mitt brev. Har ännu inte förlorat hoppet om att någon kunde känna till vad som blivit av en ung kvinna vid namn Hilma Johanna Larsdotter, möjligen gift W, vilken kan ha kommit till staden runt 1875 efter att ha fött och tvingats lämna ifrån sig ett oäkta barn. Jag skrev som det var att måhända har hon dykt upp på något horhus, men det är klart att jag hoppas hon hittas på en mindre komprometterande plats. Församlingen i Köpenhamn har redan svarat på ett brev i samma ärende. Inte något spår.

Idag reser jag till Rödderyd för att ersätta F vid ett möte vi hoppas skall resultera i en ny förening. Jag oroar mig för F. Hon arbetar för mycket. Tror inte hon är särskilt stark. Men en bra talare är hon.

– Och vem är den där ”F” nu då – varför envisas gumman med att bara kalla folk för bokstäver i dagboken? Undrar Viola och får medhåll av Florencia. Anna Linnea blir sårad av att bli kallad gumman och ger inga vidare upplysningar trots att även hon befinner sig i kontrollrummet. Och Besken har inga besked att ge. Viola gissar på Frida Steenhoff, också hon en framstående rösträttskämpe vid den här tiden. Hon som kontrade påståendet att kvinnorna inte skulle vara mogna för rösträtten med frågan: Hur många av de röstberättigade männen skulle komma över strecket, om moget omdöme vore villkoret?

På något vis har Besken lyckats avlyssna vad som utspelade sig i Rödderyd trots att fonografinspelning saknas från detta möte. Våta ytterplagg trängs i kapprummet utanför KFUK:s fullsatta lokal. Det en kall och regnig vårkväll. Anna Linnea antrar talarstolen och sätter igång:

– Det är en stor ära för mig att få delta i Ert möte och bidra med mina lärospån och erfarenheter från rösträttskampen. Låt mig börja med att berätta vad jag upplevde på vägen hit. I tågkupén fann jag en kvarglömd skrift av en friherrinna Åkerhielm. I skriften berättas om fru Fanny, vilken beskrivs som en moraliskt fallen, ja, rent av usel kvinna – eftersom hon givit sig hän åt rösträttsrörelsen. Detta för kvinnan opassande politiska intresse, så menar författarinnan, får henne att lämna vad som är varje kvinnas egentliga bestämmelse, skötseln av hemmet och familjen. Att hon sålunda träder utanför hemmets dörr leder – hör nu detta! – till att hennes barn dör av vanvård. Och denna skrift skall enligt påskrift på pärmen ha spritts i tusentals exemplar.

Jag frågar mig bara: Om rösträtt så komplett förvandlar kvinnan till ett monstrum, hur kan vi då vara så många ansvarskännande kvinnor församlade här i kväll? Hur kan det vara att rösträttsrörelsen går framåt med ständigt förnyad kraft och ständigt nya lokalföreningar bildas? Hur kan det vara att kvinnorna i Finland kunnat erövra rösträtten, om det vore så uppenbart att det skulle innebära släktets utdöende, ja, om rösträttskvinnor varken duger till att förvalta politiska uppdrag eller till att föda och fostra barn. Våra barn som, hävdar denna friherrinna, skall växa upp till att lära vårt folk idoghet, sparsamhet och FÖRNÖJSAMHET?

– Förnöjsamhet, systrar! Skall vi vara NÖJDA när rätten att höja våra röster för att skapa ett bättre samhälle för våra barn förnekas oss? Skall vi nöja oss med att uppfostra pojkar till soldater att slaktas på slagfälten? Skall vi finna oss i att kvinnor som misshandlas och far illa inför sina barns ögon inte har någonstans att söka skydd för sig själva och sina barn? Att mannen ostraffat skall kunna ge sig på hustrun med hugg och slag trots att detta faktiskt är förbjudet i lag? Borde inte friherrinnnan Åkerhielm bjudas in att hälsa på i ett sådant hem?

Här avbryts Anna Linnea av en parant dam på första stolsraden.

– Är det måhända till ett tattarläger fru Ulfstråhle vill bjuda in? Eller är det kanske fröken Ulfstråhle? Vilka erfarenheter har i så fall fröken (!) av dessa sorgliga förhållanden i ett äktenskap?

Här tycks Besken plötsligt missnöjd med sitt eget referat. In emellan hör vi honom grymta: Det är ingalunda troligt att Anna Linnea läser romaner som Annie Åkerhielms Fru Fanny. I hennes kretsar är det en synd att läsa romaner. Men Viola och Florri hyschar på honom; de vill höra hur mötet avlöper. Mötet får alltså ha sin gång. Nu hörs med ens en ny röst:

– Skadar det att höra att det finns människor som har det sämre än vi, kvinnor vilka ännu mer än vi som sitter här behöver drägligare förhållanden och vilka sannerligen skulle behöva kvinnliga företrädare i beslutande församlingar. Fru Ulfstråhles personliga erfarenheter har, som jag ser det, inte med saken att göra. Vi har kommit hit för att diskutera vad som finns att göra i rösträttssaken. Det är en lång mager kvinna med en kort uppstående fjäder i den eljest släta svarta hatten som har rest sig upp och gestikulerar kraftigt med högra handen, samtidigt som hon med den vänstra klämmer fast sin stora handväska under den fylliga bysten. Hon fortsätter i agiterad stämning:

– Att sådana skrifter som denna sprids, är inte det bedrövligt? Det är så våra motståndare ser ut. Mig skulle det inte förvåna om det stode en självgod högerman bakom friherrinnemasken. Låt oss nu höra fortsättningen!

Det uppstår tumult i salen. Jämte de frisinna damerna finns även ett antal som sympatiserar med Högerpartiet. Någon säger att hennes make partout står på rösträttskvinnornas sida, en annan dunkar i stolsryggen framför sig och ber de församlade dra sig till minnes att detta inte är ett partipolitiskt möte. Någon klatschar i upphetsningen sina långa våta handskar i huvudet på närmast sittande syster i kampen så att hattnålarna ryker och hela kreationen far i golvet med fjädrar och en påsydd klase porslinskörsbär, vilka frigör sig i fallet och rullar ända fram till Anna Linneas fötter. Denna tränger tillbaka en impuls att ge dem en hård spark och föser dem istället åt sidan med sin av regnet uppblötta högerkänga (pampuscherna har hon glömt hemma), sträcker sedan på sin kortvuxna gestalt och försöker med hjälp av sina kraftiga armar torna upp sig bakom talarpulpeten, varpå hon äskar tystnad med något som efteråt ska benämnas som tordönsstämma. Hon återtar så ordet och försöker i en halvt ironisk, halvt skämtsam ton med en blinkning till den paranta på främsta raden hävda att det ingalunda är givet att det mörkhyade resande folket behandlar sina kvinnor sämre än ljushyade bofasta män med klockkedja i västen. Här är dock mötet nära att på nytt glida henne ur händerna. Hon skyndar sig att gå över till att behandla det parlamentariska läget – ett läge som, när det gäller kvinnornas rösträtt, för närvarande är föga uppmuntrande.

Med sig från mötet bär Anna Linnea, förutom det skriftliga beviset på att en ny förening bildats, erfarenheten av att rösträttsrörelsens kvinnor, såväl frisinnade som högerkvinnor, inte alltid har mycket förståelse för hur arbetarna och deras familjer lever. Tydligt har de också svårt att inse att det även i deras egna kretsar finns sådana missförhållanden som dem hon beskrivit. Eller vill de inte se det? Hon kan heller inte låta bli att tänka på hur hon själv måhända uppfattas: Ser de i henne den gamla nuckan? Ful och ratad som kvinna? Är hon därmed rentav en belastning för den kvinnorörelse hon vill tjäna?

Vid resanderummets kraftlösa läslampa om natten ställer hon sig själv frågan: Är det ändå för att ingen anständig karl velat ha mig som jag ägnar mig åt detta? Hon tvekar och rannsakar sig. Skulle hon handla på samma vis om hon vore mjukt och kvinnligt vacker som Hedvig och levde i ett bättre äktenskap än kusinen?

Ja, det skulle hon! Här dunkas resanderummets obligatoriska bibel i bordet så att lampan slocknar. Dessutom gäller för henne bättre upp! Hon behöver inte fråga en make om lov om hon vill söka en tjänst och en egen utkomst eller om hon vill resa, bilda sig, rent av ansluta sig till ett politiskt parti! Många män, och som dagens erfarenheter visar även kvinnor, talar om kvinnan som den som i godhet och moral står över mannen. Man hävdar att denna goda kvinnlighet fördärvas om hon tar sig utanför hemmets portar, det påstås att henne äggstockar skrupnar! Struntprat! Inte har man oroat sig för att de kvinnliga behagen eller organen kunde försvinna när det behövts kvinnor på murarställningar och i fabriker! Anna Linnea är glad att det i rösträttskampen även finns kvinnor som doktor Nilsson, sådana som sett och vet hur det kan se ut på samhällets botten. Bland de socialdemokratiska kvinnorna finns nog den kunskapen oftare, men där känner sig Anna Linnea inte riktigt hemma. Hon har sin hemvist i församlingen och bland dem som arbetar för nykterheten. Då är steget kortare till Landsföreningens kvinnor.

Anna Linnea verkar de närmaste åren trots allt ha ägnat sig mindre åt rösträttsarbete och på nytt mer åt Missionens angelägenheter. Samt åt det mer privata. I varje fall saknas i dagboken från denna period anteckningar om möten och resor i Landsföreningens tjänst, men med några av damerna i kretsen av rösträtts- och fredskämpar tycks hon hela tiden ha upprätthållit brevkontakt. Det gäller framför allt Ada Nilsson.

Viola tycker det vore intressant att få se något av de där breven. Hon vänder sig till Besken och efterlyser information, men han hävdar kyligt att det inte syntes till några sådana brev i hans

skrymslen. Så hon vänder sig till mr Google och tar fram Ada Nilssons brevdarium, www.ub.gu.se/kvinn/handskrifter/A22.pdf. Allt i alfabetisk ordning. Ulfstråhle Anna Linnea efter Schwarz Nanna.

Kapitel 13

Den stora och den lilla världen

På nyårsdagen år 1909 berättar Anna Linnea i dagboken om det möte där Missionens styrelse summerat året som gått. Här finns inget alls att läsa om rösträttsfrågan men desto mer om den tekniska utvecklingen. Så är hon ju också den enda kvinnan i styrelsen.

1 januari 1909

Styrelsen samlades till samkväm och tack till Herren för det gångna året. Så mycket förändras hela tiden; det är svårt att orientera sig i allt det nya. Stämningen började sjuda betänkligt när vi kom in på allt som händer på maskinernas område. Inte enbart tändsticksfabrikerna har fått maskiner som sköter det mesta av arbetet. Människor försöker som Ikaros flyga upp i himlen och de skickar meddelanden per radiotelegraf tvärs över Atlanterhavet. Nog måste det hämna sig; människan får inte tro att hon är Gud! Man tillverkar rörlig bilder och bygger tempel att visa dem i, det kallas kinematografer. Jag anförde att nyheter om flygmaskiner som störtar till marken nu börjar nå oss, och senast tar en jordbävning och en fruktansvärd syndafloed livet av tiotusentals människor i Italien. Detta måste väl ändå vara Herrens straffdom? Arvid håller inte med mig utan hävdar att vi skall glädja oss åt de landvinningar tekniken gör, att de ju ändå innebär ett framåtskridande (utom då möjligen kinematograferna, tänker jag upproriskt, erinrande mig hans föraktfulla omdöme om en ung man i bekantskapskretsen som entusiastiskt beskrivit sina upplevelser i ett sådant Mammons tempel). Kan jag exempelvis önska att vi skall återgå till spårvagnar som drages av hästar vilka lämna sin lort överallt på gatorna? Och är det inte bra att nyheter från skilda delar av Europa, och rent av andra kontinenter, kan nå oss inom loppet av några timmar. Vi behöver ju inte längre invänta reseberättelser från hemvändande missionärer eller brev som behövt månader för att nå sina mottagare. Farbror T instämmer försiktigt men sneglar ängsligt mot H, som väntade han sig ett salvelsefullt utbrott om att syndens lön är döden. Även jag ser ditåt för att söka medhåll, men till min förvåning har H inte något att säga i saken. Han sitter istället och leker med den välmanglade damastservietten och har uppenbarligen ingen tanke på hur Gerda arbetat för att under den tunga mangelrullen tvinga fram de blanka rosorna i väven. Jag tänker att Arvid kanske har rätt ändå och hoppas på en motsvarande öppenhet i

hans sinne, där han sitter värd vid ena kortänden mitt emot Maria, värdinnan. Således tar jag upp frågan om de strikande hamnarbetarna som misslyckats med att få Landsorganisationen med på sina krav. Det är ju trots allt deras arbete som gör det möjligt för oss att sitta här i präktig cheviot och att ha peppar att krydda kalvsteken med. Allt sådant som vi känner som självklart det är beroende av dem som lastar och lossar i hamnen. Jag hör farbror T mumla att han för sin del är nöjd med att det finns pressgurka, men jag tar inte hänsyn till sådana inlägg utan försäkrar bara att jag alls inte vill försvara männen som sprängde strikbrytarskeppet Amalthea. Förvisso icke. Men för arbetarnas krav att få bestämma över sitt eget arbete kan man väl ändå ha viss förståelse. I denna del av diskussionen var jag, det kan jag se nu efteråt, ännu påverkad av mina samtal med Alva, vilka ändå ligger något år tillbaka i tiden. Jag såg henne för övrigt skymta när jag senast besökte vårt lilla bibliotek. Hon var just på utväg med en bok tryckt mot förklädets bröstlapp – hon läser alltså ännu! Jag kunde inte uppfatta titeln på boken och trängde undan en impuls att gå ifatt henne och byta några ord. Är jag fortfarande rädd för att upprepa den beklämning jag kände efter vårt sista samtal? Jag tyckte väl att jag ödmjukat mig. Och blivit förnedrad.

Jag fick i alla fall både Arvid och farbror T emot mig där vid kalvsteken. Maria satt vid sin bordsände och tecknade åt mig att sluta prata. Samtidigt tyckte jag mig märka ett tyst samförstånd från R:s sida. R som själv kommer från enkla förhållanden och vet vad det är att klä sig i murarblus och i sitt anletes svett tjäna ihop till brödfödan, även om han nu arbetat sig upp och är en framgångsrik och uppskattad byggmästare.

Mötet avslutades med gemensam bön om framgång för Missionen under det kommande året.

Florencia sticker in nosen igen.

– Kinematograf, det är väl bio? Gillade dom relischösa inte film? Min kompis Ida säger att i islam är det förbjudet att göra bilder av människor. Men Said i våran klass, han struntar i det, han var med och hyrde film i lördags. Fast den var ganska dålig, man borde ha sett den på bio istället, där det var 3D.

Tillstådes är också Viola.

– Ja, visst är det Rubert som ska bli min morfar. Nu kommer nog snart den där gamla historien om den skotska filten. Den har jag skickat med din pappa ut till sommarvistet nu – den har blivit bra trådsliten med åren.

Florencia inser att Anna Linneas löfte att aldrig gifta sig inte kommer att hålla.

– Gå nu inte händelserna i förväg! säger Besken och slänger in nya avsnitt ur dagboken. Där framgår att mannen som Anna Linnea betecknar med R, och som tycks vara den i styrelsen som står henne och hennes värderingar närmast, nyligen blivit änklings. I februari 1909 skriver hon att sorgeåret efter R:s hustru gått ut. Han ger sig ut på resa och hans uppgifter inom Missionen läggs tills vidare över på Anna Linnea. Men dagboken handlar även om mer än så:

1 april 1909

Förfärande nyheter om de kristna armeniernas situation når oss från missionärerna i området vid Svarta Havet. Här handlar det givetvis inte om evangeliskt kristna, men vi hoppas att ryktena ska visa sig vara falska eller åtminstone överdrivna.

Igår kom Rubert åter från sin resa till Skottland. Till min förvåning förde han med sig en ganska dyrbar gåva till mig, en präktig skotsk plaide i rutigt ylle. Han sade att han ville visa sin uppskattning av mitt arbete för Missionen, vår gemensamma sak. Åtminstone har jag nu tid att ägna mer tid åt denna sak. Men ... stundom önskar jag att frågan skulle komma upp om jag inte på nytt ville ingå i en grupp som reser till Ryssland, kanske till de oroliga områdena där nere i Kaukasus så att jag själv kunde se vad som försiggår. Eller borde jag mera ta ansvar för det vi påbörjat här hemma i rösträttskampen? Vapenskramlet nere i Europa har försatt den kampen i politisk skugga. Samtidigt är det ju kvinnorna som är beredda att kämpa emot kriget. Vad som krävs är förstärkta ansträngningar. Måhända börjar vi på nytt samla namn för våra krav.

När Rubert ett år senare friar tackar Anna Linnea nej och det inte enbart på grund av det löfte hon avgivit till sin Herre och Frälsare efter Krimresan.

Övergreppen på de kristna armenierna visar sig vara långt värre än de första rapporterna låtit ana. Men Anna Linnea, som en kort tid närde en stark längtan efter att ånyo ge sig ut på resa i det okända, har år 1910 problem på närmare håll att engagera sig i.

Arbetsgivareföreningen vill i den pågående lågkonjunkturen sänka arbetarnas löner och lockoutar i konflikten åttiotusen arbetare. Arbetarna svarar med strejk. Den 4 augusti, när Anna Linnea rest in till staden för att göra inköp och går att för faderns räkning inhandla en låda cigarrer på Cigarr-, Tidnings- och Kortvaruhandeln på Storgatan, står strejkvakter framför butiken och vill inte släppa in henne. De har stiliga armbindlar. Anna Linnea går fram till den yngre av dem. Han är klädd i blanksliten konfirmandkostym med för korta ärmar och byxben.

– Unge man, inleder Anna Linnea ...

Den unge mannen ser en kort men kraftigt byggd halvgammal dam i välskräddad ljusgrå sommarkappa. En överklasskärring.

– Damen måste flytta på sig, här kommer ingen in, Andersson är satt i blockad av fackförbundet. Pojken rabblar. Han verkar allt lite nervös.

– Unge man, säger Anna Linnea på nytt och avser att förhöra sig om den unge mannens levnadsförhållanden, bilda sig en uppfattning om varför han står här. Hon är ingen fiende. Pojkens äldre kamrat kommer då fram och föser henne åt sidan. En representant för det grova folket. Han använder sin muskelstyrka.

Anna Linnea står i rännstenen och kippar efter andan. Mot fysiskt våld finns inte mycket en kvinna kan utträta. (*– Har hon bangat ur? Har hon glömt hur hon läxade upp Nils? undrar mansläsarna Viola och Florri.*)

Hos sockerbagaren går det inte mycket bättre, men skomakaren som sitter i sitt skrymsle vid torget och pliggar nya sulor på slitna kängor, han har inga anställda och får ostörd hålla dörren öppen. Dock har han orsak att oroa sig för att kängornas ägare inte kommer att ha råd att hämta ut dem. Storstrejken har brutit ut.

Strejkassorna sinar. Strejken som avslutas under hösten kommer att bli ett nederlag för LO och för trehundrausen arbetare som tvingas gå tillbaka till jobbet utan att ha lyckats förbättra situationen för sina undernärda familjer.

Några få anställda vid Arvids fabrik har visserligen försökt hetsa sina kamrater till att strejka (måhända var det de som smugglade in porträttet av Karl Marx i gratulationsalbumet till Arvid och Maria?) men de oorganiserade är inte intresserade av att riskera sin relativa säkerhet. Det finns slutligen de som har det ännu sämre. Därmed klarar sig Arvids fabrik undan strejken. Ett Herrans under, säger Gerda, och det glimtar till i hennes annars buttra uppsyn. Är det av sann tacksamhet eller är det rent av ironiskt, undrar Anna Linnea, och skäms genast för sin misstänksamhet.

– Nå, här krockar visst damens ekonomiska intressen med hennes ideologiska, hummar Besken bortifrån sitt hörn i kontrollrummet. Men Anna Linnea har god hörsel denna dag och snäser åt honom att han ska hålla sig till sitt och låta henne sköta sina egna affärer. Och ironi är helt enkelt inte Gerdas område; inte ville hon, Anna Linnea, anklaga den hedersgumman för sådana understuckna tankar.

Gerda har skaffat sig en omfångsrik mage med åren, hon har en varm säng att sova i (även

om den sängen är något för kort så att fötterna vill hamna utanför) och dessutom ett löfte om försörjning på gamla dar. Men i Anna Linneas sinnesorgan stiger det plötsligt upp en doft av otömda nattkärl och bilder av den febersjuka frun med de små barnen i utdragssoffan, den kalla vedspisen, det tomma skafferiet. Dock skjuter hon undan tankarna på arbetarnas situation för att ta itu med dagens problem och uppdrag. Om Arvid avskedar de uppstudsiga vill hon helst inte veta det.

Kapitel 14

Den stora kometen och fingret i bibeln

Året 1910 är storstrejkens år liksom det är året då den första kvinnan i Sverige, nämligen Gertrud Månsson i Stockholm, väljs in i stadsfullmäktige och då socialisten Hinke Berggren döms till fängelse för att han i ett föredrag propagerat för barnbegränsning, något som året därpå leder till att propaganda för preventivmedel förbjuds i svensk lag – en lag som inte ska försvinna förrän tjugoåtta år senare. Berggren samsas i fängelset med hr Adamsson, mannen som tillverkar och säljer kondomer.

Men 1910 är också året då den stora kometen korsar jordens bana.

En vacker aprildag möter Anna Linnea Alva på bruksgatan. Det går inte att bara gå förbi; de byter information om hur de mår och om vädret. Alva tycks klara sig ganska bra – med egen jordplätt och en ko är ju läget för en torpare bättre i dessa tider än för en fabriksarbetare. Det vill då säga för en torpare som håller sig borta från spriten. Efter den inledande granskningen och lite hummande och skrapande med fötterna är det omöjligt att inte komma in på järtecknet, den stora kometen. På natten har Anna Linnea legat vaken och skrivit i dagboken:

Nu talar alla om den stora kometen. Kan den verkligen betyda jordens undergång? Skall jag redan denna vecka möta Herren? ... KÄRE GODE GUD FÖRLÅT MIG, JAG VILL INTE DÖ, INTE ÄNNU! DET ÄR FÖR TIDIGT – JAG VILL LEVA. HÄR NERE PÅ JORDEN!

Alva verkar ta det mycket lugnare, men visst är hon orolig hon också. Det har stått så mycket i tidningen. Här ber nu Florencia Besken kalla in båda i kontrollrummet så att hon får prata förstånd med dem:

– Jag föds året 1999, alltså innan nittonhundratalet blir tvåtusental, och jorden har inte alls gått under. Bara det att människorna är i full färd med att fördärva den med gifter och avgaser, med atombomber, kärnkraftverk som spricker och en förskräcklig massa plastskräp i havet. Det är sånt vi måste vara rädda för. Man försökte skrämman folk när jag föddes också och sa att jorden skulle gå under på nyårsnatten 2000. Men det gjorde den förstås inte alls. Inte ens brakade datorerna ihop!!

Besken håller sig lugn i sitt hörn, han vet ju redan. Alva ser nog en aning lättad ut, Anna

Linnea skeptisk: Vad pratar du, flicka! Inte kan jag lita på röster ur framtiden. De där bomberna och det där kärnkrafset vet jag inte vad det är, och vem har sagt att donatorerna skulle ”braka ihop”? Florencia tittar på Anna Linnea. Hon tyckte hon höll ett fint och tydligt anförande. Nu är hon beredd att ge upp, den här människan vet inte ens vad en dator är. Och då måste hon ju ändå känna Besken!

För Alva tycks inte en insyn i framtiden vara konstigare än att hon via tidningar och böcker kan få reda på vad som händer i resten av landet och ända ute i rymden. Alva tänker absolut försöka få syn på kometen när den far förbi. Och hon ska ta med sig barna. Ska de dö den natten ska de i alla fall göra det tillsammans.

Nästa morgon tackar Anna Linnea sin Herre för livet och Alva är nära att försova sig till mjölkningen.

Till hösten skuddar Anna Linnea den svenska lågkonjunktorens stoft av sina fötter och reser med föräldrarna på ett par veckors kurvistelse till Tyskland. I dagboken skriver hon den första september:

Just hemkommen med Maria och Arvid från Wörishofen. Det var för oss alla ett välbehövligt avbrott i vardagen, även om jag stundom förebrått mig att ha lämnat över min andel av rösträttsarbetet till F och de övriga – i det trängda läge där alla krafter säkert skulle behövas. Dr Kneipps vattenkurer och hela repertoaren med radongas och inpackningar med gyttja skall ju ha en positiv inverkan på allehanda krämpor. Själv uppskattar jag främst att gå barfota i fuktigt gräs. En märkvärdigt skön sak att känna gräset kittla under fötterna och gå där och vicka med tårna. Har jag någonsin tidigare uppmärksammat att jag faktiskt har fötter? Sedan är det givetvis intressant att möta människor från hela Europa, även om mycken oro för framtiden sipprar fram i resonemangen. Alla såg heller inte med gillande på att den Andra Socialistiska Internationen tillåts äga rum i Malmö. Borde inte den svenska regeringen hindra detta, frågar man sig.

En rysk furstinna gjorde oss den äran att dela vår måltid. Kanske var hon verkligen furstinna, kanske var hon endast en fattig rysk emigrant som behövde ett mål mat. Jag fick i alla fall tillfälle att förutom tyska och franska även öva min skrala ryska. Men när det gäller det aktuella läget för de Evangeliska i det stora landet i öster hade hon inte mycket att berätta.

Om eventuella skador till följd av radioaktiva behandlingar ska här inte ordas. Vi kan dock

redan nu berätta att Anna Linnea, när resorna till kontinenten försvåras av krig och av bristande ekonomi kommer att kunna besöka en kuranläggning med kneippsk vattenterapi på Gotland. Florencia ska många år senare åka vattenrutschkana på samma plats, då döpt till Kneippbyn. Men det är en helt annan historia.

Låt oss alltså återgå till Anna Linnea och hennes tid på jorden. Den tid som Herren har givit henne. Vi hittar en dagboksanteckning från den 20:e december 1910.

Rubert och jag har haft långa samtal. Ingen av oss är längre ung och han är ändå nästan trettio år äldre än jag. Jag har varit ovillig. Jag har, Jesus Kristus förlåte mig, känt obehag vid tanken på äktenskapligt samliv. Men Rubert är en god människa, en vän och bror. Jag tycker om när han skrattar – bara jag slapp se hans tänder. Han måste helt enkelt köpa nya tänder; jag måste våga säga det till honom! Självt har jag ju fortfarande mina egna, en ovanlighet säger folk. Ja, kanske är det ändå inte Herrens mening att Rubert skall vandra de sista milen ensam. Hans hälsa är inte den bästa. Det kan ju också mycket väl hända att han inte avser, eller förmår, att fullborda äktenskapet.

Jag har sagt att jag vill tänka på saken till efter jul. Vad jag dock inte nämnde var att jag måste bli klar över vad Herren vill med mitt liv. Skall han befria mig från det löfte jag gav? Rubert å sin sida har att tala med sina barn. Jag förstår att han oroar sig för vad de skall säga om att få en ”mamma” i deras egen ålder.

I januari 1911 kommer så avgörandet:

Hela denna långa vecka och veckan dessförinnan har jag tillbringat kvällarna och även nätterna i bön till Herren. Kanske rördes han av min vånna, så fick jag uppmaningen att slå upp bibeln och jag gjorde som jag lärt, blundade och pekade. Fingret landade på Jeremia 14:4: För markens skull, som ligger vanmäktig därför att inget regn faller på jorden, stå åkermännen med skam. Då begrep jag att det var jag som var den ofruktsamma jorden som fick bönderna att skämmas. Jag skall gifta mig och jag skall föda Ruberts barn. Det blir ett enkelt bröllop till sommaren med bara familjen och bröderna i styrelsen.

En flicka måste det bli, en flicka som skall få ett gott hem med en mor och en far som älskar henne.

Kapitel 15

Fröken Lagerlöf och fru Jönsson

I juni månad, samma år som bröllopet ska stå i det stora vita huset med glasveranda, äger en internationell rösträttskonferens rum i huvudstaden. Anna Linnea rustar sig för att resa dit. Mor Maria säger:

– Men kära barn. Om en månad står du brud, det finns mycket att styra med även om du har en välfylld brudkista redan.

Kvällsgöromålen i det stora vita huset består för husmoderns och dotterns del i handarbete. Lakansspetsar har knypplats, hålsömmar infogats, monogram broderats. Allt sådant är på plats.

– Så vad har jag att ordna med, säger Anna Linnea. Nog hinner vi få klänningen sydd, sömmerskan har tagit måtten. Den ska ju heller inte vara överdådigt utstyrd. Det ligger en irriterad ton och vibrerar under orden. Gerda säger:

– Kära barn. Det finns nog en hel del annat att ta itu med.

– Kära barn och kära barn! Jag är väl ändå en vuxen kvinna, och det ska bli ett enkelt bröllop för den närmaste familjen, utan någon ståt. Jag blir bara borta några få dagar! Och så tågar Anna Linnea iväg till fästmannen för att söka stöd hos honom.

Rubert sitter på sitt kontor, bakom skrivbordet. Visst har sonen tagit över firman, men sitt kontor har fadern ännu inte förmått sig att lämna över. Han säger stillsamt:

– Ja, ja. Du gör som du vill, kära Anna. Det har du ju alltid gjort.

Anna Linnea tycker sig se en sorgsen glimt i ögonen hans. Hon skäms med ens för sin egennyttiga planering (och ändå är den ju menad till alla kvinnors, och därmed hela samhällets, fromma!) och bestämmer sig slutligen för att stanna hemma. Hon läser dock noggrant konferensens program och skriver i dagboken:

Det vore värt att resa till Huvudstaden enbart för att få uppleva att en kvinna predikar i Gustaf Vasa kyrka. En märkvärdig sak, en kvinnlig präst! Hon talar engelska visserligen, men något litet skulle jag nog förstå. Sedan förvånar det mig att fröken Lagerlöf, författarinna till romanen om Gösta Berling, en präst som begår många svåra synder varav dryckenskapen endast är en – att denna fröken Lagerlöf bjudits in att hålla invigningstalet vid den stora konferensen. Är hon då ändå ett duktigt och snällt fruntimmer eftersom hon anses värdig ett sådant uppdrag? Det har aldrig hampat sig så att vi mötts, hon och jag, trots att vi båda talat

för rösträtten, och boken har jag givetvis inte läst. Kanske är den bara illa omskriven i tidningarna för att man avundas fröken Lagerlöf hennes framgångar som författarinna.

Senare läser Anna Linnea att reverend Anna Howard Shaw som varande kvinna inte tillåtit bestiga predikstolen utan tvingats stå nere på kyrkogolvet och hålla sin predikan. Men likafullt skriver redaktören att när hon lyssnat till Rev. Shaw, då hade hon känt sig upplyft, befriad från all tyngd. Anna Linnea känner i sin kropp en erinring av något hon själv upplevt för länge sedan. Eftertänksamt läser hon vidare vad den snälla och duktiga författarinnan Lagerlöf sagt på den stora konferensen besökt av kvinnor från så många länder. Hon har talat om det goda samhället som ska skapas, ett samhälle där ingen får "gå till spillo i lättja, dryckenskap, i skamlig levnad". Kvinnorna ska snart finnas överallt, i obygder och i städer, med många nu kända och okända titlar och yrken, men alla arbetande för det gemensamma målet. Vidare säger hon att det stora mästerverket, staten, ska skapas av mannen då han på allvar tar kvinnan till sin hjälpare. Det "lilla mästerverket" är då, enligt fröken Lagerlöf, familjen, alltså kvinnans domän. Vad mannen ska hjälpa till med där framgår inte lika tydligt.

Så mycket längre hinner Anna Linnea inte följa vad som sägs på den stora konferensen. För nu tar verkligheten förberedelserna för bröllopet vid. Maria har låtit trycka inbjudningskortet:

Inbjudan

att övervara

Vigselakten mellan

Byggmästaren Rubert Jönsson

och vår dotter

Anna Linnea

den 10 Juni kl. 6 e.m.

Vigseln förrättas i vårt hem av pastor M. Björkquist.

Efter akten intages gemensam supé.

Maria och Arvid Ulfstråhle.

Hämtning sker vid järnvägsstationen kl. 11 f.m.

Vad Anna Linnea inte vet är att Arvid och Maria planerat en överraskning. De har sänt inbjudan även till kamraterna från Krimresan. De enda som sett sig oförhindrade att delta är

missionär H samt Johannes med ung hustru, tillika tvåbarnsmor. – Två barn på så många år. Är det ett dåligt äktenskap, funderar Maria, eller använder de rent av preservativ? Kanske är sådant brukligt i Finland? Att förhindra graviditet syns Maria vara en stor orätt; själv har hon enbart önskat undgå nåden att ur sin egen kropp föda fram ett barn.

Gästerna inkvarteras i övervåningen i det stora huset. Johannes söker ett tillfälle att tala i enrum med Anna Linnea. Det lyckas honom slutligen när hon befinner sig i matkällaren för att utföra ett uppdrag åt Gerda.

Den blivande bruden rycker till när dörren öppnas. Hon tar ett djupt andetag och vänder sig mot mannen som stannat fem meter ifrån henne och ber om ursäkt för att han tränger sig på.

– Kära Anna Linnea, säger han, för jag får väl ännu kalla dig så? Jag har tänkt på dig, på de strapatsrika men ljuvliga dagar vi hade tillsammans...

Hon blir först stum. Sedan rasande. Har med ens totalt glömt att hon för inte så länge sedan känt en stark drift att åter få ge sig ut på resa och uppleva starka känslor. Var det kanske inte så att upplevelserna med Johannes hade utgjort en god del av grunden för denna längtan? Nu ställer hon ifrån sig ett tvåliters konserveringsglas med päronhalvor så kraftfullt att hyllans trävirke knakar.

– Så det har ni. Tänk! Tänk att här sitter stackars Anna Linnea och är olycklig och väljer slutligen att ta en gubbe till make för att ändå bli gift. Medan hon förstås hela tiden sörjer sitt livs stora kärlek! Hon stöter ur sig orden så att spottflagorna nästan når fram till mannen som först tagit ett steg närmare men nu åter retirerar och tycks krympa några centimeter på längden. Förfärad iakttar han kvinnan som han med ens inser att han inte känner. Och som därför utövar desto starkare dragningskraft på honom.

– Men kära, ja, jag säger inte älskade, vilken rätt kunde jag ha att nyttja det ordet! Det är lätt att förstå din bitterhet, men du skall ändå veta att jag under de gångna åren ständigt burit dig med mig i mina tankar. Du vet ju att jag redan hade hustru och barn, vad skulle jag göra? Nu kan jag bara önska att du, på samma sätt som jag, ville minnas våra gemensamma äventyr med värme. Att du ännu kunde glädja dig åt det vi ägde tillsammans ... och det vi fortsättningsvis kan vårda, även om vi inte lever samman. Du har din man, jag har min hustru och våra barn. Vad Gud instiftat må människan icke åtskilja. Men kärleken, Anna Linnea, kärleken är av Gud. Där kärleken finns, där finns också Herren och den ska vi tacka Honom för.

De mörka pupillerna i Anna Linneas ögon vidgas i häpnad. En sådan fräckhet! Hon låter plötsligt opassande upprymd, när hon säger:

– Min bäste herre, det var en stilig predikan! Det är dock hög tid att inse att det icke mer bör förekomma något duande oss emellan. Nu går det bra för sig att hjälpa mig med den här otympliga svagdrickflaskan. Den ska till serveringsrummet.

Två ägg som oförskyllt hamnat i hetluften ligger krossade kvar på källargolvet när Anna Linnea greppar päronglasen och föser Johannes och svagdrickan framför sig ut genom dörren.

Ska man göra revolution måste man krossa ägg, var det visst någon som sade. Men Florencia hon säger: Bravo Anna Linnea! Bra!

Till bröllopet infinner sig förutom Ruberts barn med familjer även Hedvig och Nils. Nils har lagt sig till med en rekorderlig mage under västen (en sådan som plägar misstas för pondus, reflekterar Anna Linnea) och han har bibehållit sin stiliga mustasch som han vaxar varje morgon. Hedvig är vacker och blek, draperad i mörkblå muslin från topp till tå, långärmat och höghalsat. Anna Linnea tycker att kusinens redan tidigare så stora och uttrycksfulla ögon nästan växt sig för stora i kraniet. Hon smyger sig till en glugg i bröllopsprogrammet:

– Hur är det?

– Det är som det är. Säger Hedvig. Och sedan: Mina varma lyckönskningar, fru Jönsson.

Kapitel 16

Infriat löfte

Vad är det för år, 1912? Besken börjar genast haspla ur sig: Året då den osänkbara Titanic sjönk, Stockholmsolympiadens år, också ett år då USA skickade soldater åt olika håll i världen för att bevaka sina intressen, då vapenskramlet blev allt kraftigare nere i Europa och då en berömd forskningsresande och en blivande biskop samlade in pengar till bygget av ett pansarfartyg som skulle försvara Sverige mot ryssen.

- Besken har kopierat Wikipedia! misstänker Florencia, men där har hon bara delvis rätt.
- Året då regeringens förslag om kvinnlig rösträtt röstades ner i riksdagens första kammare.

Även jag har tillgång till Wikipedia, säger Viola.

– Och så dog Strindberg, avslutar Florencia exercisen. Han fick aldrig vara med om att reglementeringen avskaffades, det hade jag unnat honom!

Anna Linnea säger ingenting. Men hon vet: Året då Herren infriade sitt löfte.

I sin dagbok skriver Anna Linnea den 19:e maj 1912:

Författaren Strindberg begravs idag. August Strindberg må ha varit stor på jorden, känd i flera länder, men var han en god mänska? Jag tror inte det. Nu har han blivit något slags hjälte för arbetarna ... men knappast för kvinnorna. Tre hustrur hade han och tre gånger löste han upp det äktenskap som han ingått inför Herren. En horkarl. Om han också på gamla dagar börjat fundera på de eviga tingen. Herren vare hans själ nådig!

*I himmelen i himmelen/på första radens fond
där sitta döda furstar/och se på tout le monde*

– Viola! Har du varit framme och grävt i mina lådor? Du är då ingen dataoperatör. Helt fel årtal. Harriet Löwenhjems lilla vers kommer troligen till först senare och hennes dikter når överhuvudtaget inte allmänheten förrän efter hennes död. Säger Besken.

– Men då kom jag att uppskatta dem väldigt mycket, säger Anna Linnea och avslöjar därmed att hon läste poesi. Och den 12 juni 1912 skriver hon i dagboken:

Vår doktor säger nu att det växer en ny liten människa inuti mig. En flicka. Ja, det är ju jag som säger flicka, doktorn säger givetvis att det får vi se om sex månader. Diverse kvinnfolk i omgivningen säger att det blir svårt, i min ålder är kroppen inte längre så villig att föda. Jag försöker att inte vara rädd, jag har ju Herrens löfte att jag skall föda ett barn. Rubert skall bli far i sitt sextionionde år. Sara var nittio, hur gammal var egentligen Abraham?

I morse tyckte jag att flickebarnet rörde sig i min mage. Är detta redan möjligt? Borde jag vända mig till dr Nilsson? Visst litar jag på att Herren inte vill göra den lilla moderlös i samman stund som hon kommer fram i dagens ljus, och visst uppskattar jag vår kära gamla doktor som stått familjen bi under alla år. Men nog skulle det kännas tryggt att ha en riktig kvinnoläkare att vända sig till. En kvinna.

Viola tänker: Ja, vem vill inte försäkra sig dubbelt i den åldern. Värre var det säkert för Bibelns Sara, hon som inte hade annat än Gamla Testamentets argisinta och grymma gud att ty sig till. Men glad och ödmjuk gick hon där alltså med magen i vädret. Vad var det egentligen för gubbar som diktade sådana skrönor!

I september stiger Anna Linnea av spårvagnen vid Slussen i Kungl. Hufvudstaden. Det som intresserar Besken att berätta är att den nya slussen klarar hela sextio båtar om dygnet. Detta intresserar dock inte vår Anna Linnea. Hon känner dofterna från fiskbasaren och passerar med uppnäsan i vädret hamnarbetarnas barack, som ser sliten ut i solskenet. Detta är en trettionioårig kvinna på väg. Hon ser sig om, ser de höga husgavlarna över Kornhamstorg och ser Järntorget där i bakgrunden. Framkommen läser hon på gatuskylten: Triewalds gränd. Här har Besken information som hon har svårare att värja sig emot: På Bellmans tid bar kvinnorna, ”träckmadamerna”, i långa led hinkarna från borgerskapets avträden genom gränden. Tidigt om morgnarna, när bättre folk inte rörde sig ute, stjalpte de sin last i träckpråmen nere vid kajen. Var detta flytetyg i sin tur tömde ut den lasten, det är något som inte ens vår Besk haft lust att forska i.

Ett djupt andetag, Anna Linnea rycker till när hon hör dörrklockan skrälla där inne och ser med förvåning sitt eget handskklädda finger på den gulblanka knappen.

Att magen tynger trots att den ännu inte syns under den svarta yllekappan är påtagligt i septembersolen. När hon tidigt i morse skjutsades till tåget såg vädret inte helt stadigt ut, varför hon förutom sin präktigt tilltagna handväska också bär på det tunga svarta paraplyet. Detta är

även användbart som stöd, när hon känner att henne eljest så stolta hållning börjar svacka – om det nu är magen, nervositet inför läkarbesöket eller kappans tyngd och hattens. En hatt med mycket grejer på, som Florencia uttrycker saken när hon tittar på familjefotografier från denna tid.

Doktor Nilsson välkomnar sin patient och brevväninna med ett stort leende, drar in henne i våningen och när Anna Linnea hängt av sig kappa och hatt i den trånga tamburen ombeds hon följa med ut i köket för att få en kopp te.

På själva julafton 1912 kommer Lillemor Johanna till världen. Detta om något visar att Anna Linnea tolkade Herrens löfte rätt när hon satte sitt finger på bibelbladet.

Här gör vår historia ett hopp. Det saknas dokumentation påstår Besken. Dagboken ger heller inga besked. Vi möter småningom Anna Linnea med dotter under mellankrigstiden, på 1920-talet.

– Va, ska vi hoppa över hela första världskriget? Florencia vill ha ordning på händelseförloppet.

Viola å sin sida visar triumferande upp ett par fotografier som hon fiskat fram ur bottensatsen i kistan av körsbärsträ. Det ena visar en blygt leende femåring i vit klänning, vitt band med rosett i håret, benen i vita strumpor dinglar ner ifrån fotografens stol. Det andra visar samma rosettprydda flicka, något äldre, bredvid en gammal man i ljus linnekostym, på huvudet skärmmössa med ljust kapell. Magen med den vita västen putar fram under kostymrocken. Han hukar lite för att nå ner och hålla flickan i handen. Besken får medge att det rör sig om familjefotografier. Beträffande ”hela första världskriget” rekommenderar han den intresserade att läsa Erich Maria Remarque: *På västfronten intet nytt*. Viola tillägger: Läs Peter Englund.

Kapitel 17

En generation senare

Anna Linnea födde således sin dotter när första världskriget ännu förbereddes och när rösträttskvinnorna beslutade sig för att ytterligare en gång samla namn för sina krav.

Dotterdottern Anna Viola föds vårvintern fyrtyotvå under brinnande andra världskrig. Hon döps till Anna efter mormor och Viola efter pappa Ragnars älsklingsblomma – eller möjligen efter huvudpersonen i en bok av den unga Karin Boye. Vintern 1941-42 är den kallaste i mannaminne, det svenska stålet skeppas till Nazityskland via den isfria hamnen i Narvik och barnafadern gör militärtjänst ”någonstans i Sverige”. Grå kuvert utan avsändaradress hamnar med ojämna mellanrum i Lillemors brevlåda.

Rösträtten ja – visst får kvinnorna rösta, sedan 20 år tillbaka. Och det har blivit olagligt att avskeda en kvinna för att hon gift sig eller blivit med barn. Ändå gör de yttre omständigheterna det svårt att glädja sig åt framgångarna. Eller ens åt att preventivmedel blivit tillåtna. Många permissionsbarn kommer till under de här åren. Nu behövs kvinnorna i produktionen, när karlarna är inkallade. Lillemor behöver inte gå till sågverket eller göra något annat tungt arbete, hon är ju skolad. Till detta räckte arvet från fadern. Nu har hon några veckotimmars undervisning i folkskolan i de ämnen den gamla pensionerade läraren inte klarar av – medan hans sonhustru tar hand om Anna Viola. Inte drar Lillemor in mycket pengar, men hon gör sin plikt mot fosterlandet och det uppväxande släktet. En helt annan sak är ... att hon älskar sitt arbete och ungarna i den lilla B-skolan där det gäller att hålla flera klasser igång samtidigt. Den fruktade folkskoleinspektören är inkallad han också. Så Lillemor kan blomma ut i berättelser och diskussioner som ordinarie magistern aldrig skulle tillåta sig. Men barnen uppskattar när hon livfullt berättar om Gråkappan – kungen som klädde sig i en enkel kappa och red omkring i skogarna och hälsade på i kojorna inkognito för att se hur folket hade det. Eller när hon läser ur Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige. Visst borde hon låta nån av ungarna läsa, men det går så traggligt så hon läser hellre själv och det är ingen tvekan om att de lyssnar. Och förhoppningsvis lär sig fosterlandets geografi på kuppen.

Preventivmedlen till trots, gamla värden lever kvar när det gäller äktenskap, sexualitet och barnuppfostran: *Vi har utgått från den grundsatsen att jordelivet är blott begynnelsen av vår tillvaro. De religiösa sanningar som blivit nedtecknade i denna bok är alla grundade på*

evangelii lära. Det stora målet för all uppfostran är att bereda barnet för dess himmelska hem. (Logiskt, tänker den vuxna Viola, förutsatt att man faktiskt trodde på det där med himmel och helvete!) Boken, som ingår i den studiecirkel som Lillemor deltar i mest för den sociala gemenskapens skull, ligger uppslagen på köksbordet. Köket är det rum där man nödtorftigt kan hålla sig varm. Nu leker lilla Anna på trasmattan på det kalla golvet. Lillemor lyfter upp henne och placerar henne mjukt på yllefiltens i lekhamnen, där hon måste hållas åtminstone så länge mamma är ute och hämtar ved till spisen och vatten från pumpen till blöjtvätt, matlagning, disk och surrogatkaffe. Termometern står på minus trettio; därunder försvinner kvicksilvret ner i metallskalet. Tyska pojkar fryser ihjäl i de ryska snödrivorna och deras svenska bröder förfryser fingrar och tår när de spanar in flyende motståndsmän och hotande nazistisk militär längs norska gränsen. Och nu har pumpkolven frusit fast. Den måste lämnas i högläge för att man ska kunna knycka loss den. Lillemor vet ju det men hon glömde det visst igår kväll. Hon har inte Ragnars styrka i armarna, inte ännu, men muskelstyrkan växer med varje dags lyft, bärande och vedhuggande. När hon äntligen kommer in med vattnet gråter flickan. Det skvimpar över en skvätt alldeles innanför ytterdörren och en hinna av is bildas strax på den brunmönstrade korkmattan. Hon svär till och flickans gråt stegras till gallskrick. Går efter ett fång ved medan cirkelbokens förmaningar mal runt i huvudet: *Ett stort hinder för en framgångsrik uppfostran är brist på självbehärskning hos föräldrarna. Hur många föräldrar har inte tillbringat sorgliga dagar och sömnlösa nätter på grund av sina barns dåliga uppförande. Hur många har inte känt sitt hjärta krossas och stigit ned i graven gråhåriga av sorg, och det endast till följd av sin egen försumlighet att uppfostra barnen i tukt och Herrans förmaning!*

Så välter Lillemor ner vedklabbarna i vedlåren. Det brakar till och flickan reagerar med att låta skriket övergå i vrål. Lillemor greppar boken om barnuppfostran och slungar ner den i vedlåren efter klabbarna. Sedan tar hon kniven och spantar stickor med häftiga tag, missar med knapp mån vänster tumme, fyller lungorna med den råa luften, blåser och får fyr i den grånade glöden i spisen, lägger in ett par vedträn och hör äntligen suset i eldröret när elden tar sig. Ändå finns rädslan alltid där, rädslan för soteld och för att skorstensstocken ska spricka och koloset kväva dem i sömnen. Sotarn är inkallad till folkets försvar och har inte varit där sedan förra hösten. Hon fyller på reservoaren för varmvatten och häller slutligen en skvätt kallvatten i kaffepannan och en liten näve grovmalen, rostad råg tillsammans med en bit cikoria. Kanske kommer snart ett paket från Anna Linnea. Kanske innehåller det äkta kaffe.

Hon tar upp flickan i knät och vaggar henne fram och tillbaka tills gråten tystnar. I vedlåren ligger läroboken för mödrar. Besken kan inte hålla sig tillbaka, han måste deklamera ytterligare

ett stycke: *Moder! Den lilla flicka som du så ömt smeker och som full av glädje leker på ditt golv, har inträtt i en värld där frestelserna hopar sig omkring henne. Om hon nu på grund av din försummelse framdeles skulle falla för frestelsen och synden, vad skulle det då bli av din sinnesfrid? O moder, föga anar du det elände som din älskade dotter i framtiden kan hopa över dig!*

Här ryter någon till och är nära att ge sig på hr BESK.

– Måste du vara så infernaliskt elak!? Visst, det var jag som hade skickat henne den där boken. Inte hade jag läst i den, men den var ju utgiven av Evangeliska fosterlandsstiftelsen, så jag trodde förstås att den var både uppbygglig och vettig. Men detta är ju grymhet, ren grymhet!

– Men mormor, lugna dig. Jag blev ju faktiskt en hyfsat bra människa i alla fall. Inte steg då Lillemor ner gråhårig i graven på grund av mig. Men det var väl så på den tiden att ni lärde er, och lärde ut, sådana där medeltida sanningar.

– Nej du barn lilla, jag ska säga dig att jag hade helt andra läromödrar – ja, jag ser att det förstås var en karl som skrivit det där tramset. Själv hade jag mycket utbyte av Ellen Keys skrift *Barnets århundrade*. Detta fastän Ellen var allt annat än välsedd i våra frikyrkliga kretsar, det får jag medge. Men jag såg ju hur rätt hon hade: *Att dana en i yttre som i inre mening vacker värld för barnet att växa i: att där låta det fritt röra sig ända tills det stöter mot den orubbliga gränsen av andras rätt, detta blir den framtida uppfostrans mål. Först då skall de vuxna verkligen kunna få en djup inblick i barnets själ, detta nu oftast slutna rike.* Och detta skrev hon år 1900!

Lillemor är inte inbjuden till kontrollrummet denna dag, men hon hörs sucka i bakgrunden:

– Det där förhålligandet av modern och moderligheten, det hade faktiskt Key gemensamt med en hel del av gubbarna och förresten med Selma Lagerlöf och Elin Wägner också. Och inte kan jag minnas att du hann visa så stort intresse för min barnasjäls slutna rike.

– Nog nu! Här slår Besken igen dörren.

Kapitel 18

Tillbaka till 20-talet

Florenzia vill fortfarande att det ska gå riktigt till. I kronologisk ordning. Som irl. In real life. Alltså: Just före krigsutbrottet 1914 hade 351 000 kvinnor skrivit under en ny petition om rösträtt. År 1919 togs beslutet i riksdagen och tre år senare fick de svenska kvinnorna för första gången rösta i valet till riksdagens andra kammare.

– Fick! Anna Linnea rynkar på uppnäsan. Inte har vi FÅTT någonting som helst, nej, vi har KÄMPAT oss till det!

– För att vara fredsvänner uttryckte de sig bra nog krigiskt, viskar Viola till Florri.

– Nåväl! Nu är Besken igång och vill fortsätta sin exposé in i 20-talet: När fyra nyvalda riksdagskvinnor (eller fem med Kerstin Hesselgren som tagit plats i första kammaren) blickar ut över omvärlden och det egna landet, ser de mycket att oroa sig för.

*I riksdagen i riksdagen/på första radens fond
där sitta riksdagskvinnorna/och se på tout le monde*

Besken ignorerar Violas försök att göra sig lustig och fortsätter sin historieskrivning: Strejker och lockouter! I januari 1923 har Tyskland ställt in betalningen av krigsskadeståndet. Frankrike och Belgien svarar med att ockupera Ruhrområdet – det är väl ändå där stålet smids till vapnen! Den tyska inflationen tilltar våldsamt. I Sverige skärs de statliga utgifterna ner med mer än tjugo procent. Socialdemokratiska och borgerliga regeringar avlöser varandra.

– Ja, det fanns mycket att läsa och fundera över, säger Anna Linnea.

Alvas muttrande når inte in genom kontrollrummets väggar: Läsa och fundera, jo jag tackar! Vem sätter då mat på bordet.

Till femtioårsdagen 1923 har Rubert skänkt sin hustru en prenumeration på tidskriften Tidevarvet.

– Jag tänkte det kunde vara roligt för dig att läsa, du som bryr dig så mycket om kvinnosaken.

Anna Linnea har ett eget arbetsrum med skrivbord och bibliotek i huset med åtta rum. Frida

som sköter familjens hushåll har också ett eget rum, med nattygsbord och en byrå med draglådor. Den myrten som står på fönsterbrädet är ett arv från hennes mor, som hoppats att dottern skulle få användning för den i den krona som i livets vår bör smycka varje kvinna.

Anna Linnea införlivar den nya skriften med sitt bibliotek. Hon läser och förundras: Tänk att den goda sakens taleskvinnor också kan vara så roliga! Som den här signaturen KJ, vilken beskriver bläckhornens koppling till könslivet: små nätta bläckhorn för damer, bastanta och kraftfulla för herrarna. Anna Linnea tittar på donen på det egna skrivbordet, nu ordentligt tilltagna, och minns hur hon fått flänga runt under rysslandsresan för att fylla på den nätta silverflaskan. Även brevvågar befinns vara olika stora ”ty det kan ju lätt hända att mått- och viktsystemet har utvecklats till sexuell tudelning.”

Här sitter nu Anna Linnea till bords med make och dotter. Lillemor har läst bordsbönen och Frida har lagat strömmingslåda. Anna Linnea ser med kärleksfull blick på maken och tänker att han faktiskt gör allvarliga försök att tänka sig in i hennes behov. Just nu sträcker han sig efter strömmingskarotten. Rubert är en man som förstår att uppskatta god kokkonst. Redan en månad före jul börjar han drömma om Fridas grisfötter i gelé. Men idag vill han vara sällskaplig:

– Jag såg att du läste i din kvinnotidning, Anna. Står där något intressant?

Anna Linnea griper tag i vad hon tror kan intressera Rubert:

– Där finns mycket att läsa. Också annonser. En annons finns om en propagandamaskin, kunde det kanske vara något av intresse för din firma?

– En vadförslag? Rubert har knappast förväntat sig råd för sitt företag av kvinnosakskvinnorna.

– Ett slags tryckerimaskin. Den kan par example förse ditt brevpapper med ett eget märke. Framgångrik propaganda med individuell prägel, så säger annonsören.

– Men du vet ju, kära vän, att det inte är jag som tar sådana beslut sedan Carl tagit över. Nog måste det finnas fruntimmersaker också i en sådan tidning?

Anna Linnea förtiger att hon även sett en annons för damcigarretter och säger istället att visst, det bjuds också ut stickmaskiner.

Aha, tänker den manuskärande Viola – det där vidundret som jag hittade på mammas vind, det var Anna Linneas stickmaskin. Den såg då inte ut att någonsin ha använts, Florencia tänker: Läste människan bara annonserna i den där tidningen? Ungefär som jag bara läste *Kropp och*

knopp i Kamratposten när jag var yngre. Tja, kanske var annonser nånting upphetsande på den tiden.

Stickmaskiner är förstås inte Ruberts avdelning och det förvånar oss om det verkligen var Anna Linneas. För när middagssamtalet runt strömmingslådan fortsätter slänger hon helt sonika in frågan huruvida en riktig kvinna någonsin kan betrakta sig som jämbördig med sin herre och man. Någon karl har enligt tidningen yttrat att mellan man och kvinna kommer givetvis ingen jämförelse ifråga och tidningens skribent drar slutsatsen att då har kvinnan så att säga upphört att finnas till ”i påtaglig form”. Anna Linnea funderar över vad hon kan mena med detta: i påtaglig form?

– Mm, säger Rubert fullt upptagen av strömmingen. Så kan det säkert vara.

Lillemor spetsar öronen. Hon känner sig ytterst påtaglig, båda föräldrarnas gunstling som hon är, och bestämmer sig för att den där gubben som citerats i tidningen pratat strunt helt enkelt. Att Kära Pappa inte lyssnat så noga ser hon som ett uttryck för hans vanliga tankspriddhet, och ibland oförmåga att ta in andra än sina egna tankegångar. Hon önskar att Mamma ska ge upp ämnet och snart be Frida ta in efterrätten; i serveringsgången står krusbärskrämen och väntar. Men Anna Linnea är ännu inte redo att ge upp. Hon har hittat många intressanta saker i tidningen och nu avancerar hennes anspråk på makens uppmärksamhet.

– Det lär rent av finnas fina herrar, ja miljonärer, som anser att de fattiga lever mer över sina tillgångar än de rika. Kanske menas att tiggaren på gatan ömkas av hjärtnupna damer och går iväg med fickan full av mynt ...

... som han super upp på värdshuset, nickar Rubert. Kanhända är hans missbildade ben under lumporna i själva verket helt friskt ...

När så Anna Linnea känner sig beredd att ge upp, tar Lillemor plötsligt över. Lillemor är bra på att räkna. De har duktiga lärare i Lyceum för Flickor.

– Pappa kan väl tänka sig en procent på femti öre och en procent på femhundra kronor? Eller kanske på en miljon! Tänka vilket som blir mest. Om man nu lever över sina tillgångar, menar jag. Den där tiggaren kanske får ihop till femtio öre. Och även om han köper pilsner för alla de slantarna och lika mycket till, alltså lever hundra procent över sina tillgångar, så behöver Pappa säkert leva upp mindre än en procent av sina pengar för att kunna köpa lika mycket ... här blir flickan osäker på hur mycket en pilsner kan kosta och också på vad hennes

pappa har för tillgångar egentligen och vad han skulle vilja köpa som han inte redan har tillgång till där hemma, men räkna procent, det kan hon och det borde pappa direktören också kunna.

Dock, idag tävlar även Lillemor förgäves mot Fridas kokkonst. Rubert tycks inte reagera. Han är inte miljonär, han är en byggmästare som lämnat över ansvaret för firman till sin vuxne son. Anna Linnea är väl medveten om att hon lever ett gott liv. Hon tuggar och försöker stänga ute bilderna av människor som har det mindre gott. För att avleda tankarna vill hon koncentrera sig på makens sätt att spotta ut strömmingsbenen (de få som Frida inte lyckats avlägsna) och måste med viss tillfredsställelse och en lätt rysning konstatera att här gör sig hans proletära bakgrund märkbar.

Äntligen krusbärskräm, och mjölk med hela gräddskiktet i behåll. Lillemor tackar till slut Gud och alla andra inblandade för maten och försvinner till sitt ljusa flickrum. Frida dukar ut medan herrskapet blir sittande. Anna Linnea vill följa upp pilsnersaken som aldrig blev någon diskussion. Hon ivrar för totalförbud mot alkohol. Förbudsivrarna förlorade folkomröstningen om förbud mot rusdrycker och de Frisinnade splittras på denna fråga, motståndarna till förbudet bildar eget parti. Än ljuder Nykterhetsbasunens sånger i Anna Linneas öra och i Morgonbladet, de frikyrkligas riksorgan, finner hon stöd. Rubert är böjd att hålla med; vad han sett av superi bland arbetarna på byggplatserna kunde ha stämt honom avvisande mot allt slags intag av alkohol. Öl och brännvin är drycker för de lägre samhällsskikten och har där en klart skadlig inverkan. Kvinnor och barn blir lidande när hushållskassan rinner iväg på ölschappen. Dock har Rubert nu uppmärksammat att ett litet glas cognac om kvällen gör honom gott. Dessutom har doktorn ordinerat ett glas rödvin till maten, rent medicinskt, för hjärtat. Anna Linnea ser med missnöje på detta bruk av rusdrycker i hemmet och menar att ett rusdrycksförbud vore en bra sak. Såväl vad gäller samhällets undre som de mellersta och övre skikten.

– Medicin är medicin. Om doktorn vill ha dig att dricka rödvin, käre vän, får han väl se till att apotekaren tappar det på medicinflaska.

Om Lillemor tjuvlyssnat på samtalet är oklart, men fyrtio år senare sjunger hon med inlevelse med i Povel Ramels visa: *Varför finns det ingen is till punschen...*

När Anna Linnea går på stadens gator och möter en tiggare ger hon honom stundom tio öre och förmanar honom att inte använda dem till brännvin. Då skäms Lillemor. Hemma skyddas man

av en skylt på porten: Bettleri och utbudande av varor förbjudet. Viola i lästid tänker förundrad att inte såg hon till några tiggare när hon var ung. Luffare och gårdfarihandlare, ja, men inte tiggare. Luffarna tog gärna emot en smörgås; en luffare med stort rufsigt skägg bredde smör och tryckte fast pålägg både på över- och undersidan av brödet när Lillemor tittade bort. De hade ingen lada som de kunde erbjuda honom att sova i, så han fick vandra vidare, kanske ända bort till tegelbruket på andra sidan stan.

Anna Linnea och Rubert sitter kvar vid det avdukade matbordet; inte vill de gå åt var sitt håll och låta obehaget gnaga sig fast. Men hoppar de männe inte i galen tunna när de faktiskt tar upp frågan om familjens tillgångar och börjar diskutera de aktuella tidningsskriverierna om tändstickskungens Kreuger och den fantastiska utdelning han lovar på sina nya aktier. Rubert är misstänksam mot aktier som sägs ge tjugofem procents utdelning.

– Så mycket kan det aldrig i världen gå att få ut av lite tändstickor, eller vad han nu egentligen tillverkar den där Kreuger som far världen runt och köper fabriker. Är vinsten så stor, är varan för dyr. Karl'n förhäver sig, han har sålt sig till Mammon, det kommer att ta en ände med förskräckelse.

Anna Linnea borde vara glad att hon äntligen fått igång ett samtal. Ändå fnyser hon:

– Vad skulle Vår Herre lägga sig i ren affärsverksamhet? Hon känner ju att udden är riktad mot henne och fadern.

– Och du tror inte att den där fina ingenjör'n dricker både vin och cognac där på lyxhotellen i Paris och Amerika? Rubert blickar ner i cognacsglasat.

Sedan ber han att få se tidningen med annonsen om propagandamaskinen. Han kanske ska ta och visa den för Carl trots allt.

När Kreuger verkligen går ur tiden några år senare, då förslår det inte att ha avstått från att köpa tändsticksaktier. Bankerna har lånat ut horribla belopp. Med bankerna faller företagarna och med företagarna givetvis arbetarna. Även Rubert, som ändå aktat sig för Kreuger-aktierna, måste säga upp arbetare.

Kapitel 19

Depression

Inträdet i 1930-talet präglas av den stora depressionen som startade med kraschen på Wall Street i New York i oktober 1929. I depressionens landskap, även i fosterlandet Sverige, kokar det. I Anna Linneas dagbok har stora plasktårar suddat datumet, men det måste ha varit efter skotten i Ådalen 14 maj 1931.

Man skjuter på arbetare. Det är militären, vår egen armé!

Kvinnorna kräver fred. Men skall vi förhindra nya krig måste kvinnorna använda sin rösträtt. Ingen stat skall fostra soldater. Och hur kan staten köpa vapen när människorna inte har mat. Ska de äta järn? Som på teckningen i den tyska tidningen: Hurra, smöret är slut!

... och ett knappt år senare, 15 mars 1932

Ingenjör Kreuger har skjutit sig i Paris. Eller vem sköt? Allt är så oklart. Vad blir det av hela hans pengaimperium?

Den 22 mars

Fyrtiotusen (sic!) socialister demonstrerar mot arbetslösheten: Massorna hungra – vad gör statsmakterna? Jag hade post från Ada igår. Men det blir nog till att skrinlägga alla planer på att resa till Fogelstad i sommar. Kan inte lämna Rubert. Doktorn säger att han knappast överlever sommaren. Ändå saknar jag likasinnade kvinnor att tala med, det finns så mycket att diskutera. Tyskarna ropar på revansch för Versailles. I Berlin dansar de på borden, kortklippta jäntor med kjolar som knappt skyler stjärten, som om jordens undergång faktiskt vore nära. Kvinnor talar om rätten till sin kropp, vad nu det skall betyda. En hattmakarson, ja det måste han väl vara med namnet Hitler, vill bli president i Tyskland.

Idag jordfästs självmördaren Kreuger på Norra Kyrkogården. Vad var han för en karl egentligen, han som tagit Amerikas president i hand, men som även har setts i sällskap med den där Garbo, vilken lär uppträda i kärleksfilmer och gå klädd i byxor!

– Fogelstad, vad var det för nåt? Florencia undrar och Viola vid köksbordet förklarar: Som en

folkhögskola fastän bara för kvinnor. En adlig dam på en stor gård hade upplåtit ett hus och under många år kom det dit kvinnor från olika håll – husmödrar, lärarinnor, fabriksarbeterskor och också en konstnär som Siri Derkert, har du hört talas om henne? Hon har fixat en hel tunnelbanestation i Stockholm med sitt huggjärn.

– Huggjärn??

– Ja, hon högg i betong, högg in namnen på Tidevarvets och Fogelstads kvinnor i väggen. Hur som helst: Fogelstad var ett ställe där kvinnor fick lära sig saker som de aldrig lärt sig i skolan, inte heller de som fått högre utbildning än folkskola. Fogelstaddamerna ville lära ut sådant som är bra att veta för kvinnor med rösträtt.

– Kan man åka dit nu?

– Nej det är nedlagt nu. Tyvärr. Men i Riksdagshuset i Stockholm kan du se några av Siris bilder av Fogelstad-kvinnorna. Det kallas ”kvinnorummet”, ett mycket litet rum.

Några månader senare somnar Rubert in för gott och efter Marias död ett par år tidigare har även Arvid tacklat av betänkligt. Kreugerkraschen tar hans återstående krafter. Anna Linnea, nu 59 år, står så där med två begravningar att ordna. Hösten 1932 är hon både änka och slutgiltigt faderlös. Då är den 85-årige Hindenburg fortfarande president i Tyskland, men Adolf Hitler står och knackar på dörren.

Utvecklingen i Tyskland oroar inte Anna Linnea, inte ännu. ”Hattmakaren” har i valet 1930 med sitt NationalSocialistiska Deutsche ArbeiterPartei tagit hem dryga aderton procent av rösterna. Anna Linnea menar att han ändå är kristen (inte papist, tack och lov!). Visst skramlar han med sina vapen, men Anna Linnea hoppas att man inte behöver ta det så allvarligt. Han verkar kunna få fart på den tyska ekonomin, stoppa inflationen och mildra arbetslösheten ... är det inte det som är viktigast just nu, att människorna får mat på bordet? Han säger ju att tyskarna, ett folk som så nyligt lärt känna krigets ohygglighet, inte vill ha krig. Hon jagar alltså undan tankarna på vad vapnen kan användas till. De återkommer dock kort när hon läser i Tidevarvet att för mannen är vapen lika med ära – men kvinnans ära är för mannen lika med kroppslig oskuld.

Emellertid befinner sig Anna Linneas förhoppningar, att Herren ändå ska kunna göra den tyska kanslern till sitt redskap, snart i tynande tillstånd. Bokbål, förbud mot fackföreningar, judar som förföljs och förlorar sina ämbeten. Om man, vilket Gud naturligtvis förbjude, skulle tvingas välja mellan judar och katoliker, så nog skulle Anna Linnea hålla på judarna. Ada för

sin del menar att sådana jämförelser är av intet värde, men dessa så kallade nationalsocialisters sätt att ge sig på forskare, författare, läkare och även butiks innehavare och vanligt folk bara därför att de är judar, det är utöver alla gränser avskyvärt.

I en dagboksanteckning 1933 redovisar Anna Linnea den slutliga dödsstöten för sina förhoppningar:

Hörde idag hr Hitler tala i radio. Stående vid en avliden kamrats grav yttrade han: Ädle hjälte, träd nu in i Valhall!

Nåhå, på det viset – en hedning!

Den lilla gruppen kvinnor i riksdagen har svårt att göra sig hörd. Den frisinna statsministern har fått avgå efter samröre med Kreuger. I Anna Linneas kretsar finns inga socialdemokrater, men hon har börjat tycka att den där Per Albin, hr Hansson, verkar ha goda idéer om staten som ett hem för alla. Kanske är det lättare att påverka socialdemokraterna i fredssaken än liberaler och högermän. Att motsättningarna mellan kommunister och socialdemokrater hårdnar alltmer, det bekymrar både henne och Ada, som hon fortlöpande brevväxlar med.

Nu lämnar Anna Linneas tankar tillsammans med Adas den arena för inbördes kiv, som den svenska riksdagen utgör, och vandrar vidare ut i världen. Även i Tyskland talar man om staten som ett hem för alla, ett folkhem: Volksgemeinschaft. – Ingen bra reklam för Per Albin Hanssons recept, tycker Ada. I ett brev 1933 skriver hon att de tyska kvinnornas krav på lättnader i arbetslivet får männen att ta till våld, förtryck, diktatur. De ser mannen som människa, kvinnan enbart som könsvarelse. De ifrågasätter helt enkelt hennes odödliga själ. Anna Linnea svarar i upprörd ton att hon inte kan se sambandet mellan kvinnornas krav och diktaturens och krigets grymheter. Och absolut ingen koppling till kvinnans själ. Hon anklagar Ada för ”socialistiskt babbel”. Efter detta inträder ett uppehåll i de båda damernas korrespondens och Anna Linnea backar tillbaka in i den frisinna fällan.

Långsinthet ligger dock inte för de här kvinnorna. I mitten av oktober 1936 sitter Anna Linnea åter vid Ada Nilssons köksbord i huvudstaden. De sitter med skorpfatet och tekannan emellan sig och med varsitt brev i famnen. Adas brev kommer från Genève där Alexandra Kollontaj befinner sig på internationell konferens. Kollontaj, sovjetministern ... Anna Linnea känner hur en fläkt från den stora världen når henne. Men vad ska hon egentligen tro om den där kvinnan?

– Alexandra sörjer, säger Ada, hon sörjer att kvinnofrågan inte alls är uppe på

dagordningen. Men mest klagar hon på att ingen verkar bry sig om det blodiga kriget i Spanien där fascismen hotar att segra.

Alexandras språk är efter hennes tid som ambassadör i Norge en blandning mellan norska och svenska och diverse andra språkelement. Hon vet lika lite som Ada och Anna Linnea att Sveriges riksdag inom ett halvår kommer att utfärda ett förbud för svenskar att ta värvning i spanska inbördeskriget. Nu är hon ”olyckelig och oprört” för att stormakterna bara tänker på att befästa Versaillesfredens gränser och att de sovjetiska delegaterna när det gäller spanienfrågan möts av rent ointresse. Olycklig och upprörd, orden får ingen riktig innebörd i Anna Linneas hjärna, hon har svårt att koncentrera sig på spanska inbördeskriget, hur hemskt det än är. Hon vill inte tänka på på detta och inte heller på tyska raslagar och tvångssteriliseringar som även äger rum i Sverige. Hon smyger upp sitt brev på bordet och säger:

– Det känns givetvis futtigt att tala om detta när unga män lemlästas i Spanien och judiska läkare och butiksägare trakasseras och rent av mördas i Tyskland. Men just nu ...och hon vecklar upp papperet som bär spår av att redan ha vikts upp och ihop många gånger ... det kom igår från sjömanspastorn i Hamburg ...

Ada reagerar omedelbart:

– Har de fått upp något spår? Har de hittat Hilma Johanna?

Hur kan Ada gissa? Står det faktiskt skrivet i Anna Linneas ansikte? Ja det handlar om den förlorade modern. Nu behöver Anna Linnea stöd. Uppmuntran. Kan kvinnan där på andra sidan tekannen faktiskt ge henne det, kan hon bry sig om detta privata? Hon som har hela världens vånda framför sig där i ambassadrisens brev.

– Jo. De verkar ha hittat Hilma Johanna. Ska jag resa, Ada? Ska jag faktiskt resa dit? Det är oroliga tider, Ada.

– Den största oron finns just nu inom dig själv, Anna Linnea, nog kan jag se det. Ge mig brevet så jag får se med egna ögon. Ada trär på sig brillorna och läser, noggrant och länge.

– Det är klart att du ska resa. Här finns ju rent av en adress!

Det är verkligen svåra tider. Närmare ett år tar det för Anna Linnea att förbereda sig, såväl praktiskt som själsligt. När Alexandra Kollontaj i juli 1937 skriver och ber Ada ta hand om hennes personliga brev och anteckningar, om hon själv skulle bli offer för ett olycksfall i samband med sin förestående resa till Moskva, då sitter Anna Linnea där vid köksbordet igen.

Nu är det Ada som behöver tröst. Nog borde Anna Linnea stanna och vara ett stöd för väninnan, ändå låter hon sig snart övertalas att genomföra sina resplaner. Ada vet ju att Alexandra inte förväntar sig att någon annan ska ta ansvaret för vad som kan hända henne när hon möter kamrat Stalin.

Den sentida Viola skakar på huvudet: Nej, inte var det många av Stalins gamla medarbetare som överlevde en sådan resa vid den här tiden.

Redan för elva år sedan har fru Kollontaj skrivit sina memoarer. Hon skriver på tyska att var hon än kommer att vara verksam i framtiden så kommer det yttersta målet för hennes liv och handlande att vara att uppnå den fullständiga frigörelsen av den arbetande kvinnan samt att lägga grunden till en ny sexualmoral. Var Alexandra måhända redan då beredd att hoppa av sin karriär som kvinnlig ikon för det unga socialistiska samhället?

Här kommer ett klagande från Besken som gått igenom sina lådor: Det där manuskriptet som faktiskt var skrivet på tyska, *En sexuellt emanciperad kvinnlig kommunist memoarer*, gavs aldrig ut. I alla fall inte då. En översättning till svenska gavs ut på Gidlunds förlag 1979, då med angivande av de ändringar författarinnan velat, men av det tyska förlaget inte tillåtit, göra i originaltexten.

Anna Linnea läser den sovjetiska diplomatens berättelse. Hon läser det tyska originalmanuset. Förunderligt. Denna kvinna, stammande från gammal rysk adel, var alldeles som Anna Linnea född utanför äktenskapet. Hon fick sin utbildning i hemmet. Ett besök i en textilfabrik i ungdomen gjorde ett sådant intryck på henne att hon inte tyckte sig kunna leva ett sådant liv som hennes föräldrar förväntade sig av henne, inte när de arbetande kvinnorna hade det så uselt. Hon hatar prostitutionen och viger sitt liv åt att göra kvinnan fri. Anna Linnea försjunkar i läsningen medan Ada i rummet intill tar emot sina patienter.

Kapitel 20

Hakkors och många små fiskar

När resan till Hamburg anträds i oktober 1937 fladdrar hakkorsfanan på tyska ambassadens tak invid Nationalmuseum i Stockholm. I Hamburg går män i svart uniform med SS-bindel på ärmen omkring på gatorna.

Anna Linnea vill be droskchauffören vända om och köra tillbaka till Hauptbahnhof. Hon vet inte längre vad hon velat åstadkomma med detta möte. Stålsätter sig dock och fortsätter. Hon ber till sin Gud mer innerligt än hon gjort på länge: Hjälp mig fattig syndig människa!

Hilma Johanna bor i Hamburg-Altona. Det är ett fint område. I telefon har hon låtit måttligt trakterad av ett möte med en okänd svenska som sagt sig vilja framföra en hälsning från en gammal bekant. Droskan stannar framför ett upplyst palats med stor trädgård innanför höga tujahäckar. Järngrinden med jugendsmiderier är tung och kräver troligen kroppskrafter som Anna Linnea endast kan uppbringa med stor möda. Hon samlar sina återstående själsliga krafter och anmäler sig via talröret invid grinden. En man i uniform – eller ska det kallas livré – kommer ut och öppnar för henne. De går uppför en evigt lång grusgång. Ovanför porten flaggan med Partiets emblem. Därinnanför erbjuds hon att lägga av sig kappan och hon förs vidare på en mjuk röd gångmatta över ett blankbonat stengolv. Förvirrat stirrar hon på den invävda svarta solkorsen. Finns de överallt? Hilma Johanna, som nu heter Hanne-Helene, bär tjocka guldlänkar kring sin rynkiga hals och sina svullna handleder. Händerna är täckta av tjocka blå ådror, fingrarna prydda av ringar med olikfärgade stenar som gästen inte vet namnet på. Anna Linnea tänker: Hon har passerat de åttio. Märkligt att hon ännu är vid liv. Så kallt som hon har det här dessutom.

Ingenting i detta utseende låter ana någon koppling till den tjänsteflicka på arton år som Arvid en gång måste ha åtrått, eller åtminstone avlat ett barn med.

Om Anna Linnea haft en reservhistoria i klänningsärmen att dra fram för att förklara varför hon kommit hela den långa vägen för att avlägga visit, då skulle hon ha tagit fram den bums. Men hon saknar varje beräknande förberedelse. Står där som ett spektakel och tar slutligen tacksamt emot erbjudandet att sitta ner. Låter sig serveras te av en ung, blek flicka med vitt krås över hjässan och runt det lilla vita förklädet. Konverserar artigt på tyska: Ja, aderton timmar från Stockholms Centralstation till Hamburg Hauptbahnhof, men hon hade sovкупé.

Jo, hon har också ett par andra ärenden att uträtta i staden innan hon återvänder. (Måste ju åtminstone hälsa på sjömanspastorn!) Hon berömmar det vackra huset; långsamt klarnar insikten att dessa egendomar inte kan ha erövrats på något hedersamt vis. Tills vidare skuffar hon dock dessa tankar åt sidan för att koncentrera sig på sin värdinna och vad denna har att säga. De är nu ensamma i rummet med dess tjocka mörkgröna sammetsdraperier och stolar i ädelträ klädda med vass sidenbrokad som vill haka fast i Anna Linneas kjolar i tunt ylle. Frida kommer att gräla på henne och fråga om hon suttit på ett rivjärn därborta i Tyskland.

Hanne-Helenes röst är hes och trögflytande som olja hämtad ur isskåpet. Hon är änka sedan tjugo år, barnen utflugna. Äldsta dottern bor i USA och hör sällan av sig. En son arbetar för Partiet någonstans i Bayern. Barnbarnen har hon inte sett på flera år. Anna Linnea tycker att hon gör ett samtidigt ömtåligt och hårt intryck. Till det hårda bidrar sminket och det ännu kraftiga, blonderade håret som förts bakåt i en hög frisyra. Till det ömtåliga det plötsligt uppkommande darret i gummans röst. Men det är klart, det är när hon pratar om barnbarnen.

Nu går det inte att skjuta upp längre. Det blir tyst i rummet, sammetsdraperierna suger i sig minsta frasande och harkling.

– Mein Mädchenname war Ulfsträhle, säger Anna Linnea. Vater ist tot, seit fünf Jahren.

Så var det sagt. Det blir tyst igen. Märkliga ögon, kommer det för Anna Linnea när hon granskar Hanne-Helenes ansikte i väntan på en reaktion på uppgiften om sin döde fars namn. Märkliga ögon. Och inget särskilt med näsan. Liksom alla magra människors ansikten börjar detta likna ursprunget och slutet: kraniet. Det är en gammal kvinnas normalbeniga näsa och vattniga ögon. Sminket gör ögonen ännu blekare än de antagligen är. Men – där inne rör sig något, som stim av mycket små fiskar. Först långsamt, så allt häftigare. Till sist drar pupillerna ihop sig och blir tydligt avgränsade, nästan mörkblå.

– Såå, säger Hanne-Helene. På svenska. Någonstans i bakhuvudet har hon hittat det svenska s-ljudet och det låter som en väsning. Vill du säga att du är det barn som jag födde för snart sextiofem år sedan? Guldsmyckena rasslar till, rösten gnisslar plötsligt som ett häftigt bromsande snälltåg. Hårdheten har tagit över hela gestalten. Det var länge sedan svenska var hennes språk.

– Ja, inte kom jag för att se om det fanns något att ärva, säger Anna Linnea. Nu är rösten lugn och stadig, hon gör en svepande gest mot en piedestal med en antagligen dyrbar urna. Också hon talar svenska nu. Jag har allt jag behöver.

Sedan sviker röststyrkan henne igen och ut kommer en viskning:

– Jag ville bara se dig.

Födelseattesten blir liggande i hennes handväska. De två kvinnorna sitter mitt emot varandra och mäter sina krafter med blicken. Anna Linnea är väl medveten om att hennes klänning inte tyder på rikedom, men det är inte det som är viktigt just nu. Här sitter den kvinna hon sökt i femtio år, en kvinna med ett helt stim av små fiskar innanför kraniet. Hon vill dit in.

Nästa morgon vaknar hon på i sin enkla pensionatssäng under ett tungt fjäderbolster, fuktigt av det oeldade rummets råa luft. Då har Anna Linnea inte sovit många timmar. Hon minns färden hit med droska och den sömndruckna värdinnan som efter hennes bultande slutligen öppnade och släppte in henne. Ty kvällen hade blivit sen. Efter att ha druckit ett antal glas vin hade Hanne-Helene beslutat sig för att berätta. De yttre omständigheterna kände Anna Linnea redan till i stora drag, men det som fanns innanför kraniet verkade den gamla kvinnan vakta mycket noga. Anna Linnea hade dock suttit kvar och väntat och hoppats. Att få berätta på modersmålet, kunde det inte ändå bli en genväg ut ur Hanne-Helenes dolda inre?

Dagboken 15 oktober

Den kvinnan är alltså min mor. Jag borde ha hållit mig till mor Maria. Prostitution, javisst, det var ingen överraskning, de förskräckliga läkarbesöken på besiktningsbyrån, den ständiga skräcken att smittas ... och så utvägen som plötsligt ändå uppenbarade sig: en man med pengar, en som ville ta henne med, rent av gifta sig med henne. Om hon bara hade anat att han skulle ta ifrån henne skorna, de ordentliga skorna som man kunde gå långa vägar i. Så följde det glättiga livet, de vackra kläderna, kunderna som krävde onämnbare tjänster, misshandeln och det tilltagande bruket av alkohol och andra, ännu värre droger. Men bordellen var en lysande affär, om hon bara uppförde sig och var sin man och kunderna till lags så hade hon chansen att stiga uppåt, bli värdinna, behandla flickorna som den gamla värdinnan behandlat henne. Hade hon kunnat säga nej? Hade hon kunnat plocka med sig en dagskassa och fara sin kos? Det var redan länge sedan det behövdes att någon låste in hennes skor, vart skulle hon ha tagit vägen? Sverige? Där fanns ingen längre. Således tog hon över, affärerna fortsatte att gå lysande, bordellerna blev fler, flickorna fortsatte att fara illa och Hanne-Helene, äntligen änka, blev rik. Så kom tiden då hyperinflationen satte in, pengarna måste sättas in i nya projekt som gav mer pengar innan de förlorade allt sitt värde. Hanne-Helena köpte hus, eländiga hus, men bostadsbristen var stor, många var beredda att betala orimliga hyror. Det

fanns alltid rådgivare som sade: inte reparera, inte dra in vatten, avlopp, elström – bättre sälja och köpa nytt, köpa större, tjäna mer och mer och mera. Eller behövde hon ens rådgivare?

Hon var ju en strålande affärskvinna.

Huset i Altona, visst liknar det en sarkofag.

Nej, det gick inte att komma innanför kraniet. Anna Linnea fick inte kontakt med de levande små fiskarna. Sminket och självförsvaret täppte till och byggde för, hur mycket Hanne-Helene än drack. Anna Linnea lämnade en åldrig, berusad kvinna på mattan med hakkors. Ett par husjungfrur tog henne vant om hand, den livréklädde förde gästen till en väntande droska och audiensen var slut.

Anna Linnea hade inte fått fram ett enda ord om Herrens oändligt förlåtande mildhet.

Kapitel 21

Den fria kärligheten

Det har ryktats att Anna Linnea i slutet av 30-talet begivit sig på resor till Tyskland för att hjälpa judiska flyktingar till Sverige, att hon rent av setts ridande bakpå en motorcykel. De ryktena har även Lillemor hört, men när Viola frågar vet hon ingenting närmare om vilken grund de kan ha haft. Inte heller Besken har några upplysningar att komma med. Han påstår att han råkat ut för ett mindre haveri vid den här tiden.

På nyåret 1938 besöker Anna Linnea i alla fall på nytt Ada Nilsson i henne kombinerade bostad och läkarpraktik. Denna gång sitter redan en gäst vid Adas köksbord. Madame Kollontaj har återvänt.

– Goddag, hälsar Anna Linnea på ryska.

Alexandra ser ut att börja skratta, men sträcker så fram handen och svarar på samma sätt:

– Zdrastvujtje!

Ada har ställt fram te och ett fat klenätter från sockerbagaren nere på gatan. Det tar inte mer än tio minuter så är samtalet i full gång.

– Men detta med den fria kärleken, det kan jag aldrig acceptera!

– Men käre Anna, nu kaller jag deg så, icke sant? Vi lever i en tid da vi ännu icke er vant till att leve som frie kvinder, som individer i egen rätt. Vi skall icke fastna i dette att kärligheden är det ende viktige i verden. Vi skall icke leve enbart for att være manden till lags og nytelse. Det nye menneske med den nye moral skall icke overgive sin opgave fordi hon gifter seg. Når hun lever i ett sådant ækteskab att hun er mandens kamrat og likværdige skall kärligheden icke berøve henne hennes krafter uden ge henne kraft till att fullborda sitt verv. Om dette icke är mulig, da må hun levne den manden.

– Men Alexandra. Begriper du då inte att en kristen människa måste följa det löfte hon givit sin make inför Gud: att vara honom trogen till dess att döden skiljer dem åt. Nog vet jag att du inte är troende, men är inte detta ändå en sund och naturlig ordning? Du är liksom jag född utom äktenskapet. Vart skulle det bära hän om var och en skulle tänka enbart på sig själv och på sitt arbete – också kvinnorna – och lämna man och barn när en ny ”kärlighet” dyker upp?

– Anna, svara meg: Har du då aldrig väret forelsket? Måske rent av i en gift mand?

Det blir tyst runt bordet. Florencia hörs mana ur framtiden:

– Men berätta då, Anna Linnea, berätta!

Ett ögonblick tänker Anna Linnea att Florencia menar att hon ska berätta om Hedvig och äktenskapet som blev en sådan börda. Men där handlade det ju faktiskt om att rädda barnen. Ja, inte minst om barnen. Men nej, Florencia vill att hon ska berätta om Johannes.

Då berättar Anna Linnea om besöket hos de kristna socialisterna, om kvällen när hon stod emot den stora FRESTELSEN. Med stolthet berättar hon. Nästippen som nyss pekade ner mot bordsskivan reser sig igen.

Alexandra suckar.

– En gift mand. Naturligvis. Måhände gjorde du rätt. I levde ju bægge i det gamle samfunn som savnade allt som befriar kvindens sexualitätt (Anna Linnea hoppar ofrivilligt till vid det ordet). Skulle du ha blevet med börn hade du icke kunna ta bort fostret. Det hade kanske fordärvet ditt liv och dine muligheter att verke for allt det du tror på ...

– Det hade varit ett brott mot Guds bud!

Här känner Florencia att hennes anmoder behöver flankstöd.

– Anna Linnea skulle aldrig i livet göra abort!

Alexandra ser lugnt på flickan, tydligen inte alls överraskad av att hon plötsligt sitter med vid bordet.

– Nej det skulle hon givetvis icke. En fosterfordriving är heller icke noen angenäm ting. Om än nødvendig visse ganger. Det kræves også rätt till skilsmässe, ett statelig ansvar for börnen, det må finnes mødre- og börnevård ...

– Föräldraledighet! Florencia känner på sig att Alexandra själv ännu inte fjärmat sig från patriarkatets sätt att tänka. Papporna har också ett ansvar!

Alexandra skakar sina korta lockar, tar en klenätt och för den till sina rödmålade läppar, sköljer efter med en mun te. Anna Linnea iakttar dem båda och fortsätter sin berättelse.

– Han hade maka och barn. Vad skulle ha hänt om de förlorat far, make, försörjare?

– ... ni kunne også ha taget over ansvaret for börnet, Anna, icke sant? Du og den mand du ville leve med. Hustrun var jo ung og sterk, var hun icke det? Vorfor kunne hun icke arbeide? Icke ville hun leve med en mand hvis han icke ville leve med henne. Hun hade kunna bli fri. Og hvis du icke ville ha ham till mand, nock finnes det medel att forhindre en grossess ...

Nu ser även Florencia smått chockad ut.

– Inte kan man väl bara ta ungen från mamman! Och bara för att killar knullar runt behöver ju inte tjejer bära sig åt likadant.

– Knylleront? Alexandra ser oförstående ut. Hele samfunne måste jo bygges om i grunden. Men, jeg vet, det är icke lätt att være den som går före.

Florenzia får alltmer lust att opponera:

– Och om han sen dumpar henne när han träffar nästa tjej som han tänder på?

– Det må jo aldrig bli sådan att vi blir helt avhängig av manden...

– Och barnet då? Kanske har hon hunnit få ett eller två till!

Alexandra kontrar på nytt med barnstugorna, med samhällets ansvar och mödrapenning – efter att ha kastat en blick på Florenzia ändrar hon snabbt till föräldrapenning, men flickan är ändå inte nöjd. Hon har läst på om uppfostringsanstalterna i Sovjetunionen.

– Nej, Alexandra, nej! Här i Sverige på tjugohundratalet har vi förskolor, skilsmässor som det är jättelätt att få, vi har föräldraförsäkring och i värsta fall socialbidrag, om vi råkar träffa på en socialtant som förbarmar sej när kylskåpet är tomt och hyran obetald. Men det barn jag vill föda ska aldrig nån kunna ta ifrån mej. Aldrig!

Hätskheten i Florencias tal gör Alexandra förskräckt.

– Er icke det sjelvisk tänkt, jente? Hvis du behöves till andre opgaver, hvis du vet att børnet får det gott...

– Hur ska jag kunna veta att barnet får det gott? Om jag var Johannes fru, varför skulle jag tro att mitt barn skulle få det bra hos Anna Linnea? Hon hade ju aldrig träffat henne! Nej, jag skulle ändå aldrig lämna ungen ifrån mej ...

Här bryts berättelsen bryskt av Besken. Stopp! Det där hör inte hemma i den här berättelsen! Du får skriva en egen bok när du vuxit till dig, flicka lilla!

Kapitel 22

Krigsvinter och Fogelstadsommar

Anna Linnea sitter med benen insvepta i en rutig filt. Hon fryser om fötterna och sorterar sin post. Ett brev med lätt fransade kanter verkar ha varit på väg länge. Det har varit öppnat av censuren och är stämplat i Hamburg. Men låg här inte alldeles nyss också ett annat brev? Ett gult kuvert. Även det med tyskt frimärke. Var har nu det smugit sig undan ... ja, det kryper väl fram vad det lider. Hon sticker brevknivens tunna blad i brevet från vännerna i församlingen i Hamburg.

– Vad har de att förtälja därnerifrån, stackarna? frågar Frida som kommer in med en bricka med silverte och några skorpor. Här är så gott som allt på kort nu, hur ska det då inte vara där nere!

Den varma drycken gör gott i det kalla rummet. Anna Linnea ser upp från sina skrivbordsbestyr och nickar tacksamt mot Frida. Bland övriga papper på det röriga skrivbordet ligger kungörelsen om avstängning av varmvattnet och ransonering av gas och kol.

– Berta, sjömanspastorns hustru. skriver att de tillbringade sista natten i skyddsrummet igen, att de har brist på kläder, mat och värme. De präktiga röda ylledraperierna har fått bli vinterkappa. Inte skulle modern, som kämpat med rosengångsmönstret i vävstolen, ha uppskattat det. Ett par fina men tomma mjölsäckar har blivit underkläder åt flickan. Hon skriver att hennes gamla symaskin är en rikedom och att en påse restgarner hon hittade på vinden gjorde henne lycklig. Nu ska det stickas varma tröjor. Något ska man väl kunna göra där nere i skyddsrummet, skriver hon ... men titta här: det verkar som om censorerna misstänkt att *symaskin* är något slags kodord, ser ut som om de tänkt stryka det, men sedan ändå låtit det stå kvar.

– Jaha, man undrar vad symaskin skulle kunna betyda ... antagligen något vapenaktigt.

– Men varför lät de det stå i så fall...

– De där censorerna måste längledas, tror Frida. Ingen ens som klagar på att söner och äkta män tvingas ut i fält. Kanske hoppades den där censorn på en kupp, men inser sedan att en symaskin nog faktiskt är en symaskin

Besken hummar. Hur långtråkigt censorerna har vet han inget om. Men han har snappat upp hur den nazistiska staten påverkat familjelivet. Om hur en trettonåring tittar på sina föräldrar

som om han väntade på något att berätta för sin lärare, kanske att de missat att lyssna på de påbjudna nyhetsbulletinerna. Eller lyssnat på förbjudna nyheter utifrån.

Anna Linnea har inte öron för Beskens hummanden. Hon summerar:

– Men Berta hoppas i alla fall på fred till våren, hoppas få se sina karlar igen. Levande.

På väggen ovanför det gamla munkbordet som fungerar som tebord hänger en tavla med en Kristus på korset. Han tar emot nådens solstråle som bryter igenom molnen. Ja, han har en fader han, tänker Anne Linnea. Hädiskt. Här verkar nåden vara långt borta; alla dessa frysande, utbombade, hungriga – varför bryr sig den gode Fadern inte om dem? Med ens krånglar hon sig ut ur den rutiga filten, griper tag i Frida och så står de båda på knä på det kalla parkettgolvet nedanför Kristusbilden och ber: Käre Herre, ge oss fred! Ge alla hungrande, sjuka, sårade, alla frysande olyckliga, tillfångatagna, ge dem fred! I Norge avrättas motståndsmän som dödat tyska säkerhetspoliserna! Det är ett svårt brott att döda en annan människa, Herre, det är det. Men de här unga pojkarna försvarar sitt land! Har vi inte lämnat öga för öga, tand för tand bakom oss, när vi bekände oss till Dig, Herre? Vem törs föda pojkar efter detta. Eller flickor, som kan våldtas.

Anna Linneas röst hörs högre och klarare ju mer hon stegrar sig i bönen. Går hon inte rent av till rätta med sin Herre och Gud? Fridas bön är mumlande och inåtvänd och måhända tar den sig slutligen helt andra vägar än Anna Linneas. Inte ens Besken kan avläsa Fridas tankar. Vi får hoppas att Vår Herre kan det.

Besken, han kommenterar i kontrollrummet: De där två är ännu lyckligt ovetande om den eldstorm de allierades bombflyg kommer att utlösa över staden Hamburg inom ett år.

Åter på plats i sin karmstol och med Frida och silverteet inom räckhåll vill Anna Linnea fullfölja svaret på frågan om vad som står i breven. Ett brev från Lillemor innehåller ett suddigt amatörfotografi av ett spädbarn: Anna Viola. Anna ska hon alltså heta! Ett flickebarn. Anna Linneas röst vill visst spricka, Frida misstänker gråt och lutar sig raskt fram för att fylla på varmvatten i tekoppen, tar så varligt brevet ur matmoderns hand och läser. Sedan säger hon:

– Visst blir det snart fred. Till våren blir det dop, då reser vi dit opp tillsammans, Anna Linnea. Då får du bära fram den lilla. Det kommer att vara ljust och soligt då. Nyutspruckna björkar ...

– Bara hon överlever. Vi har ingen mat att skicka.

– Men Lillemor skriver ju att de klarar sig med maten, och mjölk finns, den är inte ransonerad. Ved har de också, inte ska du oroa dig.

– Hon vill att jag ska skicka kaffe. Det går ju knappast att handla i butik.

Och Frida lugnar henne igen:

– Nog finns det de som säljer ändå. Man får inte vara för fin i kanten i dessa dagar.

– Men betalt ska de ha.

– Ja, ja. Vi har silverskedar kvar i lådan som vi inte ens använder. Du kan väl offra ett par av dem ... eller göra dig av med den där gamla kinesiska tallriken; när grannfrun var på besök häromveckan sa hon att den är värdefull.

– Men den är lite sprucken.

– Fastän lagad före kriget. Av en yrkesman.

Skönt att ha någon att bolla ord med. Att få råd och tröst av. De avslutar med att komma överens om att de får lov att värma vatten till värmeflaskorna till natten. Det är svårt att somna med kalla fötter. (Det är Florencia som först märker det: De säger du till varandra!)

Ett brev som Anna Linnea inte nämnde för Frida kommer från Helsingfors. Även där är läget värre än här. Efter bombningarna och med tanke på mat- och bränslebristen törs mödrarna inte behålla barnen hemma. Tåglaster med finska barn med namnlapp om halsen skickas till Sverige där vänliga människor tar emot dem i sina hem. För visst måste de väl vara vänliga och goda, sådana människor som tar emot barn för att skydda dem mot kriget? Anna Linnea ser sig om i den trånga stadslägenheten; den är för mörk. Och för liten. Här ryms bara hon och Frida.

Anna Linnea och Frida tar dock då och då emot någon flykting som Flyktinghjälpen placerar där övergångsvis. Då bäddar Frida åt sig i hallen som också fungerar som matrum. Den kära Frida, att hon följde mig hit! Hur skulle jag klara mig utan henne. Det känns så gott att vi har varandra, och det inte enbart för att jag knappast skulle klara hyran med bara min egen livränta och klena pension. Nej, inte att jag ångrar mig att jag lät Rubert skriva det som fanns kvar av hans förmögenhet på barnen ... Lillemor fick ju också så att hon kunde studera. Men något finlandsbarn, det kan vi inte ta emot. Det är för trångt. Och en liten människa behöver ljus och luft och ungt folk omkring sig – nog är det så Herre? Anna Linnea har ju dessutom en dotterdotter att tänka på ... förlåt mig, Fader, men just nu är det viktigare.

Ännu ett brev, från Helsingfors, ligger på skrivbordet, det har svarta kanter. Johannes lever, men yngste sonen har ljutit hjältedöden där borta i Fjärrkarelen.

I en skrämmande och förvirrande tid tyr sig Anna Linnea åter till sitt dagboksskrivande.

Odaterat (nån gång mellan 1941 och 1943)

Vad är det för tid vi lever i? Stalin sluter pakt med England och Förenta Staterna.

Ärkebiskopen av York reser till Moskva; vänskapen mellan kyrkorna skall främjas med ömsesidiga besök och i brittiska kyrkor skall man be för den ärorika ryska armén: De kristna böra bedja lika innerligt för de ryska vapnen som för de engelska. Dock har de rätt att be om Tysklands nederlag! Nu skall den ryska regimen inte heller förfölja de kristna, vare sig evangeliikristna eller ortodoxa. Med denna plötsliga omsvängning förvånar Stalin världen, så skriver tidningen. Ärevördiga prelater samlar in pengar från den fattiga befolkningen. För att Sovjetstaten skall kunna sätta upp en ny pansaravdelning! Detta är mer än en människa kan begripa och stå ut med att höra! Ska inte kyrkan stå på fredens sida! Och Stalin som först slår sig samman med Hitler och sedan med den andra sidan. Vad skall man tro? – Jo, att ändamålen helgar medlen, kära Anna, säger Frida. Så klok hon är. Jag är ändå glad att vi inte sjunkit så djupt i det här landet. Eller har vi det? Ståll till tyskarna; Ada är mycket upprörd i sitt senaste brev. Men så är hon ju också ambassadör Kollontajs väninna. Ja, jag vet varken ut eller in längre. Det jag vet är att vi behöver fred. Bara det.

Där Anna Linnea sitter och fryser och längtar efter fred, sjunker det trånga mörka rummet och fönsterrutans iskristaller undan för en annan verklighet: hon minns en tid under det förra kriget, långt innan ingenjör Kreuger sköt sig på ett hotellrum i Paris. Rubert och hon bodde fortfarande i den stora ljusa våningen vid Gustav Adolfs torg, mitt i huvudstaden med utsikt över Strömmen och konungen på järnhästen. Det måste ha varit 1917.

Hon minns morgonen när hon som så ofta tidigare var på väg att skicka Lillemor, femåringen, att köpa skorpar i bageriet på hörnet. Också den gången var det kall vinter och ont om bränsle. Mjöl och bröd var ransonerade. Anna Linnea hörde oväsen nerifrån torget och tittade ut – och hann just jämt förklara för flickan att hon fick lov att stanna hemma.

Efteråt stod det klart att hungriga människor plundrat bageriet. I tidningen rapporterades att folk tågat fram i tusental och begärt statsministerns avgång. De krävde Hungerskjölds avgång, de krävde arbete och bröd. I juli samma år ransonerades också mjölken. Och rösträttsfrågan verkade ha glömts bort, när det plötsligt en dag restes plakat nere på torget.

Jag stod halvt gömd bakom det tjocka jacquardvävda förhänget när polisen gjorde chock mot karlarna, barhuvade unga män och stadiga bitar i mössa med öronlappar. Denna gång krävde

de inte arbete och bröd, de krävde full och lika rösträtt! Varför gick jag inte ner, var jag verkligen så harig? Eller var det för att det handlade om rösträtt för karlarna. ”Full och lika” – och då gällde det inte kvinnorna. Poliserna red in på det fullpackade torget, de slog med sablarna, måhända avsåg de att träffa med bredsidan men knappast gick det att undvika att också eggen i villervallan träffade en arm, ett ben eller ett huvud. En ung man kastade en blick uppåt, undrade kanske vad det bodde för folk i det fina huset. I nästa sekund föll han bakåt, blod rann från ett sår i ena tinningen, han undgick gud ske lov att bli trampad av polishästen. Märkligt, han såg rakt på mig där jag stod och försökte skyla mig med gardinen. Ömsom tittade jag ner på tumultet på torget, ömsom på en medeltida ryttare med höjd lans, han satt invävd i draperiet. Frida var hos Lillemor i barnkammaren, flickan hade blivit rädd när hon hörde skriken och dundret av hästhovar. Man kan inte förklara för en femåring, men jag var ju tvungen att gå in och försöka lugna henne. Harig eller inte, nog klokt att jag inte gick ner.

Jaha, så nu skriver tanten dagbok igen! Florencia och Viola tittar undrande på Besken, men han viker undan och mumlar att kanske är det en rekonstruktion, som ni ser fattas ju också datering av anteckningarna. Han kan då inte minnas allt.

– Är inte det just vad du borde kunna, säger Viola. Du som är en maskin kan väl inte ha hittat på vad hon tänkte.

Men Florri har en annan fråga i huvudet:

– Vem var egentligen den där Frida? Var hon hemhjälp? Eller barnflicka? Eller var hon helt enkelt ihop med Anna Linnea?

Viola studsar till, ”ihop”, det har hon aldrig funderat över. Kanske var Frida allt det där på en gång?

– Ja, något slags husföreståndarinna skulle man kanske kunna säga, en piga och kokerska med viss makt, som Gerda på sin tid. När Anna Linnea blev änka följde Frida med henne till den lilla lägenheten. En kort paus, så lägger hon till:

– De höll nog av varandra. Och Anna Linnea kunde ju knappt koka en kopp silverte själv...

– Jaha, då hade väl inte dugt till nåt jobb heller, om hon hade sökt, blir Florencias summering. Inte för att hon vet vad silverte är för något. Viola mumlar något om att hennes mormor nog gjorde bokförings- eller översättningsjobb när hon blev ombedd. Men troligen inte mot betalning.

Och Besken, han fortsätter sin rekonstruktion:

– Åttaåringen som slank ut genom arbetarbostadens dörr för mer än tjugo år sedan, hur skulle Anna Linnea ha kunnat känna igen honom i den blödande demonstranten på torget? Kan han ha sett henne när gardinen glipade? Det är väl knappast sådant man tänker på när hästhovar blixtrar framför ögonen på en. I varje fall har hon inte antytt någon sådan undran i dagboken.

– Nähänä! Och hur kan vi veta att du skrivit som det var, där i hennes påhittade dagbok?

Idag vill dock inte Anna Linnea delta i käbblat i kontrollrummet. Hon vill finnas kvar i sina minnen, inte i sitt kalla rum. Iskristallerna på rutan smälter, den blir som fiskhandlarens fönster en varm sommardag med ett draperi av kylande, rinnande vatten. Det draperiet ligger mellan henne och den djupfrysta bakgården där utanför. Hon är innesluten i minnena, ser inte råttorna där nere och känner inte den råkalla luften. Oglädjen släpper; hon ser en stor vit byggnad. Det är inte den med schweizisk glasveranda där hon vid förlovningen först lade märke till de gammelmansaktiga fläckarna på Ruberts händer, inte heller huset där de bodde som nygifta, när Frida kom till dem och Lillemor föddes. Det är ett hus inramat i grönska, en och en halv våning med verandra, tre skorstenar och tretton rum. Det är Kvinnliga Medborgarskolan på Fogelstad i Julita socken i Sörmland. Anna Linneas hand söker sig till skrivbordets innersta låda, Hon drar ut den och diplommet ligger faktiskt där ännu.

– Då är det nog 1929, tror Viola, som hittat diplommet i Lillemors kvarlåtenskap. Och mycket riktigt:

KVINNLIGA MEDBORGARSKOLAN VID FOGELSTAD

Skolan vill ge sitt bidrag i arbetet för att bakom vårt medborgarskap måtte stå självständiga och ansvarsfulla människor.

Anna Linnea Ulfståhle-Jönsson

har genomgått sommarkursen år 1929

Kursen har omfattat

Praktiskt arbete: Hemskötsel med sömnad och vävnad

Teoretiskt arbete: 1. Modersmålet och dess litteratur, 2. historia jämte medborgarkunskap (i förening med praktiska övningar i sammanträdes och mötesteknik m.m.); aktuellt: sociala och politiska frågor, 3. psykologi och etik med hygien. Dessutom sång, gymnastik och lek.

Fogelstad den [suddigt datum] 1929

Honorine Hermelin

Ebba Holgersson

Anna Linnea befinner sig långt borta från kontrollrummet. Men en annan röst hörs:

– Nåja, så alltigenom vackert var det ju inte. Det är Lillemor. Varför blandar hon sig i?

– För jag var med!

– Det kan du inte ha varit! De tog inte emot elever som var yngre än tjugofem. Sådant tror sig Besken veta. Men Viola säger:

– Inte kan man lita på en datamaskin, det blev då tydligt alldeles nyss. Har någon matat in fel så blir det fel. Om mamma minns att hon var där så var hon förstås det.

Florencia är av den åsikten att hon struntar fullständigt i vem som har rätt eller fel när det gäller årtal. Hon vill höra hur det var. Vad var det för pippifåglar som häckade i den där fågelstaden? Besken muttrar att han inte är vilken datamaskin som helst utan en elektronhjärna för vars erfarenheter och kunskaper damerna borde visa mer respekt.

Och Lillemor minns. Det var en solig dag i början av juli, efter midsommarens regn och kyla och före den stora stormen. En och annan rödhake försvarade fortfarande revir i parken, men det var kvinnornas röster inifrån salongen som hördes bäst. Ett dovt sorl; ännu kände man inte varandra. Anna Linnea stiger ur droskan med sin blommiga övernattningsväska i den ena handen och läderportföljen i den andra, lämnande åt mig att se till att bagaget kommer in och på plats. Kraftig har hon blivit med åren och i förhållande till sina korta ben tar hon långa kliv. Den som någon gång sett Teskedsgumman i teve måste inse att den damen är modellerad efter min mamma, för ackurat som Teskedsgumman stormar Anna Linnea fram med näsan i vädret. Hatten ligger kvar på droskans säte. Jag är van, så den blir inte kvarglömd. Jag minns inte så mycket från första veckan. Kanske har jag förträngt vissa pinsamheter som lätt kunde förekomma när min mor var i farten som värst. Hon var ju till exempel van vid att ha tjänstefolk omkring sig, men här fanns ingen Frida som passade upp på henne. Och hon såg väldigt rolig ut när det var gymnastik och när vi lekte Sista paret ut. Fast såg roliga ut, det gjorde ju alla. Hon var i alla fall bra på att simma, det måste tillstås. Bäst minns jag ändå rektor Hermelin. Hur hon en gång berättade om kvinnornas roll i det som kallas den första demokratin, i Grekland. Vilken föreläsare hon var! Så hade aldrig någon lärare på Lyceum

beskrivit historien för oss och aldrig någonsin hade någon jämfört demokratins uppkomst i Grekland med dagens parlamentarism. Till och med mamma blev stum – givetvis för att sedan börja spruta ur sig frågor och synpunkter.

Och så var det doktor Nilsson, henne som mamma redan kallade för Ada. Ett fantastiskt fruntimmer hon också, hon undervisade bland annat i etik och hygien (och lär ska ha hjälpt mig till världen). Men hennes syn på det sovjetiska samhällsexperimentet var för okritisk, tyckte mamma. Alexandra Kollontaj hade alltså, som bolsjevikregeringens minister för sociala frågor, trumfat igenom sitt feministiska program, även om ordet feminism inte var på tapeten då ännu. Hon fick Sovjetstaten att godkänna fri abort och dessutom borgerlig vigsel, vilket ju knappast föll mor Anna Linnea på läppen. Det gjorde däremot kvinnans rösträtt och rätten att skilja sig och vad det nu allt var. Själv gillade jag tanken på kollektivt boende; uppväxten i det egna hemmet kändes onekligen trång ibland.

Florencia tycker sig veta en del om kollektivt boende:

– Där lagar man mat och äter ihop. Väldigt praktiskt. Och kul. Alla har ju inte en stor härlig familj där det jämt finns nån vettig person att prata med. Det behövs faktiskt andra sorters familjer än mamma-pappa-barn. En ensam tjej, eller två tjejer – eller två killar – i kollektivet kan dom skaffa barn eller vara med andras ungar om dom inte kan eller vill ha några egna. Det är helt enkelt dags att skippa heteronormen!

Anna Linnea, som just trängt sig in genom den trånga dörren till kontrollrummet, har knappast hört talas om heteronormativitet, men hon anar sig till innebörden; hennes lungor sväller i en häftig inandning och näsan förebådar hela kroppens rörelse uppåt. Lillemor griper in:

– Det var ju om Fogelstad vi skulle berätta! Ja, så kom där Emilia Fogelklou (*– Var det hon som var pippin? – Nej, Florencia, det var fröken Tamm som ägde gården, inte Emilia. Fröken Tamm införde ekologiskt jordbruk, fast det kallades antroposofi*). Emilia var teolog, Det blev tal om religion. Då började det förstås slå gnistor. Emilia var en skarp tänkare och samtidigt en mjuk och vänlig person. Hennes gudstro var inte av det slaget som frodades i mammas kretsar i Missionen. Den var liksom öppen, det guddomliga hade tagit plats inom oss själva och i allt runtomkring oss. Det kändes fint.

Samtalet börjar dra ut för mycket på bredden. Nu står Anna Linnea inte ut längre:

– Vi kom ihop oss helt enkelt, jag och hon som arbetade på en skofabrik. Hildur. Visst hette hon så, Lillemor? Eller var det den där hetlevrade konstnärinnan? Sak samma, den där Hildur

vill påstå att man skulle läsa evangeliet som ett TIDSDOKUMENT och tolka det därefter! Den där fina rektorn sa ingenting alls hon, höll väl med kan jag tänka, och fågelklon visade sig också väldigt räddhågad, får jag säga. Jag frågade, det minns jag, om någon av dem hade rest bland hedningar och ortodoxa och erfarit människornas hunger efter evangelium? Har ni har ni sett hur folket dras till bönhuset när det lyser i fönstren om kvällen, har ni hört en sann evangelist predika så att människorna gråter? Det sanna Herrens ord! Då behövs inga TOLKNINGAR!

Hildur, eller vad hon nu hette, som här fått låna Lillemors röst:

– Nej, men jag har sett mödrar som inte haft någon mat till sina barn, jag har sett kvinnor som fött på barnbördshus och sedan inte fått rösträtt därför att detta räknats som fattigunderstöd, jag har sett hur lagen som skulle skydda nyförlösta mödrar genom att inte låta dem arbeta istället gjort att både mor och barn fått svälta. Var höll din Herre hus då, Anna Linnea?

Anna Linnea:

– Jovisst, socialism! Det är ju det du vill ha! Och nog behövs det åtgärder för att mödrar och barn inte ska behöva svälta. Men måste vi därför kasta ut barnet med badvattnet? Måste vi förneka den Ende som vi slutligen har att vända oss till när allt annat sviker?

Hildur (Lillemor):

– Vi måste kasta av oss det religiösa oket. Din tro trycker ju ner oss! Vi måste lära oss att stötta och lita på varandra, vi fruntimmer. Har vi inte kämpat för att kvinnorna ska komma in i Sveriges Riksdag? Nu måste vi vara många, vara starka, ge dem kraft att åstadkomma förändring. Vi kan inte sätta oss ner med näsan i bibeln och fundera över varför Gud Fader inte gör något åt eländet ...

– Och så vidare. Tills mamma slutligen inte står ut längre, säger Lillemor stilla. Hon ser sig omkring och konstaterar att hon inte har tillräckligt med stöd, även om det glimtar till lite sådant här och var. Emilia vill ljuta olja på vågorna men kan ändå inte stödja mammas linje. Rektor Hermelin ser med intensiv och forskande blick på de församlade, en efter en. Då river Anna Linnea åt sig sin portfölj och kastar ur sig: Vart är vi på väg? Ska hela samhället avkristnas innan ni är nöjda! Jag har inte kommit hit för att lära mig sköta ett hem eller för att sprattla med armar och ben på gräsplanen här utanför. Jag har kommit hit för att ...

Anna Linnea lämnar sällskapet i Beskens kontrollrum, synbarligen nöjd med redovisningen av kontroversen med Hildur och de övriga.

– Där brast det för Anna Linnea, säger Lillemor. Hon drog iväg uppför trappan till vårt rum så att det knakade i trossbottnarna. Och jag, jag tänkte: Hon vet ju inte vad hon kom hit för. Nåja, stormen hade bedarrat nästa dag. Själv såg jag just då fram emot att få lyssna till Ada Nilssons föreläsning om sexualkunskap – utan att mamma var med.

*

Lillemor har visst slumrat till och nu vaknar hon och fryser, tillbaka 1942 i huset med brun korkmatta och en krånglande pump på gården. Det är svinkall krigsvinter och elden i spisen har brunnit ut. Hon ser sig förskräckt omkring efter Anna Viola, men flickan ligger fint nerbäddad i sin beigelackerade barnsäng. Hon snörvlar i sömnen; förkyld är hon så gott som hela tiden.

Var det en dröm nu igen? Var hon verkligen på medborgarskolan i Fogelstad med Anna Linnea? Har hon plötsligt förmågan att drömma sin mors minnen? Är det den där Besken som varit framme och rört till det? En sak vet hon i alla fall: Diplomet från Fogelstad, det har hon sett när hon hjälpte sin mor att städa skrivbordet. Bredvid det gula kuvertet med tyskt frimärke föreställande Hindenburg och stämplat Oberkommando der Wehrmacht.

Kapitel 23

Hon vill bara heta Viola

Det dröjer, men visst tar kriget slut. Visst kommer Anna Linnea och Frida upp till Lillemor och lillflickan och firar dopet: Anna Violas dop, Anna efter mormor och Viola för att pappa tycker om violblått. Och visst har pappa kommit hem från kriget, fast egentligen har han ju inte varit soldat utan bara suttit på ett kontor. Papporna behöver inte längre skriva små gråa soldatbrev från *någonstans i Sverige*. Kriget kom aldrig till Sverige, även om det var nära. Bilden av en stor gul- och blårandig katt, *En svensk tiger*, finns kvar i telefonkatalogen. Något måste det vara som vi fortfarande ska titta om.

Ragnar – pappan, maken och svärsonen – är således på plats. Han skriver brev igen. Våren fyrtiosex hittar Lillemor ett sådant brev innan det hamnat i den knallgula brevlådan utanför affärn. Det är adresserat till en kvinna som bor därute, någonstans i Sverige. Anna Viola kan vakna på natten och höra hur de bråkar inne i sängkammaren, mamma och pappa. Självt har Viola blivit tvungen att flytta ut i smattan bakom köket.

Är det alltså så det är, att ha en pappa som är hemma.

Den läsande Viola säger:

– Om Ragnar var en otrogen make, så var han i alla fall en trogen socialdemokrat och svensk reservofficer. Han hörde inte till dem som varit beredda att släppa fram nazisterna. Men hans uppgift i krigstid var att hjälpa svenska staten hålla koll på kommunisterna. Kommunisterna sattes i läger.

– Här hemma i Sverige? Det har Florencia inte hört något om på SO:n.

– Jo, här hemma i Sverige.

Men visst är det Lillemor som hörs mumla i bakgrunden:

– Han gjorde väl vad som krävdes av honom. Och de släpptes ju ut sen igen, efter kriget.

Nu är Anna Viola fyra år, hon står på den bruna korkmattan i köket och är rädd. Hon är rädd att dörren ska smälla igen. Så gör den det. Pappa har gått, han sa inte ens hej. Mamma grinar i sängkammaren men Anna Viola går inte in och tröstar henne. Hon är arg på mamma och på pappa också. Han skrek att han aldrig kommer tillbaka. Och hon lät honom bara gå.

Hur kunde hon låta honom gå? Vi var ju så glada att kriget var slut. Mamma hade tagit bort dom svarta rullgardinerna. Hon sa att nu kan man snart köpa apelsiner och russin i affärn. Anna Viola vet inte vad russin och apelsiner är för något, hon tycker om kakdeg, en sån som man bakar drömkakor av. Fast mest tycker hon om själva degen. Om hon får smaka, men det får hon oftast inte. Kakor, om de finns, är något som tas fram om det kommer främmande. Men nu har mamma lovat att göra en kakdeg som är så stor att Anna Viola får äta hur mycket hon vill – så fort vi slipper kupongerna. Kupongerna är små gröna och bruna lappar som flickan hjälper mamma att klippa. RANSONERING är ett ord som hör ihop med kriget. Tänk om mamma inte vill göra någon deg när pappa är borta igen. Tänk om kriget börjar om.

Så går det många dagar. Inget krig, inga russin, ingen kakdeg och ingen pappa. Hundra gånger om dagen frågar Anna Viola efter sin pappa. Var är min pappa? Varför kommer inte min pappa? Mamma Lillemor tar Anna Viola hårt i armen. Ur byrålådan tar hon fram bröllopsfotografiet. Pekfingret darrar. Där är din pappa! Den andra handen ser naken ut, dom två guldringarna har lämnat ett djupt ljust spår efter sig. Anna Viola frågar inte mera.

På bondgården, hos tant Elin och farbror Erik, bor det en pojke som heter Lauri. Han kan prata finska. Anna Viola och Lauri sitter på lagårdsbacken och tittar på hönsen som pickar. Anna Viola frågar vad ägg heter på finska, men Lauri kommer inte ihåg. Han kommer inte ihåg vad kattunge heter heller, men han lär henne räkna yxekaxekolme. Mamma har sagt att Lauris pappa dog i kriget. Nu ska Lauri snart åka hem till sin mamma i Finland. Anna Viola vill inte att Laruis pappa ska vara död, hon tror att mamma ljög. Det är fult att ljuga. Pappan hade nog bara stuckit iväg och skulle snart komma hem igen, säger Anna Viola. För det ska ju min pappa också göra, tänker hon fast hon inte törs säga det högt, om Lauri skulle säga emot. Han säger att han i alla fall vet att hans mamma lever, för hon har skrivit brev, fastän ingen i byn kunde läsa det och inte Lauri heller fast han har fyllt sju år. Han vill helst stanna hos tant Elin. Hon är hans mamma nu. Tänk, säger Anna Viola, att det finns pappor och mammor som inte har några barn. Om Lauri far till Finland har ju inte tant Elin och farbror Erik nåt barn alls. Somliga barn har ingen pappa och somliga pappor och mammor har inget barn. Så dumt! Då kunde väl Lauri få stanna!

- Vi kan dela på farbror Erik, han kan vara pappa åt oss båda två, så länge.
- Eller så får du säga till din mamma att skaffa en ny karl.
- Är du inte riktigt klok, vad ska pappa säga!

Lauri har gått in för att äta middag. Hos tant Elin äter dom middag mitt på dan. Det brukar finnas spännande saker under stenar. Anna Viola går ut i hagen och vänder på en stor mörk sten med vita strimmor i, den ser fin ut, säkert finns det nåt fint under. Och det gör det: en stor tjock metmask! Så kommer hon ihåg igen. Inte sitta bak på pappas cykel mera och åka till sjön och meta. Aldrig mera. Önskar så det svider att pappa ljög när han sa aldrig mera. En önskan kan vara hur stark som helst. Han står där i dörren när hon kommer hem. Han sträcker fram armarna och vill krama henne. Han ser att hon har masken med sig i en burk, han säger att de ska fara och meta. Men nää, hon ska inte skynda sej hem, hon är arg på pappa, jättearg! Under tiden passar hon på att planera cykelutflykten. Hon står under äppelträdet, där pappa alltid ställer cykeln, och väntar medan han sätter fast klämmorna i byxbenen så att de inte ska fastna i hjulet. Sen lyfter han upp henne. Pakethållaren är inte skön att sitta på, men det gör ingenting. Morakniven i pappas bälte kittlar under armen när hon håller honom om magen. Kniven som han ska använda när han skär till metspöt. Anna Viola plockar upp masken ur burken, pappa trär den på kroken och hon håller i spöt och metar. En stor fisk drar hon upp, inte nån mört utan en abborre som är randig över ryggen som abborrar ska vara. Sen dricker dom vinbärssaft direkt ur flaskan och äter smörgåsarna som mamma brett. Och så cyklar dom hem. Anna Viola får sitta på ramen nu, men bara om hon inte sparkar med benen, säger pappa. Fast hon kan inte riktigt låta bli, då säger pappa ifrån på skarpen: Sluta sparka, annars får du sitta på pakethållaren i alla fall! Då slutar benen sparka och cykeln susar fram på skogsvägen.

Nu springer hon i alla fall fort hemåt, vinden i ansiktet, masken fick hon med sig.

Dörren är stängd. Tomt under äppelträdet.

I gräset en bortslängd daggmask.

Flickan bestämmer sig för att hon inte ska heta Lilla Anna längre och inte Anna Viola. Hon ska bara heta Viola. Helst ville hon ha svart lockigt hår som Sara, som var och hälsade på dom en gång på pappatiden. Och ögon som är lika blå som violer. Då kanske pappa skulle tycka om henne igen för Sara tyckte han om. Men hur ska ha pappa hitta henne, för nu måste dom flytta säger mamma. Man kan väl inte bara flytta. Hemma, det är ju här. Det vet pappa och det vet brevbärarn till och med, och vart ska Lauri skicka brevet som han lovat skriva. Ett kort kom från pappa på födelsedan. Det stod ingenting om när han skulle komma hem.

Viola är stor nu och får hjälpa tant Elin att blanda gröpe och ge suggan mat. Sen lägger sig suggan på sidan och alla smågrisarna kravlar fram och snuttar. När dom ätit färdigt får Viola ta

upp minsta grisen. Det är hennes gris. Suggan är hård och stickig men lillgrisen är len och mjuk. Tant Elin behöver faktiskt hjälp nu när Lauri åker till Finland. Men det hjälps inte, säger mamma. Och inte får Viola ta med sig lillgrisen till det nya huset.

När det allmänna barnbidraget införs blir det en klar lättnad för Lillemor, som inte alltid kan lita på att underhållet från Ragnar kommer i tid. Sedan några år gäller lika lön för lika tjänst om man är statligt anställd. Samma för kvinna som för man. Lillemor har fått ett jobb, om än bara ett vikariat. Hon undervisar i folkskolan i det lilla samhället dit hon och Viola flyttat. Eftersom det inte är fast tjänst är lönen inte satt efter principen lika lön. Någon lärarbostad blir det förstås inte fråga om. Som universitetsutbildad bör hon ju vara lämplig, ja, till och med överkvalificerad, tycker överläraren när han meddelar skolstyrelsens beslut. Att hennes ämnen på universitetet varit tyska och ryska hade visst ingen betydelse.

– Så dumt, tycker Florri. Varför läste hon såna språk, det var väl inte särskilt smart om hon skulle ta jobb i en sån där liten skola på landet?

– Det var ju meningen att hon skulle jobba i Missionen! Kommer det ur kulisserna från Anna Linnea. Inte gå och gifta sig med en odugling som genast försvinner och lämnar henne ensam med ungen! Men hon fick ju en utbildning i alla fall. Tack vare Rubert.

I det lilla samhället finns inget daghem och ingen barnträdgård. Det gäller att ha en moster, faster eller mormor, men någon sådan har Lillemor och Viola inte inom räckhåll och här finns det ingen tant Elin som behöver hjälp med smågrisarna. Så Viola får sitta med i klassrummet när mamma jobbar.

– Ja, jag satt där längst bak i klassrummet och fantiserade om annat, när mamma stod framme i katedern och babblade, säger Viola. Men jag minns ju planscher av stenåldersmänniskor i toviga skinnkläder som satt runt en eld, och förstås kartan, inte Sveriges karta, utan den som föreställde Palestina. Och Genesarets sjö, där Jesus gick på vattnet.

– Trodde ni på dom där gamla rövarhistorierna, undrar Florencia.

– Trodde och trodde, säger Viola och skrattar lite smått. Tro vad du vill! Och förresten jobbade mamma på kvällarna där hemma också, utan att få betalt alls, skulle jag tro – hon hade studiecirkel i tyska med några granntanter. Och så var det det där med ÄKTENSKAPETS JURIDIK OCH EKONOMI. De satt hemma runt vårt bord, så det var tur att jag inte gick i skolan på riktigt, för då hade jag behövt sitta vid bordet och läsa läxorna. Mamma hade symaskinsbordet till skrivbord, när symaskinen var infälld satt hon där och rättade

skolungarnas uppsatser. När den var uppfälld sydde hon våra flanelpyjamasar.

Besken tänker flika in något om lärarfruarnas protest mot lärarinnornas likalön. Inte skulle väl sådana ha det bättre än de själva hade det som hederliga hemmafruar! Eller om storpampen som sa att det var bra med dessa kvinnotjänster så att det kunde bli fler hembiträdesjobb för unga judinnor som fått komma till Sverige efter att ha överlevt de tyska lägren. Hur som helst passar det ju inte in här bland flanelpyjamasarna. Och Lillemors lön var minsann inte av den kalibern att hon kunde skaffa hembiträde.

Herr Besk har blivit gammal och lite gaggig, bestämmer Viola. Börjar bli dags att jag själv tar över berättandet.

Kapitel 24

Städerskerummet

Dammkorn dansar långsamt i solstrimman. Viola sitter uppkrupen i den gamla karmstolen i hörnet.

– Hallå alla! Vad har hänt? Var är jag? Besken, är du där? Du måste väl ändå veta.

– Nej, det är ju du som tagit över berättelsen, du ville resa bakåt, gömma dig. Du sa att jag blivit gammal och gaggig. Så, varsågod! Fatta pennan, du teknikfientliga!

– Jag fryser så förskräckligt. Kan inte minnas....

... men jo ... jag minns! Jag tog min ljusblå Folka och körde hit! Ville lägga mig i solstrimman på golvet, krypa ihop som en kattunge. Men det var oerhört smutsigt. Så kröp jag ihop här uppe i karmstolen och måste ha somnat. Gamla lärarns karmstol. Den som mamma aldrig satt i när hon undervisade. Nu har solstrimman flyttat sig, jag fryser. Måste flytta stolen. Jo, jag minns, jag for till Polen för att göra abort. Det var hemskt. Sen att komma hem, tom mage, alla människor som inget visste och inget förstod, jag måste få fast mark under fötterna – någonstans i barndomen. Den gamla skolan där Lillemor jobbade, där vi bodde i städerskerummet på vinden första året, den står faktiskt kvar. Där uppe, precis framför den plats där katedern stod, syns fortfarande fläcken efter bläckhornet som ramlade i golvet när mamma illustrerade hur Akka från Kebnekajse flög iväg med Nils Holgersson: en mörk stjärna under årtiondens lager av smuts på golvplankorna. Allting strävar mot kaos, det har jag lärt mig. Böcker och papper, möbler och till och med järnkaminer, allt löses förr eller senare upp och blir till damm och avlagringar.

Mamma övertog städningen också, och därmed eldningen kalla höst- och vintermorgnar, fast överläraren inte tyckte det passade sig. Men hon var envis, behövde pengarna och en billig bostad och skolstyrelsen var lättad att inte måsta städsla ny städerska efter kvinnan som flyttat in till stan. Hon hade studiecirklar också med tanterna i byn. Det var ett spisrum, ganska rymligt med vask vid ena väggen och en hylla för tallrikar och koppar ovanför, pump och dass förstås på gården. Städern hade bott där med en helt liten barnflock sedan karln hennes drunknat i sjön, när de högg is till att kyla mjölken med på gårdarna.

– Jaha, men på sommarn då?

– Då låg isen under ett tjockt lager sågspån bakom dass. Bra gömställe när man lekte kurragömma, ingen ville gå dit, blött och kallt.

– Och så blev det förstås stora hål i sjöisen på vintern, där ungarna kunde drulla i.

– Jag minns ingen som gjorde det ... eller kanske har jag glömt ... kanske var det så gamla Justina dog ... hur har jag kunnat glömma det!

Florencia gillar inte när farmor blir så där virrig. Och nån Justina känner hon inte till, ännu.

– Berätta om studiecirkelarna hon höll, din mamma. Fick dom plats med det i det där rummet?

– Något jag kommer ihåg från ett sådant där möte med tanterna är den gången handlarn kom klampande uppför trappan och slet upp dörren. Jag satt vid symaskinsbordet och virkade, hade just lärt mig virka grytlappar. Mamma stod vid spisen och laddade kaffepannan. Handlarns Brita-Lena for ihop och skulle gömma boken, men gubben fick tag i den och skulle till att slänga den i väggen. Jag blev rädd att han skulle krossa porslinet på hyllan. Då såg jag hur mamma släppte kaffepannan och sprang fram och ställde sig mellan honom och tallrikarna.

– Och? Vad hände?

– Jo en tallrik for i golvet, det var mamma som själv slog ner den i hastigheten. Bitarna blev bra hoppstenar till hagen på skolgården. Jag var bra på att hoppa hage.

– Jag menar hur gick det med handlarn och Brita-Lena?

– Han lugnade ner sig bara. Kom fram och tog mamma i hand och sa flåt Fröken ... jag blir bara så innerst in i helskotta förbannad ibland se, när ungarna ränner runt därhemma som förvildade mens kärringen sitter här å dricker kaffe... sen bockade han sig till och med och lommade av. Brita-Lena gick hon också, före kaffet. Mamma frågade om hon ville ha sällskap, men hon sa att då blir det bara värre efteråt. Hon kom inte tillbaka nåt mera sen.

– Jahaja, säger Florencia. Kanske du lärde dej då hur farlig en bok kan vara.

Viola förundras, som så ofta, över barnbarnet.

– Men jag såg Brita-Lena ganska ofta sen, när jag var och handlade i affärn. Tyckte hon såg tuffare ut, hoppades att hon ändå lärt sig något av äktenskapets juridik och ekonomi.

Men Florri har redan slutat lyssna. Hon frågar om det verkligen blev slut mellan Besken och Viola den där dagen.

– Nja, vi får väl se. Han ger sig nog inte så lätt. I alla fall fick mamma Lillemor tag i en lägenhet i en trälänga inne i samhället så att vi kunde flytta ifrån det där spisrummet på skolvinden. Då kunde mormor Anna Linnea komma och hälsa på. Det var svårt när vi bodde i

skolan, för trappan upp till vinden var så brant. Nu fick vi i alla fall ett riktigt, väggfast skåp till tallrikar och glas. Järnspis och vedlår förstås, och färdighuggen ved ingick i hyran. Det var jag som fick bära in den från vedboden. Men i alla fall behövde jag inte bära in ved till skolkaminen också.

– Det fanns en hake i det där hyresavtalet, Viola. Det var billiga lägenheter för ensamstående mödrar. Men de fick skriva under på att inte ta emot herrbesök.

– Va i helvete säger du, din eländes datamaskin! Skulle inte du lämna över till mig? Det där var i alla fall inget som Lillemor berättade för mig. Där ser du Florri, inte kan han hålla tyst!

– Jag kan visa dig kontraktet. Och klart du förstod eller fick veta hur det hängde ihop med den billiga hyran. Så rädd som du var för att berätta för någon var du bodde.

– Det var väl i början det, innan jag blev kompis med Doris.

– Det där låter ju som artonhundratalet, Farmor. Fanns det faktiskt såna fattiglägenheter där vuxna människor inte fick träffa vilka dom ville... Här hejdar sig flickan. Viola har fått ett konstigt uttryck i ansiktet, som rädsla. Det finns visst saker man helt enkelt vill låsa in i minnesboxen, tänker Florri. Kanske är det bra i alla fall att såna som Besken finns.

På nytt placerar Viola händerna på tangentbordet, målmedvetet. Hon kan beskriva precis hur gården såg ut. Och minns att latrinkusken hette Eirik. Det namnet lät inte svenskt.

Till höger dasslängan. Åtta avdelningar, åtta dörrar. Sedan soptunnorna som lockade till sig råttor om man slängde något bredvid. Och så på andra sidan potatiskällarna, ett litet krypin med lucka och hänglås för varje hushåll.

– Har jag glömt något, Besken? Jo, tvättstugan. Och hela den grusade gården. Utmärkt att spela kula på. Vi spelade potta förstås, ingen hade några tennsoldater att ställa upp. En gång när vi grävt en stor potta mitt i gången kom Andersonskan och snubblade. Oj, vad hon skällde! Ett tag tänkte vi, gårdens småtjejer, att vi skulle hämnas på henne. Hennes snorunge till grabb påstod att gungan i lönnen var hans och körde alltid bort oss. Någon hade nämligen hängt upp en gunga där i trädet. Vi tänkte att det var Andersonskan som haft ett förbjudet herrbesök. Att man kunde anmäla grabbens mamma för socialen så hon blev utkörd. Då hade vi ju blivit av med snorungen på samma gång ... fast kanske med gungan också. Men, va sjutton, vi flickor hoppade ändå mest hage, eller hopprep.

– Jaha. Så ni visste alltså det där med förbjudna herrbesök i alla fall?

– Håll nu äntligen din fula plåttrut! Det är jag som har ordet: Jag vet förresten inte vad som

var värst, dumma människor eller råttorna. En gång såg jag en fet råtta som smet in i källaren bredvid vår när luckan inte var ordentligt stängd. Eller hade den blivit vind av fukt och ålder? I alla fall vart jag rädd för att gå ut och hämta potatis sen. Fast det var lätt att hitta våran lucka. Mamma hade ristat in ett J i den med morakniven. (Hade Ragnar lämnat kniven efter sig? Eller hade hon köpt en ny?)

– J? Var det för Jönsson? Ragnar hette ju inte Jönsson.

– Nej, vi bytte namn efter skilsmässan, Lillemor och jag. Ragnar opponerade sig inte.

– Jag tycker inte Jönsson är så snyggt, farmor. Dummerjöns! Aj, kasta inte bullar på mej, det ramlar ner smulor! Det kan komma råttor! – Men förresten, om jag flyttar till Amerika, då kan det vara ganska snyggt. När prickarna ramlar bort och o:et blir ett e. Jensen. Då tar jag ditt namn, farmor!

– Flyttar till Amerika, jo jag tackar jag! *Ska bli sjuksyster ja, tralalaa, syster är säkert stilig att vaa ... och sen reser jag till USAAA!*

– ... å träffar en snäll miljonär, va? Äh, lägg av med dina fåniga tjejverser! Jösses Flickor! Det där var ju förra seeeklet! Florri himlar med ögonen och rösten går upp i falsett.

Att Viola själv drömde om en amerikaresa, det har hon tydligen glömt. Men det var till Sydamerika. Och det kommer senare.

– Men varför skulle du flytta till det där kapitalistlandet, det är väl illa nog som det är här. Skolor och sjukvård, allt ska säljas ut. Till lägstbjudande. Snart börjar man väl auktionera ut barn igen också! Folk är inte människor längre utan som vilka grunkor som helst, till salu!

– Ha, ha! Grunkor! Du är en snygg grunka, du Farmor! Och så glömde du en sak på gnällistan: Klimatet. Men allvar: om jag vill rädda klimatet och hela världen så är det bra att börja i USA.

Hoppsan, tänker Viola. Nu är det alltså dags att rädda världen. Nå bra. Nu frågar hon väl strax hur jag blev socialist. Bäst att trampa på i ullstrumporna.

– Okej. Vi hade i alla fall telefon i den där fattigkåken. Kanske visste socialen inte om denna lyx. Vi måste vara försiktiga och räkna med tanten i telefoncentralen – hon satt där i ett gult hus med trädgården full av äppelträd och kopplade abonnenterna dit de begärde. Hon visste det mesta om folket i samhället. Och hon höll inte tyst om det. Men det var inget en sexåring brydde sig om. En dag bad jag Lillemor att hon skulle ringa upp Ragnars mamma. Jag ville träffa min farmor, det var länge sedan. Och om det egentligen var min pappa jag ville träffa, så gick det i alla fall inte att be Lillemor om det.

Florencia nickar förstående.

– Mamma beställde alltså samtalet hos äppeltanten och räckte mig den tunga svarta bakelitluren. Det var ett samtal till staden några mil bort där farmor bodde, linjen var knagglig, så jag skrek:

– Hej, det är Anna Viola. Kommer du ihåg mig?

Precis så, jag minns det tydligt. Och gumman svarade Kära barn, hur skulle jag kunna glömma min lilla Anna. Så roligt...

– Va konstig du låter, farmor. Är du lessen? Skrek jag tillbaka.

Hon svarade att hon bara var så glad att jag ringde. Så bestämde vi att jag skulle åka och hälsa på farmor. Lillemor följde med och lämnade mig i dörren. Sedan satt jag med farmor i soffan och drack saft och doppade skorpor från Kooperativa och tittade i farmors fotoalbum. På en bild stod Ragnar och höll mig i handen. Bakom oss stod hans cykel lutad mot ett träd. Farmor ville bläddra vidare, men jag höll fast hennes hand.

– Varför får jag inte komma till min pappa?

Men farmor svarade inte, så jag frågade igen:

– Varför vill min pappa inte att jag ska komma?

Då hände det som jag tyckte var så märkvärdigt att jag aldrig glömmet det. Farmor började grina: Å kära barn, att det skulle behöva bli på det här viset ... Så gungade hon med hela kroppen och började om med gråten. Jag blundade och bad till Gud att farmor skulle sluta grina och vara som vanligt igen. Det jag minns sedan är bara att jag sa:

– Farmor! ... Snälla! ... Ta en skorpa!

Sen tog jag en skorpa och doppade den i hennes kaffekopp och försöker stoppa in den i munnen på henne. Då rann kaffet ner ur mungipan och på hakan med skorpsmulor och allt och det blev en stor brun fläck på hennes blårutiga blus. Hon blev inte arg. Och hon slutade gråta.

När jag fem år senare började skolan i stan gick jag hem till min farmor några gånger efter plugget i väntan på bussen. Jag hade slutat fråga efter pappa.

Kapitel 25

Den heliga anden och drömmen om skrivkunnighet

Viola hamrar på datortangenterna som om de satt på ett piano. Hon försöker frenetiskt kalla fram den sjuåriga flickan som en gång var hon. Mormor? Javisst, mormor, nog var hon viktig.

Sommaren när Viola fyllt sju år kommer mormor och hälsar på. Hon ska stanna i flera veckor och sova i det pyttelilla rum som tillkommit genom att man balkat av en bit av kallfarstun. Det upptas nästan helt av Violas brunbetsade säng, en barnsäng av den sort som är utdragbar på längden. Nu drar Lillemor och Viola ut sängen så långt de törs: mamma drar i huvudändan och Viola i fotändan; tur att mormor är kortvuxen. Bara lite väl tjock, oroar sig Lillemor. På natten ligger Viola och lyssnar efter ett brak när sängbotten far isär och mormor ramlar i golvet. Det kommer inte. Fast det skulle ha varit spännande. Viola sover med mamma i bäddsoffan i Stora rummet. Doris har sagt att en tant blev ihjälklämd i en sån soffa när hon sov. Viola är lite rädd, fast mamma säger att hon har satt fast sprinten ordentligt. Sprinten är en pinne av järn som man sticker in så att locket sitter fast. Den är lite rostig men den sitter bra ändå, säger mamma.

På kvällen slamrar mamma med disken i köket. Viola vill inte lägga sig fastän klockan är sju. Mormor vill att hon ska sova, men det vill inte Viola. Mormor sätter sig på en pall bredvid soffan och håller flickans hand och frågar varför hon inte vill somna. Då berättar Viola för första gången för en vuxen person om flygmaskinen. Det ligger en trasig flygmaskin i skogen. En farbror hittade den när han jagade älg. Den har nog legat där sedan det var krig.

– Det är krig nu också, mormor, är det det?

– Inte på den här sidan jordklotet. Du behöver inte vara rädd, kriget kommer inte hit.

– Det bor barn där borta också. Visst gör det? Pappor är soldater när det är krig, som Lauris pappa. Och det kommer flygmaskiner som släpper ner bomber på dom. Och på mammorna och barnen ...

– Sov nu lilla gumman, här kommer inga flygmaskiner med bomber.

– Men om jag somnar så drömmer jag om flygmaskinen. Den störtar på mig. Jag drömmer den drömmen hela tiden: det börjar med en konstig röd färg på himlen och en svart prick långt borta. Då måste jag väcka mej. Jag måste väcka mig innan den störtar. Jag måste våga blunda och niga tre gånger, för då vaknar jag.

– Viola, hör på mig. Jag vet hur det är att ha mardrömmar. Jag vet hur rädd man är till och

med när man vaknat. Och jag vet att jag aldrig i livet skulle ha vågat blunda och niga för det farliga. Men jag lärde mig av vår gamla hushållerska, när jag vågade berätta för henne, att jag skulle be till Gud om att slippa de otäcka drömmarna.

– Hjälpte det? Att be bara?

– Ja, visst hjälpte det. Om det är något som du är rädd eller ledsen för, Viola, så ska du alltid be till Gud. Du kan göra det samtidigt som du läser aftonbön. Jag ska visa. Blunda nu så läser vi Gud som haver.

Och mormor och Viola knäpper händerna och läser *Gud som haver barnen kär/se till mig som liten är ...* ända till slutet. Sedan lägger de till: Gode Gud bevara mig för alla onda drömmar. Viola formulerar, det är ett högtidligt språk. Säkert måste man vara lite högtidlig med Gud. Mormor sitter kvar och håller flickans hand tills hon somnat. På morgonen vet hon att mormors gamla hushållerska hade rätt och sen drömmer hon inga otäcka flygmaskinsdrömmar mer, om hon bara kommer ihåg tillägget till aftonbönen. Mamma vet ju inte om det, så ibland glömmet Viola. Men då kommer hon ihåg det nästa natt igen. (– Men Farmor! Florri är misstänksam. – Nu berättar du väl sagor i alla fall!. – Ja tro vad du vill! Men den där tron på en lyssnande Gud levde jag länge på.)

En halvtimme om dagen läser mormor högt ur boken om Lotti och Tatti. Lotti har guldgula lockar och Tatti har svarta krullar. Det är nog finare med ljusa lockar. Men Violas hår är inte guldfärgat, mera som råttfärgat, säger snorungen nere i grannhuset. Det är inte krulligt i alla fall, inte lockigt heller. Det är spikrakt. Mormor tycker inte att Viola behöver bry sig om det. Jesus tycker om alla barnen, även dem som har spikrakt råtthår. Tycker han om snorungen också, undrar Viola, men mormor läser bara vidare om Lotti och Tatti. Tatti har kommit hem med Lottis pappa från Afrika. Hon är svart på hela kroppen, hur nu mormor kan veta det när jäntan alltid har klänning på sig på bilderna. Viola är i alla fall inte så barnslig att hon tror att den svarta färgen går att tvätta bort. Hon har ju lärt sig i söndagsskolan att vit och röd och gul och svart gör detsamma, för det har Jesus sagt. Lotti får lov att lära Tatti hur man använder tandborsten, och hårborsten också. Sånt vet dom inte i Afrika. Men sen har Lotti en lekkamrat som hon har längtat så efter. Precis som Viola har Doris.

Hos Doris finns inga smågrisar, men det finns kattungar och storebröder. Storasystrar också, dom är så stora så dom har grejerna, säger Doris. Så då får Viola reda på vad det är att ha grejerna. Det är när flickor blöder mellan benen utan att ha gjort sig illa.

– Varför blöder dom då, undrar Viola. Hon tycker det låter otäckt att bli så gammal.

– Din mamma blöder också, säger Doris. Har du inte sett bindorna som hänger på tork över

spisen?

Det har Viola inte sett.

- Om en mamma inte tvättar några bindor, då ska hon ha en bebis.
- Min mamma ska inte ha nån bebis. Det räcker med mej, säger mamma.
- Nej visst nej, du har ju ingen pappa heller, då går det ...

Men då blir Viola arg och knuffar omkull Doris mitt på gårdsplan. Hon säger att Maria i bibeln fick Jesusbarnet fastän det var en ängel som var pappan, och den ängeln var det ingen annan än Maria som kunde se. Och den HELIGA ANDEN, den var också med. Och den är alldeles osynlig för alla, minns Viola, men är glad att Doris inte frågar mer om detta som hon har rätt svårt att klura ut i sitt eget huvud. Viola har förresten visst en pappa, fast han inte bor här. Doris ska till att förklara att det inte kan bli nån bebis alls om inte pappan bor på samma ställe, men så bestämmer hon sig för att ta det en annan gång istället.

– Hur kan du veta att ingen av systrarna har en bebis i magen då? Viola vill i alla fall gå närmare in på bebisfrågan. Om vilken storasyster som helst kan göra DET DÄR med en kille så att han blir pappa till hennes bebis, då vill nog Viola bli gammal i alla fall hon också.

– Ja, inte räcker det med nån helig ande inte, säger Doris och låter nästan som sin mamma.

Skitunge, tänker Viola fast hon inte säger det. Inte behöver du se så mallig ut bara för att du har en storasyster och inte jag.

Man kan inte vara arg länge på Doris, för då blir allting så tråkigt. Med henne kan man faktiskt prata om allting som man inte kan prata med dom vuxna om, och hem till henne får man alltid komma, Doris mamma säger att det inte märks nån skillnad, huset är ändå fullt av ungar hela tiden.

Doris och Viola brukar leka mamma-pappa-barn. Men det går bara om det är någon av bröderna som vill vara med och det är det inte alltid. Så nu leker de Maria och Heliga Anden. Anden, som inte är en fågel utan mer som en ängel, kommer flygande in genom fönstret, i alla fall låtsas de det. Viola har lånat en tröja med långa vida ärmar och hoppar upp på köksbordet för att flyga fram och överraska Maria, men just då kommer Josef, fast det är ju bara en av brorsorna, in genom dörren. Anden rasar ner från bordet och hamnar snett med ena foten. Hon skrapar knät mot ett vedträ som ramlat utanför vedlåren och blir tvungen att linka hem för att få såret tvättat och omlindat med gasbinda.

På söndagen går Viola till farbror David i söndagsskolan. En gång följer Doris med, för hon tycker det låter roligt att man får klistra guldstjärnor och så vill hon se sparbössan som är en negerpojke i lång vit klänning som nickar och tackar när man släpper ner en femöring i ett hål i huvudet på honom. Femöringen är den tyngsta pengan. Då nickar han bra. Hur kan man veta

att det är en pojke? Ser du väl! Han har ju kort hår. (Hade inte Tatti också kort hår? Som tur är har Doris inte sett boken med Lotti och Tatti, så hon tänker inte på att fråga.) Den här söndagen berättar farbror David om Josef och hans elaka bröder. Doris tycker det är en otäck historia och nästa söndag vill hon inte komma med. Hon vill använda sin femöring till att köpa kola i affärn på måndag. Fem ettöres. Eller två tvåöres och en ettöres, för ettöres är så små att man nästan inte hinner känna smaken. Viola vill hellre gå hem till Doris och spela kort med storebröderna än gå i söndagsskolan. Fast det får hon inte. Inte när mormor är här. Men Doris har sparat två kolor så Viola får smaka, bara hon inte talar om för mamman att Doris inte har varit i söndagsskolan. Mamman tycker inte det är så viktigt med pengar till negerpojken, men utan negerpojke hade Doris inte fått någon femöring alls.

Viola vill att mormor ska lära henne skriva. Hon kan inte vänta till i höst när hon börjar skolan för hon ska skriva till sin pappa. Ska tala om för honom att hon tänker skriva en bok. Den ska handla om daggmaskar. Viola STUDERAR maskarna. Skriker de när staren drar upp dem ur marken? Gör det ont när man trär dem på metkroken? Är det sant att en mask som blir delad mitt itu blir två maskar som kryper åt var sitt håll? Det ska hon ta reda på. Det kan ta lite tid, så hon måste börja meddetsamma. Hon tar helt sonika spaden och ska hugga av en smal liten gråskär mask på mitten, blundar och lyfter spaden och drämmer till just där masken borde vara. Sen springer hon därifrån och vill inte titta. Hon är ganska säker på att det gör ont i maskar, men kanske inte riktigt så säker ännu att hon kan skriva det i en bok.

Mormor har i alla fall inte tid att lära henne skriva. Hon sitter vid bordet i Stora rummet och skriver sina egna brev och bläddrar i tjocka böcker. Hon läser tyska tidningar också fastän de hinner bli gamla innan hon får dem. Det blir mest lästunden och aftonbönen som hon och barnbarnet har tillsammans.

När mormor vill gå på promenad genom samhället, då har hon i alla fall tid att prata. Mormor tar käppen i höger hand och Viola i den vänstra. Viola frågar om det är svårt att lära sig skriva. Inte är det väl så särskilt svårt, säger mormor och Viola säger att det kan väl inte vara svårare att lära sig skriva än att lära sig cykla. Och inte kan man ramla av heller. Viola har fått en egen cykel, den är lite mindre än mammas, så att hon inte ska göra sig illa. Det gör hon i alla fall, knäna är fulla av sårskorpor. Titta! säger hon stolt till mormor, och tillägger:

– Doris lärde sig cykla på sin pappas cykel, då måste hon sticka in benet under ramen och trampa från ena sidan. Så nu har vi sårskorpor båda två. Somliga sår har redan blivit ärr.

Riktigt snygga ärr, säger Doris storebröder.

– Jaså säger de det, säger mormor, som inte verkar tillbörligt imponerad. Det är i alla fall

roligt att vi kan gå så här och språkas vid. Du är stora flickan nu, Viola. Och börjar skolan i höst. Då får du ju lära dig att läsa och skriva.

– Det tar för lång tid, kan inte Mormor lära mig?

Mormor förstår inte varför Viola har så bråttom. Och Viola vill inte berätta för mormor att hon ska skriva en bok och ett brev till sin pappa. Men det är som om mormor gissat.

– I skolan får ni nog skriva kort till pappa på Fars dag. Om Fröken frågar efter din pappa, ska du bara svara att du har din Fader i Himlen och det är den bästa far man kan ha.

Viola har en känsla av att fröken inte blir nöjd med det svaret.

– Men min pappa heter ju faktiskt Ragnar.

– Ja, ja, den pappan har du inte mycket nytta av, tycker mormor. Håll dig till pappan i himlen du!

– Nyttan ... vad har man för nytta av en pappa egentligen? Annat än att man ska ha nån att skriva kort till på Fars Dag, menar jag (och nån att meta abborre med).

Mormor säger att hon lärde sig bokföring av sin pappa. Det låter spännande och Viola frågar vad bokföring är för någonting. Lär man sig att skriva böcker? Men mormor säger att i de böckerna skriver man mest siffror och då bryr sig Viola inte om att fråga mera.

För varje hus de går förbi frågar mormor vem som bor där och så frågar hon om de är frälsta. Viola har ingen lust att svara på det så hon säger bara att det är ganska många som är frälsta. De går på tältmöte när hallelujatältet sätts upp på ängen framför godtemplarlogen. Loge står det ovanför dörren, men mormor säger att det uttalas LÅSCH. Det är franska och betyder förening.

– Som syförening ungefär? undrar Viola.

– Ja, fast man syr ju inte

Viola vet, man behöver inte sy för att ha en syförening.

– I Doris mammas syförening sitter alla tanterna och stickar strumpor. De började med det under kriget, säger Doris, för soldaterna måste ha varma fötter. Nu fortsätter dom av bara farten, för det är så roligt att träffas och dricka kaffe. Men syr gör dom inte, bara stickar.

– Nej, i Logen stickar man nog inte heller ...

Viola förstår att hon sagt något barnsligt. För egentligen vet hon ju.

– Jag vet, man pratar om hur farligt det är att dricka sprit! Nu är Viola nöjd med att kunna prata med mormor nästan som en vuxen. Att man dansar också i Låschen, det berättar hon inte. Mormor tycker att det är syndigt att dansa, det har mamma sagt.

Mormor säger ingenting. Varför? (– Anna Linnea tänker på att en gång i världen pratade man om kvinnans rösträtt i Godtemplarordens lokaler, bryter plötsligt Besken in. Viola skyndar

sig att schasa ut honom. – Håll dig till ditt du, nu är det jag som sköter tangentbordet!)

Nu struntar mormor i vad de gör i Låschen. Hon är mer intresserad av vad de frälsta gör i ”hallelujatältet” och varifrån flickan fått det där ordet som mormor inte tycker låter tillräckligt allvarligt. Viola bara rycker på axlarna: Det säger ju alla. Och så berättar hon om hur det går till:

– Det står gummor och gubbar där inne och *talar i tungor*. Det betyder att dom pratar sånt som bara Gud kan begripa. Och somliga dansar upp på scenen eller ramlar ihop på golvet. Det är så dom blir frälsta.

Men mormor säger att tala i tungor betyder att prata alla språk liksom på en gång, tala så att alla kan förstå. Det är när de får kontakt med den Helige Ande. Värst vad den där anden är med överallt, tänker Viola, missnöjd med att inte ha blivit tagen riktigt på allvar. Och inte kan mormor ha varit på nåt riktigt hallelujamöte om hon tror att alla kan förstå vad mänskorna står där framme i tältet och babblar. Pratar persilja, så skulle mormor själv uttrycka saken. Men det går ju inte att övertyga mormor om att hon har fel, det brukar mamma alltid säga. Och lite lurig är hon allt, den här mormorn, för nu frågar hon hur Viola kan veta så noga vad som händer därinne i tältet.

– Jo, vi brukar lägga oss ner på marken och kika in under tältduken. Efter den förklaringen vill Viola inte prata mer om tältet, hellre hoppar hon tillbaka till nykterheten, för där har hon nåt att berätta som mormor i alla fall inte vet.

– Det bor en flicka i vårt hus som heter Britta. Hon kan inte bo med sin pappa, för han dricker sprit. Britta säger att hon aldrig kan dricka en enda droppe sprit i sitt liv, för då blir hon också sån som pappan, alkoholist. Det blir man direkt då, säger hon, för man ärver den där alkoholismen. Fast jag tror nog inte att flickor ärver den, bara pojkar. Dom stora pojkarna som brukar gå till Låschen och dansa (nu sa hon det i alla fall!), dom får lova att dom inte ska dricka brännvin. Men jag vet flera som gör det i alla fall, när inte dom vuxna ser.

Oj! Tänk om mormor berättar för någon vad Viola sa. Om någon av dom stora pojkarna får veta! Då blir det synd om Viola!

Men Viola har en god vän. Det är Svenne i cykelverkstan. Han kan nog försvara henne. Nu vill hon visa mormor sin vän; de går till Svennes verkstad. Alla kallar honom Svenne, aldrig farbror Sven. Han bara är sån: svart av olja på händerna och overallen och ibland i ansiktet också när han torkat svetten med handen eller nån smutsig trasa. Svenne tycker om att prata med barn. Nu pratar han med mormor Anna Linnea som kallar honom Fabrikör Eriksson. Viola ställer sig vid hyllan på långväggen och låtsas titta på en mörkbrun cykelsadel för att inte mormor ska märka att hon skrattar. Svenne, han ser glad ut som vanligt och pratar för fullt med

mormor. Viola visste inte att han kunde så fina ord. Mormor vill veta hur affärerna går, vad han har för LEVRANTÖRER och om han har nån som sköter bokföringen (alltså sifferboken). Svenne svarar och förklarar. Han verkar tycka det är roligt att den fina damen med de långa kjolarna – säkert klär sig fint folk sådär i huvudstaden – är så intresserad. Han ser inte att klänningen är blanksliten på ärmarna och skarvad runt kjolfållen. Viola vet, för det är Lillemor som har skarvat.

När Viola ett ögonblick släpper tangenterna är genast Florencia där igen:

– Glöm inte att berätta om den urgamla tanten ni mötte där på vägen.

– Vad vet du om det?

– Du berättade om det i den blåa lilla boken med uppsatser, minns du väl. Det där häftet du hittade på vinden, med en tryckt etikett på framsidan där det stod *Viola Jönsson, klass 2b*.

– Okej, det måste ha varit Justina på Hemmet du tänker på, Doris gammelfaster. Så länge som hon klarade sig själv bodde hon i den lilla stugan nere i myren. Hon var nog väldigt ensam där, för hon måste ha fått nåt fel i huvudet av att bara gå omkring och prata med sig själv. Hon fortsatte prata när hon kom till Hemmet och hennes favorithistoria var den om mylingarna. Hon vandrade fram och tillbaka på vägen och berättade om flickan från grannbyn som hamnade i olycka inte bara en gång utan flera gånger.

– Berätta vad som hände med barna som flickan fick.

– Du vet det ju redan, Florri, men kör till! Gumman sa att flickan ströp barnen sina vartefter som de föddes och begravde dem i myren. De döda barnen skrek om nätterna. Mylingarna. Så ville hon att man skulle följa med ner till myren så skulle hon peka ut var de låg. Jag vet inte om någon någonsin följde med. Doris sa att Justina bara hittade på för att göra sig märkvärdig. Men jag tänkte mycket på hur man kunde bli så olycklig att man tog livet av sina egna barn. Och hur hon, den där jäntan, vågade visa sig alls i byn sen. Gumman gick ju dessutom omkring och berättade det där för alla, ja, för Anna Linnea också, när vi kom promenerande. Jag skämdes. Vad jag inte skrev in i den där skoluppsatsen var att min mormor föste undan Justina med käppen, det var ingen snäll viftning. Hon ville inte lyssna på sådan där vidskepelse, sa hon. Men jag hörde hur Justina mumlade att vidskepelse, vad var det som var vidskepelse om inte sagorna om den där Jesus. Som gick på vattnet! Eller om Maria som blev med barn med jag vet inte vad. Nån karl av kött och blod var det då inte i alla fall.

– Var det aldrig någon som undersökte dom där platserna där hon sa att bebisarna låg?

– Nej, det tror jag inte. Det var det nog ingen som tänkte så då, alltså att det kanske inte bara var en tokig kärring som pratade, att det kunde ligga något i det hon sa.

– Varnade Anna Linnea dig för att bli med barn?

– Jodå, men jag sa: Maria, hon blev ju med barn fast hon inte var gift, så det borde väl ha varit en riktig olycka. Det var en helt annan sak, sa mormor, och efter en stunds betänketid la hon till: Hon hade det nog inte så lätt, Maria.

– Kanske trodde man att det var romerna som stal barnen, får den femtonåriga Florencia för sig att undra, hon söker en lösning på gåtan med mylingarna. – Sånt sa man ju om romerna, eller hur?

– Visst var vi lite rädda för dem som man kallade tattare, funderar Viola. Men att de skulle stjäla barn, nej, det var det ingen som hade sett eller hört. Var har du hört det? Har ni läst det i skolböckerna? Karlarna slipade knivar, de gick runt och erbjöd olika tjänster. När de kom skramlande på våran gård låste mamma dörren. En gång bad jag henne låta bli. Vi hade en kopparkastrull som mamma kokade sås i. Tennet på insidan började bli väldigt tunt och jag fick för mig att vi skulle bli förgiftade, för koppar kan göra maten giftig om förteningen försvinner. Zigenarna kunde förtenna kopparkastruller. Men mamma sa bara, att det kunde hon få gjort i stan.

Lägret på en äng utanför samhället var spännande för oss barn, men zigenarna stannade aldrig länge. Vi lärde oss aldrig vad de hette. En gång såg jag att de blev bortkörda av polisen, men det var när jag hade smitit ut mitt i natten för att plocka blommor att lägga under kudden. Det var ett enda virrvarr av sömniga grinande ungar, tanter som snabbt försökte klä på sig och hundar som skällde.

– Hade dom hundar?

– Jag tror det var polisens hundar.

– Sköt poliserna?

– Nej. På den tiden fick poliserna inte ha skjutvapen. Som tur var.

Besken vädrar morgonluft:

– Lagen sa att zigenare bara fick stanna i tre veckor ...

Men Viola berättar vidare:

– Kvinnorna gick omkring och ville spå folk i handen, tjänade väl några ören här och där på det. Jag ville så gärna bli spådd, men mamma gick bara förbi och låtsades inte höra tanten som ville spå oss. Själv var jag nyfiken men gjorde som mamma, gick vidare och låtsades inte höra. Kvinnan verkade inte förvånad, dom flesta gick förbi. Jag tänkte att om jag kunde få en slant av mamma så kunde jag springa ut sen och leta reda på zigenartanten och bli spådd. Hon kunde säkert tala om ifall jag skulle få en snäll man och hur många barn. Barn borde alltid ha syskon, det hade jag klart för mig, fastän jag inte ville att mamma skulle ha nån bebis. Jag tyckte det

skulle dröja för länge innan man kunde få den till lekkamrat. Det blev i alla fall inte nåt bra tillfälle att fråga mamma om pengar och till slut tog jag själv slanten ur den lilla burken där mamma sparade pengar för att ha när fiskbilen kom. En hel krona tog jag, en tung silverkrona med kungens huvud på. En så stor slant hade jag ändå aldrig fått av mamma.

När jag hade kommit nästan ända fram till lägret såg jag tanten komma på vägen. Hon hade en lång vacker kjol med röda rosor på och en liten unge i ett knyte på höften. Den senaste veckan hade jag varenda dag tittat på vecken som bildades när jag kupade handen men inte förstätt vad de betydde. Nu skulle jag få veta. Jag sträckte fram min svettiga krona. Det var så spännande att jag blev kissnödig. Hon hade varma bruna ögon, men händerna såg ut som mammas: skrynkliga och rödfnasiga. Lillemor sa att de blev så där av att man diskade med soda i hett vatten och sedan sköljde i iskallt. Zigenarkvinnan la försiktigt ner knytet i gräset på vägrepen.

– Vet du farmor, man kan faktiskt bli så trött på dej! Du vet ju att det heter romer och inte zigenare. ANVÄND ALDRIG Z-ORDET! Och du vet alltså säkert att det inte var en bebis som hon hade stulit?

Viola kan höra att Florencia vill retas och så skäms hon för det där med z-ordet, hon ville ju bara säga som man sa då. Så låter hon Florri forsa vidare.

– Okej, berätta vad som hände, vad sa hon, spåtanten?

– Hon tittade länge i min hand. Sedan gav hon tillbaka kronan och sa att det inte gick att se något. Ännu idag undrar jag varför. Vad var det hon såg egentligen? Var det något otäckt som hon inte ville berätta?

– Hon såg väl hur kissnödig du var och tyckte synd om dej om du skulle kissa på dej!

– Nästa dag drog en lång rad vagnar iväg. Jag såg henne och vinkade, hon vinkade också och jag tänkte: nästa sommar ska jag be henne att verkligen spå mig. Men de kom aldrig tillbaka. Eller om de gjorde det på vintern, men då gick jag aldrig dit för att titta, kunde inte tro att folk var tvungna att sova i tält på vintern.

– Gjorde dom faktiskt det? Bodde i tält på vintern? Var dom romska ungarna med er nån gång och kollade under tältduken på hallelujamötena?

– Nej, aldrig. Det var nog inte meningen att vi skulle ha med dem att göra. Eller om de inte fick ha med oss att göra, förstås. Jag minns inte att jag tänkte så mycket på det då för tiden. Det var bara så det var. Lite bättre är det väl ändå idag ...

– Ja lite bättre. Men lite grann tänkte du nog i alla fall!

Florri plockar fram uppsatshäftet igen och läser:

Det kom en flicka till skolan idag. Jag hade aldrig sett henne förut och det hade ingen av de andra i klassen heller. Hon hade lång kjol med ett ovanligt mönster. Det som var konstigt var att hon ville gå i skolan. Fröken körde iväg henne. Varför fick inte hon gå i skolan. Pippi Långstrump hon är förstås rödhårig och finns inte i verkligheten men hon fick i alla fall komma in fast hon var slarvigt klädd. Den här flickan hade mörkt hår och ett vackert hårspänne. Hon blev utslängd ända ut på gården och inte bara i korridoren som Sören när han frågade hur Jesus på korset gjorde när det kliade. Vi stod i fönstret och såg när Fröken tog henne i armen och drog iväg med henne mot grinden. Det förstår du väl att du inte bara kan komma hit och begära att få gå i skolan. Det sa Fröken, det hörde då jag i alla fall. Jag vet många som inte har begärt att få gå i skolan men som måste göra det ändå. Nu skulle jag faktiskt vilja veta vem som får gå i skolan egentligen.

– Ja, den uppsatsen kommer jag aldrig att glömma. Gissa om fröken blev rasande! Jag fick med mig en lapp hem till Lillemor där kärringen klagade på mitt uppförande. Mamma jobbade inte i skolan då längre utan på det lilla biblioteket i samhället. Hon gick till skolan och begärde att få se uppsatsen. När hon läst den skrattade hon och sa att hon tyckte jag skrivit bra. Då fick hon också en föreläsning av fröken om vad det var för lagar och ordningar som gällde i den SVENSKA SKOLAN.

– Farmor! Nu är det verkligen dags att gå tillbaka till berättelsen om promenaden med Anna Linnea genom samhället!

– Ja, du har väl rätt, det blev en lång utvikning. Alltså:

De promenerar där, mormor och dotterdotter, och pratar om Filadelfia och om Godtemplarlogen och nykterheten. Inga större kontroverser även om Viola och Anna Linnea har lite olika uppfattning om hur den där frälsningen egentligen går till, rent konkret. Det är en frisk och vacker sommarmorgon med doftande kaskader av jasmin som hänger ut över egnahemsgårdarnas staket; det har regnat på natten. Viola är glad, de är på väg till bageriet för att köpa småfranska, sånt brukar mormor kosta på. Köpebröd är lyx. På den asfalterade vägen efter regn är många daggmaskar ute på sin långsamma promenad. Vem vet vart de egentligen är på väg. I alla fall vet inte Viola det, men det ska hon ta reda på när hon studerar maskarna.

– Akta, Mormor, du trampar på en mask!

Men mormor verkar inte bry sig, så Viola blir tvungen att säga till på skarpen:

– Mormor, du får väl inte trampa på maskarna!

– Men kära barn, det är väl inget att oroa sig för. Det är bara vanliga maskar, dem har vi ju ingen nytta av.

– Har vi visst det. Dom behövs i potatislandet, det har Doris mamma sagt. Och det gör *ont* i dom när du går på dom!

– Du pratar persilja, säger mormor (där har vi det igen: pratar persilja!). Maskar är bara maskar. Det lägst stående av de oskäligen djuren. De har ingen själ, och inte gör det ont i dem heller. Potatisen, den växer nog ändå när det regnar.

Mormor kan då aldrig medge att hon har fel, tänker sjuåringen. Det är hon som pratar persilja! Mamma hade rätt. Det är ingen idé att diskutera med henne. Hon skulle se så fint potatisland dom har hemma hos Doris. Mormor, hon går bara till torget och handlar potatis hon, det har mamma sagt. Ingenting vet hon om maskar och potatis! Men jag ska skriva min bok och så ska jag allt visa henne hur det är med potatisen. Och förresten:

– Hur kan mormor veta att maskarna inte har någon själ? Kan dom alltså inte komma till himlen alls?

– Nej, det kan de inte.

– Men tänk om det finns en särskild maskhimmel då, mormor! En som det inte står nåt alls om i bibeln!

– Kom nu, säger mormor, det börjar bli dags att gå hem. Jag har ett brev jag måste skriva innan brevbäraren kommer.

Viola drar sin hand ur mormors, hon börjar sacka efter, men mormor bara traskar på. Nu går hon visst förbi bageriet också! Viola är gråtfärdig, inga småfranska. Men så rycker hon plötsligt upp sig: efter maten ska jag gå tillbaka och se hur det gått för masken som mormor trampade på. Kanske har den krupit iväg åt två håll och blivit två maskar!

Hon bryr sig inte om ifall mormor är arg på henne, mormor kommer i alla fall aldrig att lära henne skriva!

Vi middagsbordet är mormor alldeles som vanligt, men Viola är inte glad. Nog är det bra att slippa mardrömmarna, men hon vill inte ha en mormor som inte håller sina småfranskalöften och som trampar på oskyldiga maskar. Maskarna som hon ska skriva en bok om. Mamma Lillemor kan ju inte förstå, för hon vet inget om bokdrömmar och inte heller om mardrömmar. Hon vet ingenting! Viola är alldeles ensam. Men bestämmer sig i alla fall för att fortsätta be till Gud om skydd mot flygmaskinsdrömmarna. Fast först ska hon visa mormor, och mamma också, vad hon tycker om såna som trampar på maskar!

Hon tar ett kraftigt tag med händerna runt sitsen på pinnstolen. Och så säger hon med listig

röst:

– Jag kan en fin vers som passar för dom som läser bibeln. Sen kommer det ett snabbt rabblande: DET SATT EN GUMMA PÅ OLJEBERJE OCH VISA FITTAN FÖR HELA SVERJE.

Såna verser får Doris ibland lära sig av storasystrarna. Nu är det i alla fall för sent att ångra sej. Hon tittar runt på Lillemor och Anna Linnea. Hur har de reagerat? Lillemor ser hotfull ut i blicken. Viola tänker: Jag skyller på snorungen sen. Anna Linnea ser mest undrande ut. Hon vänder sig till Lillemor:

– Vad säger flickan?

– Nånting om nån som satt på Oljeberget och visade på Sverige.

– Du måste läsa tydligare, Viola, men det får du väl lära dig sedan i skolan. Nu låter vi maten tysta mun!

Det var ett uppror som inte lönade sig.

Mamma går till Andersonskan och skvallrar och snorungen får smörj och en uppmaning att inte leka med folk som ”tror att de är bättre än vi”. Viola hoppar långrep med snorungens småsstrar. De håller i var sin ände. När Viola är mitt i ett hopp sträcker de repet och hon far i backen och får ett nytt sår på knät. Hon skvallrar inte på småjäntorna.

Kapitel 26

Ett bra liv

Ragnar har köpt en Volvo PV. I den gör han utflykter med sin nya familj. Men han ville inte vara omöjlig (sa mamma och skrattade konstigt), så det var han som skickade pengar till Violas cykel. Hon ville ha en blank blå, men det är en gammal som är målad röd med vanlig målarfärg. Den blänker inte ett dugg, inte ens styret, som är silvermålat. Men det går att köra fort på den. Viola kör fort som vinden. Då tänker hon inte på färgen och inte på pappas PV, hon känner bara luften i ansiktet. Tills hon råkar köra på en glasbit. Poff! Punktering.

Mormor följer med Viola till Svenne. Han lagar hålet i cykelslangen, det går fort. Mormor tar upp portmonnän och vill betala, men då gör Svenne honnör som en soldat (fast en slarvig soldat) och säger att det bjuder han på.

När mormor åker hem får Viola följa med, ända till Stockholm.

– Ska du åka till Kungliga Huvudstaden, säger gamla Justina. Då ska du hälsa till Konungen och berätta om barnena där ute på myren!

Av detta förstår Viola att det är något märkvärdigt med hennes resa och att denna märkvärdighet smittar av sig på hennes själv. Inte för att hon tror att hon ska träffa kungen så hon kan berätta om mylingarna, men hon känner sig plötsligt mindre orolig för hur hon ska klara hemresan med tåg och buss alldeles ensam. Hon går hem till Doris och tar avsked av hela stora dorisfamiljen, för nu ska hon resa till Huvudstaden.

Mormor bjuder på RESTAURANG. Viola går Kungsgatan fram med sin hand i mormors och mormor pekar på huset där restaurangen ligger. Det är ett torn. Det finns en hiss och de ska åka med den högt upp i tornet. På andra sidan gatan finns ett torn till men utan restaurang. Det är Kungstornen. Nej, kungen bor inte där, det är bara gatan som heter Kungsgatan. Tornen är väldigt höga, men inte alls så höga som husen i Amerika. Mormor vet mycket, för hon läser många tidningar. I restaurangen beställer hon te och rostat bröd med marmelad av en tant i vit jacka med guldknappar. Viola ser att en flicka vid ett annat bord får Loranga, men hon törs inte fråga. Istället säger hon att det rostade brödet smakar himmelskt. Mormor tycker inte det passar på jordisk mat, men hon nöjer sig med en förvånad blick.

– Är det sån här mat som Kungen äter? frågar Viola som plötsligt känner på sig att man inte äter rostat bröd i himlen. Mormor säger att det vet hon inte så noga, men att kungen heter Gustav den femte.

– Ja visst ja, finner sig Viola snabbt, han på kronorna.

Genast känner sig Viola mer hemma och när tanten i den vita jackan kommer in nästa gång så frågar hon mormor om hon kan få ett glas Loranga. Hon får en hel flaska.

– Det är galet det där med tronföljden, säger mormor, men hon verkar mest säga det till sig själv. Den stackars Sibylla var tvungen att föda fyra flickor för att äntligen få en pojke. Som om flickor inte skulle duga till regenter!

– Det blir ju ingen ny kung om det bara finns prinsessor! Fastslår Viola. Hon är stor nu och vet hur barn blir till. Ibland tycker hon mormor är lite korkad. Klart man måste ha en kung.

När mormor tagit upp sin portmonnä och betalat säger hon att nu ska vi gå och hälsa på tant Gerda. Det var hon som tog hand om mormor och mormors kusin då för länge sen. Henne var vi lite rädda för, säger mormor och Viola frågar inte varför, hon väntar och ser.

De åker spårvagn – det skramlar och är roligt att se hur bilarna kör undan så att spårvagnen kan komma fram. Det är väldigt mycket bilar i Kungliga Huvudstaden. Sedan går de länge på en tråkig gata utan affärer och skyltar (när det är skyltar kan Viola passa på att lära sig bokstäverna om mormor hjälper till, hon kan redan stava till VITA TVÄTTBJÖRN nästan alldeles själv. Här bor Gerda, säger mormor plötsligt. Viola hinner inte med att stava till HEMMET FÖR GAMLA TROTJÄNARINNOR, det är för långt, mormor drar henne med sig in.

Så det här är tant Gerda som mormor vad rädd för. Det var nog länge sen. En så gammal människa har Viola aldrig sett förut, äldre än Justina på Hemmet. Den här luktar konstigt och så pratar hon för sig själv.

– Goddag Gerda, hur står det till idag?

– Ja, som ho ser, huve opp å fötter ner. Maten har en och tak över huvudet. Det går inte nån nöd på en, inte på det viset. Bibel ovanpå och potta inuti pottskåpet. Men det börjar bli rent omöjligt att gå ner på huk, en får hålla sig i sänggaveln på både ner- och oppvägen. Och under tiden.

– Jaha. Och annars mår Gerda bra? Se här, jag köpte wienerbröd hos konditorn; sådana har vi inte sett till sedan före kriget. Men givetvis, inte smakar de som de Gerda bakade.

Den gamla kvinnan verkar ha glömt bort dem igen. Hon muttrar:

– Här går en omkring bland vithåriga fruntimmer som berättar hur märkvärdigt fint de haft det hos nån friherre eller greve. Förnäma herrskap de tjänat hos. Och nu sitter de här precis som en annan. Den där förnämheten har då inte färgat av sig på oss. Fast vi har ju folk som passar opp på oss, det har vi. Änglar i vita förklän som putsar kaffepannan, det har vi. Visst har vi det.

– Ja, det är ju roligt att Gerda har sällskap. Och har Gerda sett: idag har jag med mig mitt barnbarn. Anna Viola, du hälsade väl på tant Gerda?

Viola knixar och hälsar, men Gerda befinner sig någon annanstans.

– Sitter här och lyssnar till vad Anna Linnea, flickan våran, har berättat. Att en skulle ha sagt att en haft ett bra liv. Kan en verkligen ha varit så fjollig för tjugo år sen?

– Femtio år sedan, Gerda, det är minst femtio år sedan.

Här utbrister den sentida Anna Linnea: Hallå där! Hur kan Gerda veta vad jag har berättat? Besken tar förstås åt sig: Skyll inte på mig, här springer ju folk hela tiden ut och in i berättelsen! Viola hukar vid tangentbordet.

Men Gerda fortsätter:

– Vad skulle en också ha kunnat säga åt en sån däriga. Fin fröken och konstig jäntunge. Trodde inte en visste hon var en horunge, att den där fina patron hade varit på pigan som gick i sjön sen. Eller vart hon nu tog vägen. Somliga sa att hon gått till horhuset och det var väl inte mycket mer än de två ställena att välja på.

Påsen med wienerbröden blir liggande på nattduksbordet. Anna Linnea tar Viola i armen och drar henne med sig ut genom dörren. Ändå hörs Gerdas gnisslande röst:

– Int kunde en ju berätta att en följde mor till handelsman och att gubben skulle ge sig på en annan om mor inte fått bort'en genom att själv ... ja, vi fick ju ge oss åv då. Och visst fick en höra sen att mor vart hittad i skogen. Att hon hängt sig. Va sku jäntan ha tagit sig till med den historien. Hon hade väl trott att det var ihopljuget.

Kapitel 27

Skola och farmarkalsonger

Det är året då den amerikanska, den brittiska och den franska ockupationszonen i Tyskland slås ihop till en Förbundsrepublik och den sovjetiska zonen blir Tyska Demokratiska Republiken, DDR. Dessutom året då Sveriges riksdag lagstiftar om fastställande av faderskap till barn födda utom äktenskapet.

Och året då det äntligen är dags för Viola att börja skolan. Alltså fortfarande 1949.

Skriva brev till pappa var det ja. Men det tar tid att lära sig skriva och det är tråkigt att sitta och skriva AAA och BBB i linjerade häften. Sååå många bokstäver i alfabetet. Och morgonbön och bön innan man går hem på eftermiddan. Viola klagar för mamma Lillemor:

– Alltid knäppa händerna! Jag får eksem mellan fingrarna, du får prata med fröken!

Mamma säger att hon inte kan se några eksem. Men allra värst är ändå att Viola inte får gå i samma klass som Doris.

Fars Dag närmar sig. Alla skriver gratulationskort till sina pappor. Alla utom Elgar. Viola skriver också: TILL FAR PÅ FARS DAG FRÅN VIOLA. Och så ritar hon en blå blomma med vaxkrita. Den blir inte riktigt som en viol, men den får duga. Ja, hela kortet duger visst, för fröken frågar inget mera. Hemma kastar hon kortet i vedspisen. Det är mycket värre för Elgar, för alla vet att han inte har nån pappa alls. Ibland låtsas Elgar inte höra vad fröken säger. En gång tog hon honom med sig hem och tvättade öronen på honom. När de andra skriver farsdagskort får Elgar gå hem till fröken och rensa bort maskrosor i grusgången. Han tar ett hackjärn och sätter sig på trappen och väntar tills han blir inropad igen. Dom satt för hårt fast, säger Elgar. Då luggar fröken honom och säger åt honom att sätta sig i bänken och skriva TILL FAR PÅ FARS DAG tio gånger i det blåa häftet. Stora bokstäver. Och det ska vara rakt och snyggt. När Viola ska skriva till sin pappa ska hon skriva mycket snyggt och kunna alla bokstäverna, de små också, och stavningen. Det ska inte fröken och inte någon annan i klassen få se. Kanske Doris. Att skriva låtsasbrev i huvudet är en bra övning: Hej Pappa! Hoppas du mår bra. Tack för cykeln fastän den var röd och inte blå. Jag har bara fått punka en gång. Är det roligt att åka PV? Är mina syskon snällare än jag?

Nej, det blir inte bra. Men ännu vet inte Viola så mycket om maskarna, så hon kan inte berätta om boken hon ska skriva. Hon kan ju berätta om skolan, fast det tycker nog pappa inte är så roligt. Hon kan skriva att hon håller på att lära sig att skriva ... Kan hon kanske fråga om

Gudrun är snällare än mamma? Fast nej, det vill hon ju inte. Viola är ofta arg på Lillemor. Men ingen ska komma och säga att pappas nya fru är snällare! Gudrun heter hon, vilket namn. Det räcker väl som bevis! Gud-Run. *Vår Gud är oss en väldig borg/han är vårt vapen trygga/på honom i all nöd och sorg/vårt hopp vi vilja bygga ...*

– Farmor, lärde ni er verkligen så där konstiga verser i första klass?

– Kanske blandar jag ihop åren. Kanske sjöng vi den där psalmen senare. Men det här är en roman, Florencia, ingen sannsaga.

– "... vårt vapen trygga" nej det låter inte riktigt som sant. Gud-run, en tant som heter gud är säkert inte snäll alls. Hon är ett vapen. En pistol! Med den pistolen kan hon försvara sina ungar, men dej skulle hon förstås aldrig försvara! Tur att du hade en riktig mamma.

Viola vill inte prata med Doris om brevet eller om maskarna, för hon är rädd att Doris ska retas och säga att hon är barnslig. Men Doris ska nog få se hon också! Alla kommer att bli förvånade när hon skrivit sin bok. Fast ikväll vill Viola rita pappersdockor, Doris är jättebra på pappersdockor och Viola också. Doris ritat hjärtklänningar, det är långklänningar utan axelband, så från midjan och uppåt ser det ut som ett hjärta, midjan är så smal som spetsen på hjärtat, nästan. Viola vet inte vad hon ska rita. Kanske en baddräkt, en sån som Esther Williams hade i filmen när hon hoppade i vattnet högt uppifrån ett hopptorn, eller kanske shorts. Byxkjol säger mormor, men det heter shorts. Och farmarkalsonger när det är blåa långbyxor som viks upp nertill så att dom blir lagom långa och så att man ser att det blåa tyget är ljusgrått på insidan. Lillemor säger att hon inte kan sy farmarkalsonger, kanske kan hon sy shorts i alla fall. Om Viola ritat och visat. Men förresten, ikväll ska de nog sänka slagskepp, hon och Doris. Då behövs rutpapper. Lossar man mittenpappret försiktigt där skrivhäftet är ihopsytt så märks det inte, sen är det bara att gömma det snabbt i skolväskan och ta med det hem. Viola är bra på att gissa var båtarna ligger inritade, u-båtarna också, fast dom är svårast för dom är bara en enda liten ruta och svåra att träffa..

Ibland lär man sig i alla fall intressanta saker i skolan. Fröken har hängt upp en karta framför svarta tavlan. "Det Heliga Landet" står det upptill. Det är kartan över Palestina. Fast nu heter det inte Palestina längre utan Israel. I Israel är det de vuxna som reser sig för barnen i bussen, det har fröken sagt. Barnen är nämligen landet Israels framtid. Viola säger till Lillemor att hon skulle vilja flytta till Israel.

– Då får du nog vänta tills du blir stor och bestämmer själv, säger Lillemor.

– Dummer, säger Viola, då är det ju jag som får resa mig på bussen.

Lillemor säger att hon ska hålla tyst och äta sin falukorv, och glöm inte spenaten!.

– Det ska komma en ny pojke till våran klass, säger Viola när hon tagit bara några tuggor.

Han heter Aron. Det är ett konstigt namn.

– Kanske inte så konstigt ändå, säger Lillemor. Var kommer han ifrån?

– Vet inte så noga, men vi får inte reta honom, säger fröken, för han kan inte kan prata svenska så bra och kanske förstår han inte vad vi säger. Så då hör han ju inte att vi retar honom! Kanske kommer han från Tyskland. Från nåt land där det varit krig i alla fall, säger Viola och sen hugger hon in på nästa skiva falukorv, spenatstuvningen ligger kvar på tallrikskanten.

– Glöm inte potatisen och spenaten, säger Lillemor och tillägger att det nog märks på folk som retas att de retas, även om man inte förstår alla orden. Så lägger hon till:

– Om Aron kommer från ett land där det varit krig ... där är det ont om mat efter kriget.

Viola tycker att det var väl längesen det var krig. Nu finns det ju apelsiner och russin som man kan köpa i affärn, det har dom säkert i Tyskland också. Och falukorv har dom nog råd med! Hon är i alla fall nyfiken på pojken som heter Aron. Alla flickorna i klassen är nyfikna. Men när Aron kommer är det inget särskilt med honom, han har mörkbrunt hår och rutig slipover och sådana där byxor som kallas för äppelknyckare och som alla pojkarna har på vintern. Det är bara det att det är varmt nu, inte vinter alls. Så det ser rätt fånigt ut. Mamma tycker att Viola ska bjuda hem honom, men det är ju pinsamt. Alla klasskamraterna kommer att retas och hon är verkligen inte ett dugg kär i honom. Han är inte snygg. Tur att mamma inte sa att hon skulle bjuda hem Elgar i alla fall.

– Den där Aron, han var säkert jude, bryter Florencia in, hon vet visst allting hon. Förresten såg jag ett foto av en liten flicka som stod och tittade ut ur en järnvägsvagn som egentligen var byggd för att köra kor i. Det var en springa bara där hon kunde titta ut, och där inne var det alldeles mörkt. Under fotot stod det att det var en judisk flicka som kördes till ett koncentrationsläger. Men sen blev det avslöjat att hon inte alls var judisk utan romsk. Magistern sa zigenare. Han borde väl veta att det heter romer. Sen hade hon dödats i det där lägret tillsammans med en väldig massa andra romer. För det var ju så. Farmor, eller hur? Att dom inte alls dödade bara judar utan romer också?

– Ja, så var det, fast ”bara judar” var inte så bara. Flera miljoner. Och också väldigt många romer. Dessutom slaver, som polacker och ryssar. Och homosexuella...

– Bögar? Det borde killarna tänka på innan dom skriker böggjävvel efter nån dom är arga på!
Viola ruskar på huvudet. Hon har fortfarande inte riktigt vant sig vid B-ordet.

Kapitel 28

I kontrollrummet II

Det börjar bli rörigt. Därom är damerna överens. De enas till slut om att inkalla Besken och be honom koppla upp dem till några viktiga årtal. Besken tycks inte särskilt villig men samtidigt en aning skadeglad och nöjd med att hans tjänster behövs. Han kopplar. Sedan sitter han där i ett hörn och tjuvar utan att delta i diskussionerna. Eller, kanhända är han fullt upptagen med att ta in nyheterna om de grymma händelserna i Mellanöstern och Nordafrika denna heta sommar 2014, kanhända är han endast in till döden trött: en drygt sextioårig maskin, alltför mänsklig och med en alltför stor hjärna för denna världen.

Viola öppnar sessionen i kontrollrummet med att påpeka att de har vissa trådar att reda ut. En sådan tråd är Anna Linneas engagemang i Missionen. Var hon egentligen så särskilt aktiv där de sista årtiondena? Det handlar sedan även om omstörtande händelser, privat och i samhället, ja i världen. Om möjligen också om ett saknat gult kuvert.

Viola inleder själv: Om du, Anna Linnea min mormor, tappade din tro på sluttampen, så är det inget att skämmas för! Lillemor berättade när hon kom hem från begravningen i Huvudstaden, att du varit väldigt orolig på sjukhuset och i hög feber känt dödsångest som vilken otroende som helst. Inte ett ord hade du sagt om glädjen att snart få träda in genom pärleporten till din Fader. Ifall din trosvisna övertygelse om ett hem för dig i himlen bleknade mot slutet, Anna Linnea, är det verkligen inget som förvånar i en värld som ser ut som denna. Eller som den såg ut då, under femtitalets kalla krig, när fred skulle upprätthållas med hjälp av atomvapen och terrorbalans.

– Kanske var det ändå någon synd jag begått, mumlar Anna Linnea. Den tråden undviker Viola att nysta vidare på, men tänker gör hon på förhållandet till Frida. Kan det ha gjort Anna Linnea osäker inför det hinsides ... någon sådant märktes då inte medan hon levde, en tid då homosexualitet fortfarande var en svår synd både i Kyrkans och i Statens ögon. Och ingen vet ju inte hur det egentligen låg till med de båda.

Florencia har träffat på människor som fortfarande tycker att homosexualitet är synd, eller snarare nåt äckligt, men nu vill hennes tankar flyga vidare. Hon har börjat nära teaterdrömmar och det räddar situationen att hon leder samtalet bort från begravning och himmelrike till sånt som rör hennes intressen för dagen: Jag råkade höra på radion, det var en gammal tant, typ

skådespelare. Historien visar, sa tanten, att det ofta varit konstnärer som lyckats samla folk till motstånd när det hållit på att barka åt helvete med hela samhället. Själv hade hon varit med om nazisterna och Hitler – ja, jag sa ju att hon var gammal – fast nu undrar jag, vad kan teater och konstnärer utträta idag, i Gaza eller i Syrien ... och för den delen i Ryssland? Fast okej, där finns ju Pussy Riot ...

Anna Linnea: Posse rajet vet jag inte vad de gör ... men jag såg hur vår nykterhetssång jagade maktens representant på dörren den där gången i Sankt Petersburg. Och teaterns makt är faktiskt något även jag erfarit.

Viola: Hurdå om jag får fråga! Du som alltid ansåg att teater och bio var synd. Ibland undrade jag vilka insikter du förde med dig från kursen i Fogelstad? Hade den ändå något att göra med att du blev mindre sträng med åren?

Anna Linnea: Det var redan långt före Fogelstad. Inte så att jag förlorade min tro – men det finns en dagboksanteckning som jag gömde längst in i min egen hjärnas vindlingar, för Arvid och Maria men kanske ändå mest för mig själv.

Florencia: Så du försökte lura dej själv, gammelmormor!?

Anna Linnea: Det var inte meningen att behålla den hemligheten längre än tills dess att jag kunde komma till tals med föräldrarna. Så blev den ändå livslång. Javisst, på sätt och vis var det ett dubbelliv jag förde men så djupt förankrat inom mig att jag glömde bort att betrakta det så. Jag hade sakta men säkert omvärderat själva Missionen.

Florencia: Och teaterns makt, hur var det med det?

Anna Linnea tar ett djupt andetag och kommer igång: En gång hörde jag sägas att själva företeelsen teater förgiftar människans själ. Den åsikten delades av mina trosfränder inom Missionen, således även av mina föräldrar. Jag tror de föreställde sig druckna syndares dans runt den gyllene kalven. Men denna Anna Linnea som var jag hade en gång själv druckit av det giftet – och funnit det livgivande! Till den sydtyska kurorten Wörishofen kom år 1910 ett teatersällskap för att spela ett stycke av den tyska författaren Lessing. Pjäsen hade väckt min nyfikenhet, då den handlade om de tre stora religionerna kristendomen, muhammedanismen

och judendomen, som alla lär att det finns en enda Gud. Jag ville se hur denna författare kunde uppbringa en sådan oerhörd fräckhet som att försöka rymma så väsensskilda trosläror under samma tak. Så var jag också beredd att bryta upp under högljudd protest så fort sådana hädiska åsikter yttrades. Under någon förevändning lämnade jag alltså Arvid och Maria och uppsökte kuranstaltens stora salong. Där placerade jag mig längst fram invid en piedestal med en stilig palm i kruka och nära den för ändamålet uppbyggda scenen för att nå största möjliga effekt med mitt planerade uttåg ur syndens näste. Jag tror att jag tänkte att om krukan skulle fara i golvet i hastigheten – så skulle det bara understryka min sorti.

Emellertid föll min plan stilla och obemärkt samman. Jag ville helt enkelt höra mer av vad den milde mannen som kallades Nathan den Vise hade att säga. Ett mer än hundra år gammalt stycke och det berättade för mig vad jag själv borde ha insett för länge sedan. Det spred sig en värme i rummet där luften nyss varit rå och ogemytlig efter augustiregnskuren utanför. Den värmen kom från mannen i den fotsida grå kappan, från lugnet i hans anletsdrag och blicken som ömsom vilade på den muselmanske härskaren Suleiman på scenen, ömsom på människorna i rummet.

Vi ställdes i den vackra jugendsalongen inför frågan: Hur kan de tre sönerna, juden, den kristne och muselmanen, bekämpa varandra, om det arv deras far lämnat dem var stenen som gör sin ägare till en fredsstiftare, en som älskas av människorna? En magisk sten som skulle vara en av de tre han delade ut. Hur kan den son som fått den magiska stenen bekämpa sina två bröder, om han verkligen vill stifta fred? Hur kan han mena att de andra ska tvingas omfatta just hans sätt att se på den ende guden? Å andra sidan: om alla tre stenarna är falska, då är ju också fadern falsk, men om han älskar oss alla lika, då är alla stenar äkta. Om vi tror på den gode fadern, säger Nathan och ser mig rätt i ögonen där jag sitter under palmen på främsta stolsraden, måste vi sluta fred.

– Då kan vi alltså heller inte missionera för att få över de andra till just vår tro! Det vore ju att ringakta den muselmanska eller judiska modern som i enlighet med sin övertygelse lär sina barn att vända sig till just hennes gud. En mild lära, men det var ändå som att få en hurril! Jag kunde ju höra Maria och Arvid: Så du tycker att var och en ska få bli salig på sin fason? De skulle sörja att de så misslyckats med att göra en god kristen och missionsarbetare av sin dotter. Den natten smög sig för första gången den tanken på mig att missionen vi bedriver inte bör syfta till att beröva någon människa hennes tro utan istället till att befästa den tro hon redan besitter. Sant eller falskt, men det var så jag ville se det.

Det var en lång och krävande bekännelse. Anna Linnea är i färd med att blekna bort.

Florenzia: Men hur kunde du vara så ilsken och ge dig på dom som kritiserade din tro, där på kursen på kvinnohögskolan? När du inte ens själv trodde på alla reglerna som du fått lära dig.

Anna Linnea får genast tydligare konturer igen: Ja, det var inte så lätt må ni tro! Kanske var det ett sista försök att försvara och hålla fast vid den lätthet jag en gång upplevt där i kapellet, i frälsningen, då mörker var mörker och ljus var ljus. Men jag fick ju ränna ut ur rummet där på Fogelstad med svansen mellan benen. Vad det nåt mera du funderade på, flicka?

Florenzia: Muselmaner, det låter väldigt gammalt men man kan ju fatta att det betyder muslimer. Idag finns det länder som vill förbjuda islam, eller hur farmor? Och i Palestina slåss judar och muslimer. Jag kan inte sova när jag sett på teve hur dom har det där i Gaza. Det verkar vara meningen att alla ska dö! Allihopa!

När Florenzia yttrat sig så, är det som om de församlade i kontrollrummet grips av en förlamande stämning:

Viola: Alla ska dö ... samma år som jag föddes proklamerade Hitler *Den slutgiltiga lösningen av judefrågan*. Alla skulle dö. Och han gjorde ju vad han kunde för den saken ...

Anna Linnea kontrar med folkmordet på de kristna armenierna, fast det var hundra år sen.

Viola: Vietnam ... Song My...

Anna Linnea: Inte var det bättre med Tjekans övergrepp på evangeliska kristna...

Viola: Stalin ... Gulag ...

Anna Linnea: Hiroshima! Nagasaki!

Florenzia: Pinochet! Min mormor mördades i Santiago ...

Viola: Mord! Kvinnor över hela världen mördas av sina män, varje dag, varje timme!

VILL NI SE EN STJÄRNA, SE PÅ MIG
NI FÅR MYCKET GÄRNA, SE PÅ MIG
JAG ÄR PRIMADONNA, ABSOLUTA ...

Utan förvarning flödar Zarah Leanders kraftfulla stämman ut i kontrollrummet. Besken behöver inte ens ropa Sluta! Han har vaknat till i sitt hörn och kommit åt en knapp i kontrollpanelen. När den en gång av Hitler så hyllade primadonnan sjungit sin sång till slut, blir det en kort stund alldeles tyst.

Anna Linnea är den första som hämtar sig: En sån förfärlig människa den där Leander! Som en karl!

Florenzia undrar försiktigt vad den där stjärnan har med mord och etnisk rensning att göra. Det, tröstar Besken, undrade Zarah själv också. Hon sjöng ju bara, och när hon träffade Goebbels på en fest var han så trevlig. Hur kunde hon veta hur många liv han hade på sitt samvete.

Viola kräver att man återgår till dagordningen. Anna Linnea passar på att inflika att fosterfördrivning också det är mord, ja faktiskt folk mord, mord på det ofödda folket. Hur många foster mördas egentligen enbart i detta land Sverige på ett enda år?

Viola: I så fall är jag en mörderska.

Florenzia: Jaha, nu kommer det. Aborten som fick dig att efteråt resa iväg till den gamla skolan. Fast en abort, vad är det egentligen att skryta med ...

Anna Linnea: Inte skryta, bikta!

Florenzia: Okej då. Berätta farmor!

Viola (som verkar ha glömt att hon efterlyste omstörtande händelser i sin dagordning): Nej. Först vill jag berätta om stoppsvampen. För när jag satt där i gamla lärarns stol, med händerna på armstödens svarvade ändknoppar som polerats blanka av lärarns händer i många timmar och dagar medan han suttit och iakttagit elever som skrivit uppsatser och räknat bråktal, då mindes jag Lillemors stoppsvamp, hur lent det nötta bruna trät hade känts mot kinden...

Anna Linnea: Här sitter vi och talar om folk mord. Och om möjligheterna att överbrygga motsättningar mellan religionerna. Jag har väl inte kallats in för att prata strumpstoppling!

Florenzia (som är intensivt aktiv i Ung Vänsters feministiska cirkel): Mord och krig! Hur var det nu, gammelmormor: Är det mestadels kvinnor eller män som bestämmer om bomber och granater och var de ska ramla ner? Vare sig det gäller muslimer, judar eller kristna. Jag tror att

Viola har något att berätta om flickor och pojkar.

Viola: Fast i Israel gör ju också flickorna värnplikt. Och flickor tar värvning i försvaret, både i USA och Sverige. Och hen som beordrade Falklandskriget hette Margaret. Men i alla fall: Jag mindes plötsligt bänken utanför kyrkan där jag en timme senare skulle vigas till scout. Det var bara ett prov kvar, ett som jag nu måste klara av innan jag fick gå in och svära scouteden ... en flickscout skulle lova att göra sin plikt mot Gud och fosterlandet, hjälpa andra och lyda scoutlagen.

Florenzia: Och vad skulle en pojkscout göra?

Viola: Ja, se det vet jag inte. Några pojkscouters såg jag aldrig till. Men jag vet i alla fall flera prov, som nog inte gällde pojkarna: ”att hava sytt scoutblus eller scoutklänning”, ”på ett trevligt sätt ordna kaffe- eller tebord och passa upp vid desamma”.

Anna Linnea: Jodå, det fanns många nyttiga saker ni lärde er förutom hushållssaker. Och inte kan jag se något fel i att ni skulle göra er plikt mot Gud och fosterlandet. Kom nu till saken, så vi kommer vidare: Hur gick det med stoppen? Blev du godkänd?

Viola: Ja, jo, nog tror jag det. Lillemor hade tränat mig på en gammal raggsocka efter Ragnar. Stickigt kristidsgarn. Och den fina mjuka stoppsvampen hade jag med mig där på bänken utanför kyrkan. Så visst gick det bra. I scouterna lärde vi oss sånger och råbandsknop och pålstek och lekte en lek som gick ut på att man skulle sitta på en rullande brödkavel och trä på en synål. Snabbast vann. Jag såg mycket fram emot sommaren, då skulle vi ut på hajk och ligga i tält i skogen och baka pinnbröd över öppen eld – och ha morakniv i scoutbältet. Det var en lördag strax innan skolavslutningen, vi skulle samlas utanför skolan efter sista lektion. Jag vaknade på morgonen och hade ont i halsen. Det försökte jag att inte visa för Lillemor, men hon var misstänksam och envisades med att ta tempen. När hon gått till jobbet hämtade jag stoppsvampen i hennes sylåda, sen låg jag i sängen och kände svampens lena hatt mot halsen. Det lindrade det värsta eländet. Efter den dan vart det inget mer scoutliv för min del, vad jag kan minnas.

Överhuvudtaget verkar minnesbrunnen ha sinat. Anna Linnea vill fråga något om ett gult kuvert, om ingen sett till det. Men det har blivit något mankemang med datamaskinen. Besken

ser ut att ha somnat i sitt hörn och hela panelen har slocknat. Så, med ens, en stor flash och i blixtbelysning syns en lång, slank gestalt, klädd i en glittrande klänning och med en jättelik rågblond hårvålm på huvudet. I höger hand bär hon en tunn grön bok med hårda pärmar, måste vara en bankbok. Hilma Johanna, ja, visst är det hon, svävar förbi Anna Linnea, ser henne inte. Gestalten försvinner med klänningens långa släp efter sig in i ett lågt brunt trähus, genom en smal dörr. I det glittrande blåa släpet simmar små fiskar. En rännil. Det bubblar till. Ett klickljud från dörrlåset. Håret ligger kvar som en stor bullig katt utanför dörren.

Så tänds kontrollrummets belysning igen, maskinens lampor och paneler slocknar. Hilmas Johannas hårvålm och hela husfasaden bleknar bort. Besken vaknar till. Han viftar bort damernas frågor, hävdar att han inte rört en fena på hela tiden.

Här bryter Viola till slut den stämning som paralyserat deltagarna i mötet genom att knyta an till samtalet de förde innan intermezzot:

– Jag har då verkligen ingen lust att berätta om aborten. En abort är en abort, inget mer med det. Vare sig man som på 60-talet var tvungen att resa till det kommunistiska Polen för att få ingreppet gjort, eller det görs i Sverige som nu. Sånt är inte precis roligt. Kanske vaknar man ännu åratals efteråt för att man tycker att ett par stora barnaögon tittar på en, kanske får man rent av sömnsvårigheter. Men trist är det. Om än ofta nödvändigt.

– Hur som helst borde vi nog ta sakerna i tur och ordning, menar Florri. Även om det inte går att räkna med Besken längre. Nu är ju vår berättelse faktiskt framme vid 1950-talet. För mej är det fortfarande tidernas morron. Vad händer?

Kapitel 29

50-tal och nya tider

Året är 1953. Stalin dör och Anna Linnea flyttar hem till sin far i himlen. Om Stalins död spekuleras det mycket i den internationella tidningspressen. Vem ska nu ta över? Hur ska det bli med terrorbalansen i världen?

Om Anna Linnea skriver tidningen Ljus i Öster: *Anna Linnea Ulfstråhle-Jönsson har fått hembud i en ålder av 80 år. Därmed avslutas en mer än femtioårig frivillig och oegennyttig tjänst i Evangeliska Missionen.*

Vare sig Stalins eller Anna Linneas bortgång lär visa sig i någon större förändring av världsläget den första tiden. Viola märker inte så mycket av Anna Linneas död där hemma, annat än att Lillemor har sorgflor på hatten och så småningom nöjer sig med ett sorgband på kappans slag. Till våren syr hon sig sedan en gråmönstrad bomullsklänning. Sorgen, den sitter nog längre in. Och Viola har mycket annat att tänka på. Hon ska börja skola i stan.

Viola och Doris står utanför järngrinden till den kommunala flickskolan. Doris har haft turen att födas före nyår och ligger ett år före Viola i folkskolan, men Viola är en envis typ och lyckas läsa in det fjärde folkskoleåret på sommarlovet. Lillemor undrar vad det ska tjäna till, men Viola är ihärdig fast hon våndas och det till och med trillar en tår av självmedlidande när de andra går och badar i bäcken borta vid hästhagen. Flickan har visst satt sig något i sinnet. Är det fortfarande maskavhandlingen som hägrar? Knappast, det där var ju barnsligt. Nu har hon bråttom att bli vuxen.

En lyckans ost är hon som har ha sällskap med Doris på sin första skoldag i stan. De tittar på de andra flickorna som står i små grupper runt omkring. Nästan alla har långbyxor. En flicka i står avsides och ensam. Hon har klätt sig fin, i blommig sommarklänning. Doris sluter upp när Viola makar sig närmare en liten grupp flickor som ser självsäkra ut. Till den som står närmast säger hon modigt: Snygga byxor, var har du köpt dom? Visst är det praktiskt med byxor! Mamma försökte få mig att ta kjol, men det är ju inget vidare.

Skolan har ingen skolavgift som den halvprivata skolan där pojkar och flickor går tillsammans. Men busskortet och böckerna kostar pengar. Mamma Lillemor har haft långa diskussioner på telefon med Ragnar.

– Du kan inte komma med nya krav hela tiden. Jag betalar varje månad det vi kommit

överens om, eller hur?

– Du betalar faktiskt mindre än vi har rätt till. Du vet ju att numera kan jag få bidragsförskott, om inte du sköter dig. Då kommer det sociala att kräva dig på pengarna ...

Och så vidare

– Nu är du så god och hör på mig, säger Lillemor till slut. Jag har äntligen kunnat skaffa mig en halvtidstjänst. Den ger inte mycket pengar. Men hade jag bara haft folkskola hade jag väl fått slita ut ryggen på att lyfta gubbar och gummor på ålderdomshemmet. Är det en sån karriär du önskar din dotter?

– *Min* dotter. Och om hon inte är mitt barn?

Telefonen står på hallbyrån och Viola står i köket och tjuvlyssnar. Hon ser Lillemor bakifrån. Ragnar kan hon inte höra, men hon ser Lillemor krevera. Åskan slår ner och stormen drar genom lägenheten. Flickan drar sig instinktivt tillbaka om köksdörren skulle vräkas upp i ansiktet på henne. Så hör hon mammas röst igen men hon känner nästan inte igen den.

– Du som tvingade mig att gå till tings och anklaga dig för hor för att du skulle få gifta dig snabbt nog med din gravida älskarinna! Det är inte så ställt med dig att du kan anklaga mig för NÅGONTINGSOMHELIST! Lillemor spottar hallspegeln prickig. Vill du neka till att du är Violas pappa, så varsågod. Då får jag väl gå till domstol en gång till.

Mammarösten är alldeles kall. Hon gråter inte. Nästa månad kommer pengarna.

Många, många morgnar kommer Viola och Doris att stå utanför den där skolgrinden i morgonkyran och vänta på att den ska öppnas. Deras skolväg är nämligen tillräckligt lång för att ge en elev rätt att ansöka om befrielse från morgonbönen. Och har man den rätten så måste den utnyttjas, vad skulle annars de andra flickorna med lika lång skolväg säga. Så fastän bussen kommer in i god tid innan grinden stängs för senkomlingar, går Viola och Doris och drar benen efter sig och står sedan och väntar på att grinden ska öppnas. Slutligen, när jourhavande lärare äntligen öppnar grinden, är det bara att stel och genomfrusen visa fram den rosa befrielselappen och traska igenom hålet i staketet.

Men nu är det fortfarande augusti och sommar i luften. De nya eleverna har informerats om vad som gäller för morgonbönen liksom om andra regler som säkrar den fasta grund som en lyckosam undervisning av unga flickor vilar på. På gymnastiken får de sitta på bänken när de får mens, ”somliga får det redan i 11-12-årsåldern” (Hjälp! Tänk om det bara är jag som inte...). I skolan eller på skolgården får givetvis inget snask förekomma, inte heller visslingar eller andra tecken på dåligt uppförande. Det finns alltid en lärare som går runt på rasten och kontrollerar. Enda personer av manskön inom skolans område är träslöjdsläraren (en gubbe,

femti minst, tråkig typ) och vaktmästaren (som är rätt gullig med ljust lockigt hår). När det ringer in går man snabbt men lugnt i tur och ordning in genom den alldeles för trånga porten. Den som ertappas med att istället ta dörren intill, vilken är avsedd för lärarna, kommer att märka att det inte är att rekommendera. Det får Viola erfara redan första veckan, när hon oförhoppandes stöter ihop med fröken Hökström som är på väg ut. Konstigt nog stannar inte hjärtat, men det klappar våldsamt. Skriftliga anmärkningar skickas med hem till målsman.

Elever som kan visa intyg på att familjens ekonomi ligger under gränsen för fri materiel får läroböcker, skrivhäften och pennor. De kan hämta detta tisdagar mellan klockan 11.00 och 11.30 i vaktmästarrummet.

Tack vare Ragnars inkomster hör Viola inte till dessa obemedlade elever. Det är hon glad för när hon tillsammans med sina nyvunna kompisar iklädda jumperset från Hennes och grå långbyxor i ylleflanell på tisdagen går förbi den lilla grupp som står och väntar utanför vaktmästarens mottagning. Viola tjar sig snart till ett persikofärgat jumperset, visserligen ett billigt som noppar sig. Långbyxor i rätt material uppdrar hon åt mamma att sy. Den urblekt röda manchesterjackan sydd av Lillemors gamla morgonrock kan hon acceptera. Vid kravet på hårpermanent går emellertid Lillemors definitiva stoppgräns, inte för att Viola kan fatta varför.

En del flickor bor inne i stan och kan gå hem på middagsrasten. De har mammor hemma som steker pannkakor eller falukorv. De bor mest i lägenheter med högt i tak, och när Viola en dag får följa med hem till Lena som bor vid järnvägsparken känner hon sig mycket, mycket liten. Men köttbullar med lingonsylt, det gillar hon. Det värsta är när hon ska svara på mammans frågor: Trivs Viola i skolan? (Hur ska man veta det när man just har börjat!) Vad gör Violas pappa då? (Ja, vad gör Ragnar? Försörjer sina nya ungar och lever loppan med sin familj, antar jag!). – Ja tack, det är bra i skolan! Fröknarna är ganska snälla. Jo, pappa jobbar på kommunalkontoret ...

Fast hemma hos Maggan är det trångt och en lång brorsa får böja på nacken när han kommer in genom dörren. Hennes storasyster som jobbar natt på sjukhuset steker plättar. Hon har satt en skär bebismössa på huvudet för att håret inte ska få plättluk. Det kommer inte fram någon sylt, men Viola tänker att de väl inte har råd att köpa sylt och ingen kolonilott med vinbärsbuskar eller äppelträd har de heller. Man strör lite socker på plättarna och sitter och pratar med storasystemen, som tagit av sig mössan. Stalin är död, säger hon. Det var då på tiden, en sån hemsk karl! Sen diskuterar de Stalin och killarna som går i läroverket och vågade sig ända in på flickornas skolgård häromdan, innan Höken körde bort dem. Alla är rädda för Höken, på historietimmarna viskas det inte och ingen skickar lappar. Fast ännu värre än Höken var förstås Stalin, det kan man skratta åt. Fröken Hökström känns plötsligt mindre farlig. Vad

kan hon göra en egentligen, inte döma till arkebusering i alla fall.

Oj, klockan är mycket, bråttom bråttom till modersmålstimmen. Men ve och fasa! Moddetanten är sjuk. Det är Höken som har lektionen. För sen ankomst, det blir en anmärkning. Tre anmärkningar, sedan blir det C i ordning.

– Haha Farmor, jag är äldre än du! Alltså än du i berättelsen. Jag vet till exempel vad modersmålsundervisning är, och inte är det svenska!

– Ja men det var det då, var tyst nu så får du höra hur det gick, på ren svenska!

– Förlåt, fröken Hökström! Vi såg på löpsedeln att Stalin var död. Sen satt vi på biblioteket och läste på om Stalin och den ryska historien.

– Ja, Fröken.

– Nej, Fröken.

– Jag förstår Fröken... nej, Fröken, man ska naturligtvis inte sitta kvar på biblioteket när lektionen börjar. Men när Stalin ... den värsta diktatorn som finns, Fröken? Eller som fanns, menar jag. Det blev så intressant att diskutera och då måste vi läsa på historien...

Turligt nog frågar fröken inte ut dem om vad de lärt sig om ryska historien på middagsrasten. Och på rasten är det flera av flickorna i klassen som kommer fram och säger: Att du vågade stå och käfta med Höken!

Men Florri surnade visst till. Viola får vänta förgäves på att få lite beröm för elvaåringens civilkurage av dagens tonåring. Ändå måste ju historien fortsätta:

På skolan finns en teatergrupp, den träffas i ett litet rum på skolvinden onsdagar efter sista lektionen under ledning av vaktmästarfrun. Doris och Viola brukar gå dit, först för att de tycker vaktis är gullig och ganska snart för att de gillar att spela teater för hans fru. Viola tänker att det är tur att mormor är död, för det här skulle hon inte gilla om hon fick veta. Viola ska bli skådespelerska och det ska Doris också. De gillar inte att gå upp klockan halv sju på morgonen för att hinna till skolan. På teatern börjar man inte repetera förrän klockan elva. Det vet de för att de har varit på besök bakom scenen på Stadsteatern. Vaktisfrun känner en som jobbar där. Så ofta de kan tigger de till sig pengar till en teaterbiljett. Viola sover med stadsteaterns program under kudden. Det har gula och röda sammetsdraperier med guldsnoddar och tofsar avbildade på framsidan och inne i programmet finns bilder på alla som spelar på teatern. Det är ganska många. Men det är bara en av skådespelarna som hon är förälskad i och pussar godnatt

varje kväll. Tur att hon inte har några storebröder som snokar i hennes säng. Doris försökte sig på samma sak, fast hon var kär i en av de andra. Men en brorsa avslöjade henne och visade upp häftet med pussmärken och allt för alla kompisarna. Sen rev hon sönder det. Viola för sin del fruktar, och inser, att hon inte ska hinna växa upp innan hennes älskade slutar vid teatern ... eller gifter sig med någon annan. Hon känner på sitt platta bröst. Har det inte ändå börjat putta lite grann där runt bröstvårtorna. Hon hatar att vara barn! Ska hon alltid, alltid vara ENSAM och pussa ett blankt papper? Inte ens med Doris går det att prata om såna saker.

Viola har fått en dagbok av sin farmor, en röd blank med lås på. Där låser hon in sin stora ensamhet och sin längtan efter Kärleken. Hon läser Dan Andersson och vet precis hur diktaren kände det när han satt där och väntade på sin kvinna från färdvägar vida. Klart att den älskade måste komma långt bortifrån, hon väntar ju inte på Sören eller Elgar. Den vuxna kärleken, ÅTRÅN, är något stort och rent av farligt, så stort att det närmar sig DÖDEN. Djupt i magen känner hon det: *Jag har känt det dunklaste dunkla/som lever och njuter och lider/under grässets flätade täcke/som kravlar och krälar och kryper/och fångar och dödar och äter/och avlar och dör för att leva/pånyttfödd i kommande tider*

Pånyttfödd, det intresserar inte Viola, inte nu. Det ligger alldeles för långt bort. Hon känner visserligen på sig att den pånyttfödelse diktaren talar om inte är densamma som den prästen predikar om. Men tills vidare föredrar hon det som Krälar och Kryper och Avlar och – Dör.

En tysk teatergrupp ska gästa Stadsteatern. Den här gruppen är mycket berömd säger vaktisfrun, hon ordnar biljetter, den måste de absolut se, den handlar om en vis, alltså klok, gubbe som heter Natan. Flickorna har nu i ett par terminer läst tyska och även tyskafröken manar på. Pjäsen är skriven av en mycket viktig (och mycket gammal) tysk författare som hette Lessing. Det verkar vara en rätt tråkig pjäs, den handlar om judar och muslimer. Aldrig har Doris eller Viola träffat någon som kallat sig jude och ännu mindre muslim. Tyskarna dödade judar under kriget, det vet ju alla. Den där Hitler! Hemskt! Men för en fjortonåring som var tre år 1945 är kriget redan något avlägset. Och islam är något ungefär lika främmande som månen, och om månen har de bara hört att där borta i Amerika har tokiga människor börjat köpa biljett till månresor, fast verkligen ingen enda vet när en sån kan bli av. Det skulle vara roligare med en pjäs om att resa till månen. Men vi kunde ju inte vänta tills Harry Martinson kommit ut med sin Aniara, tänker den sentida Viola och minns teaterföreställningen om människorna som måste fly den radioaktivt nedsmittade jorden för att resa till planeten Mars, men som hamnade ur kurs och for vidare ut i vida rymden. Hur som helst, Viola och Doris och ytterligare några ur teatergruppen tågar iväg till teatern för att se de pjäsen om Natan.

Han som spelar Nathan (nu ser de att han stavas med h) är nog världens bästa skådespelare.

Det tror i alla fall våra flickor. Även om de inte förstår så mycket av det han säger. Det är *hur* han säger det, själva teaterkänslan, som de älskar. Dessutom är ju Nathan så klok liksom ... och så lugn på nåt vis ... inte behöver man skrika för att höras från en scen ... de vill bli som han! Med ens tycker de att tyska är det vackraste språket.

Efter pausen går ridån inte upp. Nathan är sjuk och föreställningen måste avbrytas. En galopperande luftvägsinfektion, förklarar vaktisfruns bekant som stiger upp på scenen framför den röda sammetsridån.

I flera dagar hoppas Viola och Doris att de ska höra av sig från teatern och kalla tillbaka publiken för att visa resten av pjäsen. Men så får de höra att gruppen rest vidare.

Viola och Doris lovar varandra högt och heligt att de ska bli skådespelerskor, att de ska söka in på Dramatens elevskola så snart de slutat skolan. De tummar och ser varandra djupt i ögonen.

Många år senare sitter Doris och Viola och minns. En halv teaterföreställning, och de har inte glömt. In vid teatern, det var den stora drömmen. Dramatens elevskola, herregud, det var ju ett nålsöga och vi var kamelerna! Inte hade vi en chans att komma igenom. Fast vi försökte förstås heller aldrig. Men en av flickorna i teatergruppen gjorde det, Kristina, hon kom in!

– Kommer du ihåg hur lycklig hon var när hon kom och berättade? Ja, slutade hon inte skolan för teaterns skull?

– Jo, och fick till och med en roll vid stadsteatern innan hon gått ut elevskolan.

– En lovande karriär ...

– Mm. Och hon var ju väldigt öppen, med hur det gick menar jag, hur hon kom till första repetitionen, var så imponerad av den där långa mörka, vad han nu hette, så hon nästan neg. Alla tjejerna var förälskade i honom.

– Inte jag!

– Okej, inte jag heller, men alla andra. Vi kallade honom bara för X efter det där. Hon räckte fram handen för att hälsa och han, han tog tag i henne och bröt ner henne i tangoposition och skulle släta henne.

– Hon sa att han stuckit tungan ända ner i halsen på henne. Och att han luktade äckligt av lök. Killarna runt omkring klappade händerna! Tjejerna bara glodde.

– De till och med fnissade. Eller nån gjorde det i alla fall.

– Och nån sa: Welcome to show business!

– Det måste ha varit hon, den där äldre, teaterns Grand Old Lady ...

– Och Kristina gick hem och skämdes och tvättade sig frenetiskt, i ansiktet och på hela

kroppen.

– Sen gick hon till teaterchefen, tuff tjej Kristina, och berättade ... han sa: Det var ju tråkigt att du skulle ta det så.

Viola och Doris är helt överens om att Kristina gjorde rätt som aldrig gick tillbaka till teatern igen. Ytterligare många år senare kommer Violas sondotter att ha full koll på detta med sexuella trakasserier. Men något sådant lagrum finns inte ännu. Och inte skulle någon enda komma på idén att likna det skedda vid våldtäkt.

– Nä, säkert, säger Florencia som hänger den skrivande Viola över axeln, men det är många nu med som får ställa upp på sånt där – och ännu mera. Om dom vill ha en filmroll, eller bara ett modelljobb.

– Florencia, lilla blomma – du är bara femton år. Inte borde du veta så mycket, inte ännu. Viola runkar bedrövat huvudet. Anna Linnea tonar svagt fram i bakgrunden; hon tar sig igenom utan Besk, även om rösten hörs avlägset:

– Det är bra att flickan vet vad som gäller. Ni var nog så dumma ni, Viola, i er generation. All teater är inte livgivande. Och några modelljobb känner jag inte till.

Kapitel 30

Viola tänker inte på Kalla Kriget

Storbritannien provspränger vätebomber vid Julöarna. Det är året 1957 och även Sovjet provspränger bomber, i stor iver att komma ifatt väst. Det kalla kriget är dock inget som oroar femtonåriga Viola, om hon ens hör talas om stormakternas fruktansvärda balansakt. Och det är ingen som berättar om den pågående intensiva forskningen på att få fram en svensk atombomb. Den fredliga atomkraften, som ska bli så billig att det inte lönar sig att ta betalt för den, det är den hon ska hoppas på, inte tänka på att den satsningen behövs för bombprogrammets skull. På teve ser alla som har möjlighet till det Tiotusen kronorsfrågan, om det så är sittande på en kudde på golvet framför grannens teve. Att tillbringa lördagskvällen med tevekanna och kudde i grannens vardagsrum är ju också trevligt för dem som har en snäll teveinnehavande granne. Den som missat Tiotusen kronorsfrågan har svårt att delta i snacket, på skolgården, i bastun eller i husmorsgymnastiken. – Är det fjortonåriga Ulf eller programledaren som har rätt, är fisken en hundfisk eller en slamkryp? (Vi var många som var nöjda när Ulf till slut fick sina tiotusen kronor för slamkryparen.)

1957 är även året då Sveriges riksdag fattar beslut om obligatorisk socialhjälp. Obligatoriskt är också att den som behöver hjälp först måste sälja teven, om hen råkar ha en sådan.

Viola har annat att tänka på än det kalla kriget, och socialhjälp klarar sig Lillemor och hon utan, även om Lillemors lön på biblioteket är minimal. Flickan har inte sett sin far på över tio år när hon beslutar sig för att ta kontakt. Hon cyklar alltså ut till det förortsområde där pappan och hans nya familj bor i ett tvåplanshus inslaget i rosafärgade eternitplattor. Eternity betyder evighet, säger Lillemor. Alltså inte aldrig, tänker Viola, utan alltid, i evighet. I evighet ska pappafamiljen bo i sitt skära hus.

Hur ser det ut inuti en snart femtonårig jänta som står på en obekant farstutrapp i begrepp att knacka på och fråga efter en pappa som hon knappast kan föreställa sig annat än som mannen på föräldrarnas bröllopsfoto? På bilden står han strax bakom den vitklädda bruden, hon leende med myrtenkrona och sedesamt böjd nacke, han i svart kostym och med en kraftig men för dagen tuktad kalufs och blicken stadigt och självmedvetet riktad mot en punkt någonstans strax ovanför betraktarens huvud. Hur reagerar denna flickas innandöme, vad säger hennes nerver och tarmar? I samma ögonblick som Viola höjer handen och knackar vet hon

vad som måste bli det första hon säger när dörren öppnas. Gode, gode gud, gör så att nån öppnar, fort! JAG MÅSTE PÅ DASS!

Det är inte Ragnar som står i dörren, det är en av ungarna. Anna Viola skjuter undan ungen och rusar in, spanar förtvivlat efter en toadörr och håller just på att rusa in i en garderob – när ungen försiktigt pekar på en dörr med en bild av en potta på. Viola lägger snabbt på haspen, och när hon äntligen sitter på stolen och fasar för att tarmarnas revolution ska höras genom dörren, då uppfattar hon en röst utifrån.

– Vem var det?

Pappas röst, låter den så där? Hon undrar hur hon någonsin ska våga sig ut. Ungen svarar:

– Nån som var kissnödig.

Tur, tänker Viola, vilken jäkla tur att hon inte sa bajsnödig.

I sin dagbok skriver hon på kvällen:

Jag gick hem till min pappa idag. Han var ensam hemma med ungarna. Det blev lite pinsamt först, men sen sa han att jag skulle komma in. Han sa att det var roligt att se mej, men han såg inte så ut och när det slog i ytterdörren blev han lite nervös, för det kunde ju vara Gudrun, alltså hans fru. Men det var bara en unge till. De stod och glodde på mej i dörrn båda två. Den tredje var nog inne på sitt rum. Till sist bestämde vi i alla fall att jag skulle komma tillbaka på lördag nästa vecka efter skolan – så skulle jag få lära känna mina syskon, sa han. Jag tänkte att jag säger ungarna jag. Säkert ville han hinna förbereda Gudrun också och det är väl lika bra det. Så hon inte får dåndimpen.

En vecka senare kommer Viola således tillbaka. Hon blir bjuden på saft och bullar (hon hade hellre velat ha kaffe). Gudrun frågar hur det går i skolan. Halvsyskonen tittar mest och fnittrar, de verkar tycka att hon ramlat ner i deras vardagsrum från en annan värld, med hemstickad kofta och en kjol som hon sytt själv. Kjolen är trång och når bara ner till knäna, den skiljs med ett brett resårskärp från den vita blusen som är överdelen till konfirmationsklänningen Lillemor sydde tvådelad för att hon skulle ha användning av blusen åtminstone, när hon behöver vara lite snygg. Efter en stund ger Ragnar ger sin fru en blick som hon återgäldar, och så frågar han om Viola vill komma tillbaka någon gång och vara barnvakt. Det skulle väl vara ett bra tillfälle att få lite mer kontakt. Halvsyskonens miner verkar inte riktigt tyda på att de instämmer, men Viola säger snabbt javisst, det ska bli roligt. Och nästa vecka ringer Ragnar faktiskt och frågar om hon kan komma på söndagen. Han och Gudrun är bjudna på femtiårskalas och det skulle passa bra om hon kunde vara med barnen då. De är ju inte alls besvärliga och klarar sig

egentligen bra själva, men lilla Desiré är bara fyra, så det känns ändå bättre om Viola, som ju är stora damen nu, kunde vara hos dem över kvällen. Ja, sova över också, för det kan ju hända att det blir sent. Det sticker till i Viola när han tilltalar henne med förnamn. Varför säger han så?

Barnvaktningen kommer att sluta i katastrof. Men det vet inte Lillemor och givetvis inte Viola heller när hon på söndagseftermiddagen förbereder sig på att åter cykla ut till villaområdet. Viola har helt enkelt bestämt sig för att erövra en pappa åt sig. Och om Lillemor är orolig för vad det kan komma att betyda för hennes eget förhållande till tonårsdottern, så visar hon det i alla fall inte.

Flickan tas emot utan krusiduller. Ragnar och Gudrun förklarar vad som förväntas av henne, det vill säga inte så mycket alls. Kvällsvarden står i kylskåpet, hennes sängkläder och en handduk är framlagda, hon kan sova på soffan i vardagsrummet – tandborste har hon väl med sig? Barnen brukar gå och lägga sig vid halv åtta, utom Desiré som förstås blir trött tidigare.

Kvällen är vacker och luften ljum, det är i juni, strax före skolavslutningen. När dörren slagit igen bakom de vuxna, står de där och betraktar varandra, kontrahenterna. Syskon, jo jag tackar jag, tänker Anna Viola. Vad ungarna egentligen tänker vet bara de själva. Men de sätter igång ett krig, sublimt till att börja med, låtsas inte om att hon finns. Sedan allt häftigare: När de ska äta sin kvällsvard börjar den äldsta med att kasta sin smörgås på golvet, nummer två gör då likadant, men fullständigt jubel utbryter först när lilla Desiré tar nappen ur munnen, släpper ner den i mjölkglaset och sedan omsorgsfullt lyfter ostskivan från sin smörgås och kastar den rätt på Anna Viola så att det blir en stor smörfläck på hennes vita blus. Ett vilt upplopp vidtar där sängkläder och smörgåsar trampas ner. Samtidigt börjar det plötsligt regna där utanför.

– Vi vill ut och duscha, skriker ungarna. – Duscha! Duscha!!

Huset är lyxigt i jämförelse med lägenheten där Viola bor med Lillemor. Där finns badrum med badkar, men så modernt att de har dusch, det är det inte. Fast nu ska ungarna få duscha. Viola ser till att de snabbt får av sig kläderna och skickar ut dem i regnet.

Sedan låser hon dörren inifrån. Står där bakom med hamrande hjärta och rusande blodomlopp och väntar på att de ska försöka ta sig in igen. För kvällen är alls inte så varm nu i regnet. Och visst kommer de: först grabben, så mellanjäntan – och lilla Desiré. Till att börja med förstår de inte att dörren är låst, ropar på henne att hjälpa dem att öppna. Sedan bultar de allt vildare, skriker att lillasystemen fryser ihjäl. Snyftar och ber.

Men Viola har fastnat. Det slutar hamra i bröstet och susa i huvudet. Det blir alldeles tyst innanför dörren och oväsendet därutänför känns avlägset. Det där är inte hennes syskon, vad

har hon med dem att göra. Hon hade en pappa, men det var länge sedan, nu kunde han gärna stå där ute han också och frysa, en tunnhårig gubbe med glasögon, han angår inte henne.

Visst släppte Viola in ungarna igen till slut, vad skulle hon annars göra. Och röjde upp i kök och vardagsrum gjorde hon också. Men mellanflickans hulkande berättelse nästa morgon lämnade inte föräldrarna något alternativ: Storasystem kunde inte betraktas som storasyster, hade ingen hemortsrätt mera i kretsen runt köksbordets moderna och praktiska perstorpsplatta.

I dagboken konstateras kort att det går bra att klara sig utan pappa: Han vill nog i alla fall inte träffa mig igen.

Kapitel 31

Ris à la Malta och duett med Jesus

Viola fyller år. Lillemor har kommit med kaffe på sängen och nybakade scones. Flickan har sovmorgon och mamma ska just gå till jobbet, när telefonen ringer. Det är till dig, ropar hon utifrån hallen innan hon slår igen dörren bakom sig.

Viola ser med ens framför sig hur Ragnar tittade på henne när hon lämnade deras skära hus. Visst såg han ledsen ut? Hon rusar till telefonen. Det är kallt i rummet. Hon hinner inte få på sig morgonrocken.

- Gomorron Hjärtat, gratulerar på födelsedagen! Jag väckte dig väl inte?
- Nejdå farmor, jag var redan vaken.

Dagboken fortsätter ännu en tid att vara uppsamlingsplats för flickans Dan-Andersson-längtan efter *den som väntats i ensamma år* omväxlande med inlägg som det hon skriver efter det havererade försöket att komma i kontakt med Ragnar. Det är också nu Viola bestämmer sig för att tro på Gud. Då handlar det inte längre om att läsa aftonbön och frälsas från mardrömmar, det handlar om att ha en pappa i himlen, en att luta sig mot, en som bryr sig. Det känns bra, ganska ofta.

Som sextonåring har hon sin första pojkvän, med vilken hon, efter ett par månaders bara petting, ivrigt försöker undvika att bli med barn. Efter att ha upplevt två orgasmer och inte förstått vad det handlar om lyckas hon, nästan, undertrycka den tredje och sedan dyker de inte upp mera. Pojkvännen begriper inget han heller, annat än att det gäller att dra ut i tid. I hans och kompisarnas vitsar är det killen det går för. Inte lätt för Viola att förstå vad det var som hände henne, de där första gångerna.

Böcker och filmer är fulla av berättelser om flickor som råkat i olycka. De går till kvacksalvare och ligger och förblöder i något lortigt rum, de sticker upp strumpstickor och försöker pricka livmodern som ska sitta där inne nånstans, en flicka i en film skumpar fram på motorcykel över syllarna mellan järnvägsskenorna för att få fostret att lossna. Viola minns inte om det lyckades. Men plågsamt var det. På elevsoarén i skolan deklamerar hon sorgset: *Du kunde bli mor min kära/för ett rus som kommer och går/Det vore synd om kinder så skära/skulle blekas redan i år.*

Viola tror ju inte att Lillemor skulle kasta ut henne även om hon blev med barn. Men hon vet att skolan skulle göra det. Relegerad, en stor skam. (– *Men farmor, det hade du kunnat ta*

igen på Komvux! – Nähä du, Komvux kom till långt senare.) Gifta sig? En flicka i klassen blev med barn. Då gick föräldrarna till kungs för att hon skulle få gifta sig fastän hon inte fyllt arton. Viola ska inte gifta sig. Aldrig! Hon har sett hur det gick med Ragnar och Lillemor. Så Viola tvingar pojkvännen att skaffa kondomer. Att bara avbryta – hon litar inte på det, och pessar verkar så obehagligt, vart ska man förresten gå för att få ett sånt? Nej, det där får killen sköta, det är hans sak!

Men så är det ju inte längre bara mamma och rektorn hon har att svara inför, utan även sin fader i himlen. Eller Jesus. Han verkar i alla fall mer förstående. Att leva i köttet – de religiösa obehagliga språkbruk som alltid får det att låta som om man vältrade sig i köttfärs – är det då något som Jesus kan acceptera? Förr i tiden, för Anna Linnea, var det mesta syndigt, till och med att spela fiol. Som det var för diktarens människor i finnskogarnas stugor, där Gasken spelman trodde att han skulle iväg direkt och spela för djävulen när han dog och det var tydligen ingen trevlig fest. Viola måste hålla i sig och tänka på Gaskens mamma som inte trodde på det där helvetet, Gud tillät ju ändå duvorna att leka och fåglarna att sjunga. Men knulla, det var antagligen en helt annan sak – eller var DUVOLEKEN kanske bara en omskrivning för just det? Hur kan man veta med såna som skriver så fina ord? (*Är det den där Andersson igen, Farmor? Visst är väl han död? – Jo, det är han, men han skrev ju som de tänkte då. Och dessutom: Violas Dan-Andersson-period kommer snart att vara över, jag lovar.*)

På julnatten drömmer Viola att hon går bland gravarna på kyrkogården. Där kommer det fram en karl i trasiga smutsiga kläder och bara sandaler på fötterna fastän det är snö. Viola försöker titta åt ett annat håll men han kommer emot henne. Så slänger han av sig de smutsiga kläderna och under dem har han en lång vit skjorta. Det är Jesus. Jesus håller en fiol i handen, han säger: Anna Viola, vackert namn du har! Min mormor hette också Anna. Sedan lägger han fiolen mot kinden och börjar spela. Anna Viola sjunger duett med Jesus. Vaknar glad.

Det blir nyår. Föräldrafrött hemma hos Jonte. Gästerna beordras att inte lämna några opassande spår efter sig, för föräldrarna kommer hem på nyårsdan. Okej. Viola och pojkvännen har med sig två flaskor Vino Tinto och en kvarting svartvinbärsbrännvin. Jontes kompis har köpt ut, han ser ut som arton minst och har för säkerhets skull fixat årtalet på sitt leg. Det blir en rätt stökig fest, för Jontes tjej gör slut. Hon ger sig in i det innersta sovrummet tillsammans med Bosse. I badrummet huserar sedan Jonte och försöker få knulla med Gittan, men hon vill inte. Då tar han farsans kamera och fotograferar henne halvnaken och uppenbart berusad i badkaret och hon tar duschen och sprutar ner både kameran och honom och dessutom hela hallgolvet utanför. I vardagsrummet fortsätter festandet parallellt med alltmer fyllepåverkade utredningar

om vem som är skuld till vad och vem det är mest synd om. Allt dricka är slut framemot tretiden. Jontes före detta tjej har givit sig av med Bosse och resten sover ruset av sig på diverse ställen. Någon av tjejerna hade ansträngt sig att tillverka ris à la Malta. Men innan man kommit så långt som till desserten har smaklökarna somnat in och den vita geggan trampats in i den gräsgröna ryamattan under soffbordet av teak. En golftidning lämnar sin plats på hyllan under bordet och lägger sig ovanpå efterrätten.

Viola ska snart vakna frusen, ihopkrupen i en skinnfåtölj. Pojkvännen hittar hon utsträckt på en matta, dock inte den gröna ryan, som tur är. Han finns i alla fall kvar. Hon minns inte längre varför, bara att hon blev arg på honom samtidigt som Jontes tjej blev arg på Jonte.

Kapitel 32

Ducka eller inte ducka

Hon sitter i skräddarställning på marken med bara ben och nakna fötter och smeker den lilla mjuka grisen. Runt om på lagårdsbacken går hönsen och pickar och sprätter. Och skiter. Hon ser på sina fötter och upptäcker ett hål på insidan av vänster fot alldeles bakom fotknölen. Som om en mycket liten fågel rett sitt bo där. Hon sätter höger pekfinger i hålet. Hönsskit! Det är ju bajs, hönsskit! Hur länge har det varit där? Har någon sett?? Det kryper fluglarver där inne. Maskar! När tvättade hon fötterna senast?

Grisen ser förebrående på henne. Grisar är renliga djur. Vämjelse är ett alltför litet ord för vad hon känner. Äckel och avsky för denna avlägsna del av den egna kroppen.

Men här kommer ju Ragnar. Varför har han så bråttom? Han ser arg ut, han vill henne inte väl. Grisen skriker gällt när den far i backen, hönsen flaxar kacklande åt alla håll. Hon springer för livet. Tittar bakåt. Ragnar knappar in på henne. Hon flämtar: Vad vill du? Han svarar inte. Vad tänker du göra? Nu svarar han, inte ett dugg andfådd: Det vore bäst om du vore död.

Hon vågar inte sinka sig med att titta bakåt igen. Hjärtat dunkar, hårt. hon har svårt att andas, nästan hemma, ska hon hinna stänga dörren om sig? Vrida om nyckeln?

På tröskeln ser hon att han stannat upp borta vid krusbärsbusken. Tittar inte ens åt hennes håll. Hon blir utpumpad stående, förvirrad: Men så döda mej då! Varför försöker du inte döda mej?

Ragnars kommunalrådsröst: För att du är mig så oändligt likgiltig.

– Vilken hemsk dröm, farmor! Och inte var din pappa kommunalråd när du var liten.

– Nej, inte då. Senare. Och jag vet inte var den där drömmen kom ifrån nu plötsligt. Inatt drömde jag om Ragnar igen. Tänkte jag skulle testa honom, så jag gick på honom bakifrån, drämde till honom på axeln så att dammet rök ur kommunalråds kavajens axelvadd och sa:

– TJENA FARSAN!

– Jaha, då tyckte du nog att du var modig. Vad sa han då då?

– Han bara log. Men jag, jag kände när jag vaknade att nu, nu har jag duckat för sista gången.

– Men annars då, farmor – nog måste det ha varit rätt många gånger sen också, som du duckade. Jag menar, det är väl för annat än farsor som man kan tvingas ducka – eller bestämma

sig för att inte göra det. Pojkvänner förstås. Eller lärare. Eller på jobbet ... hade du nåt sommarjobb nån gång? Vi har ganska svårt att få sommarjobb faktiskt, man måste vara sexton, åtminstone. Jag får inte ens plocka varor på ICA ...

– Jo, en sommar jobbade jag på ett hälsohem långt ut på landet, jag var nog sjutton då, tror jag och jätteglad att kunna tjäna lite egna pengar. Vi var ett gäng tuffa tjejer och tanter som jobbade i köket och i disken. Ibland på kvällarna, om vi hade nån som skjutsade, for vi på dans. En gång var det ett amerikanskt band som spelade. En av tjejerna gick med trummisen hem till stadshotellet efteråt. Han var svart och han var vacker – och han kom från Amerika! Vi var jätteavundsjuka.

– Jobbade det inga killar på det där hemmet?

– Joo, det gjorde ju. Det fanns en manlig läkare förstås och så några killar, kanske ett par år äldre än jag.

– Och vad gjorde dom då?

– De kallades FUNKTIONÄRER och verkade mest spela kort med kurgästerna. Kanske gick de ut och motionerade dem ibland. I köket körde kokerskan med oss som diskade. Och över alltihopa styrde moder Sol.

– Hette hon Sol, faktiskt?

– Ja, eller Hök .. inte kommer jag ihåg vad hon hette, husmor kallades hon i alla fall. En varm sommar. Massor av getingar. En dag vid lunchen frågade jag Sol-Höken vilka som passade till funktionärer och vilka till diskare. Vad dom gick efter när dom anställde folk.

– Och vad gick dom efter?

– Ja, inte vet jag. Och det visste inte hon heller.

– Men du duckade alltså. Krävde inte nån förklaring på varför dom gjorde skillnad på tjejer och killar?

– Nej, det var ju innan jag drömde den där drömmen. Jag lärde mej i alla fall sköta den stora diskmaskinen. Här använder man samma modell på Folkets Hus än idag, den klarar jag av, fortfarande.

– Fast det heter inte Folkets Hus längre, och hade det varit killar som diskat hela tiden, så hade det kanske funnits modernare maskiner nu. Som varit mer energieffektiva och så.

Stackars Viola, hon hänger inte riktigt med. Är det faktiskt barnbarnet hon pratar med? Florri, som nyss var bara en tvärhand hög. Eller en vuxen feminist och miljöaktivist?

Kapitel 33

Två år kvar till studenten

Fjorton år efter krigsslutet flyr balter fortfarande över Östersjön och söker fristad i Sverige. I Stockholm sitter Ulla Lindström (*Ja just det, ministern som vägrade niga för engelska drottningen*), den enda kvinnan i regeringen, och sköter invandrarfrågorna. På Kuba tågar revolutionärerna in i Havanna med Fidel i spetsen och lovar att nu ska fattiga barn få lära sig läsa och skriva. Lillemors radiogrammofon förmedlar takter från Argentina där Fritjof ifrån Bohuslän dansar med sin Carmencita. I en svensk småstad går Leo i gymnasiet och han har ännu inte dansat med Viola. Hon hör ju till småflickorna i andra ring och han är strax student. Han drömmer om ett välbetalt jobb och en egen bil. Den svenska biltrafiken ökar så att riksdagen ser sig tvungen att besluta om en stor upprustning av vägarna trots rekordstort underskott i finanserna. Leos pappa visar upp en annons på en billig begagnad Saab, men nej, säger Leo, ingen Saab, hellre en Folka. Tvåtaktare puttrar och luktar illa. Vilken brud vill åka med en sån?

Och så har Lillemor börjat gå ut och roa sig. Rentav släpat med en karl hem. Det skulle Anna Linnea inte ha gillat. Det gör inte Viola heller. Herregud, morsan är ju snart femti! Att Viola själv tar med sig pojkvännen hem och låser in sig på rummet med honom på kvällen, det är en annan sak. Han brukar dra iväg sen mitt i natten, fast hon önskar att han nån gång kunde stanna så att de fick vakna tillsammans på morgonen.

Egentligen är Viola kanske kär i en annan, en kille i klassen. Lelle råflabbar aldrig som de andra killarna. Han räknar mattetal med jättelånga uträkningar på svarta tavlan så att mattegubben inte hinner med utan bara glor dumt när svaret blir rätt. Lelle är liksom tunn, lite blek, lite blyg. Han kommer ofta för sent till lektionen och ursäktar sig med att bommarna gått ner eller cykelkedjan gått av; då har han alldeles svartoljiga händer och måste gå ut och tvätta sig. Viola har försökt närma sig honom på en klassfest, men han verkade helt ointresserad. Eller om han bara var för full.

– Eller om han kanske helt enkelt var böj, funderar Florri. Om han inte verkade intresserad av tjejer.

– Sånt tänkte vi aldrig på. Viola skakar på huvudet som om hon vaknat till. Jag letade nog helt enkelt efter romantik på fel ställe. Alltid. Tills Leo dök upp, men, okej, det kommer senare.

– Farmor, kommer du ihåg när vi tittade på ett teveprogram med en jättebra romsk gitarrist? Plötsligt sa du: Där är ju Lelle. Du sa inte Leo. Lelle!

– Ja, jag kommer ihåg, där var han, Lelle ... fast en generation eller två för sent. Kanske var han faktiskt rom, Lelle. vem vet.

– Rom och böger, kan det bli värre?

Viola suckar, flickan har kläm på vad som fungerar och inte fungerar i detta samhälle.

Två år kvar till studenten, och Viola känner sig ensam. Doris slängdes ut ur skolan för hon var med barn. Nu har hon fullt upp med ungen och killen – de ska gifta sig så fort hon fyllt arton. Och hemma: Inte är det trevligt att komma ut i köket på söndagsmorgonen när det sitter en gubbe vid frukostbordet och slevar i sig gröt. Gröt! Han lägger en stor äcklig klick smör på gröten så den smälter och rinner ner i mjölken. Viola ryser. Kräkfärdig känner hon sig. Och morsan i sin gamla smutsblå morgonrock.

Gubben dyker upp ett par gånger, sen kommer han inte tillbaka. Vart morsan tar vägen när hon far bort över helgen det vet inte Viola och vill inte veta det heller. Bestämmer sig för att det är nåt med jobbet.

Doris morsa spelade inte upp någon scen när hon fick veta. Hon sa som hon brukar: En unge till i huset, det gör ingen skillnad. Doris får börja jobba hos tanten i mjölkaffärn, det är lite tufft med de tunga mjölkkrukorna som skulle diskas så rena att mejeriet inte kan klaga och Doris är liten och klen, hon når inte botten med diskborsten utan att till hälften dyka ner i det starka diskmedlet i 50-litersflaskan. Kundernas flaskor, dem får de diska själva innan hon fyller på. Bäst gillar hon den lilla lilla flaskan som det går två mått grädde i. Vad hon inte gillar så mycket är att cykla hem på middagsrasten och amma, eller också pumpa ur. Det gör ont. Försöker med att blanda grädde med vatten och värma. Ungen skriker, hon kommer för sent till jobbet, tanten har märkt att hon nallat grädde, det gör inget säger tanten när hon får höra varför. Hon är rätt snäll.

– Allt det där behöver du faktiskt inte berätta, säger Viola som tittar in i mjölkaffärn när hon kommer med bussen från stan. Det får inte plats nåt annat än hennes egna funderingar där inne i skallen. Nu är det det där med pojkvännen. Hon begriper inte hur han egentligen vill ha henne. Det borde väl vara åtminstone lite romantiskt, eller, inte romantiskt direkt, men ... han fattar ju ingenting! Ibland vill han inte ens ligga med henne. Ska inte killar alltid vilja det? Hon är ju inte ute efter att sätta dit honom med en unge eller så, hon vill inte ha nån ring eller löften om gemensam framtid. Hon är en tuff tjej. Så varför så ynkelig? Häromkvällen när de var på fest hade hon suttit vid symaskinen och kämpat in i det sista med att få sin nya kjol färdig. Den var snäv och bra nog kort. – Ja, inte är du ju nån Sofia Loren precis, sa han. Då gick hon ut och la sig i snön under en buske. Men så kändes det så jävla melodramatiskt att han skulle hitta

henne och börja ångra sig (för nog skulle han väl det?), så hon gick kall och blöt tillbaka in på festen och tog en grogg till. Rom och cola. En stor.

Doris orkar inte lyssna så noga hon heller. Dörrklockan pinglar, hon har inte tid längre.

Kapitel 34

Allt medan månen i malvorna går

Jag älskar Isagel, den kvinnliga piloten! Dramatens föreställning av Harry Martinsons Aniara har dragit ner våldsamma applåder. Viola tumlar ut på Strandvägen, hon är Isagel, piloten. Hon styr rymdskeppet mot undergången – och hon är älskad. Fortfarande när hon tar tåget hem känner hon bröstkorgen vidgas, han älskar henne, hon är Isagel, så varför skulle han inte älska henne.

Hon har dansat med Leo, det var den sista skoldansen, hans sista år i skolan. Har du sett föreställningen, sa Leo, Aniara på Dramaten? Det hade inte Viola, men nu vet hon, hon måste vara som Isagel, stark och vacker ...

– ...och snart död, va!

– Käften Florri! Han har bjudit henne på bio nästa vecka!

Men veckan går, inte hör han av sig. Hon tar ett djupt andetag och greppar den svarta telefonluren. Mamman säger att han är ute och firar med studentkamraterna. Och Viola som har två veckor kvar i andra ring. Isagel Piloten börjar smälta bort i bröstet, men så tar flickan sig i kragen. Så lätt ska han inte slippa undan! Tar bussen ut till förorten där han bor med föräldrarna, håller koll om han går ut eller in, kanske tillsammans med någon. Men han syns inte till, hon blir bara kall om rumpan där hon sitter på parkbänken med siktet inställt så att hon ska kunna hoppa upp och råka gå förbi just som han kommer nerför trädgårdsgången eller från busshållplatsen. Hon åker hem igen och tar en kopp te tillsammans med Lillemor. Bara Lillemor och hon. Det är okej. Sen sitter Lillemor där och läser tidningen. Lika bra det. Lillemor läser om Kuba och Castro, det är inget som Viola orkar bry sig om. Och detsamma gäller verkligen pensionsreformen, som utgör Lillemors nästa försök att hitta något att dela med sig av. När man blir så gammal att man behöver pension, då kan man lika gärna lägga sig ner och dö.

– Du kunde väl baka nåt gott till teet nån gång! Hon säger det lågt, försöker visa att hon anstränger sig att hålla tillbaka elakheten, irritationen. – Hallå Piloten, glöm inte att det är du som styr! viskar plötsligt Isagel därinne i bröstet. Då hoppar Viola upp från stolen.

– Jag kan göra scones till kvällsteet. Ska ändå vara hemma ikväll och plugga.

Lillemor misstänker att dottern vill vara i närheten av telefonen, men inser att det inte är

läge att fråga om han ringt.

Vår historia gör ett hopp här, Viola släpper tangentbordet och tittar ut genom fönstret, det är maj som då. Hon är tillbaka i den tiden och tiden går ganska fort. Leo försvinner ut någonstans i periferin, hon har mycket annat att tänka på.

– På vadå?

– Ja, inte tänker hon då på Castro och Kuba i alla fall. Snarare på klänningen hon ska ha på studentfesterna. Det blir många fester, hon räknar med att bli bjuden till alla klasskamraterna, nästan. Och så måste hon komma ihåg att bjuda Doris också på sin fest. Stackars Doris. Nu ska det bli bröllop mitt i allt, och inte ser hon då så vidare glad ut, men det kanske är för att hon mår illa. Magen är tjock igen. Fast hon är envis och ska ha vit klänning. Doris mormor säger att det kan man inte ha när man är på tjocken. Det skiter Doris i, kanske enda gången i livet man får klä sig så fin, och Viola hejar på: Om du nu faktiskt ska gifta dig, så klart du ska ha vit klänning eftersom du vill det! Många tjejer i flickskoleklassen är avundsjuka: man och barn och ett eget hem. Men okej, det där med eget hem, det får man ju se – till att börja med blir den unga familjen tvungen att bo hemma hos föräldrarna på gården.

– Vad tänker Viola mera på?

Hon tänker på vad hon ska göra efter studenten. Först måste hon förstås plugga så hon får bra betyg. Jobbigt. Hon har tagit lite för lätt på plagget de sista åren. Men det är Lillemors krav.

– Jag behöver inte ha bra betyg, jag ska inte plugga på universitetet!

– Det är klart du ska, när du nu fått ta studenten, det går ju att ta studielån, tror du det gick på min tid? Säger Lillemor. Men Viola vill börja jobba och tjäna pengar. Inte i mjölkaffär direkt. Kanske nånting på kontor.

– Då måste du i alla fall gå en kurs i maskinskrivning, konstaterar Lillemor uppgivet, och helst lära dig stenografi också. Men visst hoppas hon fortfarande att dottern ska kunna skaffa sig en utbildning och ett bättre betalt jobb än som deltidssekreterare på bibliotek. (*– Kom Doris på festen? – Nää det gjorde hon inte. Kände sig tjock och klumpig. Tyckte inte hon hade nåt att sätta på sig.*)

Med tillkämpad självtillit går Viola och söker jobb, den där stenografin blev det inte så mycket med, verkar så svårt. Gubben på Arbetsförmedlingen har letat i sin kortlåda och fått fram ett par arbetsgivare som behöver kontorsfolk. Lillemor hade rätt: maskinskrivning och stenografi är vad som krävs. Ett snyggt studentbetyg kan vara till god hjälp. Viola håller god min.

Bilfirma eller advokatkontor? Advokat – det låter flott och lite spännande, även om en kontorist väl inte har så mycket kontakt med själva bovarna. Helst ville hon bli flygvärdinna, men då måste man gå en utbildning, säger gubben, och vara bra på flera språk. Och snygg måste man vara, det är i alla fall Violas egen uppfattning, och 1.70 lång, minst.

Advokatbyrån har redan tillsatt jobbet. Viola går till bilfirman. Får börja i augusti, så hon hinner med ett sista sommarlov. Tar ett kort sommarjobb på en badanstalt, tjänar några hundralappar och ger sig ut på en tur till södra kusten med pojkvännen.

– Jaha, och hur långt kom dom med ett par hundra kronor, om man får fråga. Florencia är skeptisk till sanningshalten i berättelsen.

– Rätt långt när bensinen knappt kostar sexti öre litern. Så oroa dig inte. Killen har just tagit körkort och lånat pappans Fiat 500. Den drar inte mycket bensin och de lyckas till sist stuva in tältet och sovsäckarna i det minimala baksätet. Visst, det finns vandrarhem, men där sover många i samma rum och Viola vill gärna ha pojken för sig själv om natten. Det regnar när de kommer till Jönköping, det lånade tältet är inte helt tätt, men de lyckas parera dropparna och sedan håller sovsäckarna dem torra. Så länge de ligger i var sin säck, på var sin kant.

När de kommer till Öresund ligger ett soligt dis över vattnet. Ett blont och brunbränt par sitter på stranden och planerar en utflykt till Ven. Viola kan inte låta bli att höra, och att lyssna. De är så glada, allt verkar så okomplicerat och ön där borta i diset nånstans är en Sagans ö. Hon tillbringar kvällen med pojkvännen med varmkorv och cocacola. Innanför cafédörren står en jukebox, Viola får välja första låten, hon väljer Flicka från Backafall. Sentimentalt jox, tycker pojkvännen, men han får ju välja nästa skiva. Viola försöker njuta av melodin och av texten om flickan som väntar på sin älskade allt medan månen lyser på Backafalls malvor där på sagornas ö. Det är vandrerskan från färdvägar vida, men nu med ombytta könstecken. Hon skulle njuta än mer om killen inte satt där på andra sidan bordet och flinade. Sen spelar de Satchmo, Alexanders Rag Time Band. Viola gillar den också, men har svårt att komma i stämning. Hon föreslår en simtur i Sundet innan de går och lägger sig. De plaskar vatten på varandra som två stridande gräsänder tills den tryckta stämningen lättar. I tältet tar de sedan varsitt redigt glas av den medhavda, bil-ljumma vermouten. Han har i alla fall inte glömt kondomerna och till sist lyckas de nå varandra och älska ovanpå sovsäckarna.

Nästa morgon på stranden drar det blonda paret från igår iväg mot färjan till Ven, till malvorna och den insandade kyrkan. Violas trånande avundsjuka har nästan släppt.

– Ja, inte verkar ni ju ha haft det så himla bra tillsammans, precis. Inte ens sextet. Konstaterar Florri.

Första veckan på jobbet är en kamp för att smälta in och inte göra bort sig. Pojkvännen har rest på chartersemester till Rimini med föräldrarna, de flesta studentkamraterna har också lämnat stan och kvällarna med Lillemor och teven är inte särskilt spännande. Det hjälper inte värst att de bor i stan numera, inte ens på bio vill man ju gå ensam.

– Eller med sin mamma?

– Nej, framförallt absolut inte med morsan.

Det är det första riktiga jobbet. Viola tog en facitkurs i maskinskrivning, chefen tyckte det räckte, stenografi behövs inte, det finns bandspelare.

– Min roll var bara att le mot kunden, kalla in en av försäljarna och sen skriva ut beställningssedlar och dra blåkopior. Ibland skriva ut brev efter diktafon. Jag såg fram emot kafferasten, och det gjorde de andra tjejerna också. Vad brydde jag mig om hur många bilar man sålt. Självt skulle jag ändå aldrig få råd med någon. Och jag gillade inte snobbarna som kom in i bilhallen och skulle ha upppassning. Om frun eller fästmon var med var det som ett bihang som bara fick tycka till om färgen på lacken. Hästkrafter hit och dit, det sket både de och jag i.

– Låter urtrist.

– Men bilsätena i skinn luktade gott, var på något vis upphetsande. En framtid jag så gärna hade velat ha del i, men som verkade lika ouppnåelig som Sagans ö.

– Så då hade du ändå gärna varit en sån där bihangsfästmö...

Florencia kan inte låta bli, hon har hittat skivan med gamla visor hos snubben som säljer begagnat, nu skurvar hon på full volym:

Flicka från Backafall

Briggen tre bröder

kryssar i kväll i Karibiska Sjön...

– Stäng av Florri, för guds skull, stäng av!

– Varför? Jag vill ju bara muntra upp dej lite. Du gillar ju den där låten, gör du inte?

– Nej.... Men ja, jag antar det är hög tid att berätta om Leo.

– Jaha, Leo. Var han pappa till fostret?

– Leo, han började jobba på bilfirman, en dag stod han bara där i dörren, jag kopplade på jobbleendet – sen såg jag att det var han. Det var så länge sen. Han hade blivit så vuxen. Jag visste inte vad jag skulle säga, så jag stod väl där som ett mähä och sa Nä men hej! Det visade sig att han jobbat för firman ett år fast på annan ort, nu var han på ingång hos oss för att få mera praktik som säljare innan han skickades ut nånstans i världen för att förbereda sig på att ta

över ett eget affärsområde. Han en coming man ... och jag en simpel kontorist, fastän jag föredrog att kalla mig sekreterare. Men hur det var så hamnade vi i alla fall i säng med varann efter en firmafest. Klassiskt, eller hur?

– Och du blev lika kär igen, grattis!

– Ja, och skrev brev till Rimini och gjorde slut.

– Fegis! Och fastän du visste att han skulle vidare ut i världen snart, din stora kärlek ...

*... medan en landvind från kusten i söder
stryker som sunnan därhemma kring ön*

– F'låt, jag kom bara åt pausknappen igen.

– Okej, men tryck bort eländet då, så får jag berätta. Ja, det började på firmafestens efterfest. Hade kunnat sluta där som ett engångs. Men, han *var* inte som alla andra ... var ömsint på nåt vis. Han gillade gamla visor precis som jag. Vi sjöng sentimentala sånger om häckande svalor och planerade för framtiden, jag glömde nästan att han skulle flyga bort själv som en annan svala. Det gick ett år ungefär innan vi hade vårt första riktiga gräl – om vilket köksbord vi skulle ha i lägenheten vi drömde om. Han tyckte det skulle vara praktiskt med perstorpsplatta, jag ville så gärna ha mjukt formad, varmgul björk. Vi lämnade möbelaffären och gick åt var sitt håll. Nästa dag sas det på kafferasten att Leo kallats in till chefen, han skulle till Rio de Janeiro. På två år.

– Och du, du var med barn.

– Nej. Jag ringde upp honom på kvällen och sa att det var ju så dumt det där med bord i björk. Och grät gjorde jag förstås. Han kom. Han tröstade. Och, nu blir det banalt igen, han hade med sig en röd ros. Vi satt på min hembyggda spånplattesäng och plockade bort taggarna, jag stack mig på fingret, hans kysste bort blodsdroppen och gick och hämtade en vas och ett plåster. Så drack vi bubbelvin och sa att nu var vi förlovade. De där två sista månaderna han var hemma träffade jag hans föräldrar, lät kompisarna på jobbet gratulera mej. Kanske var de avundsjuka, kanske tänkte de: Det kan hon gärna ha, sitta här och vänta på en fästman i fjärran land, hon som alltid fjantar in till chefen på morgnarna med kaffebrickan.

Den förestående skilsmässan var en mörk kuliss mot vilken våra kärlek och kåthet stod i ljusan låga. Vi funderade på om jag skulle kunna komma över till Rio och hälsa på, men ingen av oss hade några besparingar så sådan planering fick vänta. I alla fall skulle han ju komma hem sen och få en egen firma, då skulle vi gifta oss och få råd med en större lägenhet och såväl perstorpsplatta som björkbord. Varför bråka om köksbord när man snart ska skiljas åt ...

– Oj oj. Och du som aldrig skulle gifta dej.

– Ja, det borde jag ha tänkt på. Då.

- Och bilar, farmor! Bilar! Som förstör vår jord!
- På sextitalet visste vi inte det.
- Rachel Carsons *Tyst vår* kom 1962.
- Du är för jäklig, Florri!
- Bilar, kapitalism...!
- Det var innan jag gick den socialistiska grundkursen. Men nu får vi faktiskt återgå till tangentbordet.

Varje dag skriver hon brev, nästan varje dag ligger ett frasigt, tunt, ljusblått flygpostkuvert med röd- och blåmarkerad kant på hennes egen dörmatta, ibland två. Och varje dag lyssnar hon på plattan med visan om flickan som går där och väntar på sin sjöman. Den han gav henne på flygplatsen när de tog adjö. Varje kväll somnar hon in med kulspetsblå fläckar på fingrarna. Allt är blått – är jag dum, eller vad är det för fel på mej? undrar hon. Inga spermafläckar, bara bläck, inga händer som tar i mig, det kryper i den kropp som vant sig vid att inte vara ensam. Ett barn, ja, ett barn kunde vara något att hålla tätt intill sig. Om hon är med barn, då måste han ju komma hem. Eller? Genast skriver hon och frågar, ångrar sig när brevbäraren redan tömt brevlådan, ser med bävan fram emot svaret. Han svarar med vändande post: Är du med barn? Han har inte förstått alls, det var ju inte det hon sa. Men om han trodde det – varför var han inte glad?

Hon är inte med barn. Han säljer bilar i Rio. Hon trivs inte på jobbet.

Vänta mig inte till sommaren, Ellen

då ska jag ännu ha linjen i norr

Vadå Ellen – Viola heter jag, Viola! Hon hör inne i skallen hur han ber henne lyssna färdigt, men hon vill inte, vill att han ska vara här hos henne! Om han nu inte kan komma till sommaren, han kunde väl skicka henne en biljett!

Men när du står invid kyrkan om kvällen

Aha, Ellen skulle alltså rimma på kvällen!

*tänk då att jag är en yr ollonborrh
som utan lov tar en törn mot din tinning
och medan du med små händerna slår
letar sig in under bluslivets linning
allt medan månen i malvorna går.*

En skalbagge under blusen, jo jag tackar! Satan så vågat!

Känn att inkräftaren bara vill veta

*om dina bröst bli som malvornas blom
var gång du känner min tanke sig leta ...*

Tanke! Den har jag inte mycket glädje av ... eller, jo det är klart, men ... vad gör du själv när du varit ut på krogen på lördan ... sitter hemma i sängen som jag och får kulspetsbläck på fingrarna? Runkar?

*Känn att det blott är din gosse som sänder
hälsningen att han som bärgad kapten
landar en gång under Backafalls stränder
allt medan månen i malvorna går*

Hon tittar på sina händer – små? Nä. Hon känner på sina bröst, hon känner i sitt underliv, hon känner att en tanke från Rio eller varifrån som helst inte kan ge henne det hon behöver: en levande kropp. En bärgad kapten (eller en områdesansvarig säljchef) om flera år, det är inte nog. Han kunde ha skickat en biljett, han kunde ha ... men den där ollonborren under blusen kräks hon åt. Visst, i somras gjorde de tillsammans en utflykt till Ven. En vacker plats med en kyrka indränkt i sand. Och så malvorna då. Men låttextern är ju hemsk – hade hon inte märkt det?

Anna Linnea, Lillemor, Florencia, kanske tom Micke, skulle hålla med henne om det.

Nej, han ville väl inte att hon skulle komma dit ner, Leo.

– Så då var det i alla fall inte han som var pappan? Vem var det då?

– Jag vet inte säkert, Florri. Jag vet inte!

Skrivmaskinen kräver sin berättare tillbaka.

Viola behöver luft! Hon går ut på stan, hon stöter ihop med en gammal klasskompis. De sätter sig på stadshotellets bar och dricker ett par glas vin, sen känns det lite bättre. Kanske är det Lelle som sitter där bredvid henne på pallen vid bardisken. Kanske – är det inte alls han.

Innan de skiljs smyger hon åt honom en lapp: Kom över en stund på lördag kväll. Det gör han. När han gått gråter hon en skvätt, hon gråter över Leo. Slut. Omöjligt att hon skulle kunna berätta för Leo. En villa i vitt mexitegel skulle de ju ha haft, inte en sån där bakelseskär sak med asbestplattor som Ragnars. Nu blir det ingenting. Inget köksbord med perstorpsplatta och inget i björkträ. Ingen bil med skinndoftande säten och inget bröllop med malvabukett.

Ingenting. Ingenting. Ingenting.

Och så är hon ändå med barn.

– Men den där Lelle, var inte han bög?

– I så fall var han väl bisexuell ... jag kan inte se honom framför mig. Hur såg han ut? Jo visst, du sa att jag kände igen ansiktet i ett teveprogram, han dök helt plötsligt upp i min skalle. En blek kille med stora mörkblå ögon, en mattehjärna som en datamaskin ... nu hade vi behövt Besken, han hade vetat vem som var vad ... Fast, å andra sidan, vad spelar det för roll nu, femti år efteråt!

– Och så gjorde du den där aborten. Som du redan antytt i en halv evighet!

– Ja, då gjorde jag abort. Var ju tvungen att åka till Polen, för enligt svensk lag hade jag inte tillräckliga skäl. Att inte kunna uppge faderns namn, det kan ju inte räknas som nåt särskilt. På fyrtitalet, om jag hört till det resande folket, då hade de kunnat göra abort och sterilisera mig mot min vilja för att jag inte skulle föra mitt osedliga blod vidare till nya generationer. På 1800-talet hade det väl blivit spinnhuset eller horhuset. Men jag var inte romsk och inte asocial, inte ensam i världen, bara en ung vit medelklasskvinna som råkat i olycka under andra hälften av 1900-talet. Det hette så: råkat i olycka!

– Tvekade du inte nån gång, ångrade du dig aldrig? Tänkte att du velat behålla barnet?

– Jo, många gånger. Fortfarande högg det till. Som den där gången då jag såg den romska gitarrpojken på teve.

– Tänkte du på hur barnet skulle ha sett ut? Fick du nånsin veta om det var pojke eller flicka?

– Nej, jag ville inte veta. Bara glömma. Fast först försökte jag erbjuda min berättelse till publicering i en kvällstidning, få in lite pengar till biljetten. Men de ville inte ha den, den var väl för vanlig. Kanske hade skrivandet kunnat fungera som terapi. Nån annan hjälp fanns knappast att få. Och jag sa aldrig nåt till Lillemor, eller på jobbet förstås. Eller till Leo.

– Hur var det med den där Leo egentligen, funderar Florencia. Bilar och poesi, nån sån har då inte jag träffat!

– Ja, kanske låter det underligt ... men det gick romantiska filmer där det förälskade paret satt tillsammans i en öppen sportbil och svepte fram genom poetiska landskap...

Viola famlar efter sin himmelska pappa, men han verkar inte vara hemma.

Nätterna är kallsvettiga. Barnet tittar på henne. Först en flicka med stora blanka ögon – och så plötsligt bara en blodig klump. Hon vaknar till ur halvsömnen och vet: så är det ju, bara en klump. Ett blodigt knyte som kastats i slasken. Vågar inte somna om. Går ut i köket och sätter på kaffet. Hon måste ha någon att prata med, nu. Nej visst, inte nu klockan tre på natten

kanske, men inte en natt till... Lillemor, nej det går inte ... Doris! Hon måste ta kontakt med Doris!

Doris blir glad när Viola hör av sig, det var länge sedan. Men det är svårt att plötsligt släppa ut något som bitit sig fast där inne, något som tagit det förlorade fostrets plats och inte vill lossa greppet. De går på bio, mycket blir inte sagt. Annat än att de ska ses snart igen. Sedan går tiden och snubblar iväg över den tröskel som så ofta infinner sig efter ett sådant löfte avlevererat utan datum eller deadline.

Kapitel 35

Förtryckare

Medan Viola kämpar med att samla ihop resterna av sig själv efter aborten möter en grupp demonstranter upp på Hötorget i Stockholm för att protestera mot amerikanernas krig i Vietnam. I Sydafrika döms Nelson Mandela till livstids fängelse för försök att med våld störta den sydafrikanska staten, och i Sverige beslutar Medicinalstyrelsen att tillåta försäljning av p-piller. Året är 1964.

Besken lägger till: Och året därpå beslutar regeringen att kvinnor som gjort abort i Polen inte kan åtalas. När det nu har blivit tillåtet att göra abort i Sverige.

– Så dags det. Säger Viola.

En värld i uppror, tom mage och tom famn, vad tar en fattig flicka sig till? Jobbar vidare fast hon vantrivs. Hon har ju gärna jobbat över när det varit mycket att göra. Hon kunde sitta kvar och hoppas att Leo skulle titta in när han kom från ett kundbesök eller bara för att skriva ett privat brev på den nya elektriska skrivmaskinen. Och chefen var glad och verkade rent av tacksam. Fröken Jönsson kan man lita på! sa han en gång i fikarummet så de andra flickorna hörde det. Då skämdes Viola så öronen rodnade, men lite stolt blev hon ändå. Nu känns det bara besvärligt, hon vill gå hem efter arbetsdagens slut och chefen är inte alls glad längre, ens när hon låter sig kommenderas att jobba över. Och när hon säger att hon inte kan för att hon har lovat göra något annat, så vill han veta vad det är som är så viktigt och hon får erkänna att hon bara lovat Lillemor att komma hem och laga mat. – Det struntar vi i, säger chefen, och langar över en bunt papper att kopiera och kuvertera. Viola beklagar sig i fikarummet; de andra flickorna tycker inte hon ska bråka, de får inget för övertiden de heller. Men Viola har nu, efter ett par år i bostadskön, egen lägenhet och behöver pengar till hyran. Skulle behöva ett jobb med reglerad befordringsgång och fast ersättning för övertid. Såna finns, men nog bara om man är statligt anställd, eller kanske kommunalt. Och hon är verkligen inte bra på att förhandla upp sin egen lön. Hon försöker få tjejerna med sig på att dra igång en fackklubb, men de verkar rädda för att hamna i onåd hos chefen och det är dessutom ganska tydligt att varken Ulla-Britt eller Karin vill berätta för de andra vad de egentligen tjänar. Viola säger att killarna på lagret har ju sin klubb, så varför skulle inte vi ... Men det är ju Handels, en LO-klubb, säger Ullabritt. Vi är ju inga jobbare. Och så rynkar hon pannan och koncentrerar sig på höger långfingernagel

där det röda lacket börjat släppa i toppen. Och Viola som ser idel bortvända blickar omkring sig bryr sig inte om att säga att nog finns det fackföreningar för kontorister också.

Så en dag kommer chefen förbi just när Viola är på väg hem. Han ser högtidlig ut. Viola tänker att han har någonting obehagligt att säga, kanske har han ändå hört talas om hennes fackklubbsfunderingar. Hon drar sig mot klädskapet, säger att hon har en tid att passa. Han säger att han inte ska uppehålla henne länge, sen börjar han prata om krukväxterna hon ställt in på fönsterbänken, hans mamma hade alltid så vackra pelargoner – det är väl pelargoner de heter, de där skära? Jodå, pelargoner, Viola står och trampar. Då vänder han äntligen blicken från blomkrukorna och säger med allvarlig min att han tänkt att de ska lägga bort titlarna.

Det var det sista Viola väntat sig, även om det snackats i radion om en generaldirektör i Stockholm som la bort titlarna med sin personal. Hon frågar om han talat med de andra. Nej, han väntade tills de gått, för att han ville tala med just henne ... man ska ju nånstans börja, försöker han skämta till det. Men där går gränsen för Violas inställsamhet. Hon säger varken ja eller nej; hon säger ingenting. Väntar bara på att han ska gå. Det gör han. I dörren vänder han sig och säger Ja, hej då! Hon tycker det låter onaturligt, både klämkäckt och försagt. Hon kunde ömka honom i det ögonblicket och inlärd artighet försöker få henne att klämma fram ett Hej, men det vill inte över läpparna.

När hon nästa dag tryckt på besökarknappen utanför hans dörr och kommer in vid grönt ljus för att få en underskrift, säger han Snygg klänning Viola har. Det får henne att tänka på den gamla tiden, hos mormor, när det kunde heta: Då kan Frida vara snäll och ta in efterrätten. (Och ändå hörde hon en gång när de stod i köket hur mormor sa du till Frida!) Bättre då att heta fröken Jönsson. Chefen uttalar dessutom Viola med betoning på första stavelsen, trots att hon påpekat att hon heter Viola. Nej, hon borde inte stanna på detta jobb.

Sin lust att opponera får hon utlopp för genom att skriva ett kåseri till lokaltidningen. Anonymt. Och börja läsa platsannonser i ortstidningen.

Hon borde också gå ut igen och träffa folk. Dansa. Fast stå vid väggen eller dansbaneräcket och vänta på att bli uppjuden, det tar emot. En gång såg Viola en tjej som gick fram till killarnas sida och bjöd upp, hon gjorde det lite överdrivet, som på skoj fastän det var allvar. Så varför skulle inte Viola kunna göra det? Det går, men kräver att hon tar en starköl eller ett par glas vin innan hon går ut. Hon anmäler sig till en kvällskurs i gammeldans, där paras man ihop utan öl och vin, och roligt är det! Ibland dansas hambo och schottis och snoa på dansbanorna och i Folkets Hus. Det försöker hon sig på en gång och aldrig mera ...

– Vadå aldrig mera, Farmor?

– Aldrig mera dricka öl och dansa snoa! Du vet, Florri, i snoa så snurrar man och snurrar ...

– Jaha, och så dansa du omkull då! För att du druckit en starköl.

– Okej, det kanske var två.

– Rätt åt dej i alla fall! Hur dum får man bli. Så du träffade inga trevliga killar där då, på dansbanorna?

– Nä. Och vet du, vanliga killar som kan se hur schysta och trevliga ut som helst på jobbet eller på gatan eller var det nu är – när dom klär upp sig och går ut och dansar och tar sig ett par groggar för att bli av med blygheten, då syns det att det är nåt fel, att kläderna inte passar, att dom svettas nåt gruvligt, att leeendet är ett fylleflin ...

– Mhm. Och när du drack starköl för att våga gå ut och ragga på killarna, då flinade du på ett trevligt sätt?

– Men jag älskade ju att dansa, för dansens skull. Jag kunde dansa och dansa mej trött, bara jag fick chansen. Trött och lycklig. Fast torr i munnen. Och när jag kände den där torkan i munnen, ända ner i strupen, bara längtade efter ett glas vatten – då kom ensamheten över mig igen, älskogsnätter som hörde till det förflutna...

Sanningen är att Viola får dåligt rykte i staden där alla känner till alla. En tjej som går ut ensam, som aktivt raggar killar på danser, till och med uppträder berusad, hon är en hora. Vem som helst kan komma fram och kräva att få följa med henne hem.

– Surprise, surprise, säger Florencia bakom skrivstolen. Hörde chefen det också?

– Nej, tror inte det. I hans kretsar gick man nog på restaurang för att dansa, eller hem till varandra.

Visst är det härligt med egen lägenhet. Lillemor i sin moderna tvåochenhälva njuter nog också av att få rå sig själv och umgås ostört med sina kompisar. Det tror åtminstone Viola och tittar sig omkring i sin etta; den känns bra tom ibland, och trång. Vart ska man ta vägen, femton steg så är det stopp! Vem ska man fika med? Lillemor, hon har skaffat ett jobb, ett heltids med skaplig lön och fått en massa nya vänner. Staten anställer AKTIVITETS-INSPEKTÖRER för nu ska hemmafruarna ut på arbetsmarknaden. Med kurser och föredrag ska inspektören få kvinnorna att inse att yrkesarbete, framför allt industriarbete, är bättre än hemarbete. Och Lillemor är ju skolad, så är hon med ens inspektör. Fast lite problem får hon när hon ska svara de blivande fabriksarbeterskorna på vem som nu ska göra deras hemarbete.

Nej, kompisar och kusiner skulle man ha, tänker Viola. Såna som man kunde gå ut med, om

så bara för att fika. Visst har hon fått lite kontakt med Doris igen, men den kompisen kommer sällan loss och med arbetskamraterna har hon inte mycket gemensamt. Viola har alltid varit avundsjuk på dem som har en massa kusiner. Själv har hon inga, för med Ragnars släkt har hon ingen kontakt förutom farmor och på Lillemors sida finns ingen att ha kontakt med. Därför blir hon glad när ett syskonbarn till Ragnar plötsligt hör av sig, Denna kusin har sett hennes namn i tidningen, under en insändare som handlade om kvinnors situation på arbetsplatsen kontra mäns. Han har gjort sig besväret att leta reda på hennes nummer i telefonkatalogen och nu säger han att han vill träffas och prata. Kommer hon kanske till Huvudstaden någon gång?

En halvmulen semesterdag sitter Viola därför på en krog i Gamla Stan. Hon hade tyckt att restaurangen med sin franska skylt verkade vara ett snobbställe, men eftersom han ville bjuda, så varför inte. Det finns en del att prata om. Han lägger upp tidningen på bordet mellan dem och pekar på nyheten att HUNDRATUSEN kvinnor har skrivit under en begäran om kristen lagstiftning: för äktenskapet, mot pornografi och omoral i samhället. Hysteriska fruntimmer kan man ju skratta åt, säger han, men så många, det är skrämmande. Han är ju en modern man och ville se kvinnor och män arbeta på lika villkor. Inte vill han försvara porr och sånt snusk, verkligen inte, men han är som Viola en förespråkare för jämlikhet, inte religiös fanatism. Och han antar att Viola, liksom han själv anser att äktenskapet är ett borgerligt påfund ...

Vid ett bord lite avskilt sitter tre gentleman och pratar på ett vis som om de inte ville att man skulle höra. Viola tappar koncentrationen på det egna samtalet, som förs rätt ensidigt, och börjar lyssna på herrarna där borta. Särskilt den yngsta, han med den slarvigt knutna slipsen, har svårt att dämpa rösten. En äldre karl i säckig kostym och glasögon, huvudet högre än de andra, säger på mild värmländska något om att det kommer att framgå att den andre syftar på Vietnam. Det verkar vara ett tal han ska hålla. Slipsen gestikulerar och försvarar någon ståndpunkt. Viola lutar sig åt sidan för att höra bättre. Kusinens röst är lätt irriterad när han säger att nog är de väl överens om att borgerlig vigsel ändå är att föredra, om man nu ska gifta sig? Jovisst, säger Viola och hör samtidigt att slipsen säger att man alltid måste stå på de förtrycktas sida mot förtryckarna. Jovisst, säger hon på nytt vänd mot kusinen – men huvudsaken är väl ändå att man alltid står på de förtrycktas sida. Mot förtryckarna. Och eftersom det är männen som bestämmer det mesta och kvinnorna som får stå för allt arbete i hemmet och dessutom de simplare sysslorna på jobbet ... viktigare än vilken form man väljer för samlevnad är väl ändå att ändra på innehållet, fördelningen av sysslorna både hemma och på jobbet. Kvinnorna måste kunna försörja sig själva. Så drämmer hon till med: Ingen jämlikhet utan lika stor frihet för båda parter! Allt annat är kvinnoförtryck!

Kusinen betraktar henne med höjda ögonbryn och rynkad panna.

– Är jag alltså en kvinnoförtryckare om jag inte accepterar att min flickvän ligger med andra?

– Aha, du vill alltså kunna göra det själv, ligga med andra?

Skulle det göra mig till en kvinnoförtryckare, vill han svara men märker visst att han trasslat in sig ordentligt och känner samtidigt hur ilskan tar över: Är det en RABULIST han bjudit på lunch? Lilla gumman måste ha hamnat i dåligt sällskap och skaffat sig idéer. Ännu har maten inte kommit in. Han reser sig hux flux och rymmer därifrån. Han brukar inte bära sig ohyfsat åt, men detta var ändå för mycket. Om det saknades hyfs så var det verkligen från hennes sida. Han bjuder henne på lunch och får höra att han är en kvinnoförtryckare!

Viola tänker att han gick väl på toaletten och koncentrerar sig desto intensivare på männen vid grannbordet. Det är något välbekant över den där långa i säckiga kostymen! I samma veva reser sig herrarna från bordet, plockar ihop sina papper, stoppar ner dem i portföljerna och går.

Kyparen kommer in med två portioner oxfilé gratinerad med potatismos i en krans runtomkring. En smältande smörklick uppepå och en hurtig kvist persilja. Viola tittar sig om efter kusinen, men inte ett spår. På länge. Hon petar i sig en bit av potatismoset och väntar, men borta är han. Vad tog det åt honom? Det känns iskallt i bröstet när hon tänker på sin tunna portmonä. Ilskan gör henne dock varm på nytt, och handlingskraftig. Hon lämnar sin jacka över stolens ryggstöd och drar sig mot toaletten. Samt tar ett snabbt steg åt sidan och slinker ut genom dörren.

Den restaurangen besöker Viola aldrig mer. Sommarjackan hade hon köpt billigt på Stadsmissionen. Och i Vietnam faller amerikanska bomber på kommunister och vanliga bönder som aldrig lagt sig i politiken, män som kvinnor. Där skonas varken barn eller åldringar.

Hon har hittills bara ägnat ett förstrött intresse åt händelserna i detta lilla asiatiska land om vilket hon inte lärt sig ett dyft i skolan. Nu funderar hon på det slipskillen sa, om förtryckare och förtryckta.

Så tar hon tar gud i hågen och går till Bokkafét med hammaren och skäran på dörren. Och skickar in en platsansökan till kommunalkansliet.

Kapitel 36

Chefen Ragnar

Han iakttar sin spegelbild i den glasade entrédörren. Drar med fingrarna genom kalufsen, stramar till kindmusklerna, riktar blicken och stiger in. Det är en stilig entré med en bred dörröppning, och en stilig karl. Han har ett möte med sin personal på morgonen och har bett fröken Hansén ordna med kaffe och bakverk. Det är bara för galet, tänker Ragnar, att han ska behöva känna av sin nervösa mage nu igen, och just idag, den får ju absolut inte ge ifrån sig något olämpligt ljud när han står där inför alla människor. Bäst att börja med att göra iordning ett glas samarin.

På skrivbordet ligger hans anförande snyggt utskrivet av Hansén. Hon fick lova att inte yppa något för kollegorna i förväg och nog måste han väl kunna lita på att hon inte sviker det löftet. Så varför är han egentligen nervös? Han ska ju bara säga att han från och med nu tänker tilltala alla med Du. Och att han förväntar sig att de säger Du till honom också. Inte så märkvärdigt, han är ju inte den förste att komma med ett sådant erbjudande. Fastän en pionjär i det kommunala sammanhanget. Men tänk om han möts av en isande tystnad och blanka ansikten. Tänk om de inte har lust, tänk om de tycker att han bara är en uppkomling som vill göra sig märkvärdig, tänk om han försägar sig och säger Fröken Hansén av bara farten. Ja, vad tusan är det hon heter nu igen ... är det Birgitta? Eller Margareta? Bäst att slå upp det i personallängden. Men oj vad klockan är mycket, och var har han de där papperen med alla namnen. Borde kalla in Hansén – men kan man säga Fröken nu fortfarande när hon vet att han alldeles strax ska föreslå ett Du ... och var tusan ställde jag samaringlasets??

Så kommer Birgitta Hansén, vänlig som alltid, frågar om han har allt han behöver, säger att personalen har börjat komma in i Stora konferensen, att kaffet är framdukat. Då ser ju Ragnar att hon har en liten namnskylt i metall med för- och efternamn. Har hon faktiskt alltid haft den? Har de sådana allihopa? Trycket lättar, oh vad det lättar. Hoppsan, där lättade det visst lite i fel ände. Bäst att öppna fönstret, bara sådär som i förbigående..

Birgitta frågar om han vill ta en frågestund efter sitt anförande. Men nej, nej det får vara. Han tar dem hellre en och en efteråt om de vill prata med honom. Hon lägger diskret fram pappret med personalens för- och efternamn. Han ler tacksamt, sveper sitt samarin och går in till den väntande församlingen.

Det löper som på räls. Ingen opponerar sig, ingen ställer någon fråga. Här och där skymtar ett uppskattande (eller uppmuntrande?) leende. Kommunalsekreteraren som är gammal i

gården ger honom rentav en manlig klapp på axeln när de går ut. Mumlet från kaffebordet i bakgrunden låter ganska positivt.

Det var det det! Ragnar är en modern chef, en som står på personalens sida men som ändå vet sin plats i rangordningen.

– Kan Birgitta vara snäll att komma in sedan för en diktamen. Ett pressmeddelande bara. Ortstidningen har nyheten på förstasidan nästa dag.

Kapitel 37

Och hon skådade ljuset

Någon har fäst en liten pingla på dörren, helt enkelt en sån där klocka som lärarna i flickskolan gick omkring med på skolgården och ringde Slut på rasten med, fast mindre. Den pinglar på ett vänligt sätt: Välkommen in. Viola stiger in i lokalen, möter en allvarligt blickande, storskäggig Karl Marx på väggen rakt fram, ser sig om på väggarnas banderoller, tidskriftshyllan med Vietnambulletinen och Socialistisk debatt, hyllan med böcker: Karl Marx: Kapitalet, Bertelsmann: Socialismens ABC, Jörn Svensson: Du ska ta ledningen och makten och på en disk med glasskiva ligger några exemplar av Ny Dag och Norrskensflamman samt diverse flygblad: Stöd det sydafrikanska folkets kamp, demonstrera på lördag mot USA:s krig i Vietnam. Längst ut på flajen ett fat med hembakade kanelbullar och en burk Afrokaffe.

Den vänliga norrlänningen som tagit emot henne frågar vad han kan hjälpa till med. Senare kommer Viola att undra om hon överhuvudtaget blivit med i partiet ifall det inte varit just den där snälla killen hon först mött. Hon går på möten i stadsdelsgruppen och märker att uppmärksamhet inte är något man slösar med i de här kretsarna. Vissa kamrater verkar känna alla, de kastar ironiska kommentarer om borgarna omkring sig och sträcker ut benen långt när de slår sig ner i någon av de luggslitna fåtöljerna skänkta av mer väletablerade partikamrater. Andra håller säkerhetsavstånd, särskilt till nya kamrater och icke-medlemmar. Blyghet, tänker Viola, och hon tänker rätt. Detta är inte människor som går omkring och kramar varandra. Arbetarklass, tänker Viola. Halvrätt. För inte var det då annorlunda med den saken när hon bodde på bondlandet.

Studenterna gör uppror runt om i Europa, öst som väst ända bort i USA. Någon i gruppen tycker de ska resa till Stockholm och gå på ett möte på Studentkåren, men det är inte någon annan som nappar (funkar kanske inte när man inte har studentleg, tänker Viola och är glad att hon inte verkar vara den enda), säkrare då att prata om Vietnam. Det talas mycket i tidningar och teve om gerillan som kallas vietcong. Kommunister. Och om amerikanernas grymma framfart.

När man sänder från socialdemokratiska Broderskaparnas kongress upptäcker Viola varför hon känt igen gubbarna på krogen i Gamla stan, att den säckiga värmlänningen var ju statsministern. Och han med slipsen den nyutnämnda ministern Palme. Olof Palme håller ett långt tal på kongressen, säger något om att han inte vet om bönderna i Vietnams byar har några drömmar. Konstig sak att säga. Drömmar gör väl alla? Men han skulle ju akta sig för att prata

om Vietnam, sa den länge där på restaurangen, och sedan säger Palme heller inget mer om det landet i det här talet. Sossarna är som borgarna, de är så jävla rädda att stöta sig med storebror USA, säger kamraterna i stadsdelsgruppen.

Hon har anmält sig till en grundcirkel i socialism och partiets politik. Viola trivs där i den mindre gruppen, känner sig äntligen hemma, som en i gänget. De diskuterar hur det socialistiska samhället ska se ut och hur man gör för att ta sig dit. I cirkeln är man överens om detta att revolutionen inte får bli blodig, i alla fall inte alltför blodig, för visst kan det väl hända att en eller annan direktör springer emot något vasst. Och givetvis kommer man inte runt USA:s skurkaktiga politik. Nyligen gjorde en amerikansk minister också ett ilsket utfall mot det lilla landet Sverige. Han hade tagit del av Palmes tal i svensk teve och nu anklagade han Sverige för att stå på kommunisternas sida. Och Viola som nästan kunnat ta på killen med slipsen där på restaurangen i Gamla Stan! Hon känner sig som en del av de stora skeendena i världen. Tillsammans med en ung tjej, Turid, i studiegruppen går hon till ett möte i FNL-gruppen och hör för första gången sången *Halva himlen bärs upp av oss kvinnor, och vi har burit den i flera tusen år*.

Hon ser ner på sin tomma mage och kroppen säger att hon har hemortsrätt i en lång tradition, att hon är en i raden av tusentals kvinnor som levat och kommer att leva. Det är en märklig trygghet. Den skrämmer. Halva himlen är tung att bära.

Florencia läser texten och hon tänker på affischen hemma på Violas vägg: den där bilden av kvinnostatyerna som håller upp ett gammalt tempel eller nåt, och där statyn längst fram rycker sig loss så murbruket ryker och säger *Kom tjejer så går vi!* - den är cool. Är det din dröm, Farmor, att bara gå!? Eller vad drömmer du om?

Viola tänker, länge. Så tyst det blir. Var det så länge sedan hon drömde?

– Svara Farmor! Vad drömmer du om?

– Det fanns en tid när jag drömde om en värld utan krig, utan vapen och radioaktivitet. Om den nya solidariska människan. Orden kommer tungt, med djupa hål emellan. Florencia blir otålig.

– Och nu, vad drömmer du nu?

– Jag drömmer om lätthet, om att jag kan flyga, som ett segelflygplan med egna vingar.

Men ibland flyger jag väldigt lågt över marken, då är det jobbigt, ofta lerigt eller snöslaskigt ... äh! Strunt i det! Annars drömmer jag väl ungefär detsamma som tidigare, antar jag ... om en ny världsordning där människor inte är tvungna att tigga för att få mat eller bränsle för att hålla kylan borta, där de har råd att hålla barnen i skola ... en ordning där makten inte ligger hos

riskkapitalbolagen och bankerna utan hos ...

– ... folket tänkte du säga va? Världsordning, vad är det egentligen? Vem bestämmer den ordningen? Menar du FN?

Men nu svarar inte Viola. Hon verkar drömma på riktigt. Florencia petar henne vaken.

– Jo, jag frågade vad VÄRLDSORDNING är för nåt och vem som bestämmer den.

– Vem som bestämmer och vem som bestämmer, det är ju just det jag försöker komma fram till. Och i cirkeln om socialismen var det plötsligt som om jag skådade ljuset. Allting föll på plats. Jag förstod hur det hängde ihop. Plötsligt stod det klart hur det låg till med Vietnamkriget och alltihopa runt om i världen ända ner till lilla Sverige.

– Hur hängde det ihop?

– Förtryckare och förtryckta. Det stämde. Vietnams bönder, Alva, ja för den delen Ragnars far ... de gick in i en rörelse för att få det bättre, kollektivt, tillsammans. Andra höll emot.

– Vilka höll emot? Gjorde Anna Linnea?

– Anna Linnea ... hon hörde väl till båda sidorna. Kämpade med de liberala kvinnorna mot mansväldet, men så var hon ju aktieägare också och hennes pappa var patron och hela familjen levde gott på de anställdas arbete. Utan arbetarrörelsen hade Sverige heller inte sett ut som det gör idag. Ragnar gick i sin pappas fotspår och blev socialdemokrat. Men sossarna blev alltmera som borgarna och jag gick med i vpk, k som i kommunist, och där var den där Palme inte mycket värd! Förresten, jag har boken från cirkeln här nånstans, du får låna den och läsa själv.

– Nja, jag har läxor att läsa. Det räcker.

Flickan kommer ihåg vad Doris en gång sa: Det var där runt -68 som Viola skådade det socialistiska ljuset. Hon förstod allting, visste allting bättre. Plötsligt var pappan, Ragnar den sossepampen, den intressanta, och gamla Anna Linnea och hennes far, han som ägde en fabrik, var bovarna. Ragnars pappa han hade minsann suttit och läst Marx' Kapitalet i det snåla ljuset från banvaktarstugans braskamin.

– Ja, nåt hade väl Ragnar fått med sig hemifrån, eftersom han vart sosse. Men nu vill jag vara ifred en stund, det är en sak jag måste berätta i maskinen här, min lilla Mac som Besken föraktar så. Lura mig inte att prata igen. Gå och läs dina läxor!

Kapitel 38

Viola reser västerut

Viola har fått jobb på kommunalkontoret, Doris har börjat plugga på Komvux. Och år 1968 exploderar studentupproren – i Berlin, London, Paris, New York, Prag. I landet som fortfarande heter Tjeckoslovakien fruktar man att broderländerna inom östblocket med Sovjet i spetsen ska invadera och sätta stopp för Alexander Dûbceks socialism med mänskligt ansikte. I Stockholm ockuperar vänsterstudenterna sitt eget kårhus. Här som i andra länder rör sig studenternas protester först om utbildningen, men snart placeras hela det kapitalistiska (i öst även det sovjetiska) samhällssystemet under luppen. Aktuellt tema: Vietnam.

I början av februari sitter Viola och Turid och ser på tevenyheter. Där på en gata står en liten man med tunt rufsigt svart hår, kal panna, skrynklig jacka med uppkavlade ärmar. Hans framåtsträckta högerarm pekar mot en kille i rutig skjorta med bakbundna armar. Den bakbundne står med ansiktet mot kameran, han kniper ihop ögonen och ansiktet förvrids. Det är bara en pojke. Reporterrösten förklarar att han tillhör Vietcong. Sändningstekniken förmedlar ljudet av ett skott.

Viola och Turid sitter i soffan och ser en sydvietnamesisk polischef på öppen gata skjuta en vettskrämd pojke inför den amerikanska kameramannens lins. De två är inte ensamma; skeendet följs i alla de länder dit tevebilderna når och det river upp en storm av protester.

– Nånting måste göras!

– Vi är för splittrade, vi måste slå oss ihop! Viola ser Turid allvarligt i ögonen.

– Hur då?

– Vi reser dit där det är många, riktigt, riktigt många som samlas. Så många att man måste ta oss på allvar!

– Vart då?

– New York! kommer Viola på, där är det stora demonstrationer ... fast vi har förstås inte pengar. Men London då, Paris, Berlin, Prag...

De går till bokkafét för att diskutera med kamraterna där. Det går trögt att få dem att haka på, de har jobb eller tentor att tänka på, kanske ett nytt flygblad, en demonstration, skriva en artikel eller insändare, Gunilla och Pelle har inte tid, de förbereder en resa till Sydamerika, där är det stora saker på gång! Fast okej, åka till Stockholm om det blir demonstration, det är det några som vill... Viola fnyser, Turid fnyser.

Men nej, Berlin är för dyrt, Prag är också för dyrt ... och lite läskigt. Jag vet, säger Turid, vi tar tåget till Oslo. Vi kan väl lifta, säger Viola. Men vad ska vi göra i Oslo?

Turid har släkt i Norge och en halvsystem som bor i Oslo eller nånstans där i närheten. Hon har kontakter på ett aktivitetshus och där finns Sosialistisk Folkeparti. Dom trycker tidningar, flygblad har stora diskussionsmöten och kontakter med folk på alla möjliga håll i världen ... där rör det sig, helt enkelt! Lifta på vintern, det är för kallt, tåget får det bli.

– Okej, du skriver till din syrra och kollar om vi kan sova hos henne eller där nånstans!

Halvsystemen svarar med vändande post, de är välkomna, här finns alltid något att göra. Sen säger hon nåt om kursavgifter, men det gäller knappast oss, vi kommer ju som kamrater - och som familj, avgör Turid. Viola tar ledigt en vecka från jobbet, Turid tar ledigt från studierna, de löser tågbiljetter; reskassan är sedan rätt tunn, men det ordnar sig! Utanför Karlstad kör tåget fast i snödrivorna, våra resenärer blir ordentligt nerkylda under de timmar de tillbringar i en kall tågagn, men någon lånar dem en filt, en annan en lusekofta och de kryper ihop och håller värmen, börjar skriva på resebrevet hem till kamraterna, tänker läsa lite i studiecirkelboken men hamnar istället i långa samtal och diskussioner med de andra passagerarna. Märkvärdigt hur lätt det är att komma i kontakt med varandra när ett tåg står fast i en snödriva. Många har sett på teve hur polismästarn helt kallblodigt sköt FNL-soldaten och de flesta är lika upprörda som Viola och Turid. Ett par killar sitter tysta och lyssnar på samtalet. Den där långa kraftiga typen – det var ju han som lånade ut lusekoftan! hinner Viola tänka. Så dags, han är redan framme och sliter den av henne. Kommunistfitta! väser han obehagligt nära hennes ansikte och tillräckligt tyst för att inte övriga passagerare ska märka någonting – för just i samma ögonblick gör tågagnen ett skutt framåt och drar iväg med dem in mot Karlstad station. Lättad ser Viola att Lusekoftan och hans kompis stiger av. Turid har redan trasslat sig ur filten och gått fram till ett par som sitter på andra sidan gången, hon har sett deras FNL-märken, den gula stjärnan på blå och röd botten. Hon vill veta var de fått tag i dem. Såna borde vi ta hem till bokkafét.

Med åtskilliga timmars försening kommer Viola och Turid fram till Oslo. Halvsystemen kontaktas och hämtar. Hon kramar om Turid och säger att hon ju vuxit upp till en pen kvinna där i Sverige. Så tar hon Viola i hand och hälsar hjärtligt och säger att hon ska köra dem ut till Huset. Det verkar vara rätt långt dit och det har hunnit bli nermörkt, så flickorna låter sig tacksamt forslas till Huset, somnar till i bilens värme och vaknar upp någonstans ute på landsbygden framför ett gammalt kråkslott. Halvsystemen lämnar dem sedan de inkvarterats i ett rum med ställ för handfat och vattenkanna. Här kommer det visst ofta gäster, kanske från många länder, spännande att se i morgon. Men först: sova.

– Hörde du vad den där lusekofthan kallade mig för, viskar Viola. Men Turid sover redan.

Nästa morgon vaknar de när det ljusnar och börjar leta efter toan, som visar sig vara en latrinhink i en garderob i korridoren, och sedan efter någonstans att äta frukost. Men något underligt är det med det här aktivitetshuset. Inga stencilapparater eller andra tryckredskap, inga buntar med flygblad, tidningar och broschyrer – men rader av garnhärvor som hänger på tork, gula, röda och urblekt blå. Turids syster sa att hon skulle komma idag. Då får hon förklara vart vi ska ta vägen, säger Turid, som dock börjar se lite osäker ut.

Det följer några dagar med föreläsningar om växtfärgning och en del praktiska övningar. Viola och Turid som inte har tagit med sig material får köpa ett par garnhärvor och ta över en liten spann med gula lökskal. Syrran visar sig helt oförstående till att de hamnat på fel plats – detta är ju det aktivitetshus hon hela tiden pratat om, ett underbart ställe! Det ska de nog också snart märka. Kursavgifterna kan hon lägga ut så länge, om de nu inte tagit med sig så mycket pengar.

Inne på sitt spartanskt möblerade rum byter vännerna en del inte alltför kamratliga ord.

– Hur korkad får man vara! Du måste väl ha hört vad det handlade om för aktiviteter när du snackade med henne på telefon!

– Nä, hur kunde jag det? Jag frågade ju bara det du sagt jag skulle fråga och hon svarade. Hur skulle jag kunna veta att det finns två aktivitetshus i Oslo!

– Men det här ligger ju mitt ute i spenaten, gudarna vete hur långt från centrum. Hur ska vi nu ta oss dit?? Du får snacka med syrran om att hon skjutsar oss!

– Vi kan väl inte vara så jäkla otacksamma – hon har ju ändå fixat en massa grejer för oss och lagt ut pengar till och med!

– Så du tycker vi ska stanna kvar här och färga garn till deras jävla lusekofthor???

– Lugna ner dej! Vi kan ju alltid åka in till stan sen och ta reda på var det där aktivitetshuset finns, det kan inte vara så svårt. Titta här! Titta vilken vacker färg det blir av vanliga lökskal.

– Brunt! Jag hatar brunt! ... men du, den där ljusblå, den är ju fantastisk ... undrar vad den är färgad med, kanske nån har lite över ...

Efter tre dagars kurs smiter de iväg, ursäktar sig hos halvsystemen och förklarar att något inträffat där hemma som gör att de omedelbart måste ta sig tillbaka. Hon köper det rakt av, för hon är helt absorberad i en process att få fram en vacker rosagrå nyans på ett mycket tunt garn som hon ska väva en filt av. Att ha på hytten. När hon på kvällen vaknar ur sin rosa dröm förstår hon varför flickorna måste ge sig av hem. Det är bara de själva som ännu inte vet. I Kråkslottet lyssnas inte på radio, ses inte på teve.

På Aktivitetshuset i Oslo är det livlig trafik. Där pratas det oupphörligt om den stora demonstrationen i Stockholm där Olof Palme, Gunnar Myrdal och Nordvietnams moskvaambassadör gått i spetsen och verkligen lyckats reta upp USA-toppen. Var FNL:arna med då, tillsammans med sossarna? Det är vad flickorna undrar. Ja, de var med, hade beslutat sig sent och gick sist i tåget. Deras radikala plakat och slagord liksom att nordvietnamesen gick främst i tåget tillsammans med sossetopparna gjorde förstås att man i USA fick sin syn på Sverige som en fientlig kommunistisk stat bekräftad. På söndag blir det en stor samling av FNL-aktivister här i Oslo! – men då är ju tjejerna redan på väg hem. Viola måste tillbaka till jobbet. Dessutom är det ju där hemma de borde vara nu ...

Det dröjer ändå en vecka innan de klarar av att gå till bokkafét och höra folk skratta åt dem. En liten revansch är det ändå att de fått med sig hem en burk FNL-märken, som blir mycket populära eftersom märken med svensk text ännu inte dykt upp. Av ett par härvor med gult och blått garn, med tillskott av lite rött, stickar flickorna sedan ett stort FNL-märke som de sätter upp på kaféväggen. Men historien om tjejerna som trodde de kunde stoppa ett krig med ett par härvor ullgarn, den ska leva länge. Ibland förbättrad till att de stickade lusekoftor till FNL-soldaterna. Att de inte hade fattat skillnaden mot andra världskriget här hemma, när deras mödrar stickat strumpor till de norska och svenska soldaterna.

– Farmor, varför heter det FNL?

– Det var från franska tiden. Då man stred mot den franska kolonialmakten. Vietcong, det var ju vad amerikanerna kallade dem.

– ... cong, det låter mer som franska, säger Florencia.

Detta är givetvis ett problem som Besken kunde ha löst. Men Besken har blivit gammal och trött och allt mindre pålitlig. Florri är övertygad om att hennes farmor drömt det där med Osloresan, och när Viola vill visa henne FNL-märket på bokkaféväggen finns bokkafét förstås inte kvar. Lokalen har stajlats om till en ”Creative zone” som är misstänkt lik en frisersalong. Florri undrar vart Besken tagit vägen; då suckar Viola tungt och säger att datamaskiner sällan blir äldre än sextio år, det är risk att han smäller av när som helst.

Kort därpå bevittnar Viola själva smällen. Vår urdator herr Besk sprängs och går bokstavligen upp i rök, bara en liten bränd plåtlåda ligger kvar i askan, den liknar mest unicaboxen som var Ragnars lunchlåda i Violas tidiga barndom. Liksom en gång mimaroben när miman gav upp i Martinsons epos Aniara, sitter Viola där och tittar på vad som blev kvar: förutom unicaboxen ett par bruna golfbyxor, klart omoderna. Mimaroben, han som älskade

piloten Isagel, hade före smällen blivit åskådare till hur jorden där långt borta i rymden sprängdes i bitar, antagligen av en atombomb, den jord han kallade för "Doris sköna dalar".

Viola ser sig omkring, jorden verkar ligga kvar med berg och dalar, sjöar och hav, men hon ser hur den hotas alltmer. Hur haven fylls med plastpartiklar som dödar fisken. Hur den sköna jordens atmosfär fylls med avgaser från miljarder skorstenar och avgasrör.

– Herregud, Florri – vi måste verkligen göra något.

– Först måste vi skriva färdig vår historia, Farmor. Du säger ju alltid att historien är viktig. Men lätt blir det förstås inte, ordningen går nog förlorad, för inte minns du så bra vad som hände när.

– Och Google är en dålig ersättning. Ingen datamaskin utom vårän Besk kan läsa folks drömmar eller framtida tankar. Nu gäller att rädda vad som räddas kan ur hans brända låda. Vi får i alla fall lov att ta över skrivandet själva, säger Viola.

– Har du inte redan gjort det? Säger Florencia.

Kapitel 39

Vietnam, klasskrig och kvinnokamp

Vietnamkriget rasar vidare, Sverige får sin andra tevekanal, Olof Palme blir statsminister, Högerpartiet blir moderat och kvinnor i hela landet går ut i en kampanj mot herrtidningarnas kvinnoföraktande löpsedlar. 1972 hålls den första stora miljökonferensen i FN:s regi, den s.k. Stockholmskonferensen.

I Violas studiegrupp talas ännu inte mycket om miljö, men man har många andra ämnen att behandla. Turid som jobbar på läkarmottagning berättar att läkarna skaffat sig en ny diagnos att skriva in i journalerna. När en kvinna kom med ospecifika symtom som bedömdes som psykiska och depressiva kunde det förr stå SVBK, svider-värker-bränner-kärring. Nu skriver man bara KK för klimakteriekärring och ett V, som i Vietnam. Turid rekommenderar läsning av Maja Ekelöf och Kerstin Ekman, hon vill att gruppen ska diskutera städerskornas krökta ryggar och svullna åderbråcksben och de tunga lyften som bryter ner biträdena i åldringsvården,

– Den som är med barn riskerar helt klart missfall, säger Turid. – Det påstås att karlarna ska ha bättre betalt därför att de har de tyngsta jobben, men nog lyfter tjejerna lika tungt. Minst.

Det tror inte Sverker på:

– I verkstan och i gruvorna, där kan man snacka om tungt. Och skitigt!

– Vet inte om ett städerskejobb är så mycket renare. Förresten, det var länge sen nån städade skithuset här på Bokis. Nån frivillig? Du Sverker?

Sverker hör inte det inpasset. De flesta kvinnojobb är rena och fina, där behöver man inte få svart olja på fingrarna. Se på det nya stora bageriet till exempel!

Sivan har haft sommarjobb på "Bullen":

– I ögon och näsa och till och med under kläderna hittar man mjöldammet! Det dammar helt enkelt nåt för jäkligt! Här lägger sig också Torkel i, han som går på gymnasiet, ska bli ingenjör och sällan säger något:

– Ja, och där står killen och trycker på en knapp för att starta degblandaren, men det är fruntimren som får lyfta femti kilos mjölsäckar och hålla mjölet i den höga maskinen ... Sen blir Torkel tyst, kanske tycker han att killarna runtomkring ser honom som en förrädare.

Sverker tar ny sats:

– Ni har p-piller och barnbidrag, ni har Kvinnobulletinen och Grupp 8, ni har kvinnliga präster – nog ligger framtiden i era händer, era och fru Wallenbergs!

– Du glömde rätten till abort! bryter Viola in. P-piller och barnbidrag, är det mer till för

tjejerna än för killarna? Jag bara frågar! Men vi ska bygga daghem så det räcker åt alla barn!
Den 8 mars varje år ska vi fira Internationella Kvinnodagen och vi ska se till så att alla kvinnor får utbilda sig och bestämma över sig själva!

Sivan tillägger: Och vi ska kräva maskiner som sköter de tunga lyften och lön i nivå med killarnas.

– Det där kan ni skriva på 1-maj-plakaten, säger Sverker och förslår att de äntligen övergår till att diskutera studiecirkelboken. Du ska sätta fingret på varje siffra i företagets räkenskaper! Så sa Bertholt Brecht. Och så säger Jörn Svensson i *Du ska ta ledningen och makten*.

– Ja, vi borde kanske ha en cirkel i företagsekonomi och bokföring, föreslår Turid. Hur ska vi annars avslöja arbetsgivarnas snack om att de inte har råd... Det blir tyst runt bordet och visst hörs det en liten suck av lättnad när Viola tar upp en annan tråd:

– Hur ska det egentligen gå till, det där maktövertagandet. Jag får inte riktigt grepp om det. Arbetarråd, som i Jugoslavien ... men om dom som sitter i arbetarråden utvecklar nya översittarfasoner?

Någon tar upp idén med löntagarfonder som fack och några sossar kommit med. Kan det vara nåt? Trots att den kommer från sossarna, menar jag ... om företagen betalar in av våra innehållna löner till fonder som facken får bestämma över...

– Fast då blir det ju ändå vi som får betala! Men det inlägget från en kille borta i hörnet hör inte Viola, för hon har redan börjat planera vad hon vill göra med pengarna, förutom att bygga daghem:

– Vi lägger ner vapenindustrin och bygger sånt som folk behöver istället. Och som de har råd med. Billiga lägenheter till exempel. Femton procent av lönen går bara till hyran, det är åt helvete för mycket!

Turid tror inte på sossarnas fonder:

– Det blir fler fackpampar, eller det tar i alla fall alldeles för lång tid. Och högern kan avbryta när som helst när dom kommer till makten. Viola håller med men är ändå fundersam:

– Men vi vill väl inte göra revolution med vapen och hänga kapitalisterna i lyktstolparna, eller hur? Vi vill väl ha rösträtt för alla?

– För kapitalisterna ?

– Ja, till och med för kapitalisterna. Inte är dom så många. (*– Det märks att det där var länge sen. Florri rynkar pannan. Hade ni inga fler kapitalister än den där Wallenberg och inga fascister alls? Inga Sverigedemokrater?*)

Här tar diskussionen fart, allt fler runt bordet lägger sig i och snart är det svårt att urskilja vem som säger vad.

– Men är det inte i riksdagen vi ska ta makten, makten över produktionen? Det är ju det som krävs, så står det i alla fall ...

– Vardå?

– På sidan 105 ...

Här reser sig plötsligt Benny upp. Han som brukar sitta tyst i bakgrunden i sin slitna t-tröja, idag bytt mot en fräschare variant som visar upp Che med den röda stjärnan i baskern:

– Det kommer ju borgarna aldrig att tillåta. Eller? Tänk er att vi sitter där i fullmäktige, trettifem stycken vpk:are och tjugi såna där radikaliserade gräsrotter från fack och hyresgästförening. Det är ju dom vi måste få med oss, eller hur? Okej, då är vi femtifem av åttien sammanlagt.

– Ja, och?

Och Benny fortsätter lägga ut texten:

– Säg att det faktiskt blir så – kommer borgarna att bara sträcka upp händerna i luften och ge sig då, när vi vill införa folkflertalets makt över produktionen - över jobben, fabrikerna, hyreshusen, skolorna, socialvården, teatern, sjukhuset ... det är svårt att tro, även om jag skulle vilja tro på det.

– Ja, vi måste ju tro på det, för vi vill ju inte ha den där revolutionen med vapen .., kommer det från Sivans håll. Men då är det genast någon annan som hävdar att Lenin sagt att kommunisterna måste behärska alla kampmedel som fienden har.

– Men han säger också, fyller en betänksam Benny i, att det är i folkflertalets intresse att revolutionen får ett fredligt förlopp, vi måste ju lita på att folket inte tillåter borgarna att ta ifrån det deras fri- och rättigheter!

– Folkets makt över produktionen var det ja, fångar Torkel upp. I skolor och sjukhus är det väl ingen produktion!

– Är'e väl!

– Fruntimmerssnack! Att Bullen producerar bröd, det kan jag ju se – men sjukhuset producerar väl på sin höjd lik. Sverker skrattar och Torkel ser nöjd ut. Viola blir förbannad.

– Jahaja! När jag, eller morsan, bakar bröd åt familjen hemma i ugnen, då är det alltså inte produktion, då kan det ju självklart inte vara det om jag sköter om gamla mormor eller farmor heller, eller hur? Kanske blir det produktion om ni gör samma saker, killar – blir'e de? (*Florri hetsar upp sig: Dom anar inte hur hög produktivitet det kommer att krävas i vården på tjugohundratalet! Och då inte för att killarna tagit över.*)

– Grupp 8:s grundcirkel nästa för min del! Vem hänger med? Violas fråga går inte riktigt fram i det allmänna stemmet. Sverker säger att det ändå inte är i fullmäktige och riksdag som

själva revolutionen ska äga rum. Men riktigt hur det då ska gå till, det har han svårt att förklara.

– Här står det alltså i boken att vi behöver ha majoritet i de folkvalda församlingarna. Ska vi sen tåga in på fabriker och skolor och bara ta över, in på kommunkontoret och knuffa ut kommunalkamrern?

– Då behöver vi nog den där kursen i bokföring! Ett bra påpekande av Sivan.

Så följer ett parlamentering om hur lång tid de har på sig innan revolutionen är här.

– Tje år? Tjugi?

– Max tretti!

– Bäst alltså att vi sätter igång och förbereder oss på hur man sköter ett land! Det är Turids slutsats. Att någon muttrar att hon ju kan börja med morsans potatisland, det bryr hon sig inte om, det är ju sådan tonen är. Viola tänker att man kan ju börja med att sikta på att ta några platser i fullmäktige.

Är det något som producerar lik så är det i alla fall vapnen och krigen. Julen 1972 bombar USA Hanoi sönder och samman. Då är det tre år kvar innan världsmakten USA får ge upp. Men redan 1969 har vpk:arna riktat blicken åt annat håll: den stora strejken i Malmfälten. Äntligen en konflikt mellan kapitalister och riktiga arbetare. En delegation skickas till Kiruna för att visa sitt stöd och skicka rapporter hem till kompisarna och till Ny Dag.

– Arbetarklassens hårda kärna. Florri har läst på och hon låter som en bok. Men hon får inte riktigt ihop bilden.

– Farmor, var inte du relischös?

– Det var länge sen.

– Så du hoppade bara över från Jesus till Marx sådär utan vidare?

– Det fanns en kyrka där dom faktiskt var socialister, där prästerna stod på fattigfolkets sida.

På min tid var det den katolska kyrkan i Latinamerika som blev förebilden. Vi var förresten rätt många som ville åka till Latinamerika, det var där det rörde på sig politiskt. Nu handlade det inte enbart om Kuba, man var på gång på många håll, och Chile hade fått en socialistisk president i Salvador Allende, men det vet ju du Florencia ...

– Kul, farmor. Salvador, det betyder väl frälsare?

– Och till slut behövde jag inte heller fattigpredikanterna för att upprätthålla min tro på den gode guden... jag behövde helt enkelt inte någon gud längre.

– Så ingen frälsare, bara Salvador. Eller Marx.

– Marx? Viola tittar på femtonåringen ... de uppspärade intensivblå ögonen, den

tvärskurna svarta luggen ... hur kan en sån unge tro att hon vet allt? Skulle hon, Viola, ha lagt över ansvaret för sitt liv på Marx, på kommunismen? Kommunismen är ingen religion! Och marxism är vetenskap! Florencia tittar på sin farmor och tänker: Irriterade människor är bra fula! Men samtidigt sjunker Viola bakåt i stolen, tar ett djupt andetag – ja det skulle vara skönt. *”Han som är för mig en faders hjärta/ vilken fröjd, evad som kommer på ... Allt ju vilar i min faders händer/skulle jag som barn väl ängslas då ...”*

Hon måste ha nynnat högt, för Florencia säger:

– En urgammal låt det där. Men det heter inte ”han som är för mej en faders hjärta” – det heter ”hen som är för mej en moders hjärta!”

– Vad pratar du, jänta? Vad sa du att det hette?

Men Florencia bara skrattar och förklarar att gubben där uppe i himlen, om nu Viola tror att han finns, mycket väl kan vara en gumma. Eller varken eller. En hen. Det borde väl Viola-farmor ha lärt sig i grupp-8-cirkeln! Och Viola funderar vidare: Lenin – inte räddade han planeten med sin tro på mer och mer elektricitet. Och Stalin, han ställde då till med en sån fruktansvärd massa elände. Revolutionen kom inte hit till oss ens efter tretti år, nej visst. Och lika bra var det. Men nu kanske vi är bättre rustade, nya krafter behövs och nya krafter finns. Jag vet att såna finns! Men inte är de att hämta bland de religiösa.

– Farmor, vad var det som knakade?

– Knakade? Ingen fara, det var nog bara Anna Linnea som vände sig i sin grav.

Kapitel 40

Ständigt denna Ragnar

Viola hittar en information som hon inte väntat sig, den dyker upp som från ingenstans i hennes dator. Hon blir visst aldrig fri från Ragnar. Den frånvarande pappan. Sedan hon började jobba på kommunalkontoret hade hon sett honom ganska ofta men pratat minsta möjliga. Med hjälp av de rester hon lyckats rädda ur Beskens unicabox ser hon honom sitta där, i arbetsrummet hemma i förorten.

Det är sen höstkväll i villaområdet. De svarta granarna på andra sidan staketet och läslampans elektriska ljus gör fönsterrutan till en spegel. Skrivbordet hukar under högarna med papper, kommunala handlingar. Ragnar tar av sig de hornbågade brillorna, gnuggar ögonen med knogarna, sätter de hornbågade på plats igen. En skola är full av mögel och ska rivas, ett kommunalt värmeverk ska moderniseras – kraftvärme, eller hellre köpa el från Vattenfall, ja, det lär bli billigare. Han sträcker ut handen efter kaffekoppen, men kaffekoppen är på annan plats. Ger upp och riktar blicken mot fönstret bakom skrivbordet. Tar sig samman och griper tag i tidningen som han ännu inte hunnit läsa.

Ett blick möter hans, ett välbekant ansikte. Den höga pannan, den känner han, det blekbruna håret tillbakastruket, de kantiga kindbenen och de mörka ögonbrynen som skiljer pannan från ögat med dess iris som mjuk ull. Som kunde bli hård som stålull. Den där stålullsblicken som nu borrar sig igenom tidningspapprets grynighet. Gråblå. (*Men kära Ragnar, tidningen är tryckt i svartvitt! – Jag vet. Fast ögonen var aldrig så violblå som hon ville tro. Gråblå.*) Den kvinnan har han en gång stått väldigt nära. Men den raka kraftiga näsan, de köttiga läpparna... någon helt annan. (*Fylliga, sensuella!*) I fönsterrutans svärta blir han varse sin spegelbild. Munnen, näsan ... visst stämmer det. Den dotter han av sagt sig. Hur gick det till egentligen? Hade Lillemor bedragit honom? För inte var det väl han ... nej, han var ju borta då, inkallad under kriget, hon hade förstås börjat flörta med andra, nog minns han hur hon kunde vara på den tiden när de träffades. Och så inte kunna böja på nacken och säga förlåt, hur ska man då kunna förlåta! Plötsligt minns han hur han drog till med att Gudrun var med barn, bara för att undkomma, undkomma konfrontationen. Det gjorde väl så förbannat ont, hur ska han minnas, det var länge sen. Han hade slagit igen ytterdörren och gjort sig av med fru och dotter – och nu sitter ungen där i tidningen och ser på honom, kommunisternas nya frontnamn. Ja, visst visste han att hon gått till tokvänstern, det är ju så det blivit nu: Vietnam, Ho Chi Minh – huvudsaken

att man får skälla på USA! De demonstrerar och domderar, ska stoppa och krossa allt vi någonsin byggt upp. Och nu ska hon alltså in i fullmäktige också.
Han slänger tidningen i papperkorgen och återgår till skolplanerna.

Första maj 1975 är passerat i rusets tecken på grund av segern i Vietnam; folket i detta av krig förödda land har slutligen sparkat av sig det koloniala arvet (*nja, men det ville man ju tro*).
Centern har blivit Sveriges största oppositionsparti på grund av sitt motstånd mot atomkraften och även Palme verkar ha börjat tveka, han ser risker och säkerhetsproblem, men fortfarande planeras för både kol och kärnkraft. Viola på sin kant jobbar vidare på kommunkansliet, hon har nu fått handläggande uppgifter, något som innebär att hon kan komma att få en del att göra med Ragnar. Men visst, förr eller senare måste det ju ändå ske! Inte längre bara en nick när de möts i korridorien.

Viola är på väg till Ragnars rum med ett förslag som han skrivit under. Hon har hittat ett allvarligt sakfel i texten där han vill ta initiativ till bygget av en bro, en mäktig sådan, ett stiligt blickfång för biltrafik och flygresenärer. Han hänvisar till Ölandsbron, denna internationellt erkända nya storhet – något som kan tyckas något övermaga med tanke på det spann över åravinen som det här är fråga om. Men varför skulle inte också denna vår vackra stad, givetvis i mindre skala ... I argumentationen hävdas också att bron kommer att binda samman de mer välmående innerstads- och villakvarteren med ett område med utsatt socioekonomisk profil. Herregud, tänker Viola och blir riktigt nöjd när hon upptäcker att den som hjälpt Ragnar med bakgrundsfakta måste ha tagit de tekniska uppgifterna ur någon öländsk turistbroschyr med feltryck.

Viola knackar på Ragnars dörr, inväntar grön lampa och går in. Det är första gången hon är här inne. Ljusa gardiner för de stora perspektivfönstren, kommunala kontorsmöbler i ekfanér, en soffa och ett par karmstolar med klädsel i marinblå manchestersammet. Runt det tre meter långa sammanträdesbordet stolar klädda på samma sätt. På bordet en bordsflagga med hissad nationalsymbol. *Flamma stolt mot dunkla skyar*, sjöng Viola i flickskolan, åtminstone innan den avdankade operasångerskan till musiklärare förbjöd henne att sjunga för att hon inte höll tonen. Viola är nu inne i sin mest antinationalistiska period och får hejda sig för att inte gå igång på flaggan. Hon känner knappast till att Ragnar just fått den av ett gästande kommunalråd från Kalmar. Inte heller vet hon att fadern har en ryggskada efter en krock med PV:n och att smärtan lindras av att han sträcker ut benen och håller dem högt.

Ragnar nickar från sin utsträckta position och hon går fram till skrivbordet. Stolen han sitter på är av den modell där sitsen via en metallkula går att vicka åt samtliga håll. Ragnar,

bakåtlutad och med händerna bakom nacken, tar liksom i förbigående ner fötterna från bordsskivan, varvid stolen opponerar sig mot den oviga rörelsen genom att vicka till, glida bakåt och lämna kommunalrådet sprattlande på golvet.

Om för att inte göra honom mer än nödvändigt generad eller för att hon inte kan hålla tillbaka skrattet, retirerar Viola ut genom dörren. På bordet ligger pappret kvar där hon förberett sig med en anteckning i marginalen invid sakfelet: Och vad i helvete är detta!

Ragnar tar sig med möda upp från golvet genom att grabba tag i skrivbordets ben och häva sig upp med armkraft. Nu gäller det att ta sig till medicinskåpet och få i sig något smärtstillande. Men från fikarummet via korridoren når honom en kaskad av skratt. Kvinnoröster, kvinnoskratt. Han tycker han skymtar Viola vid kaffebryggaren. Självklart måste det missfostret rusa ut och berätta!

Han blir inte arg. Han blir rasande. Glömmer sig och rätar på ryggen, ger ifrån sig ett vrål, kastar sig ut i kafferummet, får upp luckan till piller- och plåsterskåpet, mäter med blicken avståndet till diskbänken och vattenkranen och finner det omöjligt att överbrygga, slänger in en näve torra tabletter i svalget. Och lyckas ta sig tillbaka till sitt rum och koppla på den röda lampan. *(Men farmor! Varför hjälpte du honom inte upp? Florencia ser anklagande på Viola.)* I Ragnar löper känslorna amok: Vad kan man också vänta sig av en jänta som heter Vióla! Och varför envisas människan med detta uttal. Typiskt Lillemor egentligen. Skulle väl vara proletärt. *(Ja, du har rätt Florri, det var rätt uselt av mig. Men att han aldrig accepterat ens mitt namn! Lillemor sa att jag döpts efter en flicka i en bok, en som sökte sin egen väg ...)* I Ragnars trumhinnor tar ett åskväder fart, de stora fönsterrutorna tycks släppa igenom ett pumpande blixtsken. Han hör flagglinor piska i stormen. Höga flaggstänger ska han omges av, stolta brospann ska han se välva sig. Det är hans land. Hans kommun. Hans parti som har makten. Kommunisterna och friluffarna, skratta ni bara! Teknikfientliga är ni också, ett jävla liv om den där atomkraften. Förstår ni inte att ett land behöver ström! Energi! Vet ni inte att er geniförklarade kamrat Lenin läste av mätaren på elverket för att se hur långt socialismen nått! Stål- och skogsindustri kan inte leva enbart på vatten, inte i längden! Ja, jag reser till Oskarshamn. Låt kommunister och bonnläppar demonstrera! Invigningen av vårt första kärnkraftverk, det ska firas!

Så får han syn på pappret hon lämnat på bordet. VA I HELVETE!

Viola och partikamraterna satsar full kraft på valet 1976. På valnatten står de på torget och ser segerrusiga ungdomer dra förbi. Det socialdemokratiska styret är slut, efter 40 år av regeringsinnehav. Hela vänstern är satt på parlamentarisk väntelista.

Men sossarna har ingen rätt att kalla sig socialister egentligen, därom är Viola och hennes kamrater eniga, och tillsammans med ytterligare tre kamrater har Viola kommit in i kommunfullmäktige.

Kapitel 41

Fladdrande röda fanor

Hanoi är huvudstad i det återförenade Vietnam. I Västtyskland härjar år 1977 Röda-arméfraktionen med paret Baader/Meinhoff i spetsen samtidigt som lärare med vänsteråsikter beläggs med yrkesförbud. I Spanien är man äntligen av med diktatorn Franco. Och i Sverige har sprickan i Violas parti vidgats. Stalinisterna har mangrant mött upp på medlemsmöte, Sverker begär ordet och håller ett anförande där han avvisar den rådande antisovjetiska partilinjens och i spetsen för sina mannar (även några kvinnor) tågar han ut ur rummet. Med stora ögon ser Viola hur en tredjedel av stolarna i mötesrummet plötsligt står tomma.

– Men Farmor! Vi kan inte bara radda upp en massa saker. Som Besken ungefär. Jag kan höra kompisarna: Jag oooorkar inte!

– Fast det var ett år då allting hände och vände! Efter ett tag förstod jag ju att det var de som främst kunde tänka sig en våldsam revolution som försvunnit. Samtidigt märkte jag hur mycket jag trots allt saknade Sverker; det var i diskussionerna med honom man fick lov att vässa argumenten. Ändå var det förstås en lättnad. Vi fick mer kraft och tid över att diskutera dagsläget och det blev betydligt lättare att berätta för utomstående vilket parti man tillhörde, bara i undantagsfall buntades vi numera ihop med Stalin och gänget. Och vi laddade upp för den stora marschen mot Barsebäck. Tjugotusen svenskar och danskar tågade genom Skåne och krävde stängning av kärnkraftverket ...

– När stängdes det?

– Okej. Två tusen fem. Men det var i alla fall en mäktig demonstration!

– Jaha. Och vad gjorde du mera?

– Ja, och så var det Grupp 8:s kampanj mot porr tidningarna. Vi klistrade upp lappar på alla försäljningsställen i stan. Jag var rädd, förstås, att några skulle komma och klå upp oss.

– Gjorde dom det?

– Nej, vi klarade oss. Och så sjöng vi!

– Vadå sjöng? Du som inte kan hålla tonen!

– Jo:

*Vi murarhantlangerskor kämpat som männen
och nu har vi segrat som även i kännen*

*Först avslogs vår bön om förhöjning men så
behagade man att till mötes oss gå ...*

.....

*en stubb är så god som en stövel minsann
och fanns ingen kvinna så fanns ingen man!*

– Sorry om jag inte höll tonen, men – fanns ingen kvinna så fanns ingen man!

En visa från slutet av artonhundratalet, men Viola känner alltid hur en snyftning tar sats i lungorna och vidgar bröstkorgen vid den raden – nu i den sexuella revolutionens och kvinnokampens tidevarv! Kvinnorörelsens vuxna kvinnor befriar sina röster. I kretsen av Alla Kära Systrar är Viola kvinnligt stark. Här tvivlar ingen på att dagen för det stora steget äntligen är inne. Om inte idag så i alla fall i morgon. Och en dag ska barnen säga: *Tack mödrar det gjorde ni bra/denna mänskliga värld vill vi ha!* Dagen då vi skapat DEN NYA MÄNSKAN I SOLIDARITET. Efter kursen i röstbefrielse sjunger de sångerna med starka stämmor: *Befrielsen är nära/nu vaknar vi kvinnor...*

– Oj, säger Florri, den där nya människan, den får du visa mej nån gång.

– Den nya människan ... idag när jag lyssnar på sverigedemokraterna påminns jag, motvilligt, om vår ambition att skapa om människorna med vår politik. Jag tänker då också på politikernas försök ännu på 30-40-talen, alltså under folkhemmets uppbyggnad, att frambringa en renare folkstam genom att knipsa av äggledarna på utvecklingsstörda, ”tattare” och alla möjliga kvinnor som ansågs olämpliga att föda fram den nya rena människotypen. Javisst, jag ser vad du tänker, Florri, som hos nazisterna, men det här hände i Sverige, även om folk här förstås inte gasades.

– Vilka politiker var det då då? Borgare, säger du förstås!

– Nä, faktiskt sossarna, de som byggde folkhemmet. Inte alla räknades alltså till folket. Florencia vill gå närmare in på detta men ser med ens Violas ansiktsuttryck mjukna och bestämmer sig för att bara lyssna.

– Ja, på 70-talet, då trodde vi verkligen på den nya människan. Det var när Tältprojektet gjorde sitt segertåg genom landet ...

– Tält ... vad var det för projekt? Ställde ni upp tält åt flyktingar och hemlösa? Eller bara åt era ”nya människor”? Längre kan Florri alltså inte hålla tyst, men det stoppar inte hennes farmor:

– Följ med! Även detta räddade jag ur Besklädan.

Redan på långt håll ser vi det stora tältet som rests på ängen, skådespelarna och ett gäng frivilliga har jobbat hela dagen. Nu tar de emot. Vi tar plats på brädorna som utgör bänkar och sugns in i vår efterlängtrade framtid. *Ja visst är vi me, ja visst är vi me, när Ellen flyttar in i HSB!* Den nya tiden med badkar och sopnedkast – och kvinnan i centrum! På Tältprojektets affisch sitter en älg i publiken. Hade den verkligen gjort det så hade ingen blivit förvånad. Allt är möjligt. På scenen hoppar man och skuttar, leker och sjunger om Vietnam och Viskafors. Så töms scenen och det går ett förväntansfullt sus genom församlingen. En öppning i tältduken – och in väller de röda fanorna, triumfatoriskt fladdrande! Det är vad Viola minns efteråt: Fladdrande röda fanor. Den nya tiden är här! Vi känner det tydligt, hela det gigantiska tältet fullt med folk som har samma mål. Här finns inga tungomålstalande predikanter, inga människor som faller ner i frälst vanmakt. Bara en unison sång och en mäktig flod av fladdrande rött.

När vi lämnar det stora cirkustältet är sommarnatten fortfarande ljus. Så många är vi att det känns som om hela staden är på vandring. Framtiden ligger mjuk som en röd matta framför oss, det är bara att stiga in i Ellens HSB-hus och spola varmvatten i det blankemaljerade badkaret samt knyta ihop soppåsen och kasta avfallet i sopnedkastet. Borta! De röda fanorna som nyss fladdrade in på scenen i det fullsatta jättetältet sveper vidare inom oss utmed kortegevägen in mot stan. Vi passerar det ena förortsområdet efter det andra och människofloden smalnar av. En liten rännil tar sig vidare in mot stadskärnan.

Så är Viola hemma i sin lilla tvårummare i den k-märkta trähuslängan. Stänger dörren. Det blir så tyst. Hon kastar en blick på skrivbordet och ser en stack olästa kommunala handlingar, utkast till insändare, flygblad och motioner. Känner en plötslig lust att bryta stämningen: nog är det bra att Ellen fått rinnande vatten och innetoa. Men kan hon skilja sig om hon behöver göra det? Studielån, javisst, men kan hon försörja barnen och sig själv med det även om pappan betalar det han måste. Vilken lön krävs i så fall sedan när hon fått jobb för att hon ska kunna betala tillbaka lånen? Bra och gratis daghem åt alla, billigare hyreslägenheter, bättre villkor för studielån, högre kvinnolöner – allt detta och sen är vi ändå inte framme vid de röda fanornas inmarsch, den nya människans samhälle, inte på länge.

Viola har dock även annat att tänka på där i sin utvändigt kulturtroget renoverade träkåk, i lägenheten med badkar, plastmatta och vita plastkarmar runt de laminerade spånplattedörrarna (karmar som envisas med att lossna när hon krockar dem med dammsugaren). Hon tänker på

Anders. Var håller han hus? Han skulle ju komma. Hade det funnits mobiltelefon kunde hon kanske ha ringt, men det är tjugo år för tidigt. Hon ligger i sängen och väntar på ett dunk följt av ett knäpp när porten där nere slår igen och går i lås, väntar på knarret i trätrappan. Det är tyst. Hon slumrar till, vaknar och lyssnar. Somnar igen. I halvslummern hör hon så dunk knäpp knarr, hon vaknar till.

Dörren öppnas inte, stegen tonar bort. Hon står i nattlinne vid fönstret och fryser, tittar in i lägenheten på andra sidan den smala gården och ser rätt in i det upplysta köket. Ser hur någon som inte är hon kastar sig om halsen på någon som inte är Anders.

När Viola sjunkit tillbaka ner på den en meter breda spånplattesängen som hon själv spikat ihop och när hjärklappningen har lagt sig frampå småtimmarna, somnar hon ensamt och djupt och vaknar till en lika ensam frukost i sitt nyrenoverade kök med ventil som ännu inte beckat igen av gammalt damm och stekos.

Nej, hon är inte den som sitter här och väntar. Idag är det inga möten, bokkafét är stängt liksom tjejkafét. Hon ringer Lillemor och föreslår en gemensam utflykt.

Kapitel 42

Taggtråd

Viola och Lillemor tar bussen och sedan en promenad till dess att en grind spärrar den välkrattade gången upp till det ståtliga huset med veranda i schweizerstil och framför det en damm med skära näckrosor. Runt dammen en krans av vita snäckor. Inga lekredskap skymtar, ingen gunga i något av träden. Bakom Viola och Lillemor susar björkar och prasslar aspar i den lätta vinden, tunna fjädermoln mattar solen, sjön skymtar i bakgrunden med enstaka solblänk. Lillemor är på strålande humör. Viola för sin del är förvånad att hon aldrig tagit sig hit tidigare, stället ligger ju nästan inne i stan numera, men hon har väl inte brytt sig. Vad rör det egentligen henne var Anna Linnea växte upp. Den där mormodern som hörde hemma i den utsugande klassen. Nu är hon död sedan länge. I Violas nuvarande värld är Ragnars bakgrund den intressantare, Ragnar som jobbade i skogen och tog sig igenom travar av hermodsbrev på den knappt tilltagna fritiden, för att småningom kravla sig upp till ett kontorsjobb ... vad hade Anna Linnea att komma med i jämförelse med det? Men så gick Ragnar förstås och blev sosse. Viola tvivlar på att sossarna verkligen slåss för en värld där också vietnameser och palestinier får plats, fattiga och utslagna människor i alla världsdelar. Även om Palme gick främst i den där Vietnam-demonstrationen och retade USA-imperialisterna.

Nu frågar hon Lillemor om de inte ska öppna grinden och gå fram till porten och knacka på. Eller bulta, den ser mörk och tjock ut. De har nog portklapp fortfarande, säger Lillemor. Men nej, hon känner ju inte dem som bor här nu.

De vandrar runt och tittar på avstånd. Plötsligt kommer ett hårt, oartikulerat ljud ur moderns strupe.

– Va?

– Ser du huslängorna bakom björkarna i norrsluttningen?

Viola ser ett par gamla hus där reveteringen delvis släppt och lämnat stora stycken av timmerväggen naken och murknande runt träpluggarna som en gång höll rappningen uppe.

– Ja vad är det med dem? Bor det folk där?

– Ser inte bättre ut. Det hänger tvätt på strecket. Arbetarbostäderna. Och inte verkar man ha gjort något åt dem sen morfars tid, men så är ju inte fabriken igång längre heller.

Om detta vet inte Viola vad hon ska säga. Så hon säger ingenting, tänker bara att det verkar underligt att man har taggtråd istället för vanliga klädstreck, men det är klart – praktiskt att bara haka upp kalsonger och handdukar på taggarna. Men nog måste det väl bli håll? De dricker termoskaffe och äter ostmacka mellan björkar och aspar medan ekorrar svansar runt stammarna

och väntar på smulor. Sedan tar de bussen in till stan igen. Viola sitter mitt emot Lillemor och ser FNL-märket på hennes blekblå vindtygsjacka blänka till när en solstråle tar sig igenom det nedstänkta bussfönstret. Märket hon gav Lillemor när hon kom hem från Norgeresan.

Lillemor å sin sida ser på nytt de gamla arbetarbostäderna framför sig. Nog var det ju ändå i bättre skick på morfars tid. Hon ser Anna Linneas långa mörka kjol svepa in och försvinna genom en av ytterdörrarna – och ögonblicket därpå en mager pojke slinka ut genom samma dörr och ränna iväg neråt sjön. Nu är asparna röda och björkarna gula. Han stannar inte vid sjön och metar – nog var det väl ett metspö han hade i handen? Hon ser honom försvinna längre och längre bort, nu föser en kraftig karl honom framför sig. Pojken ser sig om som om han hoppades att någon därinne i huset skulle komma ut och ropa honom tillbaka. Men dörren är stängd. Nej, vänta! Där kommer ett par svartklädda herrar. De knackar myndigt på och stiger in utan att invänta svar. Ut kommer de strax igen med varsin jäntunge i ett fast grepp. Så rädda barnen ser ut! Nu lyckas den större flickan slita sig loss och springa tillbaka in i huset. Hon kommer snart ut igen och har ett bylte i famnen. Den ene svartklädde tar ifrån henne bylten. Lillemor hör som ylandet av ett spädbarn; han kastar det på sophögen och drar med sig den storgråtande flickan.

Lillemor kvider till på bussätet och vill skaka huvudet vaket, men drömmen släpper inte taget. Pojken kommer tillbaka. Nu är han en vuxen karl som envisas med att berätta sin historia:

Nog minns jag fruntimret som kom och hälsade på när mor vart sjuk – och inte slank jag iväg som en skrämmd råtta. Jag ställde mig i dörröppningen och spärrade vägen. Alldeles för fin för vårt hus, vad hade hon där att göra. Hon skulle inte komma in! Men hon väntade inte på inbjudan utan trängde sej förbi med hatt och äppelkorg. Och mor som bara låg där i kökssoffan och febrade. Vi var inte vana vid främmande, hon och jag.

Ja, mor vart värre sjuk sen, det var väl kräftan. Eller lungsoten? Somliga sa att det berodde på den dåliga maten, alltid dom där rovorerna. När det inte fanns nån som kunde ta hand om oss ungar längre vart det ju auktion. Småungarna, dom vart inte gamla, dög inte till nåt arbete. Så jag tror dom dog av svält helt enkelt. Själv hade jag tur, fick arbeta åt en bonde. Han slogs inte så grymt som många andra, vet jag. Ja, mindre än farsan hade gjort för den delen. Jag fick mocka åt korna, ta opp potatis, sånt kunde ju en åttaåring orka med. Och moran var hygglig, man fick tillräckligt med mat bara man jobbade. Mor min träffa jag aldrig igen i livet, det var inte förrn till begravningen som jag fick ledigt å fara hem.

Florri ryser när hon läser.

– Kasta ungen på sophögen? Kunde dom väl inte göra! ... Farmor, inte kunde dom? Och flickorna som svalt ihjäl – gick det till så?

– Jo, så gick det till, Florri. Ja, inte så att man kastade barn på sophögen hoppas jag, men barn som inte hade nån som tog hand om dem kunde auktioneras ut till den som tog minst betalt. Och det fanns nog de som svalt ihjäl ...

– Vänta, jag kollar Google! säger Florri. Här: barnauktionerna avskaffades 1918.

Violas blick söker sig ut genom fönstret till plakatet hon själv olagligen klistrat upp på elskåpet: *Bort med vinst i välfärden. Våra barn är ingen handelsvara. År 2014.*

Men pojken, nu vuxen, tystnar inte: Ja, kanske var det lungsoten. Eller difteri. Många ungar dog ju i difteri. Fast jag har liksom hakat upp mig på det där med änglamakerskor. Att kärringarna som tog emot småbarn mot betalning från socknen kallades så. På nätterna såg jag småjäntorna i drömmen, dom flög runt huvet på mej, änglar var dom, men inga glada änglar precis. Dom skällde på mej att jag skulle ha gått med på att lämna bort dom. Men jag var ju bara en grabb, inte kunde jag...

Lillemors mardröm är Lillemors. Viola har sina egna tankar: Dags att ta itu med flygbladet Stöd danskarnas kamp för stängning av Barsebäck, som hon lovat förbereda tills i morgon, och ... om Anders står där när jag kommer hem, vad säger jag?

Lägenheten är tom. När Viola accepterat faktum och står och steker blodpudding med håret skyddat av en växtfärgad tygblöja med påmålat kvinnotecken – då står han där i dörröppningen i alla fall. Med hängande huvud och hängande armar. En person som på nytt har misslyckats med att låta bli att komma tillbaka (*Va? Ta om det där! säger Florencia som försöker hänga med*).

Nog vet Viola vad hon borde göra. Slut. Hon kunde gå ut och ragga, fast det är hon dålig på. Det har hänt att hon tagit med sig nån kille hem efter en dans, men det blev mest pinsamt. Inte ens onanera är hon bra på. Och så: det är ju faktiskt Anders hon vill ha.

Det där med att göra slut, det får vänta tills i morgon.

En gång hade Viola en kamrat som tog det så naturligt: Aha, du har behov av en karl, du kan låna min, jag ska se till så att ni får vara ifred i sängkammaren. Men neej, då backar Viola ur, så naturlig är hon inte. Inte var det ju detta som var kvinnans frigörelse. Och inte heller kunde hon fatta varför inte karln själv blev tillfrågad. Egentligen söker hon ju ett kärleksförhållande som är hållbart. Den här våren har hon flera gånger när hon trott sig ensam hört ett par strofer ur en gammal sång komma farande som från ingenstans: *Så tar jag dig till brud i vår/för många*

långa kärleksår ... Det har liksom bara vället ut ur munnen på henne, helt mot hennes vilja. Livrädd för att Anders eller vem som helst annan skulle höra. För hon vet att detta inte är vad han är ute efter. Men luften i lungorna, stämbanden, munnen har inte förstått det. En kvinna som en klängranka och med bröllopsdrömmar dessutom, det stöter bort. I varje nytt möte med en man är Viola rädd för att vara den som köper ner sig. En kvinna får inte visa att hon vill, inte ens sexuellt (*Va? säger Florri igen, för hon trodde ju att farmor var feminist*). Men kvinnosakskvinna, det stöter också bort och lika bra är väl det, om det inte passar! Dags igen att ta till sitt valspråk hämtat ur Kvinnobulletinen: En kvinna utan man är som en fisk utan cykel. Det får henne i alla fall att skratta.

Kapitel 43

Tandvärk

1977 är alltså Tältprojektets år men också det år då svenskarna får fem veckors semester, då medbestämmandelagen kommer på plats och svenskar och danskar tågar för stängning av kärnkraftverket i Barsebäck, så sällsynt illa placerat mellan två storstäder. Den borgerliga regeringen skulle inte komma att ta mycket notis, den godkänner istället året därpå Sveriges elfte kärnkraftsreaktor, Forsmark 3.

– Det var ju Fälldin som var statsminister och han var mot kärnkraft, eller hur? Kunde han väl inte godkänna! Florencia, hon är på hugget.

– Nä, han fick avgå, men ersattes av en folkpartist och kom tillbaka efter nästa val. Men ett par år senare havererade en kärnreaktor i USA och sossarna bytte fot och hakade på människornas och Centerns krav på folkomröstning. För så småningom blev det omöjligt att neka till att det osannolika som hände i Harrisburg där borta i Amerika faktiskt hade hänt, nämligen en härdsmläta. Och hade inte Tage Danielsson redan varit en så älskad person och lysande poet, så hade det kanske inte kommit fram då heller. Att sannolikheten plötsligt rakat upp i hundra procent.

– Vem säger så? Du Farmor, eller den där Tage?

– Den där Tage.

Ett par år senare faller den ena diktatorn efter den andra såväl i Asien och Afrika som i Sydamerika. Shahan av Iran måste rymma fältet tillsammans med sin drottning Farah Diba med bullefrisuren, den som alla vi tjejer försökte kopiera, och hem till Teheran från Paris kommer landsflyktiga Ayatolla Khomeini för att ta över makten. Palme och många med honom ser hopp om en positiv utveckling i världen. Det hakar dock upp sig med utvecklingen eftersom det blir oljekris och lågkonjunktur när både Iran och Saudiarabien skruvar åt oljekranarna.

– Fanns det inga jihadister? Inget IS?

– Nej, såna hade vi inte hört talas om. Fast Khomeini införde ju islamistisk diktatur sen. Inte precis vad revolutionärerna och vi här i väst räknat med. Oljekrisen hade förresten fördelar också. Vet du Florri, det blev hastighetsbegränsningar på vägarna för att minska

energiåtgången, alltså för nästan fyrtio år sen!

– Schyst, varför gör man inte det nu då, för klimatet. Fast nu behövs det förstås värre grejer.

Bort med alla bilar!

– Riktigt alla?

– Okej, bort med alla bilar utom ambulanser ... och kanske skolskjutsar ... färdtjänst ... Äh, vi får ta det sen. Berätta vad du gjorde när du fick fem veckors semester!

– Äntligen fem veckors semester. Men vad skulle jag med den. För det första har jag inga pengar sparade, för det andra ...

Inte bara Centerpartiet, även Violas parti engagerar sig i kärnkraftsmotståndet. Dock är Violas kapacitet starkt nedsatt. Den här våren försvinner som i en dimma tack vare omåttligt intag av Magnecyl. Viola har tandvärk och tandläkarskräck. Hon käkar smärtstillande och tänker på sin mormor. Hur gjorde Anna Linnea om hon fick tandvärk? Tandläkare måste ju ha funnits – de hade säkert fottrampade borrar och inga bedövningsmedel. Kanske brännvin? Eller så drog man bara ut de tänder som var till besvär. Men Viola vill behålla sin tandgård.

Tandläkarskräcken hade hon skaffat sig när hon i tioårsåldern skickades till skoltandvården och fick varenda tand i munnen uppborrad – dålig borstning, lilla fröken! Har inte mamma lärt dig att borsta tänderna? Jo, det har hon visst! (men jag brukade lura henne och säga att jag redan gjort det). Det här ser inte alls bra ut, säger tanddoktorn. Sen säger han inte så mycket mer, han borrar. Det finns inga snabbgående borrar, den tjocka borren vrålar och vibrerar inne i huvudet så det håller på att spricka. Han tycker hon är pjoskig när hon vill ha bedövning, men det vill hon, fastän hon är jätterädd för nålen också och fastän det aldrig går att lita på bedövningen. Hon gråter och spottar blod och får gå till tandläkaren minst ett halvår i sträck, varje vecka. Doktorn pratar inte med henne, han säger bara ”distalt fyra höger” eller ”amalgam, Syster!” och Syster säger bara ”ja, Doktorn”.

Där fick hon sin tandläkarskräck, Viola, inte märkligt alls. Hennes eget fel. Dåligt borstade tänder. När det så gått ett några tiotal år så börjar amalgamplomberna svälla ut och lossna och rentav spränga bort bitar av tanden runt fyllningen. Inte konstigt det heller. Hade Anna Linnea amalgamplomber? Nä, hon hade löständer, en skär gom som hon lade i tandborstglaset på kvällen. Gubben Lundgren i undantagsstugan på landet hade inga tänder alls. Levde han på soppa och välling? ... AAooo! Det gör så jävla ont! Det klarar sig inte med Magnecyl och Albyl, en trasig tand är en trasig tand. Den måste lagas. Lillemor låter irriterad. Hon tycker visst inte ens synd om Viola – masa dig iväg till tandläkaren! Nuförtiden har de bra bedövningsmedel och snabba borrar som bara tjuver lite grann, man spolar med vatten när det

börjar lukta bränt, här får du ett bra telefonnummer. Marsch iväg.

Så är Viola inte van att bli behandlad av sin mor. Hon känner sig övergiven och översiggiven, men tar sig på darrande ben till tandläkarmottagningen. Sommaren står i sin fagreste blomning med surrande bin och glassätande ungar, det är ett rent hån.

Tandsköterskan heter Kajsa. Hon verkar snäll. Tandläkaren har både för och efternamn och han är förvarnad: Rädd patient! Samuel räcker fram en mjuk, varm hand, ber henne sätta sig i besöksstolen. Genom magnecyldimman ser Viola att han har blekt bruna ögon. När han ber henne flytta över till tandläkarstolen räcker hon honom handen och låter sig ledas dit.

– Här kan vi inte göra mycket förrän infektionen är hävd, säger doktor Samuel medan han petar med en vass, krokig nål där det gör som värst ont. Just som Viola tänker slå sig fri innan han börjar borra, trycker han varsamt in en tuss som ska suga upp varet och skickar iväg henne till apoteket efter penicillin. Detta sker en onsdag. Det blir fler onsdagar i behandlingsrummet med barnvänliga bilder både på väggar och i tak. Inget ”amalgam Syster”, inget ”ja, Doktorn”.

När behandlingen är lyckligt slutförd och Viola ska ta adjö ser hon honom i ögonen med obeslöjad blick och upptäcker att de snarare är guldbruna, tar hans mjuka varma hand och hör sig med ens säga: Nu när jag har så bra tänder kan vi väl träffas och äta något riktigt hårdtuggat ... på lördag?

Herregud, är jag inte riktigt klok, han är förstås gift! Tänker hon. Sådags! Vigselring bär han inte, det har säkert hygieniska orsaker. Förskräckt spanar hon i hans guldbruna. Han ser lika förskräckt ut han. Så går han till skrivbordet och skriver ner något på en lapp. Kajsa följer henne till dörren och säger att det var då ett bra betyg på en behandling. Lappen med Samuels hemnummer öppnar hon först när hon kommit ut på gatan.

Senare ska Samuel säga att han förälskade sig i hennes amalgampäckade tandgård, vilket väl ingen människa utom Viola kunde vara beredd att svälja. Hon å sin sida är övertygad om att en människa med tandläkarskräck oförtrutet navigerar mellan livets blindskär tills hon hittar en man som hon törs lita på. Samuel är det pålitligaste, vackraste och finaste Viola vet. En sannskyldig skapelsens krona. Men det säger hon inte högt, och framför allt inte på jobbet. Har du fått tag i en karl! säger kollegorna. Så roligt! Då får Viola något vilt i violögonen sina och hävdar att hon träffat en lekkamrat. På det får hon ett par försiktigt positiva reaktioner. Ingen säger något om hans bruna hud. Och han ser ju bra ut, stämmer bra in på skolflickorna Doris och Violas betyg en gång i tiden på nån gullig kille: lång och mörk och ganska snygg.

Lyckliga äktenskap är inget ämne för romaner. Det blir tråkigt. Här ska därför inte vidare ordas om äktenskapet mellan kommunisten, kvinno- och miljökampen Viola och socialisten och

tandläkaren Samuel.

– Nähä! Ska du inte berätta nåt spännande alls om min farfar. Var han faktiskt så fantastisk?

– Jag saknar honom varenda dag.

– Fick ni ens nån semester den där sommarn?

– Inte nån femveckors. Men en bröllopsresa till Köpenhamn hann vi med före valet.

– Bröllop? Ni var väl aldrig gifta? Eller *tog han dej till brud en vår för många långa kärleksår?*

– Nej, vi ingick ett slags förbund, kan man väl säga. Gifte sig, det gjorde man ju bara inte.

Nåt så hemskt borgerligt.

– Och dyrt, lägger Florencia till. När Idas storsyster gifte sej i pingstas kostade det hundrafemtusen. Tänk dej, etthundrafemtusen!

Viola bryr sig inte om att kommentera. Flickan kan gärna få tro att hon aldrig kommer att ha råd att gifta sig.

Kapitel 44

Blod och inställd fest

Viola med stor mage går tillsammans med Samuel i demonstrationståget och ropar Kina ut ur Vietnam!

Först går vietnameserna in i Kambodja och driver bort Pol Pot och de röda khmererna, en gång deras allierade, och sen går Kina in i Vietnam – begripe det den som kan! Viola och Sam söker förklaring i FIB-Kulturfront, men kommer inte helt överens vare sig med Fibbans eller varandras åsikter. För Samuel är Sovjet den självklara fixstjärnan liksom Kuba. Violas synsätt är jämngammalt med nyheterna om vietnamesernas frihetskamp men också med alfabetisering och hälsovård för Kubas fattiga; hon hoppas på det positiva såväl i Chrustjevs Sovjet som Castros Kuba och hon har läst på om Kinas kulturrevolution och ser för sin inre syn dess *Tusen blommor blomma för en folkets kultur*. Men inte kan hon ändå blunda för de politiska fångarna, att folk inte får säga vad de vill ... när ska man börja lita på att folk kan tänka själva? Och tar man verkligen ställning mot den ena kommuniststaten om man gillar den andra?

Det är inte enkelt att vara vänster längre.

– Där ser du farmor, dags att sluta kalla sig kommunist.

Men Viola tycker inte att hon själv bytt åsikter.

Krig och blod. Viola tycker inte om blod. På jobbet kampanjas för att alla ska bli blodgivare. Aldrig i livet! Åsynen av blod får henne att må illa. Minsta blodprov får henne att känna hur livet rinner ur henne. Stalin ... ja, och de där galningarna i Tyskland, Baader och Meinhoff och vad de nu heter, de där som mördar domare. Blod och elände!

Men 1980, just till Mickelsmäss när lönnarna i sjukhusparken står blodröda, då föds Mikael. Han kommer fram röd av blod. Viola vill inte se honom förrän han blivit tvättad. Utpumpad efter förlossningen, längtar hon bara efter ren vit snö. När hon så det nytvättade barnet landar på hennes mage, infinner sig långsamt långsamt något som kanske kan kallas moderslycka. Hon glömmer månader och år då hon gått omkring och trott att hon inte kunde få barn, att den gamla aborten förstört något vitalt organ inne i henne. Där sorgen så länge suttit, sorgen över det barn hon trodde att hon aldrig skulle kunna få, där är det tomt. Strax har hon också glömt att det var en flicka hon önskade sig.

Mikael ska han heta, Mikael som dagen då han föddes, Mikael som det bevingade lejon Anna Linnea såg sväva framför sig i frälsningsögonblicket. (*– Nej, det var Markus, inte Mikael, evangelisten Markus var det som var lejonet!*) Strunt samma. Mikael ska han i alla fall heta, Violas och Samuels son: ett sällsynt fint barn med kraftigt rött hår, ett blått och ett brunt öga. Och uppnäsa.

Florencia läser och för henne är inte pappa Mickes födelse någon nyhet. Hon vill vidare i historien.

– Farmor, du skriver om år 1980, Storkonfliktens år, då 750 000 arbetare blev lockoutade, SJUHUNDRAFEMTITUSEN! ...

– Och Curt Nicolin var arbetarrörelsens hatobjekt nummer ett, SAF-ordföranden som ville ”investera i landets framtid” genom att vrida strejkvapnet ur folkets händer, näpsa alla krav på löneökningar och bättre arbetsvillkor för all översebar tid ... ja, visst minns jag det. Han såg väl lågkonjunkturen komma och tänkte: Nu eller aldrig, dags att ta slutstriden!

– Varför berättar du inte om det då? Den där strejken på Anna-Linneas tid, då hon inte kunde köpa cigarrer, den skrev ni ju massor om, du och Plåt-Besken. Det här gången var det faktiskt många flera ...

– Kanske för att det inte rörde oss offentligt anställda så mycket och för att det fanns annat att tänka på.

– Folkomröstningen om kärnkraften kan du berätta om en annan gång. Där blev ni ju i alla fall lurade, när sossarna och facken satte i folk att det var klokt att avveckla kärnkraftverken genom att först bygga flera! Kunde det vara så svårt att få väljarna att fatta hur galen den idén var? Ja, jag har läst på! Men du var just en snygg kommunist – när det är strejk och lockout, ska inte arbetare och tjänstemän hålla ihop mot kapitalisterna? Vad sa dina kompisar i stadsdelsgruppen?

– Jag vet inte, Florri, jag vet faktiskt inte! De sa kanske att arbetsgivarna var sura för alla vilda strejker som varit. Och oljekriserna, som ställt till det för dem. Dessutom just kärnkraftsomröstningen som säkert kändes hotande. Men det var en tid då jag jobbade mycket, försökte sköta mitt uppdrag i fullmäktige, hann inte med stadsdelsgruppen längre – och så skulle jag föda Micke mitt i alltihop. Det var så mycket ... och lockouten tog ju slut sen när staten la sej i.

– Kan det ta så mycket tid att klämma fram en unge. En kompis till mej, mamman är också i politiken, och hon var bara borta tre veckor efter att hon fått ungen så var hon tillbaka igen i fullmäktige.

Viola finner inte ord. Hon vet ju vem flickan syftar på. Dessa ambitiösa och effektiva invandrarkvinnor, vad är det som gör att de orkar?

Den dusten vinner Florri på walk over.

Violas barnledighet blir längre än tre veckor, men ändå kort. Hon har sina uppdrag och det är Samuel som har lättast att ta ledigt från jobbet. Kyrkoherden i församlingen ska folkbokföra dem som mor, far och son. Han kräver dock först att Samuel erkänner faderskapet. Vi trodde vi hade lärt känna Samuel som en lugn och saktmodig man, men:

– Vad i Herrans namn säger ni människa, skulle jag inte vara far till min egen son?

Prästmannen ser på Samuel över skrivbordet, för omständligt upp läsbrillorna i pannan så att han bättre kan spänna blicken i denna olyckliga person som missbrukar Herrens namn och inte förstått att han ska vara tacksam för att ett barn avlat i hor ändå får bli medlem i Guds församling. Ja, brottet hor finns visserligen inte längre i lagen och gudsmannen har förstått att det här handlar om kommunister, så vad kan man då vänta sig. Sådana som nu också finns i våra folkvalda församlingar. Men nog är det svårt att behärska sig. Han säger det högtidligt och långsamt, som för att få denna mörkhyade person på andra sidan bordet att förstå:

– Som far till ett barn fött utom äktenskapet är du, Samuel, tvungen att skriftligt erkänna faderskapet, om du inte vill att jag ska föra in ”fader okänd” i födelselängden.

När det så kommer till frågan om dop är konfrontationen på nytt ett faktum. Här är det Viola som får ta stöten. Hon intalar sig att hon står i talarstolen i fullmäktige och ser ner på den pensionerade pastorn på moderatbänken.

– Vi ska inte ha något dop. En namngivningsfest ordnar vi själva.

När prästen inte ser ut att ge sig, utdelar Viola det slutliga hugget:

– Vi tror inte på er gud. Var snäll och ge mig en blankett för utträde ur svenska kyrkan.

Några sådana blanketter finns inte på pastorsexpeditionen. Dessa papper får hon söka på annat håll. Kombattanerna står nu båda upp, mycket raka i ryggen.

– Ska jag föra in något förnamn? Efternamnet lär ju vara klart i och med fästmannens erkännande.

– Pojken ska heta Mikael. Och han ska ha mitt efternamn: Jönsson.

Fest var de ja. Tiden går fort, men detta måste hon ju hinna. Viola sätter sig att skriva brev till Doris, för att samla tankarna och för att det var länge sedan hon hörde av sig.

Herregud vad tiden går, Doris – hur har du det? Jag kommer naturligtvis aldrig att hinna ifatt

dig vad gäller barnafödande, men nu är Micke alltså redan ett år fyllda. Han tultar och går, fort! De röda hårtofsarna står rakt upp i luftdraget. Små röda fanor: Här kommer jag, här kommer framtiden! Och när det gäller framtiden – ja, de kommer att ha mycket att tampas med, barnena våra. Nu pratas det på nytt om kärnvapenhotet, kvinnorna är igång som du säkert sett. Jag hade ju så gärna velat gå åtminstone en etapp i den stora fredsmarschen. Men det var ju uteslutet. Inte kunde Sam ta ledigt från jobbet igen och inte kunde han få semester just då heller, fastän vi pratat så länge om att han skulle stanna hemma med Micke ... kanske trodde han aldrig på allvar att jag tänkte ge mig iväg. Och så höll kvinnorna på att inte komma in i Paris! Kan du förstå hur i allsin dar man överhuvudtaget kan komma på tanken att stänga stadsportharna på själva Hiroshimadagen för flera tusen kvinnor som vill ha fred! Ja, jag kan det då inte!

I alla fall: Du kommer väl till vår fest, namngivningsfesten? När den nu äntligen ska bli av. Och Ragnar ska få träffa Micke. Självklart kommer han att älska ungen, visst är det väl så? Jag är mamma, Sam är pappa och Lillemor och Ragnar är mormor och morfar – så enkelt är det, eller hur! Dags att glömma det som varit. Kanske haffar jag Ragnar på jobbet redan i morgon och bjuder in honom. Nej, förresten, inte på jobbet, jag skriver ett kort och skickar hem till dem. Vill Gudrun komma så kan hon göra det... det må vara krig i världen, men kan vi inte ens hålla fred i familjen, hur kan vi då begära ...

Det finns inte längre nån Besk som håller i trådarna. Här tar brevet bara slut, men troligen kom det Doris till handa, för hon svarade att visst skulle hon komma. När Ragnar nås av inbjudan är han på väg till u-båtsmöte. En rysk u-båt har gått på grund i svenska vatten. Här är det inte fråga om att leka Sänka slagskepp, här handlar det om att visa upp en grundstött u-båt till skam och nesa för Ryssen, att stå rak och hävda sin nationella rätt. Han lämnar just sitt arbetsrum där han plockat ihop de papper han kommer att behöva på resan, när han stöter ihop med Viola och anmäler förhinder. Hon stirrar på honom. Hon begär att få veta vad som är viktigare än ett barnbarn. Jo, Rikets Säkerhet.

– Är du inte riktigt klok? Tror du riket blir säkrare för att du frotterar dig med några kommungubbar!

– Detta är ett allvarligt läge. Båten har tagit sig in på skyddsklassat område. Borgarna ska inte stå där ensamma inför journalisterna. Och Olof är utomlands igen, FN-uppdrag. Vi här hemma måste visa enad front.

– Enad front. Mot ryssen menar du?

– Mot kommunisterna. Ja!

Tonen knäpper av Violas behov av kontakt, försoning, samförstånd. Iskallt önskar hon honom lycklig resa.

Åtta s-råd stiger ombord på det lilla Beechcraft-planet. En tungviktare går på toaletten och obalans uppstår. Planet störtar i Östersjön söder om Öland. Samtliga ombord omkommer, inklusive föraren.

Festen ställs in. Mikael kommer hur som helst att få heta Micke. Det här barnet är ju ändå mitt livs stora kärlek, tänker Viola. I bröstet sitter iskylan kvar som om det kalla östersjövattnet runnit in.

Kapitel 45

Kollektivt

Här kommer framtiden med röda små fanor... Florri läser manus, Florri undrar.

– Farmor, varför flyttade ni till kollektivhus? Var det för att få hjälp med min pappa, alltså Micke?

– Nähä du! Inte alls! Har han sagt det??

– Nä, inte sagt precis ...

– Okej, vi ville ha dagisplats och det fanns nästan inga dagis, Micke skulle väl ha hunnit börja skolan innan han fått en plats. Dagmammor fanns nog, men vi kände ingen som vi visste var bra. I kollektivhuset kunde vi ordna dagis själva.

– Och så ville ni att han skulle uppfostras till kollektivist, typ!

På Violas skrivbord ligger en gammal Kvinnobulletin framme. Omslaget visar en svartklädd farmor som säger till barnbarnet: *Ska du flytta till kollektivhus flicka, är du alldeles rysk!* Alldeles rysk, så skulle förstås aldrig Anna Linnea ha sagt, för henne var det ryska inget hot – men säkert för de flesta andra äldre människor i det här landet. Rysskräcken. Besvärlig diskussion. Sovjets kollektivhus som Kollontaj beskrivit. Inte så kul när kvinnorna slogs om tillgång till köket. Men Florri väntar på svar och våra kollektivhus har ju inte mycket gemensamt med Kollontajs. Så hon svarar:

– Ja, på så vis att ... vi ville att han skulle ha flera vuxna att leva med, och flera barn. Det var ju inte alls säkert att jag kunde få några fler heller. Att han skulle känna trygghet i en större gemenskap helt enkelt.

– Säg som det är, ni ville att han skulle bli socialist.

Här inträder en stunds tystnad. Florencia, som aldrig brukar kunna hålla mun särskilt länge, vill verkligen ha ett svar. Viola försöker tänka efter om det hade någon betydelse för beslutet att bo och leva kollektivt. Men hon har svårt att få fatt i tanketrådarna. Kollektivet, gemenskap – vem kan vara emot det? Slutligen förekommer Florri henne i alla fall.

– Då blev ni säkert inte glada när han ville bli ingenjör och inte socialsnubbe eller läkare.

– Inget fel på ingenjörer, Florri!

– Men en som ritar rondeller! Kringliga betongbroar för massor av bilar!

– Ja, tåg hade varit bättre förstås. Men såna jobb fanns inte.

– Och ni var glada att han inte ritade flygplan! Hade du fortsatt att älska min pappa om han

hade ritat flygplan som spyr ut massor av avgaser? Eller kärnkraftverk?

Nu måste Viola ta paus igen. Klart hon älskade sin son. Alltid och vad han än gjorde. Men såna frågor ställer man helt enkelt inte. Viola bestämmer sig för att använda den politiska debattekniken och ge svar på sidan om frågan.

– Och du, Florri, som är femton år och feminist. Om du får ett barn som går med i Livets ord och som bestämmer sig för att gå ut med plakat och fördöma abort – vad gör du då? Stänger du dörren för ditt eget barn?

Nu är det Florri som lämnar walk over. Violas återgår till sina studier av gamla Kvinnobulletiner. Hon förbereder kursen i kvinnohistoria vid Senioruniversitetet, en kurs som hon både leder och själv deltar i. Den hjälper henne att koppla av från stormöten och kommunala handlingar, tankarna på vad hon borde hjälpa gamla Signe med, kollektivhusgrannen som utnämnts till Florencias mormor. Och tankarna på vart världen egentligen är på väg. Vad är det egentligen som blivit bättre sedan Anna Linneas dagar?

Så låter hon sig invaderas av sina minnen. Först glädjen att få flytta in till de andra i det stora huset. Samuel var väl inte lika förtjust som hon, men han var helt med på noterna, tog en månads föräldraledigt innan Micke skulle börja på det kooperativa dagiset. Vid middagarna där i början rusade Micke omkring i matsalen och störde alla, men han lugnade sig ganska snart, fick kompisar, lekte med dem i kudrummet där alla smittade alla med sina snoriga näsor. Han ville gå på dagis han också, började till och med en vecka tidigare än beräknat. Samuel tog arbetspassen i köket och Viola i städet, vardagen löpte på. Men visst fanns det sånt som de inte hade räknat med.

– Ungarna är det inget problem med, säger Viola till Samuel när hon kommer in efter ett styrelsemöte i dagisföräldragruppen. Men föräldrarna! Jag tror Inga och Åke ångrar att de inte stannade hemma i villan i sin kärnfamilj. Herregud va de är jobbiga! Allt ska de ha precis på sitt sätt. Idag hade du visst stekt köttbullarna på fel ledd också – var det förresten du som tog lunchlagningsspasset när Astrid i köket var sjuk?

– Ja vete fan hur det här ska fungera – jag kan ju inte komma ifrån sådär utan förvarning när som helst. Snackade styrelsen nånting om hur vi ska göra när nån i personalen blir sjuk? Hur svårt kan det vara för en av tjejerna att gå ifrån en stund och steka lite fiskpinnar? Inte behöver de väl sitta där med tre ungar i knät hela förmiddan och läsa sagor!

– Men Sam, du har då verkligen inte fattat nånting du heller. Det är inte barnkrubba vi ska ha, det är pedagogisk verksamhet! Det är därför vi anställt forskollärare.

– Pedagogisk verksamhet, pöh! Ta med ungarna ut i köket och låt dom rulla köttbullar då!

– Visst. Var det det du gjorde idag? Var det därför folk klagade på maten på mötet i kväll?

– Nej kärringarna tycker ju att vi bara ska passa upp på ungarna deras, de ska inte ens behöva äta upp maten på tallriken ännu mindre torka upp efter sig när de spillt ut hela mjölkglaset över bordet!

– Nu är det i alla fall snart dags att välja ordförande i dagisföreningen – kommunen kräver att nån står på pappret som ansvarig. Men först gäller att få någon som sätter upp de nya hyllorna, nu ligger ju biblioteksböckerna och vagnarna till trätåget och skräpar överallt och var som helst.

– Ja, se nu bara till att det inte blir du som tar på dig detta också. Det räcker med att du är kassör i husföreningen. Om du frågar mig.

– Jaha. Och om jag inte frågar dig. Eller kanske kan jag säga att du ställer upp? Förresten börjar allt fler i husföreningen vägra att betala full avgift, när de själva inte har barn som utnyttjar dagislokalerna. Vad gör vi då? Det lär inte bli några trevliga stormöten ...

Visst blev det några jobbiga stormöten innan det lugnade sig – och visst kommer det fortfarande nya konflikter som brev på snigelposten. Men det finns lagad mat när man kommer hem, mot att man själv ställer upp var tredje vecka och kockar eller diskar, och framför allt finns det alltid någon att sitta och prata och ta en kopp kaffe med när man behöver det. Och Micke trivs och får kompisar, även om de slåss ibland.

– Det där verkar ju inte så väldigt socialistiskt. Säger Florri. Fast det är ju rätt trevligt i alla fall. Konflikter finns det väl överallt.

Kapitel 46

En olycka kommer sällan ensam

Det röda sjuttitalet går över i åttital. Hedvig skulle ha fyllt hundra om hon fått leva, men det fick hon ju inte. (*– Slog han ihjäl henne, gubben med den vassa mustaschen? – Nej inte direkt. Hon levde till sjutti års ålder med avklippta vingpennor, som en svan i en djurpark*). År 1982 beslutas äntligen att kvinnomisshandel på enskild plats ska lyda under allmänt åtal. Carola Häggqvists vingar fungerar visst bättre än Hedvigs gjorde och hon vinner melodifestivalen. I teve niger hon för ärkebiskopen som uppskattar att hon bekänner sig som kristen men undrar om hon verkligen heter Caróla med betoning på o:et och inte egentligen Cárola (med en betoning som Cárolus Rex och andra minnesvärda personer). Men sångerskan står på sig. Viola hemma i tevesoffan klappar händerna: Stå på dig, flicka!

– Visst var vi glada att Carolas låt vann, säger Viola. Fastän jag uppskattade ju inte att hon stoltserade med kors i halskedjan, och gick med i Livets Ord sen. Men åttitalets värsta år kom senare ...

– Vilket då?

– 1986, ett årtal som inte ens jag kan glömma fast jag har allt svårare att hitta i minnesgarderoben. Det var en snöslaskigt kall februarimorgon som jag knäppte på radion och trodde jag hörde fel. Statsministern, Palme alltså, hade mördats på väg hem från en biograf mitt i Stockholm. Sverker, som jobbade på radion sen han lämnat utbrytarna i APK och blivit sosse, berättade att de på redaktionen först inte trott att det var allvar när den röda lampan på telegrambordet blinkade på ett sätt som den bara borde göra för en nyhet värd en rubrik som ett större krigsutbrott. Sånt händer bara inte, det måste vara nåt fel på apparaten. Efter detta stod det i alla fall snart klart för svenska folket att en minister inte likt seriefiguren Fantomen kan gå som en vanlig man på gatan. Sverige är inget sagoland.

– Nä, just det. Det kan varenda tiggande EU-migrant intyga.

Viola ignorerar Florencias inlägg.

– Och så 26 april smäller det.

– Jag vet. Hittade ett par dagboksblad i din låda, Farmor. Det första är just från 26 april 1986.

Lördag. Riktigt aprilväder. Och jag är så innihelvet trött! Trött på jobbet, på alltihopa.

Chefen såg sur ut när jag sa att jag inte kunde ställa upp och sköta infösningen till seminariet imorrön. Så får hon väl vara sur då! Jag har i alla fall tid att läsa tidningen ordentligt. Fast där finns inget direkt medryckande: Forsmarksgymnasiet planerar en ny energi- och datateknisk utbildning... Ja, man trampar på i samma gamla ullstrumpor; att kärnkraften ändå måste bort till slut, det har man inte fattat! ... en mjölkleverantör får medalj... och misstankarna mot den så kallade trettiotreåringen stärks. Så då är väl Palmemordet uppkälat. Självt ser jag fram emot första maj och en ledig dag. Ungarna på gården har börjat prata om utflykten till brasan på Valborg. Micke kräver att vi ska ta med oss korv att grilla. "Alla" ska grilla korv. Jag kommer att gå omkring där och vakta och vara livrädd att han kommer för nära elden och får flygande glöd i kläderna.

– Det dröjde alltså inte länge innan du fick annat att tänka på, säger Florencia.

– Först fick man höra rykten om att forsmarkscheferna packat in familjen i bilen och stuckit. Det dröjde långa dagar innan vi fick veta att olyckan inträffat i Ukraina och det radioaktiva molnet drivit hit. Inom två veckor skulle mjölkbonden i den där tidningsartikeln komma att klaga på att det saknades foder till hans kossor som inte kunde beta gräset...

– Pappa säger att gräset var så högt att han kunde gömma sig där. Och smultronen var jättestora. Du sa att han inte fick äta dom, fast det gjorde han ändå. Tänk om han får cancer!

– Det ska du inte oroa dig för, säger Viola-farmor och ser ut som om hon var rädd själv. Hon minns ju också maskrosbladen som nådde upp längs halva dassdörren på landet. Och alla smultronen. Gräsklippet från gräsmattan som hon inte visste var hon skulle göra av. Som om det nu skulle spela så stor roll. Tidningar, radio och teve som fortsatte att säga att bara trettio människor dött av olyckan...och renköttet som från den ena dan till den andra vart mindre farligt att äta, när myndigheterna märkte hur stora ersättningar man måste betala till samerna om de behövde slakta hela hjordar ... ja, Viola minns, men hon säger det inte. Vad tjänar det till att skrämja flickan. Istället säger hon:

– Det var ett årtionde då så mycket hände som påverkar både oss och resten av världen. Palme hade ju rest runt och medlat och mäklat fred och gjort reklam för den svenska socialdemokratiska modellen och skaffat sig många vänner och beundrare i olika världsdelar. Här hemma var han inte så populär i alla läger, på yttersta högerkanten hatade man honom och hans död resulterade mest i att ministrar måste ha livvakter när de rör sig på stan, men på många andra håll i världen verkar det som om folk tyckte att ett ljus och ett hopp hade släckts....

– Fast när han vart död verkar han ha blivit populär här hemma också, jag har sett bilder

med massor av folk som står och grinar.

– Ja, och berg av blommor på gatan där han sköts och tårdrypande tal på första maj. Och gröna-vågare som flyttat ut på landet för att leva sunt men råkat hamna just där det värsta radioaktiva nedfallet sen hamnade, de flyttade tillbaka till stan.

Kapitel 47

Skogsbrand, pussel och atomer

Det är den stunden efter skolan då Florencia och Viola, pensionären, läser läxor tillsammans. De sitter i Violas kök, inte i pluggrummet nere i kollektivet; där springer så mycket folk ut och in. Och nu har Florri något att berätta. Hon kom cyklande genom stadsskogen som vanligt ...

– Farmor, vet du! Just innan jag kom fram till vattentornet, såg jag att det brann! Men det hördes inget knastrande som från valborgsbrasan eller nåt. Det kom ett ljussken från ovanför grantopparna. Helt grymt! Som på jesustavlan uppe på din vind, Farmor! Molnen öppnar sig och en ljusstråle kommer rakt ner på honom, alltså på Jesus! Han står där och sträcker armarna mot himlen. Var det så tror du, när Anna Linnea blev frälst? Som i ett dataspel. Fast eftersom han sträcker sig mot strålen så är den ju inte farlig ...

– Jag har då inte hört några brandbilar. Det var kanske kvällssolen som just råkade skina på något blankt, säger Viola, kunde du se vad det var?

– Det var vattentornet. Florencia är snopen att det var så lättgissat, så hon avslutar berättelsen utan vidare krusiduller.

– Jag ställde ifrån mej cykeln och gick närmare och då såg jag att det bara var det vita tornet som lyste så där eldrött – men strunt i det, nu kollar vi läxorna! Det handlar om värre saker, om kärnvapen. Vi har sett bilder på missbildade barn och allt möjligt. Man kan inte fatta hur nån kunde göra så mot människorna, en hel jättestor stad full med människor!

– Två städer, både Hiroshima och Nagasaki. Nej, det är svårt att förstå. Svårt att tänka på till och med. Men kanske något man måste lära sig. För att det inte ska hända igen.

– Du måste ju ha varit liten då, under det där kriget. Så du kan ju inte minnas nåt du heller.

– Nej minns gör jag inte, men jag vet att rörelsen mot kärnvapen var väldigt stark på femtitalet, fast då var jag ju heller inte med, jag var fortfarande för ung. Och mamma hade nog inte tid, ansvar nog att ta hand om mej och få ihop till mat och hyra.

Florencia menar att Lillemor hade ju tid med studiecirklar om allt möjligt, verkar det som. Men Viola har redan kommit in på nya tankegångar. För det kom en tid när hon velat vara med och slåss mot kärnvapnen, då när NATO ville placera atomrobotar i England, på 80-talet.

– Varför gjorde du inte det då? Eller, jag förstår – var det för att Micke var för liten?

– Mm. Det var meningen att jag skulle resa till England med Turid. Vi tänkte väl ta revansch för den där Norgeresan, du vet. Viola skrattar lite generat. Men Micke var bara fem år och Samuel ville absolut inte att jag reste. Fastän massor av kvinnorna där i lägret vid den där

militärbasen hade barn med sig. Ja, många i alla fall. Här hemma skälldes det mycket på att de höll på med sådana där aktioner istället för att vara hemma och sköta man och barn.

– Som på Anna Linneas tid, alltså!

– Jag hade kanske svårt att komma ifrån jobb och sånt också. Turid fick åka ensam. Jag fick rapporter om gemensam matlagning runt lägerelden och om hotfulla vakter. Och drömde mardrömmar. Det finns säkert något i det vi skrev ut av Beskens kvarlåtenskap.

– Okej, hittar du den i Besk-lådan?

– Ja, här tror jag:

Mycket färger överallt. Giftgrönt flodvatten. En kvinna med långt rött hår kokar nåt i en gryta som hänger över elden. Jag sitter och tittar in i lågorna. Havsytan med alla sina skiftningar är ingenting mot elden! Elden innehåller alla färger, den är större än havet. Tar mig till helt andra dimensioner. Lockar och förbränner, ger och tar. Grytan hänger över elden. Vattnet kokar. Fiskar hoppar upp, silverfärgade, röda, gröna, svarta. En slemmig grön flundra plaskar ner i mitt knä... jag är inte hungrig. I eldskenet kastar vi gröna och brandgula fiskar till varandra. När en enorm lastbil plötsligt skuggar hela lägret. Den tänker köra in genom grinden. Det finns en atombomb i lasten. Och vi som är där för att hindra den! Vi tar varandra i hand, bildar kedja, ställer oss framför grinden. Kvinnan till höger om mig har stora starka händer. Jag tittar på mina händer. De är små, som ett barns händer, och svettiga. Kommer aldrig att orka hålla fast, kommer att glida ur ... förstår att jag måste blunda och niga tre gånger för att lastbilen ska försvinna. Det blöta bruna gräset är halt. Jag halkar till ...

– Vet du hur det känns, Florri, när man drömmer att man halkar – och så vaknar man i sängen med ett ryck som om man verkligen ramlat omkull. Precis så var det. Jag vaknade och var skräckslagen, jag minns det för rädslan satt kvar hela dan... nu inser jag ju att det inte är någon bra idé att blunda och niga när man står inför något farligt, att det gäller att se faran rakt i ögonen. Men okej, så där tänkte jag då, kanske även i vaket tillstånd. Och lastbilar med atombomber är förstås svåra att stirra eller niga bort. Det var hur som helst många andra kvinnor som reste till lägret vid Greenham Common i England och bildade kedja. Jag hade nog ändå inte vågat stå kvar när de där atombombsbilarna kom ...

– Och min pappa kunde ha förlorat sin mamma och jag hade aldrig fått någon Viola-farmor.

– Fast så farligt hade det väl inte blivit. Visst var det några som hamnade i fängelse en tid, men jag tror inte någon av ockupanterna dödades. Och visst kändes det taskigt att jag inte varit med. Men jag hade ju familjen och politiken här hemma att tänka på. De radioaktiva bären och svampen man måste varna folk för och visa på kärnkraftens vansinne. Då och då kom det

också fram skrämmande nyheter om saker som hänt i de svenska kärnkraftverken – eller som skulle kunna hända, som när Barsebäck måste nödstoppas för att den vanliga modellen för nödkylning inte funkade, eller när Oskarshamnsverket ...

– ... ja ja – men nu ska jag faktiskt skriva två A4 om kärnvapen! När det gäller kärnkraften säger pappa att jag inte behöver oroa mej. Han säger att farmor, hon pratar så mycket. Lite radioaktivitet ska man väl tåla, det har vi ju alltid gjort. Och sovjetiska kärnkraftverk är förresten mycket sämre än svenska, säger han. Och atomvapen, Farmor, det är faktiskt värre än lite smultron! Atomvapen finns det gott om, fortfarande. Nästan 40 000 stycken stod det i tidningen. Och vartenda ett kan alltså rasera stora städer och döda miljoner människor och dessutom sprida radioaktiva moln över hela jorden! Det kan jag ju skriva ... men sen då?

– Atomvapen görs av samma material som kärnkraft. Det land som har kärnkraftsteknik kan ganska lätt göra kärnvapen också.

– Det har våran NO-lärare inte sagt!

– Du kan fråga honom, och så kan du läsa på nätet. Eller i min bokhylla, läs Åsa Moberg!

– NO-lärarn är en tant. Så jag får väl fråga hen. Nu får du lov att berätta om nåt som jag kan skriva i uppsatsen till skolan. Här står det att man handlade vapen i världen för sextifyra miljarder dollar förra året, MILJARDER! Tror du det var kärnvapen eller bara andra vapen?

– Det var nog mest andra. Men alla vapen är till för att döda. När man handlar med sånt som behövs för att göra kärnvapen, så är det hemligt eller kommer inte med i statistiken, säger Viola. Allt uran till våra kärnkraftverk, det skickas ju runt halva jorden och räknas säkert inte in.

– Okej Farmor, men nu ramlar du in på kärnkraften igen! Du har ju berättat tusen gånger om det som hände i Harrisburg och att det blev folkomröstning. Nä, det är nog bäst att jag pratar med pappa istället om det går att få nåt vettigt ur honom. Fast han pratar förstås också om Tjernobyl och har hakat upp sig på att han inte fick gå med dom andra till brasan på sista april. Den stora brasan som alla ungar gick till varje år. Fast det här året regnade det. Regnade ner ISOTOPER, sa du. Som kan ge cancer om tjugo år. Vem bryr sig, tänkte Micke och kompisarna. Tjugo år, det kan väl ingen veta vad som händer om tjugo år. Dom ville gå till brasan, grilla korv och busa. Ungarna gjorde en stor demonstration, med plakat och allt ...

– Micke gjorde en skylt som det stod *Heja Kärnkraften* på och ritade en elak sol ...

– Fast inget hjälpte. Du och farfar bestämde att ni inte skulle gå till brasan. När alla dom andra gick iväg, fick han sitta där hemma och lägga pussel! Micke hatar pussel. Poppa popcorn i kollektivköket var ingen tröst det heller. Du vet, min pappa han har ju ett blått och ett brunt öga. När han berättar det där så blir dom svarta båda två. Mamma och jag tycker lite synd om

honom då, fast samtidigt tycker vi att ni hade rätt. För om han hade fått cancer efter tjugi år, så hade jag kanske inte haft nån pappa nu. Fast smultronen verkar ju inte ha varit så farliga i alla fall ... och vet du, det är faktiskt lättare att hitta uppgifter om kärnkraft än om kärnvapen. För om kärnkraften får vi häften och filmer från både Vattenfall och Ringhals. Dom visar hur säkra grejerna är och hur toksäkert dom tänker ta hand om det superfarliga avfallet. Men inte får vi nåt sånt när det gäller kärnvapnen. Där får vi hålla på och leta och kanske kan man hitta nåt hos Wikipedia eller så får man söka på Läkare mot kärnvapen, men det är rätt så krånglig text. Vet du vad jag tror: Det är inte lika många som bryr sej om kärnvapnen nu längre. Bara en gång om året när man kommer ihåg Hiroshima, och det var verkligen såååå hemskt. Det får bara inte hända igen. Det är nog bättre att drunkna när klimatet kraschar än att smältas ner levande av en atombomb. Om man skulle få välja.

Kapitel 48

Det gula kuvertet

Viola-farmor läste Muminrollet för mig när jag var liten. Varje sida slutade med *Vad tror du att det hände sen?* - och så vände man bladet och där stod det! Men själv verkar hon ha fastnat. Jag letar i alla fall efter mera grejer i hennes antika Mac varje dag, men hon har inte berättat nåt nytt. Hittar bara lite anteckningar på hennes block som ligger bredvid.

Sitter i fullmäktige och reserverar mig när våra motioner röstas ner den ena efter den andra. Hemma i kollektivet finns lite mer förståelse, men makten är ju på annat håll. I partigruppen pratas om sånt som ligger längre bort: om vänsterkrafternas frammarsch i Latinamerika och kampen mot apartheid i Sydafrika. Och så kärnkraften förstås – Harrisburg, mycket värre än amerikanerna ville medge. Ständigt dessa amerikaner! ...

Jag tänker att i Tjernoby, där var det ju inte amerikanerna utan ryssarna och i Fukushima var det japanerna. Förstås har jag försökt prata med Viola. Berätta, säger jag, fortsätt berätta! Men hon är så slö, inte alls lik sej, min farmor. Leta reda på det gula kuvertet du, säger hon, så får vi se sen vad vi kan ha att berätta. Men inte ens Besken kunde ju hitta det där gamla brevet! Jag vet, hon tror att det ska innehålla pengar. Antagligen mycket pengar. Jag frågade henne en gång vad det skulle kosta att rädda världen – jag var rätt barnslig då och trodde att man kunde köpa allting för pengar. Nu vet jag ju att alla människor måste skärpa sej om vi ska räddas, för det finns inte så mycket pengar på alla bankkonton i hela världen som det skulle behövas för att till exempel bygga vallar mot havet när det blir översvämning. När farmor gick i skolan fick dom läsa om en liten kille i Holland som fick sitta och hålla fingret i ett hål i muren för att inte vattnet skulle forsa in. Till sist kom det väl nån och tätade så han fick gå därifrån. Och bli en hjälte för att han räddade hela stan från att drunkna, sa farmor. Men hon trodde inte på den där historien hon heller. Såna där vallar är väldigt tjocka. Och ändå räcker dom nog inte om det kommer en tsunami. Vi måste sluta köra bil, sluta flyga, sluta äta kött, sluta använda plastpåsar ... det finns väl inte nåt bankbrev i hela världen som kan fixa det. Jag får kanske lov att bli politiker. Fast farmor är politiker, och inte har det hjälpt.

Förresten blev jag rätt sur på Viola. För jag har hittade det där brevet. Och det måste Viola också ha gjort, för det var öppnat och låg i henne skrivbordslåda. Kanske hade hon verkligen

trott att det skulle innehålla en väldig massa pengar. Kanske vart hon ruskigt besviken.

Nu undrar ni förstås vad jag hade i hennes skrivbordslåda att göra. Tja, man är väl en snokare, helt enkelt. Nyfiken. Vi brukade prata om allting, hon och jag ... trodde jag i alla fall ... och när hon inte skrev nåt längre heller ...

Brevet var i alla fall skrivet på tyska, för hand med gamla tyska skrivbokstäver, så jag har fått hjälp av en kille på fejan att översätta. En gammal tysk sedel var vad som fanns i kuvertet – och så brevet alltså som var skrivet av Hilma Johanna, Anna Linneas biologiska mamma, ni minns, hon med alla dom små blå fiskarna innanför ögonen.

Kära Anna,

De pengar jag fick av din far när han körde ut mig skickar jag härmed tillbaka. Mer var det inte.

Nej, han behövde inte våldta mig. Han var ju Patron. Och lite stolt var jag väl att han ville ha mig, fast för det mesta var jag bara trött när han kom smygande om nätterna. Det var ju inget latmangöra en sjuttonåring hade att utföra där i det fina huset. Sa han nånsin att han höll av mej? Ja, det sa han nog. Han sa i alla fall att Maria, matmor, var sjuk. Jag trodde hon skulle dö, tänkte till och med att han skulle gifta sig med mig då. Men istället blev det alltså en unge och Maria verkade inte särskilt sjuk när hon körde ut mig. Eller: hon skickade mig till Arvid, så han fick köra ut mig.

När jag såg dig här i Hamburg var du alltså dryga 50 år fyllda och jag tänkte: Ingalunda är det där min dotter. Jag hade ju sett redan när du var nyfödd att du var ful, men ändå. En så rysligt ynkelig näsa! Nu vet ju också alla att skallformen avslöjar karaktären, det är vetenskapligt bevisat.

Sedan bestämde jag mig trots allt för att skriva. Jag hade förstått att du fött en flicka. Din dotter bör få veta min historia och förstå att pengar man tjänar på horeri inte är sämre än andra pengar, även om många anser så. Och även om de inte räcker till att dela ut till alla som kommer och hävdar släktskap. Du kunde ju ändå själv se att jag levde gott på dem. Dessutom, även om du inte tror mig, så har många flickor tackat mig för att jag givit dem arbete. Vi bodde i Berlin då, medan Werner levde. Ett par välrenomerade horhus gav oss goda inkomster. Jag var redan en känd värdinna på ett flott etablisseman, när jag en dag hörde att en svensk kvinna skulle uppträda på en stor fest för Führern. Så fick jag för mig att gå dit, ville hälsa på henne och se vad hon gick för. En stor stjärna, sa man ju. Men Zarah! Ett judiskt namn, säkert ändrat från Sara. En judinna. En svensk bordellmamma borde inte räknas som sämre än en svensk judinna, även om den här Saran var en stjärna. Så jag klädde upp mig och tog en

droska, följde sedan med övriga gäster uppför den stiligt illuminerade trappan och kom fram just som Zarah, svept i nerz, var på väg att försvinna in genom porten. Jag sträckte ut handen och ville väcka hennes uppmärksamhet med några ord på svenska, då en uniformerad vakt slog till mig över armen med gevärskolven. Muffen tappade jag, den rullade nerför trappan som en ruggig katt, förbi kön av festklädda gäster. Någon skrek att horkärringen inte hade inbjudningskort, och så knuffades jag åt sidan. Stod där till allas åtlöje och jag tror att jag skrek att skulle den judehoran vara finare än jag! Men det var som om ingen såg eller hörde mig.

Så förnedrad har jag aldrig blivit ens blivit av något av karlkräken i mitt yrkesliv. Inte heller den gången då jag tog mitt nyfödda barn med i ett knyte och lämnade över det vid huvudentrén till det stora vita huset med den stiliga glasverandan. Husjungfrun som öppnade måste ha känt igen mig, för hon sa inte ett ord, tog bara emot knytet. Självtätade jag på nacken, vände på klacken och gick min väg, utan min börda.

Pengar måste man ha för att överleva, eller familj. Föräldrarna var döda och jag hade inte ens ett arbete och utan rekommendation från patron skulle jag inte få något heller. Inte något så kallat anständigt arbete. Jag gick till den enda människa som faktiskt hjälpt mig: gumman i det bruna huset. Antagligen hade hon sett att jag var så ung och uthållig att hon skulle hinna få nytta av mig så småningom, när barnet väl var ur världen. Och det var det nu. Jag var fri. Resten har du redan hört, Anna.

Jag deponerar det här brevet tillsammans med mitt testamente hos herrn på banken. Han kommer i sinom tid att leta reda på din adress och se till att du får det. Man vill ju inte vara skyldig någon något när man dör. Resten av mina egendomar testamenterar jag till min sondotter i München, det är en duktig flicka.

Jag har lagt brevet (på svenska) framför Viola på köksbordet. Hon läser, sen säger hon:

- Det var en flyhänt översättare. Ingen gammalstavning här inte!
- Men farmor, varför sa du att jag skulle fortsätta leta, när du redan hittat brevet?

Viola blir sittande och säger ingenting. Hon tänker väl på sin mormor, antar jag. Hur det var att få ett sånt brev. Ja, jag kan då inte föreställa mig det.

- Det var väl den där Leander, va, stjärnan Sara som hon pratar om? Var hon faktiskt jude?
- Ingen aning. Det tror jag inte. Och det spelar väl inte så stor roll heller. Men det blev inte så roligt för henne när hon kom tillbaka till Sverige efter kriget. Här var hon inte stjärnan med stort S, här var hon nazisternas skyltdocka. Och nazisterna hade förlorat kriget.

- Fanns det dom som var ledsna för det? Såna i Sverige som höll på nassarna? Jag trodde att

nassarna och rassarna, att dom liksom kommit fram här mycket senare. Typ nu.

Men Viola bara skakar på huvet och tittar på mej med trötta ögon. Jag frågar vad vi har kvar att berätta, i boken. När hon inte reagerar på det går jag och hämtar den gamla Muminboken i bokhyllan. Mymlan har tappat bort sin lillasyster My och sitter på en burk och gråter ... jag sticker fingret i hålet i bladet och lyfter det: Vad tror du att det hände sen?

Då, äntligen, skrattar Viola-farmor.

Kapitel 49

Vad tror ni att det hände sen

Ja, faktiskt känns det som om jag plötsligt hade blivit vuxen när jag läst det där brevet. Var det det Hilma Johanna menade, när hon skrev att Lillemor skulle läsa: att det var dags för oss som har det så bra, att växa upp och fatta...? Jag måste börja dra historierna ur min farmor. Och så har jag ju lovat en artikel till skoltidningen också, om hur det var när muren mellan Öst- och Västberlin revs.

– Farmor, vi körde visst fast nån gång på åttitalet. Vad gjorde du sen? Berätta vad du tänkte när Berlinmuren öppnades! Hur kändes det i ditt kommunistiska hjärta? Eller var det i hjärnan?

– Först öppnades muren, sen några år senare halades flaggan över Kreml och Sovjet fanns inte mer.

– Berätta, hur det kände för dej!

– Det var ju roligt att se glada människor som plötsligt kunde gå ut och in genom murhålet. Inte hade jag varit nån anhängare av muren, den skapade bara orealistiska drömmar om livet på andra sidan. Och en och annan hade ju faktiskt flytt till DDR också, från Väst. Som den där poeten, Wolf – ja, vad hette han nu igen I alla fall, när Sovjetunionen lade ner sig och flaggan med hammaren och skäran halades över Kreml ... det vart så slutgiltigt, och tolkades förstås av både borgare och sossar som en dödsdom över den kommunistiska idén ...

– Och du fortsatte att kalla dej kommunist. För dej var alltså inte kommunismen död?

– Många hade för länge sen slutat se Sovjet som något ideal. Så för många blev det Kina istället. Där fanns det ännu inte så mycket avslöjat om hur det gick till. Och sen Kambodja! Där man kunde få fängelse om man bar glasögon. De intellektuella skickades ut att jobba ihjäl sig på fälten för att omskolas. Jag minns en kille här hemma som sa nåt föraktfullt om regimen i Vietnam och menade att Kambodja, det var där den riktiga kommunismen byggdes...

– Förstod du redan då, i början, att det var helt galet?

– Ja, alltså, jag höll förstås på Vietnam. Den där killen hade ju inte varit med och kämpat för ett fritt Vietnam som vi hade. Vad förstod han.

– Inte vet jag om allt är så bra i Vietnam heller, numera. Hur fritt det blev alltså. Men jag har sett högarna med dödsallar som dom där röda khmererna lämnat efter sig i Kambodja ... dom måste ju ha varit helt galna, dom där khmererna. Som IS idag.

– Florencia, snälla, tro mig! Inte har jag nånsin stått på deras sida som fångslar och torterar

människor med en annan åsikt. Vad skulle det vara för yttrandefrihet.

– Jaha, och nassarna idag? Hur ska vi ha det med deras yttrandefrihet? Jag bara frågar!

– Men kommunismens idé, det är en helt annan sak, den kan inte vara död. Alla måste till slut fatta att den är rätt: drömmen om ett jämlikt samhälle, att alla ska ha vad de behöver och arbeta efter ork och förmåga ...

– Trycka upp flygblad som säger att Said och hans familj, alla muslimer, att de inte är svenskar och inte har här att göra? Är det också ett arbete om en ny regering eller majoritet i riksdagen säger att det är det? Eller att bygga kärnkraft och kärnvapen? Eller borra efter olja? Det är väl efter deras förmåga? Dom som förstör miljön och dom som inte vill ha ditt lyckliga socialistiska samhälle?

– Det är inte lätt att vinna en diskussion med dig, Florencia Jönsson.

– Du medger alltså att det finns intressen som strider mot varandra bland dem som arbetar. Att arbeta är nog inte bara att bygga hus och sätta potatis. Vi måste bestämma vilket arbete som är okej!

– Och det verkar vara lång väg till det där jämlika lyckoriket menar du ... ja, du har väl rätt, den kampen tar aldrig slut. Men när det gäller växthuseffekten och klimatet har vi i alla fall inte lång tid på oss. Vi kan inte slåss mot varandra nu när alla sitter i samma båt. Väljarna måste fatta så vi får politikerna att fatta, jobbarna och ingenjörerna måste få företagen att fatta ...

– Alla i samma båt ... fast några kommer att drunkna först, eller hur? Vet du, Viola-farmor, jag börjar tro att människorna får utrota varandra och djuren ta över. Det blir bättre. Helt naturligt att en svala äter upp en mygga och att duvhöken äter upp svalan och ... ja, vem det nu är som käkar duvhökar. Då behövs inga fängelser och inga domstolar, inga religioner heller. Eller regeringar och bomber. Eller kärnkraftverk och kraftledningar. Inga solpaneler och vindsnurror ...

– Du menar att starkast vinner, att det är bäst så?

– Ja om vårt sätt att leva ändå inte håller i längden. Och i alla fall om vi inte först vinner mot växthuseffekten. Annars kommer rassarna verkligen att få nåt att twittra om: Varenda afrikan på väg hit, varning, varning, bygg murar sätt upp taggtråd ...

Ja, så där kan vi hålla på, farmor och jag. Det är förresten svårt att riktigt få igång henne, ens på klimatgrejen. Jag får försöka med jämställdheten.

– Det finns små vita och rosa böcker med statistik om hur kvinnorna har det, det har du väl sett, Farmor? Det kommer nya vartenda år. Och fortfarande är det som på Anna Linneas och Lillemors tid att kvinnorna får göra det mesta jobbet hemma fastän dom inte är hemmafruar

alls längre.

– Anna Linnea ja – hon gjorde ju inte ett dugg själv hon. Fast hon hörde förstås till överklassen.

– Där var det ju Gerda eller Frida eller vad dom hette som fick göra jobbet! Hur är det hon säger, eran gamla Sonja Åkesson: koka sås och städa toan. Vara vit mans slav. Och så mycket bättre har det alltså inte blivit.

– Kanske det, men jag för min del har väl inte kunnat klaga. Samuel och jag delade faktiskt på det mesta. Och det var ovanligt då.

– Jasså. Vad var det som ni delade ni på? Jag minns bara att det var du som stod i tvättstugan eller kom släpande på matkassar.

Viola tar tag i vad hon råkar ha inom räckhåll och kastar det på mig, hårt. Jag har nog fått igång henne, för hon kollade inte vad hon fick tag i, så det märks att hon blev riktigt förbannad. Mest kanske för att hon vart överbevisad. Det var i alla fall bara den där gamla sidenkudden med pärlbroderier hon ärvt efter sin mormor som hon dängde mitt i ansiktet på mej. Tur att jag dragit på ordentligt med mörkröda läppstiftet på morron.

Nu måste vi i alla fall jobba vidare. Som ni nog märker har jag tagit över skrivandet helt nu. Annars blir vi ju aldrig färdiga. I farmors dator hittar jag i faktiskt en första presentation av mej själv:

Anna Florencia, den blommande Anna, föds i tid för att hinna få ett personnummer från första årtusendet efter Kristi födelse, 990621-1442. Det är samma år som sexköpslagen börjar gälla – det förbud mot köp av sex som tyska och franska affärsmän skrattar åt och deras svenska värdar då troligen skäms för. Men nu är det midsommar, affärsbekanta bjuds på midsommarstång och snaps och hundkexens vita blomkronor skummar på ängarna som mjölken på de nyblivna föräldrarnas capucchino. Flickan nämns Anna efter farmor och Florencia efter mormor. Blomligt ljuv är hon dock inte, vår Florencia. En stark röst har hon fått och sjunger när hon skriker. Envis och nyfiken. Hon ska sjunga oss in i framtiden ... när vi har blivit gamla/och våra steg blir tunga/ska nya röster sjunga/ska nya röster sjunga!

Där ser man, nyfiken, alltså redan som bebis! Och sen sjunga oss in i framtiden – ni känner väl igen sången som han Mikael Wiehe skrivit – inte lite begärt faktiskt! Så nu är det mycket jag vill veta. Vad sysslade du med hela 90-talet, Viola-farmor? Vad tänkte du när Estonia sjönk, du som hade ett par gamla jobbarkompisar på den där båten? Det var ju faktiskt nästan tusen pers som drunknade. När jag tittar på teve nu och ser liken som flyter i Medelhavet ... tusen

stycken, det är ju så många som drunknar på en enda gång när en sån där risig båt med flyktingar från Libanon välter... fast det är alltså inte folk vi känner, eller känner nån som kände ...

Det hörs en snarkning från Violas soffhörna. Viola minns, men hon verkar ha fallit ner i Beskens drömlåda, pratar i sömnen.

– Hallå farmor, vart tar du vägen?

... här är det så mörkt ... iskallt vattnet som rinner in under kläderna, längs ryggen, armarna, magen ... golvet gungar under mig, överallt vatten. Havet vräker sig mot flotten, lyfter upp oss högt – och släpper ner oss igen. Vi far runt som tärningar i en jazzmugg, studsar i taket av gummiduk. Hur många är vi här inne i mörkret? Jag vet inte, jag fryser, blöta kläder klibbar mot kroppen, en kvinna försöker rädda sig in i flotten, någon stöter ut henne och hon faller tillbaka ner i havet. Jag reagerar inte. Klättrade vi inte nyss allihopa uppför den lodrätt stående trappan i det kantrande fartyget genom att trampa på dem som var under oss? Vem var först med att hindra andra från att ta sig upp och ut, från att bli räddade ... Tänk att få somna in, slippa ifrån – eller vakna upp ur den här mardrömmen! ... alldeles nyss somnade jag ju i en varm mjuk säng, hela sommaren fanns han där, tätt intill mig ... och jag svävade fram, fötterna rörde knappast marken ... förälskad, upphöjd. Jag var stark, oövervinnerlig. Jag hade inget dåligt samvete, den här glädjen, den här styrkan skulle räcka till för allt jag borde, allt jag brydde mig om – Micke, Sam, politiken – ALLT. Himlen hade fått en annan färg än tidigare, det blå skimrade i gult, inte grönt, bara ljusst, oändligt. Jag ville måla de där färgerna, hålla dem kvar, jag ville bada i varma mjuka vatten, jag ville älska alltid och hela tiden, leva helt utan tyngd. Fortsätta leva så, med en lykta under kjolen, som Anna Linnea skrev en gång ... men så plötsligt DENNA OHYGGLIGA KYLA ... stormen som oupphörligt försöker hålla ut oss allihop i det kalla, fräsande, skrikande vattnet ...

– Farmor! Hallå! Inte var väl du med på den där Estonia-båten! Inte var du?

Viola, förskräckt nyvaken:

– Nej Florri, det var jag väl inte. Men drömmen, den där drömmen den kommer tillbaka. Ibland är det Samuel som stöts ut och drunknar, ibland är det Lillemor. Och jag gör aldrig något för att hindra det.

– Var älskaren en dröm han också? måste jag fråga, men Viola är långt borta:

– Va? Vad sa du? Jasså, ja det kan man väl säga.

Nej, vi kom inte så långt med hur Viola haft det på 90-talet.

Kapitel 50

Utbränd pensionär

Tyvär måste jag berätta att Viola-farmor ligger på sjukhus. På dårhus, kunde man ju säga, men hon är inte galen, bara trött. Och ledsen. Pappa och mamma sa att det var nödvändigt att hon får hjälp, och det kanske det var. Jag vet inte, men det var hemskt att lämna henne där. Hon såg så liten och övergiven ut. Fast hon kommer nog snart hem igen, jag ska vattna hennes blommor så att dom inte dör. Och så ska jag berätta i kollet att nån annan får ta hennes matlagnings- och städpass. Ja, jag tänker i alla fall inte göra det! Och mormor Signe måste jag hälsa på och säga varför Viola inte kan komma. Signe är förstås inte min mormor, egentligen. Det var Viola som tyckte jag kunde behöva en mormor (och Signe ett barnbarn), och det var ju bra då när jag var liten, jag brukade gå ut och gå med Signe. Och så lärde hon mej sticka. Men nu är det mest som att det är för Violas skull. Förresten finns det fullt av folk i kollektivhuset, så varför måste just Viola bry sig hela tiden. Signe brukar fråga om jag har nån stickning på gång. Ibland säger jag att jag har det. Fast det var länge sen. Och jag tycker inte om att ljuga.

Den där doktorn sa att Viola är utbränd, men inte kan väl pensionärer vara utbrända? Det är ju sånt som dom som jobbar för mycket blir. Hon skrev i alla fall **UTMATTNINGSSYNDROM** i journalen. Vila vila vila sova sova sova – så blir det nog bra. Säger allihopa.

Jag får i alla fall gå och hälsa på henne. Fast inte första veckan.

Det var inte så länge sen hon kom cyklande som hon ofta gjorde på lördan. Hon brukade fråga:

– Kommer du med på demonstration? Samling på torget klockan ett.

Det kanske var nåt med NATO – eller var det EU och nåt handelsavtal, jag minns inte så noga. Nåt som hotade oss allihopa, bomber eller utsugning. Eller bara nån nerläggning av en skola.

– Men farmor, det är ju svinvarmt! Vi tänkte ta med oss lite kall dricka och lägga oss i gräset i stadsparken. Ba så. Kompisarna väntar!

Jag såg ju att Viola blev ledsen, men den här gången bestämde jag mej för att strunta i det. Vi fick se till att lägga oss på en bit av gräsmattan som inte syntes från demonstrationen. Viola vände cykeln och trampade iväg. En sån där vacker, varm förmiddag i maj. Hon borde ha satt sig på balkongen och läst tidningen och tagit det lugnt, men det låg inte för Viola-farmorn.

Inte då ännu i alla fall. Ändå fanns det dagar då hon verkade vilja vara ensam, då hon drog iväg någonstans och inte sa vart.

Det var en norsk snubbe som sa att om vi tar livslöggen av en människa så tar vi lyckan av henne med detsamma. Jag har funderat på det där med att Viola och Samuel var så lyckliga, i alla fall att Viola sa att dom var det. Så dog han bara, han hade inte ens varit sjuk innan hjärnblödningen. Viola skrev visst dagbok där ett tag, för titta vad jag hittade, daterat 31 december, det måste ha varit på nyåret innan farfar dog.

Jag köpte en hummer på Ica för 49.90. De var på väg att stänga för året. Den låg i ett fruset plaströr. En flaska Henkell Trocken hade jag i kylskåpet.

Rostar bröd, dukar med hummer och champagneglas vid sängen. Sam tittar på, han ser nöjd ut. Han ser det vackra röda skaldjuret med de stora klorna och tänker: Som vår goda revolution. Skulle inte jag veta vad han tänker! Det kommer ett sörplande ljud ur någon av slangarna. Jag smäller av korken, häller upp vinet, skålar och tittar in i hans guldbruna ögon som in i en bättre del av mig själv, tar en klunk och fattar hammaren som ligger bredvid glaset. Krossar den första klon och lyckas få ut innehållet med hjälp av en sillgaffel som jag ärvt efter mormor. Sam följer mig med blicken. Jag fyller på vin i glaset, tar hand om den andra klon och bryter upp stjärten. Sedan kryper jag intill honom, föser undan slangarna, tränger undan lukten av förruttnelse som kommer ur hans mun, kysser honom och han känner smaken av champagne och hummer. Eller tror han känner det. Hans kropp är mjuk och den är fortfarande vacker. Jag behöver inte se den för att veta. Visst är han skapelsens krona, Samuel, och han är min man. Ännu en liten, liten tid.

När vi vaknar på morgonen är näringsslangen utdragen. Vet inte om det är han eller jag som dragit ur den, kanske båda. Vi sätter inte in den igen.

Skapelsens krona. Det låter inte så feministiskt. Och vem berättar hon det här för? Är det den där livslöggen som hon inte vill spräcka? Tänk om hon drack ur hela flaskan själv och vart på fyllan och det var därför hon inte märkte att slangen drogs ur. Utan mat kan väl en människa leva högst så länge som Jesus i öknen, alltså förti dagar. Tror jag. Förresten undrar jag om hummerstjärten vart liggande där oäten hela natten ... Och vem var snubben hon delade säng med då före Estonia-olyckan.

Men det är ju nåt jag INTE kan fråga henne när jag får hälsa på henne. Inte ännu.

Det är midsommar om en ett par veckor och jag fyller snart sexton år. Solen som tydligen sken när jag föddes håller sig borta nu, det är grått och ganska kallt. Idag ska jag i alla fall gå och hälsa på Viola på sjukhuset. Förra gången jag var där ville hon inte prata alls, få se hur det går idag.

– Hej farmor! Hur mår du nu då? Har du snart sovit färdigt?

Viola-farmor reser sig från kudden, trasslig i håret, ögonen sover fortfarande. Ganska mager har hon blivit, men hon har i alla fall sin egen marimekkotröja, ingen slafsigt sjukhusskjorta.

– Florencia! Bra att du kommer. Jag behöver hjälp. Orkar inte upp och sätta på kaffet.

– Här behöver du inte brygga kaffe, Farmor, det finns färdigt på ett bord i korridoren. Ska jag hämta?

– Ojdå, har visst sovit länge, mindes inte var jag var. Ja, det är väl dags att stiga upp och gå hem då. Ett litet ögonblick blir det liv i Violas ögon, som om hon var beredd att ta itu med nåt.

– Nänä! Allting är ordnat där hemma. Blomvattning och matlagningspass. Alla i kollet hälsar.

– Säger du det.

Glimten är borta igen.

Jag hämtar kaffe och en liten kaka med röd sylt i mitten, drar fram en stol och sätter mig vid sängen. Satan va svårt att veta vad man ska säga! Det här är ju faktiskt inte min farmor. Just nu, menar jag.

– Smakar det bra?

– Mm.

– Vetdu, det är ganska svårt att prata med nån som inte vill prata och jag har gått uppför hela backen för att komma hit. Vill du att jag ska gå igen?

– Nej. Du kan stanna.

– Ger dom dej mycket medicin?

– Det är bara att gapa och svälja.

– Ja då blir man ju inte så pratsam. Kan du inte vägra?

– Vad skulle det tjäna till.

– Dom hälsar från kommungruppen också. Och hoppas att du snart är tillbaka. Och Signe hälsar förstås.

– Hälsar Doris?

– Nej Signe. Signe hälsar.

– Jaha. Doris är väl död?

Så det minns hon i alla fall.

– Du var på Doris begravning, och jag var med dej. Minns du det?

– Jag trodde det var mammas begravning vi var på. Nej, nu måste jag nog sova en stund.

När jag kommer tillbaka efter några dagar går det bättre. En vacker sommardag. Vi tar en promenad ut i parken. De har visst lagt av med att ge henne så mycket medicin, tackålov.

– Hälsade de faktiskt från kommungruppen? Vem pratade du med?

– Ingrid. Men dom hälsade allihopa.

– Sa hon inget särskilt, Ingrid? Vem sa att de vill att jag ska komma tillbaka?

– Klart dom vill att du kommer tillbaka. Du har ju fortfarande grejer där, uppdrag menar jag, i nämnden ... det är många som behöver dej.

Men där sa jag visst fel igen, för Viola blir liksom stressad och händerna skakar. Så kommer en sköterska och säger att det var nog dags för henne att gå in igen.

På söndan sätter jag mig vid sängen och bestämmer mig för att sitta kvar länge. Vi dricker kaffe och jag pratar inte, bara sitter där. Plötsligt kommer hon igång.

– Hade jag ens förstått att Lillemor skulle dö? ... inte då i alla fall, den gången då hon låg svårt sjuk på lasarettet och jag vägrade komma ...

– Du sörjer mormor, fortfarande ...

– Aldrig hade jag trott att man kunde känna sig så övergiven, så ensam. Hon hade funnits där, alltid. Året runt. Dygnet runt.

– Ja, man ska vara glad som har en mamma ... Florri vet inte riktigt vad hon ska säga. Inte är hon ju så glad åt Sonia, alltid.

– Och när jag røjde upp och fick syn på den där gamla pinnstolen som det stod MIN på ... jag var väl sju ungefär, sa att stolen var min. Mamma svarade att jag skulle skriva det på den, så att man vet ... och sen när allt plockats bort går det upp för mig att det är tomt, helt tomt. Jag hade ju velat förklara ... försökte drömma om henne, men hon ville inte visa sig. Eller så vände hon bort ansiktet.

– Men varför vägrade du hälsa på din sjuka mamma, den där gången för länge sen?

– Hade väl annat att göra. Vart nästan sur på Lillemor för att hon inte kunde hålla sig frisk...

– Fast hon blev frisk igen ...

– Ja, hon dog ju inte av brusten blindtarm. Det var hjärtat, många år senare.

Jag skulle i alla fall aldrig bli sur på Sonia för att hon vart sjuk! Jag skulle gå och hälsa på henne, absolut, det skulle jag! Sådär tänker jag, men det säger jag inte till Viola-farmor fastän jag tycker att hon hade bar sej ruttet åt som inte hälsade på sin mamma. Istället bestämmer jag

att jag aldrig ska göra sådär, för man kan ju faktiskt bli tvungen att ångra sej sen. Och nog är Sonia bra, fast jag blev galen på henne igårkväll när jag satt och spelade och hon ba tjatade att jag skulle komma och äta och inte hörde att jag sa: Vänta! Jag ska bara dö först! Det är ett rätt knivigt spel och inte så lätt att komma upp i nästa nivå. Men herregud så arg hon vart.

– Nog för idag, säger sköterskan som kommit in i rummet utan att vi märkt det.

Kapitel 51

Att bråka om en gammal spade

Viola är tillbaka i lägenheten i kollektivhuset, men hon är inte så kollektiv. Utbrändhet botar man genom vila i hemmet, hon behöver lugn och ro, sa doktorn och bestämde sig för att kollektivhuset dög som hemma, fastän det var för mycket folk runtomkring och för stor risk för kontakt med kommunalpolitiken ... men på sjukhuset finns det i alla fall inte plats längre. – Får hon läsa en liten tidning då och då? frågade jag och försökte lätta upp stämningen. Det sa han att hon fick, men helst kanske nån lättsmält veckotidning eller så.

Nu sitter jag i alla fall vid hennes köksbord och ska läsa tidningen för henne. En stund nästan varje dag efter plugget. Det är mycket jag inte ska läsa, till exempel om dom romska tiggarna på gatan härutanför eller om en direktör som inte gillar sexköpslagen ... och fiskdöden, usch, för deprimerande! Jag får bläddra vidare: I Frankrike slåss dom i det där rasse-partiet Nationella Fronten – det är ju långt borta, så dom kan vi inte göra så mycket åt här i kommunfullmäktige eller riksdan. Kärringen le Pen hatar muslimer och farsan hennes hatar judar.

– Hoppas partiet deras spricker! säger Viola och ser farligt upplivad ut. Har det faktiskt gått så långt nu att människan utesluter sin egen pappa ur partiet som han själv startade!!

Hjälp! Rätt som det är så är vi inne på Sverigedemokraterna och då lugnar hon sej aldrig. Bäst jag ger upp tidningsläsandet för idag.

– Jag bad Turid titta in.

– Ville hon det?

– Varför skulle hon inte vilja?

– Ja, säg det. Kanske borde vi städa lite...

– Städa för att Turid kommer? Har du väl aldrig gjort förr.

– Förr var förr och nu är nu ... när Turid med gubbe och ungar flyttade in tyckte jag det var perfekt. Det var då man började kalla kollektivhuset för Röda Högkvarteret. Jag tyckte det var roligt.

– Ni hade mycket roligt ihop. Och jag var som lillasyster i deras familj.

– Roligt vet jag inte, men vi har ju mycket gemensamt ...

– Jamen då så?

– Kan du hjälpa mej med disken, den är inte stor. Och så måste vi plocka undan på bordet, där får det ju inte ens plats med ett par kaffekoppar. När skulle hon komma?

– Klockan sex. Fru kommunalrådet! Klart man måste ha diskat då.

Det säger jag ju för att retas, men Viola-farmor ser inte ut att uppskatta det.

– Vad är det för fel, Farmor?

– Fel? Nej, vad skulle det vara.

– Men hallå! Nåt är det ju. Det var väl inte så att du ville bli kommunalråd själv?

Oj, där trampade jag visst på ömma tån, men har man sagt A så får man säga B:

– Du sa hela tiden att man la för mycket jobb på dej och att nära andra borde ställa upp och göra nåt dom också ...

När ögonen svartnar så där ... det är som med Micke ... och nog känner jag min Viola-farmor. Mitt i allt kommer i alla fall Turid, och med en stor blomsterkvast också. Bäst att dra, det här får dom klara opp själva.

Efter vad jag får höra, när jag stöter ihop med Turid i trapphusett efteråt, så gick snacket ungefär så här:

Turid: Hur är det med dig, Viola? Vart det för mycket för dig, för mycket att oroas för?

– Jo, kanske det. Blev ju extra mycket när Signe vart sjuk.

– Du kunde väl ha bett mig eller nån annan hjälpa Signe. Och faktiskt, det finns hemtjänst.

– Det är mig hon litar på. Hon är ju lite knepig på det viset, Signe.

– Du kanske inte är så outhärlig som du tror ...

Där blev det ett avbrott, Turid satte på kaffet. Och över kaffekopparna verkar snacket ha lossnat.

– Vi har saknat dig i gruppstyrelsen.

– Jasså? Nu låter det så. Men inte lyssnade man ju så speciellt mycket när jag var där, alltså på det jag hade att komma med. Det var som att det inte hördes. Svante kunde säga samma sak, och då var det plötsligt ett intressant förslag. Förortsprogrammet till exempel.

Återvinningscentralen. Och visst var det bra förslag ...

– Mm (det är alltså Turid som mm-ar). Och om du kollar protokollen så blev det ju resultat.

Och det var väl ändå huvudsaken?

– Mm (Viola)

– Sitt inte där och mm-a! Var inte så jävla egocentrisk! Det viktiga är ju att det blir en bra politik. Vi är ju med och formar den riktiga politiken nu!

– Mm. Du har väl rätt. Men jag har varit så arg.

– Okej, var arg! Men lita på att du behövs!

– Här blev det tyst en bra stund, fortsätter Turid, men till slut för det ur henne: Jag har skämts så förskräckligt. För att jag blir arg. Och skämts igen för att jag är gammal och inget att bry sig om. Och blivit arg igen... Då sa jag till Viola att, fatta, så länge du har förmågan att bli arg så är du aldrig för gammal. Vi ser fram emot att du snart är på benen igen. Och kommer det nån ungtupp och försöker trycka ner dig, så säg ifrån bara, så ska jag hjälpa dig! Fast riktigt nöjd blev hon inte i alla fall: Att vi måste sätta upp solceller på skoltaken, var det nån som lyssnade på det? – Ja, där var du förstås ute och cyklade, vart jag tvungen att säga till henne. Då kröp det fram att hon varit sur på mig också för att det var jag som blev kommunalråd och inte hon. Lite knivigare får jag säga.

– Viola har alltid sagt att hon tycker du är så bra, säger jag, för det hade hon ju faktiskt gjort.

– Det är väl just det, säger Turid. När surnaden går inåt och åren går...

– Har du hört talas om gubben som slog ihjäl grannen med en spade, Turid?

Det har hon inte, så jag berättar så gott jag kan det som jag hört nånstans för ett bra tag sen: Jo, polisen fråga förstås varför han slog ihjäl granngubben, var dom osams på nåt vis. Men nää, inte var dom väl det ... eller ... det var bara den där gamla spaden ... Vilken spade, den du slog honom med? – Ja, han hade lånat den för tjugi år sen och inte lämnat tillbaka den, till slut vart jag så arg när jag tänkte på det där så jag gick och hämtade spaden. Och så slog jag ihjäl'en. – Men varför sa du inte bara till honom att du ville ha din spade? – Det var ju tjugi år sen. Inte kan man bråka om en gammal spade!

– Så du menar att jag hade tur att hon inte slog ihjäl mig, säger Turid. Och skrattar. Ett skratt som ekar i trapphuset när jag sticker iväg till kursen på tjejkafét.

Viola läser snett bakifrån vad jag skriver. Hon ser uråldrig ut i den gamla svarta gungstolen insvept i en skitful grårutig sjal med invävda skära kvinnotecken! Jag kan inte fatta vart min gamla Viola-farmor tagit vägen. Det var ju bara ett par veckor sen hon sprang omkring i för trånga jeans och gamla skjortor från Indiska. Nu gungar hon stolen framåt så att hon ser att läsa. Och suckar. Och suckar en gång till.

– Visst stämmer det. När surnaden går inåt ... det strukturella förtrycket handlar om karlarna, patriarkatet. Men en kvinna, och en partikamrat dessutom....

Sen såg vi inte till Turid på ett tag. Men det var nog för att hon hade så mycket på jobbet. Och Viola gick ju inte ner till middan i kollet heller den här tiden. Jag brukar hämta upp maten åt henne. Vi har en hel del att reda ut. Jag undrar ju också vad som hände när hon plötsligt blev

snurrig, alltså sjuk.

– Jo, jag satt här i kökssoffan med en bunt papper framför mig på bordet. Det var handlingar till nästa dags möte i nämnden och det var redan sent på natten. Plötsligt gick det inte att läsa, jag såg inte vad det stod. Bokstäverna var inte bokstäver, det var myror. På morgonen ringde jag till Micke och ni skickade mig till hispan.

– Myror? Såg bokstäverna ut som myror?

– Okej, små svarta krumelurer som kröp omkring på sidan. Som inte gick att få ihop till nåt. Då blev jag rädd...

– Doktorn säger att det kommer att bli bra, bara du tar det lugnt. Kolla här ska du få se, det är alldeles vanliga bokstäver.

Jag räcker fram tidningen och visar på rubriken SILVIAS MORMORSLYCKA, men när hon tar i pappret och ser dom svarta bokstäverna börjar hon darra igen. Snabbt som fanken drar jag tillbaka tidningen. Prata går bra, men läsa själv, det får hon nog vänta med. Maj gadd! Hon är ju som en bebis som får matas med nåt hen tål och kan svälja. Nu går jag ner i matsalen och ser om det finns efterrätt kvar.

Förresten får jag väl lov att påpeka för läsarna att jag visst kan stava på engelska. Men somligt ser helt enkelt grymmare ut om man stavar på svenska! Då kan jag mesamma höra vad gamla Viola-farmor skulle ha sagt, innan hon blev sjuk alltså: att engelskan håller på att ta över och förstöra svenska språket. Men spelar roll. Om vi måste åka till Mars allihopa för att gamla jordklotet är förstört, så är det väl väldigt liten chans att man pratar svenska där.

Kapitel 52

Midsommarblomster och koskit

Picknick i trädgårn utanför kollet. Farmor har själv brett ostmackorna och fixat termoskaffe. Rätt så pigg är hon nu, min farmor. Den där fula gamla sjalen har jag gömt, hon har en ny som mamma och jag köpt: ljus blågrå och rosa, snyggt på en som är gråhårig. Märket med rött kvinnotecken och knuten näve har hon på tröjan. Solen skiner och ekorrarna hoppar.

Egentligen ville jag prata om snuskgubbarna på nätet. Ida höll nästan på att gå på det där. Snubben verkade så ung och spännande ... men ... ja, hon blev misstänksam helt enkelt. Jag bara undrar: Borde man inte bara kunna förbjuda såna att finnas till! Fast Viola får ju inte bli upprörd och jag antar att hon inte vet nåt bra sätt att ta död på dom hon heller. Så istället pratar vi om att Micke och Sonia flyttar ut på landet igen när terminen är slut, och dom vill förstås absolut ha mej med. Kanske kan Viola få dem på bättre tankar.

– Varför tycker du inte om våran sommarstuga Farmor? (Lurigt av mej att fråga bara för att jag vill ha medhåll!)

– Det är ingen stuga. Det är en lyxvåning.

– Fast det är väl praktiskt för dej att det finns toa och diskmaskin och teve? Varför vill du aldrig komma dit?

– Jag har väl haft annat att göra.

Det säger hon fast jag ser att det är nåt annat i botten. Men jag skiter i att testa det just nu.

– Du förstår, jag tänkte att eftersom inte du heller vill åka till vårt land, asså stugan ... asså lyxlägenheten ... så kanske du kan hjälpa mej att få Sonia och Micke att fatta ...

– ... ja vadå?

– Att jag inte vill vara där ute i deras gröna helvete.

– Nähänä. Och vad har du tänkt syssla med?

– Jobba. Stanna i stan. Har en skitbra grej på gång.

– En ... grej?

– Jobb på pizzeria. Det är Ida och jag. En schyst pizzeria. Saida farbrors.

– Och den där farbrorn är alltså okej?

– Hellschyst. Men Sonia och Micke vill inte att jag ska vara ensam i stan. Dom tycker liksom inte att Ida och Said räknas.

– Du har ju mig.

– Visst jag har ju dej, Viola-farmor. Fast tror du det hjälper om jag säger det till dom? Jag menar, det finns knappast plats för mej att bo här ...

– Vi kan nog boka gästrummet. Och sen är det ju inte så gott att kolla om du är där alltid, säger farmor och småskrattar. Älskade gumma!

Så hoppar hon tillbaka till att berätta om vårt land, alltså det hon kallar för lyxvåning. Och det kommer just när hon biter i ostmackan. Och hon snackar om nåra lakan på en taggtråd.

– Vadå taggtråd, undrar jag förstås.

– Ja, de var väl så fattiga att de inte hade klädnypor.

– Vilka då? Vilka var så fattiga?

Förstås tror jag att hon blivit lite tokig där på hispan. Men så fortsätter min farmor att berätta om den där dan för fem år sen när vi köpte vårt lantställe (som faktiskt inte är så mycket till lyx, tycker Ida. Henne morsas snubbe har ett hus på Minorca).

– Det där förbannade rått hålet! Micke kom ju hit och visade upp köpekontraktet, mallig som en tupp på dynghögen. Han hade fått fast jobb på arkitektkontoret och banken hade just beviljat lånet. Så han visade fotografier och det var ju så gulligt, rött med vita knutar, spröjsade fönster och fem minuter till sjön: badsjö, båtplats! Och huslängan var från artonhundrataleten sa han stolt, för han har för sig att jag gillar det som är gammalt, rustad med bredband, hållspis och en stilenlig gammal vedspis. Den spisen blir nog inte mycket använd, tänkte jag. Men han bara forsade på om varmbonad så man kan vara där över julen, kanske på ungarnas sportlov ... Så länge som de vill tillbringa loven med er ja, sa jag, och Micke kontrade: Måste du vara så förbannat negativ, morsan! Jag tittade närmare på fotona, på adressen och sen på Micke. Och kunde inte hålla tillbaka ett asgarv.

– Men farmor! Det var väl inget att skratta åt!

– Nej, det var inget trevligt skratt och jag såg vad Micke tänkte: Nu har morsan förlorat förståndet totalt. Det stod ett fat med kanelsnurror mellan oss på köksbordet. Den där rödrutig duken kommer jag så väl ihåg. På ena sidan var det en stor tomatsåsfläck som inte gått bort i tvätten. Jag vet: sånt ser Micke med Sonias röntgenblick. Jag puffade bullfatet över fläcken, tog själv en bulle och bet häftigt en tugga – men kände bara den salta smaken av ostmacka i munnen. Och den där lukten av fattigdom och förfall. Nu är den förstås borta, övertäckt av doften av Falu rödfärg och nyslipade, oljade trägolv.

Ni kanske kommer ihåg att dom hade alltså varit på utflykt en gång, Viola och Lillemor, och sett arbetarbostäderna som hennes morfar Arvid, han som var nåt slags direktör, hade lämnat efter sej när han sålde. Det var tydligen rena slummen. Lakan på tork på en taggtråd. Och när hon bet i ostsmörgåsen kom hon att tänka på den där utflyktskorgen med mackorna.

Viola säger det en gång till: Förbannade råtthål!

– Berättade du för Micke varför du skrattade?

Det minns inte Viola, bara bullen och fläcken och taggtråden. Kanske ska jag berättade det för dom, om det förbannade rått hålet. Eller så kan dom ju läsa den här boken när den blir färdig. För det ska den bli, det har jag bestämt. Jag vann ju uppsatsstävlingen! Jag vann en resa till Stockholm och att få träffa en riktig författare: Ulf Stark – jag ba älskar Ulf Stark! Han skriver för ungar, men som om dom är vuxna i huvet. Kanske ska jag skriva barnböcker sen, såna barnböcker som går lika bra för vuxna.

– Vad var det din uppsats handlade om, det har jag visst glömt, säger Viola-farmor och jag får påminna henne om att jag skrev om prostitutionen i svenska historien och att jag hade läst på en hel del gammalt och googlat och hållit på. Jag fick skäll av SO-tanten för att jag inte skrev upp allting om var jag tog det ifrån – men när jag skickade in den så vann jag pris! Rätt åtna!

– Vad kallade du uppsatsen för?

– *Att hålla rännstenen ren.* Ett citat bara. Fast SO-tanten hade ju rätt, jag kom inte ihåg var jag tagit det ifrån. Att det är omöjligt att hålla rännstenen lika ren som gatan. Hororna, dom var liksom rännstenen, där man kastade ut sopor och tömde pottorna. Gatan, det var torskarna. Men nu är det ju annorlunda, jag menar man tömmer inte ut kiss och bajs på gatan. Jag undrar vad man kan tjäna på horeri idag ... det är nog bättre än på att skriva böcker i alla fall. Ulf har skrivit massor med böcker, men han verkar inte särskilt rik.

Jag har pratat på ett tag, eller kanske bara tänkt halvhögt. Farmorn har somnat i solstolen, och vaknar till:

– Va?

– Ja, jag menar att idag behöver ju hororna åtminstone inte riskera att åka i fängelse.

– Nänä. Viola-farmor skakar lite på huvet. Hon har inte ätit upp sin ostmacka. Sitter bara och tittar ut i grönskan. – Är det midsommar nu snart? Gullvivorna har vissnat och midsommarblomstren slagit ut. Talgoxarna far fram och tillbaka till holken ...

Bra saker att prata om, tänker jag. Inget hon kan bli upprörd av. Blommor och bin och småfåglar. Och plötsligt hör vi göken också som säger kokoo nånstans från granarna på andra sidan vägen. Perfekt.

– Ja, snart är det midsommar ... och då fyller jag år. Men du, det var nåt du sa förut när vi läste om Anna Linnea och midsommarfirandet. Det lät så mysigt – att ni plockade sju sorters blommor och la under kudden för att drömma om nån särskild kille, typ.

– Nio!

– Okej, nie sorter. Fick du ihop så många olika?

– Jo, mandelblom och kattfot, maskros och kärringtand ... äsch, nu kom jag av mig, dom var i alla fall blåa och vita, gula och violetta - ja, violer förstås! Violer fanns det gott om.

– Ragnars älsklingsblomma?

– Mm, så var det väl. Men egentligen så var det ju bara småflickor som plockade blommor. För oss som sextonåringar var det inte blommor och dans runt majstången. Fylla var vad det var.

– Så ni drack sprit, eller vin i alla fall. Eller mellanöl – fanns det mellanöl då? Det var ju inte precis ett sådant erkännande jag väntat mig av min gråhåriga farmor.

– Nä, mellanöl fanns inte. Men starköl och annat kunde de äldre killarna köpa med ett lätt fixat födelsedatum på legget. Anna Linnea, hon halkade på en död råtta. Jag halkade i en koskit. Det var på tältplats nånstans vid en dansbana, tusan vete var. En av killarna körde sin bortresta farsas volvo. Pilkastning och groggar och spyor – och fylleknoll i tälten. Violas ansiktsuttryck har hårdnat, den där drömska naturblicken försvann direkt. Dyngfläcken på den röda midsommarklänningen hade aldrig gått att tvätta bort helt.

Midsommarblomster och violer, jo jag tackar! Det var alltså så det var. Jag borde förstås släppa ämnet innan det blir för jobbigt för henne, men jag är nyfiken också.

– Var du där med din kille? Hade ni gruppsex eller nåt??

– Nänä. Man hade inte sex. Man knullade. Två och två. Fast inte alla gjorde det med nån dom kände... en full tjej var lovligt byte. Då som nu, eller hur? Hon stod utanför tältet nästa morgon och väntade på att killen skulle komma ut...

– och då ..?

– kände han inte igen henne. Mindes henne inte alls. Hur tror du det kändes, Florri? Hur tror du hon kände det!

Jag bara MÅSTE fråga:

– Var det du, farmor, som stod där utanför och väntade?

– Äh! Inte!

Okej. Det är visst jag själv som inte orkar med det här ämnet nåt mera. Satan! Kunde dom inte bara ha plockat blommor och dansat ringdans!

Kapitel 53

Paradiset under mammornas fötter

Ibland blir en förvånad. När farmor pratade om Lillemor sa hon plötsligt att paradiset ligger under mammornas fötter. Jag tänkte inte så mycket på det då - men igår sa Said samma sak på träningen. *Paradiset ligger under mammornas fötter*. Jag såg för mej stora kraftiga mammafötter som trampade omkring på en jättelik sån där plastglasbubbla som de brukar sälja på julen, en sån som man skakar så att det snöar. När jag frågade Said förklarade han att om man inte är snäll mot sin mamma så kommer man inte till paradiset heller. Said ber flera gånger om dan och säger att han tycker det är roligt att be. Lite underligt, men okej. Annars är han som vem som helst. Han är helschyst. Men var Viola fått det ifrån kan man ju verkligen undra. Antagligen nån på jobbet. Undras om hon är rädd att hon missar paradiset för att hon inte hälsade på Lillemor på sjukhuset? Tror hon på paradiset?

– Gör du det, Viola-farmor? Tror du på paradiset, det gör du väl inte? Att dom som är bra människor i det här livet kommer dit sen?

– Nä. Det vet du väl att de där gamla sagorna lämnade jag när jag insåg att allt handlar om att skaffa människorna bra förhållanden på jorden, inte i nån himmel nånstans..

– Alltså socialism.

– Ja, socialism.

– Och du säger att socialismen inte är nån religion.

– Ja. Men rädslan för socialismen verkar då fungera som en religion. Va i helvete är det de håller på med nu om inte ett fanatiskt krig mot socialismen i Europa. Titta på Grekland! Nu ska grekerna förstås svältas ut. För att de försökt vägra att betala tillbaka lån som snuskigt rika redare och korrupta politiker dragit på dem genom att köpa jaktplan och gud vet allt vad. Betalade kanske tyskarna för allt de förstört under kriget, och betalade de tillbaka Marshallhjälpen till amerikanerna, var det nån som krävde det?

– Och vad höll du egentligen på med, som var så viktigt att du inte hann hälsa på din egen mamma på sjukhuset den där gången?

– Jag gick omkring och hoppades på den där Rio-biljetten från Leo. Jag var kär, ett världskrig skulle ju sabba alltihop ... ni har väl läst om Kubakrisen? Om att ryssarna använde Kuba som bas för missiler riktade mot USA och presidenten Kennedy hotade med krig. Det var när sovjetiska fartyg styrde mot Kuba, 1962 tror jag. Alltså stod atomvapenkriget för dörren. Inte bara det att jag inte skulle kunna resa, Leo skulle aldrig ankra vid Backafalls stränder som

bärgad kapten (eller som distriktschef inom bilbranschen) utan antagligen bli kvar där nere i Sydamerika i eviga tider. Ett mer fullständigt scenario var väl att vi alla skulle dö av bomber och strålning. Jag tyckte i alla fall att Lillemors spruckna blindtarm var en småsak i sammanhanget. Hon hade legat på sjukhus förr och kommit igen, det skulle hon väl göra den här gången också, om världsläget tillät.

– Men farmor! Skit i kubakrisen och bomberna. Kort och gott: du svek din mamma för att du var kär. Kampen mellan socialism och kapitalism var bara kulissen. Du tänkte på dej själv!

Det var hårt sagt, jag vet. Men sant. Fast egentligen ville jag ju bara få henne att förstå att det inte finns någon gud i himlen som straffar sånt, att hon har rätt i att paradiset inte finns. Inte i himlen i alla fall.

– Lillemor överlevde ju, en sprucken blindtarm, sånt fixar man på sjukhuset, det var ju inte artonhundratalet, försökte jag trösta. Kom inte på nåt bättre att säga.

– Ja, jag var kär. Och jag svek. Men visst var det ett ruskigt läge. Och ingenting hade jag förstått av de stora sammanhangen, man hade inte lärt oss nånting om socialism och kapitalism i skolan. Bara att vi skulle akta oss för ryssen, alltså kommunismen. Jag tror att till och med Anna Linnea visste mer. Ni, ni läser väl sånt? Är du förresten kär i den där Said? Är ni ihop? Har ni legat med varann?

Sådär forsade hon på.

– Sånt frågar man inte en dam! svarade jag och seglade ut. Vete sjutton var jag fick det ifrån. Dam? Jag! I alla fall slapp jag undan följdfrågor.

Jag sa visst att ibland blir en förvånad. Och det blev jag när jag hittade Beskens arkivlåda – med tankar och drömmar som Viola-farmor passat på att skriva ner innan Besken tog dem med sig in i evigheten. Så nu har jag fått nya tankar om vad det där med mamman och paradiset kan ha betytt för henne. Det är ett stort hål i vår berättelse, de syns ju tydligt när jag kollar vidare i Besklådan. Snubben med frukostgröten med det smältande smöret var inte den enda karl som hälsat på hos Violas mamma sen hon fått sin nya hyreslägenhet. Det dyker plötsligt upp en stilig typ, en militär som heter Stig. Stig uppvaktar, kommer med blommor. Lillemor skrattar oftare. Det är sommar, plötsligt har hon målat tånaglarna rosenröda. Stig kommer ju bra överens med dottern också och Lillemor börjar visst tänka sig ett förhållande som kunde hålla. En familj. Så Stig hänger in sin uniform i hennes garderob och gör sig hemmastadd.

Flickan Viola tycker Stig är snygg, liksom manlig, lite lik Ragnar på fotona, fast inte närsynt. Han har lockigt mörkt hår som han kammar slätt med sån där flottig moja som alla killar hade då, på Elvis-tiden. Allra bäst tycker hon om honom på mornarna, när lockarna

sticker fram. Stig och Viola äter frukost tillsammans när Lillemor gått till jobbet. Det finns lördagar när han är ledig och frukostarna kan bli extra långa. De mornarna ser Viola fram emot. Hon ställer fram marmeladen som Stig gillar, trots att hon vet att Lillemor tycker den skulle sparas till söndan, leker nästan att det är hennes fästman och inte mammas fast hon tänker att han inte på allvar kan bry sig om en sån barnrumpa som Lillemors jänta. Så när han en lördag föreslår att de ska göra en liten utflykt tillsammans känner Viola sig nästan som vuxen. Ringer sig sjuk till plugget så att han hör det och sen drar de iväg i hans gröna Saab. Stig var snygg i uniform, men han är ännu snyggare i jeans och tvärrandig tröja som visar armmusklerna. Violas lätta bomullskjol halkar upp över knät där Stig så självklart placerar sin lediga hand. Hon är verkligen ingen barnrumpa längre, makar sig närmare förarsätet. Och det ena leder till det andra som leder till det tredje. Han behöver inte tala om för henne att hon inte ska säga nåt till Lillemor. Och fler lördagar blir det. Stig är väl förberedd med små paket med gummin som hon får trä på. Han förklarar att hon inte behöver oroa sig för att bli med barn, hon skrattar och säger att nog förstår hon vad det där gummit är bra för. Men visst oroar hon sig lite i alla fall och försöker att inte tänka på mamma.

Så kommer förstås meddelandet från skolan. Lillemor ombeds förklara Violas upprepade frånvaro. Visserligen är det bara halvdags undervisning på lördagar, men det är ändå skoltid. Om Lillemor redan en tid haft något på känn så blir det nu dags att begära besked. Hon ställer dem till svars en söndagsmorgon och de har inget att sätta emot.

Stig flyttar ut.

Viola och Lillemor ser inte varann i ögonen, talar inte med varandra på tre veckor. Den röda lacken på Lillemors tånaglar växer ut och klipps bort. De försöker återgå till vardagen som den var förut.

– Jag har kollat lite grann som jag hittade i Besk-lådan, farmor. Varför gömde du undan historien om Stig? När du ändå berättade om gubben med gröten som du tyckte var så äcklig.

– Den där gubben med gröten: vid närmare eftertanke var han nog bara ett påhitt. Nåt skulle man ju berätta om vardagen där hemma.

– Så du hittade alltså bara på honom! Men Stig då, var inte han äcklig?

– Nä. Det var det ju jag som var, eller hur? Äcklig som gav mig i lag med en gubbe. Så måste väl mamma ha tänkt i alla fall.

– Pratade ni aldrig med varandra om det?

Men jag visste ju svaret. Och kunde höra repliken: *Hur tror du att hon kände det, Florri??* Den hade börjat betyda nåt nytt. Och paradisbubblan var nertrampad djupt i jorden.

Nej, jag har inte haft sex med Said. Men – jag ville gärna prata med farmor om det där med kärleken. Dom visar en gammal film på teve ikväll, den verkar romantisk. Det går kanske lättare att prata om saker och ting om vi kollar på filmen. För jag måste ju säga som det är: Jag tror inte på kärleken, jag har aldrig sagt ”jag älskar dej” till nån. Ida brukar säga så till sin kille, ”älskar dej”, lite snabbt på telefon innan hon lägger på. Men annars är det väl sånt man bara säger i filmerna?

Så vi tittar på filmen, den är fransk. Dom där två som älskar varann, det går åt helvete för dom och tjejen hamnar på dårhus. Då grinar farmor. Jag har sett det förr, på bio, och så nu igen.

– Varför gör du det, Farmor? Grinar när dom inte får varann? Det är ju bara skådisar, en film.

– Det är väl för att de älskar varann, och så kan de ändå inte få varandra.

– Få! Man äger väl inte varandra heller!

– Nej, men han han älskar henne. Han vill att hon ska ändra sig, att hon ska bli mer jämlik.

– Jämställd, menar du. Ja, han tycker hon ska plugga, och sen kunna hänga med när han och kompisarna på universitetet snackar om marxism och politiska grejer ...

– Och kunna snacka med hans föräldrar ...

– Fast hon på filmen trivdes med att vara frissa! Och vem vet om hon hade råd att plugga.

Farmor, fatta! Du som blev socialist för förti år sen, som slutade tro på gud och såg vilken skillnad det var på folk. Killen bodde ju i ett slott! Hon fattade inte ens vad hans morsa pratade om. Han tyckte det var pinsamt. Det var ju ingen idé liksom!

– Men han kom och hälsade på henne på sjukhuset, han såg hur dåligt hon mådde ...

--Så du tycker han skulle ha blivit ihop med henne igen för att han tyckte synd om henne, är det faktiskt så du tycker? Är det det som är att älska nån? Har du sagt nån gång till nån att du älskar honom?

– Du har förstås rätt, Florri, ändå grinar jag ... nej, Samuel och jag använde nog inte ord som kärlek och lycka ...

– Fast ni var så lyckliga!

– Kanske just därför.

Men så kommer hon faktiskt igång, gumman:

– Förresten, det fanns en karl, det fanns det faktiskt, som jag sa det till. Då kände jag mig modig och stark.

– Och det var...?

- Du har själv berättat om när jag pratade i sömnen om honom, han som ...
- ...fick dej att sväva fram utan att snudda vid marken! Då var du säkert fyllda femti, gift med min farfar. Vad var det för märkvärdigt med den snubben?
- Antagligen inget annat än att jag egentligen inte kände honom. Bara att det var mig han ville ha ... och ja, jag var ju inte ung längre. Fast efter ett tag blev det för tjockt, det där med ”älskar dej”. Nåt slags gudabenådad kärlek – ja, han var religiös också – en särskild paragraf i guds bud som liksom tillät just oss att bryta våra äktenskap. Om jag lämnade honom skulle han förstås ta livet av sig. När jag sen ändå slog mig fri, så inte sjutton ... Men fortfarande kan jag drömma att jag är ihop med nån och Samuel finns där i bakgrunden ... lust och åtrå kan jag drömma. Fast jag är över sjutti.
- Oj, tar det aldrig slut? Jag trodde att, efter klimakteriet ...
- Så kan man inte få barn längre. Det är bara det.
- Jag blir inte klok på min farmor. Är kärlek bara sex för henne?
- Du själv då, Florencia. Vad var det det man inte fick fråga en dam som dig.
- Men, samma sak igen:
- Oj, klockan är mycket! Jag ska upp tidigt i morron...

Jag kommer att ångra det efteråt att jag inte orkade prata med Viola-farmor om kärleken som jag inte längre tror på. Får väl skriva en särskild bok om det nån gång. Om jag hinner innan vi drunknar.

Kapitel 54

Hon sjunger så skärande vackert

Nu har det gått så lång tid. Jag börjar tro att hon aldrig kommer att komma tillbaka till vårt manus. Och inte till politiken heller. Vi har alldeles slutat prata om det och Turid har vi inte sett till på länge. Det är nog tur förresten att farmor inte jobbar i fullmäktige nu, det handlar nästan bara om tiggarna, alltså EU-migranterna. Hur ska man göra, var ska de få bo. Farmor blir galen, hon säger att hon avskyr när man behandlar människor som problem och bara problem. Men var de ska bo det kan nog inte hon heller tala om. Gästrummet kunde ju vara en grej, även om det högst kunde rymmas ett par stycken av de hundratals som finns på stan. Men gästrummet är upptaget för att jag bor där. Jag som egentligen har en hel lägenhet plus ett sommarhus att bo i.

Häromdan trodde farmor att hon hade känt igen en av kvinnorna som satt med en mugg på trottoaren med en skylt, en bild på sin familj: man och fyra barn.

– Alla verkar ha fyra barn, sa hon, nån måste ha talat om att det är lagom: tillräckligt många ungar för att behöva hjälp, men inte så många att de verkar skita i att ta ansvar... är det faktiskt så vi tänker?

– Varför trodde du att du kände igen henne?

– Det var ju flickan som kom till våran skola och ville få vara med, men som fröken skickade iväg och sa att hon kunde ju inte komma där och begära att få gå i skolan ... jag kände ju igen klänningen ... och det syntes nog att den kvinnan inte fått gå i skolan ...

– Då var det nog hennes barnbarn, sa jag. Självt måste hon vara över sjutti vid det här laget.

Viola-farmor sa bara: Det har du förstås rätt i. Och jag som tyckte att jag kände igen klänningen.

– Farmor, tror du det finns nåt annat folk som ligger lika illa till som romerna ... nånstans?

– I morgon kanske det är vi.

– Du menar som inte har nånstans att bo? Som måste flytta för att det saknas mat, för att det blir för kallt eller för varmt eller för blött eller för torrt ...?

– ... eller att man tar ifrån kvinnorna den frihet vi ändå uppnått. Läs på i historien, Florencia, i morgon kanske det är vi. Igen.

– Farmor, du har väl inte glömt att jag ska rädda världen.

– Alltså inte låta människorna utrota sig själva?

– Nej. Jag får väl stå där med tummen i muren, som pojken i Holland. Det måste bli nåt kvar till mina barn. Det måste det faktiskt.

– Så sjung, Florencia, sjung ut! Nu är scenen din.

Du sjunger så skärande vackert.